

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Т. В. ПРОДАН

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ЖІНОЧОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ
ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ**

Монографія

Чернівці
Мехнодрук

2020

УДК 343.914
П78

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича МОН України
(Протокол № 9 від 28 вересня 2020 року)*

Рецензенти:

Головкін Б. М. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедру кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент Національної академії правових наук;

Скулиш Є. Д. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, керівник науково-дослідного центру правового забезпечення інформаційної та національної безпеки.

Продан Т.В.

П78 Кримінологічна характеристика жіночої насильницької злочинності в Україні: Монографія. Чернівці: Технодрук, 2020. 284 с.

ISBN 978-617-7611-82-9

Монографія є комплексним науковим дослідженням кримінологічної характеристики жіночої насильницької злочинності в Україні та розроблення рекомендацій щодо запобігання їй. Охарактеризовано етапи розвитку наукових поглядів про жіночу насильницьку злочинність. Проаналізовано сучасний стан жіночої насильницької злочинності, особливості особи жінки, яка вчиняє насильницькі суспільно небезпечні діяння. Розкрито функціонування елементів механізму злочинної поведінки жінки, а саме: потреби, ситуації, злочинне мислення та злочинну волю жінки, що вчиняє насильницький злочин. Розглянуто загально-соціальне, спеціальне та індивідуальне запобігання жіночій насильницькій злочинності, визначено роль громадськості у запобіганні жіночій насильницькій злочинності.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, юристів – усіх, хто займається та цікавиться питаннями, пов'язаними із жіночою насильницькою злочинністю.

УДК 343.914

ISBN 978-617-7611-82-9

© Т.В. Продан, 2020

© Технодрук, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖІНОЧОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ	7
1.1. Методологія дослідження жіночої насильницької злочинності ...	7
1.2. Історичні передумови формування та розвитку кримінальної відповідальності за вчинення жіночого насильницького злочину ...	20
1.3. Становлення та розвиток наукових поглядів про жіночу насильницьку злочинність	44
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЖІНОЧОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	74
2.1. Стан жіночої насильницької злочинності в Україні	74
2.2. Кримінологічна характеристика особи жінки, яка вчиняє насильницькі злочини.....	96
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ ЖІНКИ, ЯКА ВЧИНЯЄ НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ	120
3.1. Кримінологічна характеристика потреб жінок, задоволених злочинним насильницьким шляхом	120
3.2. Злочинне мислення жінок, які вчиняють насильницькі злочини.....	164
3.3. Злочинна воля жінок, які вчиняють насильницькі злочини.....	176
РОЗДІЛ 4. ЗАПОБІГАННЯ ЖІНОЧІЙ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ	196
4.1. Загально-соціальне та спеціальне запобігання жіночій насильницькій злочинності.....	196
4.2. Індивідуальне запобігання жіночій насильницькій злочинності	216
4.3. Участь громадськості у запобіганні жіночій насильницькій злочинності	227
ПІСЛЯМОВА	245
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	251
ДОДАТКИ	274

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

ВЦК – Всеросійський центральний комітет

РНК – Рада народних комісарів

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КВК України – Кримінально-виконавчий кодекс України

ЄС – Європейський Союз

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПЕРЕДМОВА

На сьогоднішній день наша країна переживає переломний момент, який, здебільшого обумовлений нестабільною політичною ситуацією. Не є таємницею, що майже всі зусилля керівного апарату держави направлені на подолання терористичної агресії та усунення негативних наслідків, які вона породжує. В такій ситуації логічним є зростання рівня злочинності. Окремої уваги заслуговує ескалація кримінально-правових конфліктів з боку уразливих категорій суб'єктів кримінальної відповідальності, особливо – жінок. Відповідно до статистичних даних, викладених на сайті Генеральної прокуратури України впливає, що загальна кількість злочинів, а також злочинів, вчинених жінками, залишається значною. У 2016 році всього 111811 особам було повідомлено про підозру, із них – 13244 особи – жінки; у 2017 році всього 130524 особам було повідомлено про підозру, із них 15460 осіб – жіночої статі; у 2018 році всього 126652 особам було повідомлено про підозру, із них 15176 осіб – жінки; станом на 2019 рік 119229 особам було повідомлено про підозру, із них 13785 особи – жінки. Зазначені дані свідчать про стабільно високий рівень злочинності в Україні (хоча і з незначною тенденцією на зниження), при цьому кількість суспільно небезпечних діянь, що вчиняються особами жіночої статі є значною, що негативно впливає на загальну кримінологічну картину країни. До того ж, така ситуація свідчить про гендерну пасивність сучасного кримінального законодавства, що призвело до виникнення стійкого пенального імунітету у злочинців, в тому числі – жіночої статі.

Чезаре Ломброзо колись влучно відмітив, що «злочинна зіпсованість» жінки переважно позначається в двох особливостях її злочинів: в їх множинності та жорстокості. Цей вислів, не дивлячись на відстань в століття, є дуже влучним, оскільки в останні роки жінки вчиняють нетипові для них злочини. Це, зокрема, суспільно небезпечні діяння, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, посяганням на національну безпеку країни, розкраданням у великих розмірах,

шахрайськими діями тощо. Звертає на себе увагу негативна тенденція різкого зростання чисельності жінок, притягнутих до кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння насильницького характеру, значна частина з яких є надмірно агресивними та вчинені із особливою жорстокістю. Наведені аргументи свідчать про підвищену суспільну небезпеку жіночої злочинності та про необхідність глибокого вивчення її детермінації та заходів запобігання.

На сьогоднішній день проблемі жіночої злочинності взагалі та насильницької зокрема було приділено увагу такими вітчизняними вченими як Ю.В. Александров, Ю.М. Антонян, Л.Ш. Берекашвілі, В.М. Бесчастний, А.Б. Блага, М.Ю. Валуйська, В.В. Василевич, А.А. Габіані, А.П. Гель, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Н. Голоднюк, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, І.М. Копотун, С.Г. Кулик, В.О. Меркулова, Є.С. Назимко, Т.І. Пономарьова, О.В. Середа, М.В. Стрюк, П.М. Тарновська, В.В. Федусик, Г.Ф. Хохряков, М.М. Чаплик, Л.О. Шевченко, С.С. Шрамко, Т.А. Шулежко, А.І. Яковлев та іншими. Водночас комплексного дослідження особливостей кримінологічної характеристики жіночої насильницької злочинності та її запобігання не проводилось. Науково-практичного забезпечення потребують такі питання як: визначення детермінаційного комплексу жіночої насильницької злочинності; доопрацювання типології жінок, які вчиняють насильницькі суспільно небезпечні діяння; встановлення закономірностей формування та функціонування елементів механізму злочинної поведінки жінки, яка вчиняє насильницьке суспільно небезпечне діяння; перегляд нині існуючих кримінологічних механізмів протидії жіночій насильницькій злочинності.

Отже, сучасні тенденції, обумовлені необхідністю правової санації українського суспільства, зростанням випадків вчинення жінками немотивованих агресивних насильницьких діянь, збільшенням кількості тяжких злочинів, які вчиняються у складі злочинних груп, де жінка часто відіграє роль організатора та виконавця, і визначають актуальність даного дослідження.

РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖІНОЧОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Методологія дослідження жіночої насильницької злочинності

Кримінологічна наука – комплексне вчення, залежне від інших, суміжних, галузей знань. Варто зазначити, що ключем до повноцінного дослідження будь-якого правового інституту є обрання правильних методів вивчення того чи іншого феномену, які утворюють методологічний базис, котрий дозволяє дослідникові дійти до бажаного результату. Не є виключенням і кримінологія, особливо, – коли мова йде про вивчення особливостей видів злочинності. В межах наших наукових розвідок цінним є вивчення методології дослідження жіночої насильницької злочинності, котра має свої особливості. Отже, враховуючи зазначене, пропонуємо більш детально зупинитись на широкому та вузькому значенні дефініції «кримінологічна методологія».

Вчені справедливо визначають, що кримінологічна методологія – це сукупність прийомів, способів, шляхів і засобів, що використовуються для аналізу і оцінки інформації про злочинність, про особистість злочинця з метою створення ефективних заходів запобігання злочинам і профілактиці злочинності. Методологія та методика науки мають важливе значення, вони завжди прив'язуються до предмету дослідження та визначають надійність, достовірність його результатів. Предмет кримінологічного дослідження – закономірності злочинності, її детермінації, причинності, підпорядкованості різним впливам, водночас як об'єкт – це злочинність у різних проявах, явища і процеси, що впливають на злочинність, характер і наслідки такого впливу¹. Отже, методологія

¹ Крижановський А. Методологічні та методичні засади кримінологічного обслуговування діяльності територіальних органів національної поліції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. № 889, випуск 17. С. 125.

кримінологічної науки глобально не відрізняється від інших правових галузей. Це можна пояснити загальною кінцевою метою усього блоку юридичних наук, якою є вдосконалення механізму повноцінної реалізації та захисту прав громадян України. Варіація відбувається виключно в залежності від предмету самого дослідження.

Цікаву позицію висловив і Ю. Блувштейн, котрий зазначав, що: «пієтет поняття «методологія» набуває в радянській науці форми суто словесних декларацій»¹. Переважно в руслі діамату міркують й українські кримінологи. І. Даньшин у свою чергу вважає, що: «методологія є набором відправних положень і вимог теорії пізнання, вихідних філософсько-діалектичних законів і категорій, а також логічних принципів та прийомів, якими користується наука при описі та аналізі різних аспектів об'єктивної дійсності, а також при пошуку нових знань про них»². А. Закалюк вказує, що: «джерелами наукової методології є: 1) світоглядні постулати філософії щодо сутності пізнання, його меж і можливостей, абсолютності та відносності знання; 2) загальні гносеологічні закономірності, принципи, ступені пізнання; 3) логічні залежності та зв'язки, методи і способи наукового пізнання, що формує сама наука». Вчений також зазначає, що: «діалектичний метод є основою методології будь-якої науки»³. Інші сучасні вчені стверджують, що: «зараз у вітчизняній кримінології базовою методологією є теорія діалектики. Її основним постулатом є твердження про суцільний взаємовплив та взаємодію об'єктів світу в різний спосіб та різними формами»⁴. Таким чином, більшість учених значно звужують поняття методології та применшують її значення, зводячи його до банального алгоритму проведення того чи іншого дослідження. На нашу думку, такий стан справ негативно

¹ Блувштейн Ю.Д., Добрынин А.В. Основания криминологии. Опыт логико-философского исследования. Минск: Университетское, 1990. С. 51.

² Даньшин И.Н. Введение в криминологическую науку. Харьков: «Право», 1998. С. 12.

³ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 92.

⁴ Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / За ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкина. Харків: Право, 2014. С. 21.

впливає на розвиток кримінологічної науки та призводить до застою, котрий має наслідком збільшення рівня злочинності в країні.

На думку Р. Веприцького розрізняють чотири рівні методології: «I – рівень загальнонаукової методології, на якому присутня загальна діалектична логіка, притаманна всім сферам наукового пізнання, побудована на загальнонаукових принципах, філософському підході до пізнання, саме тому він і вважається найвищим; II – це той, на якому для певної сфери наукового пізнання, як-то суспільствознавство, психологія чи правознавство, до якого належить і кримінологія, використовується загальна методологія; III рівень можна визначити як спеціальний, оскільки він є методологією окремої науки, якою є і кримінологія; IV – це методика пізнання множини своєрідних явищ, відображення феноменології, яка притаманна тільки певній конкретній реальності та дозволяє пізнавати і впливати на неї найбільш ефективно, специфічно та професійно»¹. Кримінологічні дослідження безпосередньо опираються на філософський фундамент і базуються на теорії кримінології. Методологічною основою кримінологічних досліджень є закони та категорії діалектики, на підставі яких визначаються шляхи до розуміння витоків злочинності, її природи та соціальної сутності, особливостей особистості злочинця.² Отже, кримінологічна наука базується на сукупності загальнонаукових та спеціальних методів, що відповідає методології інших наукових галузей.

На думку Р. Соскова: «наукове дослідження кримінологічних проблем і кримінологічне дослідження є схожими категоріями, але не тотожними. Методи, що використовуються для проведення наукового дослідження кримінологічних проблем, можна поділити на чотири групи: загально-філософські, загальнонаукові, конкретно-наукові та

¹ Веприцький Р. С. Методологія дослідження феноменології. *Вісник кримінологічної асоціації України*, 2017. № 1 (15). С. 69.

² Крижановський А. Методологічні та методичні засади кримінологічного обслуговування діяльності територіальних органів національної поліції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. № 889, випуск 17. С. 127.

спеціальні. Подальше удосконалення методологічного інструментарію наукових досліджень, у тому числі й кримінологічних, збільшуватиме обсяг достовірного знання»¹. Ми повністю погоджуємось зі вченим, оскільки вважаємо, що дослідження кримінологічних проблем по відношенню до кримінологічного дослідження є більш вузьким поняттям та стосується лише окремої, цікавої для певного дослідження, тематики. У свою чергу кримінологічне дослідження – це широке поняття, котре являє собою комплекс завдань та шляхів їх вирішення, які призводять до отримання бажаних результатів. Кримінологічне дослідження може вирішувати сукупність проблем, саме тому обрання методів буде відрізнитись від досліджень окремих кримінологічних проблем.

Конкретна кримінологічна методика має відповідати вимогам комплексності (використовувати методи різних наук), системності (враховувати всі аспекти предмету дослідження; методи повинні доповнювати та перевіряти дані, отримані від інших методів), економічності (дані, отримані різними методами, не повинні дублюватися). Розглядаючи методи кримінологічних досліджень, потрібно мати на увазі, що їх класифікують за різними критеріями: методи емпіричні (індуктивні) та теоретичні (дедуктивні); методи об'єктивні (безпосередньо відображають дійсні факти і явища) та суб'єктивні (відбивають факти і явища за допомогою оцінок, які дають експерти)². На нашу думку, кримінологічні методики мають бути залежними від напряму дослідження та проблем, які в ньому підіймаються. Звичайно, в кримінологічних дослідженнях перевага має віддаватися спеціальним методам (часто – математичним), котрі надають можливість предметно підходити до вирішення завдань, уникаючи надмірного обсягу «пустих» описів та речень, які лише підводять до тематики дослідження, але не визначають його.

¹ Советская криминология / Авт. кол.: А.А. Герцензон, В.К. Звирбуль, И.И. Карпец и др. М.: Юрид. лит., 1966. С. 312.

² Дрьомін В. М., Мандриченко Ж. В., Мельничук Т. В. Криминологія : навч.-метод. посіб. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. С. 50-51.

Не є таємницею, що пізнання закономірностей розвитку соціально-правових явищ ґрунтується на застосуванні наукових методів дослідження. Лише теорія, озброєна адекватними методами дослідження, може виконати поставлені перед нею завдання та функції. Розширення предметної сфери права, інформаційна насиченість галузей права, ускладнення завдань боротьби із правопорушеннями та інші фактори визначають необхідність критичного осмислення існуючих методів і визначення меж їх застосування, вишукування можливостей виходу за межі усталених методів осягнення¹. Жіноча злочинність, особливо пов'язана із насильством, є достатньо розповсюдженим фактором, котрий потребує повноцінного та швидкого реагування. На сьогоднішній день в кримінологічній науці хоча й існує велика кількість сформованих позицій щодо умов та причин такого роду суспільно небезпечних діянь, однак відсутній єдиний підхід щодо формування цілісного комплексу кримінологічного впливу. Все це, на нашу думку, є наслідком або рудиментності більшості методів, котрі обираються сучасними дослідниками, або неправильного їх застосування.

Методологія завжди теоретична, її необхідно розглядати як застосування обумовленої діалектичним методом знання сукупності певних теоретичних принципів, логічних прийомів та конкретних методів дослідження. Досвід, накопичений наукою кримінології, є джерелами методології. Кримінологія, будучи відносно філософії спеціальною галуззю знань, своєю чергою, виступає як методологія відносно кримінологічних досліджень². Кримінологія, як і будь-яка інша наука, базується на філософських методах наукового пізнання. Саме останні закладають міцне підґрунтя для проведення досліджень, адже визначають базові відправні точки та дозволяють скласти «чисте» уявлення про феномен.

Таку ж думку мають учені, які вказують, що: «філософський рівень методології через його найвищий рівень

¹ Крижановський А. Методологічні та методичні засади кримінологічного обслуговування діяльності територіальних органів національної поліції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. № 889, випуск 17. С. 125.

² Там само.

універсалізації становить фундамент наукової теорії чи-то окремого дослідження». Тривалий час українська кримінологічна наука радянського та пострадянського етапів свого розвитку послуговувалася догматами діалектичного матеріалізму. Варто віддати належне цій методологічній конструкції, завдяки оперуванню якої вітчизняна теорія кримінології збагатилася фундаментальними положеннями про особистість злочинця, детермінацію злочинності, управління діяльністю щодо протидії злочинності тощо¹. Дійсно, діалектичний матеріалізм є найбільш зручним способом пізнання, оскільки дозволяє оцінювати досліджуваний феномен з практичної, більш «земної» точки зору, що надає можливість не втрачати лінію «тверезого» алгоритму. До речі, в кримінології, яку можна вважати своєрідною психологією злочинності, діалектичний матеріалізм надає можливість прослідкувати взаємозв'язки психологічного із соціальним крізь призму матеріальних цінностей сучасного суспільства.

У сучасній філософській літературі вказується, що над загальною теорією матеріалістичної діалектики вітає привид тривіальності, непродуманості та недомовленості, відбувається констатація фактичної смерті діалектичного матеріалізму наприкінці 80-х на початку 90-х рр. ХХ ст.². Л. Грехем зазначає, що діалектика, яку Енгельс застосував до природознавства, ґрунтувалася на його інтерпретації гегелівської філософії. Ця інтерпретація включила в себе також зведення всього багатства гегелівської думки до простої схеми діалектичних законів і триад³. Сприйняття діалектики за метод дослідження (а не лише оформлення) нерідко має наслідком підміну змістовного дослідження реальних пізнавальних проблем чисто словесними вправами-описанням тих або інших феноменів в діалектичних термінах. Окрім того, матеріалістична діалектика страждає на еклектику, намагаючись поєднати властивий емпіризму

¹ Орлов Ю.В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Харків : Діса плюс, 2016. С.68.

² Эдельштейн А.О. К психологии детоубийств. Убийства и убийцы. Москва : Изд-во Мосздраотдела, 1928. С. 182-189.

³ Грэхэм Л.Р. Естествознание, философия и науки о человеческом поведении в Советском Союзе. Москва: Политиздат, 1991. С. 27.

матеріалізм із гегелівською спекулятивною діалектикою. Разом з тим, діалектика в сенсі методології Гегеля, Маркса та їх послідовників не є методом авторитетним для тих, хто не є прихильником вчень цих мислителів¹. Ми абсолютно не погоджуємось із зазначеною позицією, оскільки вважаємо, що діалектичний матеріалізм є основою методології будь-якого дослідження, оскільки базується виключно на емпіриці та є достовірним шляхом отримання необхідної інформації.

Нажаль, на сьогоднішній день достатньо велика кількість вчених відноситься скептично до розглядуваного нами методу та вказують на сумнівну користь діалектики для кримінології та інших юридичних наук, шукаючи більш досконалу альтернативу. Відтак, О. Костенко протиставляє діалектиці теорію (автор називає її навіть «парадигма») соціального натуралізму, вважаючи її перспективною методологією всіх юридичних наук, включаючи кримінологію. Сутність соціального натуралізму полягає у розумінні права як соціальної форми законів природи, а також у сподіваннях на перспективи вирішення ключових теоретичних і практичних проблем кримінології шляхом використання положень про узгодження юридичних норм із законами природи.² Проте, як вбачається, за такого підходу ігнорується якісна специфіка суспільства у порівнянні із природою, що означає відхід від досягнень сучасної соціології та регрес до стану науки XVII-XVIII ст. Характерно, що західні концепції природного права не мають такого біологічного ухилу, як міркування О. Костенка і спираються на цілком відмінні філософські засади³. Серед найбільш впливових зарубіжних соціологічних теорій XX ст. натуралістичних поглядів також немає⁴. Не будучи прихильниками правового натуралізму у його широкому

¹ Сепетий Д.П. Діалектика versus метафізика: переоцінка дилеми. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2006. Вип. 24. С. 178-180.

² Костенко О.М. *Культура і закон – у протидії злу: монографія*. Київ: Атіка, 2008. С. 245.

³ Четвернин В.А. *Современные концепции естественного права* / В.А. Четвернин. Москва: Наука, 1988. С. 34-35.

⁴ Ритцер Дж. *Современные социологические теории*. 5-е изд. СПб.: Питер, 2002. С. 354.

розумінні, ми не можемо не погодитись із достатньо важливою роллю останнього в межах кримінологічної науки, особливо що стосується жіночої насильницької злочинності. Ми звикли пояснювати більшість факторів, що впливають на злочинність з позиції вроджених аномалій та задатків, які, так чи інакше, рано чи пізно змушують людину вчинити злочин. Особливо яскраво це можна помітити в контексті вчення про особу злочинця. Звичайно, все це є наслідком із успіхом та визнанням прийнятої теорії Чезаре Ломброзо та інших його послідовників. Однак, що стосується жінки, несправедливим буде замовчувати той факт, що остання є біологічно слабкою істотою з фізичної точки зору та більш сильною – з психічної. Саме тому, з цієї позиції соціальний натуралізм хоча і не виграє у діалектичного матеріалізму, однак знаходиться із ним на одній ланці.

Закони й принципи організації та руху матерії, які під впливом пануючої ідеології та яскраво вираженої політичності науки, в значній мірі вимушено були перенесені радянськими кримінологами на злочинність, закономірності її відтворення, що не в повній мірі відповідає сучасним уявленням про її природу як феномену, соціальної практики, властивості суспільства. Запроваджене статистично-видове структурування злочинності на підставі співвідношення загального, особливого та одиничного (вся злочинність, її види та окремі злочини) виявляється спрощеним та не відповідає її сутності. Найбільш виразно воно проявляється на рівні логічного зіставлення причин злочину та злочинності, що не можуть бути цілком зведені до порівнюваних категорій, виявляють самостійні детермінаційні складові. Саме тому кримінологічне дослідження сучасних проблем, пов'язаних з детермінацією злочинності, особливо тих її видів, які в значній мірі мають неонтологічні, конструктивістські підстави (тобто в їх основі знаходяться так звані фікції), вимагає компліментарної методологічної концепції, що задовольняла б вимогам комплексності та системності, онтологічного (матеріалістичного) та трансцендентного (духовного, ідеального, ірраціонального)¹. Отже, ймовірно,

¹ Орлов Ю.В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Харків : Діса плюс, 2016. С. 69.

поєднання матеріального та духовного є найкращим симбіозом для дослідження сучасних кримінологічних проблем, що дозволить комплексно підійти до їх вирішення.

Вчені також зазначають, що у наш час безплідність позитивізму як методології наукового, зокрема кримінологічного дослідження, очевидна. За універсальної інтеграції наук, що нині спостерігається, синтезу сучасного знання тільки діалектична ідея єдності знання як відбиття єдності світу, взаємозв'язку наук як відтворення взаємозв'язку тих галузей дійсності, які її науки досліджують, є найадекватніша дійсність, а тому й найщиріша. Саме діалектичний метод пізнання уможливить побачити об'єктивну необхідність взаємозв'язку та взаємододатковості різних шкіл щодо суті кримінологічного знання. Це є ідеї класичної школи карного права, зокрема гуманістичні погляди на вдосконалювання соціальних відносин, усунення соціальної нерівності, гуманізації покарань, що розглядаються як умова зниження злочинності; радикальної кримінології, яка обґрунтовує необхідність кардинальних заходів як умови боротьби зі злочинністю, а саме – знищення системи соціальної нерівності, суспільства багатих і знедолених, їхню експлуатацію, безробіття, убогість, нещастя; кримінальної антропології, коли б отримані нею результати не розглядалися як єдині та визначальні у розумінні сутності злочинного поведіння, а розвивалися в єдності із кримінальною соціологією, з різними кримінологічними концепціями і насамперед були соціально спрямованими¹. Таким чином, можемо підсумувати, що вказана думка є цінною для нашого дослідження, оскільки відображає сутність механізму боротьби з жіночою злочинністю взагалі та насильницькою зокрема.

Разом з тим, не можна не відмітити й суттєве послаблення її евристичного потенціалу в умовах сучасного постмодерного суспільства, в якому інформаційні взаємодії, альтернативні варіації об'єктивної реальності, переміщені у віртуальну

¹ Гумін О. Інтегративна функція кримінології в системі наук про людину. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки, 2014. № 782. С. 178.

площину, чинять вплив на ключові параметри соціодинаміки не менший за своєю потужністю, аніж фактори виробничого, ресурсно-розподільчого характеру. Гегелівський суб'єктивний ідеалізм, як гносеологічна підстава, стимул формування діалектичного матеріалізму, все в більшій мірі доводить свою життєздатність, а надто в ситуаціях інтерпретації знання соціальних, в тому числі й політичних, акторів, що враховується в процесі розуміння значення і причин їх поведінки. Це ж стосується і девіацій, в тому числі й кримінальних, у політичній сфері суспільних відносин¹. Особливо уваги, особливо в контексті дослідження особливостей жіночої насильницької злочинності набуває порівняльний метод дослідження.

У вітчизняному порівняльному правознавстві у свій час сформувалася порівняльно-типологічна парадигма, яка дозволяла виявити закономірності поліваріантності існування права (подібні та відмінні ознаки правових систем світу, типологізаційні зміни, взаємовпливи, взаємодії тощо). В основі цієї парадигми були порівняльний та типологізаційний підходи. В межах такої парадигми розвивався порівняльно-правовий метод, тобто система прийомів, пізнання завдяки яким виявляються подібні та відмінні ознаки правових явищ². Формувався поняттєвий апарат порівняльного права, зокрема такі поняття як: «порівняльно-правовий метод», «тип правової системи», «правова карта світу», «правова подібність», «правова відмінність», «правовий механізм взаємодії», «правова адаптація», «правова гармонізація», «правова уніфікація». Висловлювалися міркування про необхідність створення глосаріїв, термінологічних чи тлумачних словників юридичних термінів, які відображають особливості кожної правової системи, а водночас однотипне розуміння цих правових явищ. Проте, і до нині такі словники не утворені. Окрім того, проблематика порівняльного правознавства була диференційована на вузьку тематику, не виявлялися

¹ Орлов Ю.В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Харків : Діса плюс, 2016. С. 69.

² Порівняльне правознавство у системі юридичних наук: проблеми методології: монографія / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. С. 25.

перспективи розвитку порівняльно-правової методології, не збагачувався і порівняльно-правовий апарат новими поняттями¹. Порівняльне дослідження надає можливість оцінити підходи зарубіжного та міжнародного законодавця до проблематики жіночої злочинності, встановити механізми протидії останній, взяти до уваги позитивний досвід.

Оскільки питання механізму забезпечення інформаційної безпеки були актуальними ще за радянських часів, хоча сьогодні їх дослідження активізувалися, врахування історичних аспектів є вкрай важливим для визначення напрямів подальшого розвитку та оптимізації механізмів інформаційного забезпечення. Компаративізм (від лат. *comparativus* – порівняльний) у юриспруденції передбачає дослідження державно-правових об'єктів, які порівнюються і що існували у минулому або діють у наш час. Для порівняння можна вибрати співмірні норми і положення, складніші компоненти на рівні юридичних явищ, інститутів і процесів, а також державні і правові системи загалом. Порівняльно-юридичному аналізу піддаються суб'єкти у межах держави, країни, що входять в однорідні правові сім'ї і правові системи різних правових сімей. Використання цього методу дасть змогу не тільки порівняти окремі аспекти інформаційного забезпечення у середині країни (наприклад, у різних областях), а й зіставити механізми інформаційного забезпечення у нашій державі та в інших країнах. У цьому контексті особливого значення набувають питання оцінки механізмів інформаційного забезпечення у розвинених європейських країнах. Отже, під порівняльним методом у дослідженні питань механізмів інформаційного забезпечення розуміють процес відображення і фіксації відношень тотожності і протилежності у питаннях правового регулювання інформаційного забезпечення, зокрема на рівні різних країн. До речі, порівняльний метод, що набув надзвичайної актуальності, не треба ототожнювати з порівняльним правознавством і

¹ Луць Л. Сучасне вітчизняне порівняльне правознавство: деякі парадигмально-методологічні проблеми. *Сучасні проблеми порівняльного правознавства*. Ужгород – Київ: Говерла, 2015. С. 15.

порівняльним державознавством¹. Не можна залишити поза увагою й історико-правовий метод наукового пізнання.

Основною проблемою, на вирішення якої спрямований історико-правовий порівняльний метод, є отримання нового знання за допомогою проведення порівнянь історико-правових джерел. Як бачимо, для цього потрібні три складові: 1) порівняння (здебільшого аналогія), які є стандартною загальнонауковою логічною операцією; 2) порівняння повинні характеризуватися своєю ретроспективністю, тобто бути історичними; 3) порівнюватися повинна правова матерія. Тільки поєднання цих трьох умов становить зміст головної проблеми теорії історико-правового порівняльного методу й висуває відповідні вимоги до основних підходів і принципів її реалізації². Метод дозволяє прослідкувати особливості правового становища жінки у суспільстві, відношення до неї законодавця, встановити підстави та межі кримінальної відповідальності, коло суспільно небезпечних діянь, суб'єктом яких вона може бути, особливо – випадків ролі спеціального суб'єкта.

На сьогоднішній день кримінологія не може нормально існувати без математики, оскільки більшість кримінологічних досліджень побудовані на оцінці кількісних та якісних показників того чи іншого виду злочинності. Саме тому актуальним є статистичний метод. Однак, варто акцентувати увагу, що статистичний метод у кримінології не слід сприймати чисто у математичному сенсі. Реальні результати статистика приносить, якщо вона виходить із соціального осмислення предмету застосування. Тому статистичні характеристики внутрішньодержавної злочинності у ряді випадків абсурдно

¹ Перун Т. Методологічні засади дослідження механізму забезпечення інформаційної безпеки в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки, 2017. № 865. С. 303-307. С. 305.

² Шигаль Д. А. Основні елементи теорії історико-правового порівняльного методу. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України», Харків, 20-21 листоп. 2013 р. Харків. 2013. С. 180.

виглядають щодо злочинності міжнародної¹. Поза сумнівами, статистика є одним з ефективних засобів вивчення і міжнародної злочинності. Але у цій сфері і сама статистика, і користування її результатами мають свої особливості. Вони передусім полягають у тому, що статистичні дані далеко не завжди мають прямий зв'язок із інтенсивністю злочинності або її окремих спрямувань. Результати статистичного методу здебільшого набувають дійсність у їх комплексному аналізі з результатами інших наукових напрямів міжнародної кримінології². Таким чином, статичний метод дозволяє встановити кількість злочинів насильницького спрямування, що були вчинені жінками в певний проміжок часу на певній території. Метод надає можливість оцінити кількісну сторону злочинності та прослідкувати її у динаміці для встановлення дієвості чи недієвості механізму протидії. Цікавими в межах нашого дослідження є і кримінологічні моделі (метод кримінологічного моделювання).

Кримінологічні моделі виконують кілька функцій. Описова функція полягає в систематизованому поданні інформації про об'єкт. Модельний опис ґрунтується переважно на емпіричному знанні про об'єкт. При цьому він полягає не в перерахуванні елементів, властивостей, характеристик явищ та процесів, а в логічно впорядкованому їх наведенні. Пояснювальна функція моделі має мету розкрити зв'язки між описаними фактами, залежністю і вже відомими законами, теоріями, гіпотезами. Дана функція моделі полягає в модельному поясненні прототипу, в розкритті природи об'єкту. Прогностична функція виражається в здатності моделі дати уявлення про вірогідний розвиток об'єкта і базується на знанні закономірностей, властивих йому. В кримінологічних дослідженнях використовуються також критерійні та вимірювальні функції моделі. Критерійна полягає в її здатності шляхом зіставлення моделі з об'єктом перевірити істинність наших знань про нього. Модель тут допомагає розкривати помилки, неточності первинних уявлень.

¹ Антипенко В.Ф. Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму: монографія. Одеса: Фенікс, 2011. С. 82

² Там само.

Вимірювальна функція моделі зводиться до отримання різних кількісних характеристик предмету, що вивчається. Ця функція знайшла свій вираз в засобах моделювання, що ґрунтуються на кількісній оцінці пізнаваних явищ і виражаючих їх процесів шляхом пошуку для кожного з відповідних коефіцієнтів¹. Отже, метод кримінологічного моделювання надає досліднику можливості встановити достовірність отриманої ним інформації, а також дійти до правильних висновків.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що методологія кримінологічної науки являє собою комплекс сталих принципів, форм та прийомів пізнання феномену злочинності, а також усіх взаємопов'язаних із нею явищ та процесів, застосування яких є закономірним та обґрунтованим теоретико-прикладними знаннями (юридичним понятійно-категоріальним апаратом, основами когнітивного використання). Методологія дослідження жіночої насильницької злочинності має упорядковану методику (яка, здебільшого, полягає у застосуванні комплексу загальнонаукових та спеціальних методів, провідними із яких є: діалектичний, історичний, компаративний та статистичний), технічних засобів та прийомів, призначених для дослідження складних явищ та процесів, пов'язаних із особливостями біодетермінізму.

1.2. Історичні передумови формування та розвитку кримінальної відповідальності за вчинення жіночого насильницького злочину

Кримінологія тісно взаємопов'язана із історією кримінального права в тій, чи іншій частині, оскільки саме історія кримінального права обумовлює створення механізму кримінологічного впливу на певний вид злочинності. Що стосується нашого дослідження, вважаємо цінним вивчення генези кримінальної відповідальності жінки, що надасть можливість більш комплексно підійти до створення загального

¹ Кримінологічне моделювання URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/kriminologichne-modelyuvannya/>.

уявлення про особу жінки-злочинниці та дослідження причинного комплексу криміналізації такого роду злочинів. Однак, перш ніж перейти до безпосереднього розгляду окресленої проблематики, вважаємо за доцільне дещо зупинитись на визначенні місця історичного підходу в контексті кримінально-правових досліджень.

Відтак, як вірно зазначає Д.А. Шигаль, історичний підхід проявляється у спрямованості наукового пізнання із сучасності в минуле, що обумовлює його ретроспективний характер. Крім того, історичне пізнання є опосередкованим внаслідок віддаленості дослідника від історичного об'єкта або явища, що вивчається, а тому позбавляє його безпосереднього контакту з фактами минулого. Звичайно, ретроспективність історичного підходу висуває особливі вимоги до роботи з історичними джерелами, які стають не лише засобами пізнання, але і його об'єктами. Ще однією важливою рисою історичного підходу є його реконструктивний характер, що прямо обумовлений неможливістю безпосереднього почуттєвого сприйняття минулого. Звідси – потреба відновлення у свідомості історика необхідних елементів минулого на підставі даних історичних джерел. При цьому реконструктивність в історичному пізнанні обумовлена дворівневою суб'єктивацією історичного знання, в якій перший рівень має місце при відображенні історичної дійсності творцями історичних джерел, а другий – при сприйнятті цієї дійсності істориком через вивчення історичних джерел¹. Під час дослідження історії того чи іншого наукового феномену, відбувається ланцюг із взаємозалежних та взаємопов'язаних історичних фактів та подій, які зумовлюють створення та розвиток досліджуваного інституту чи явища, пояснюють його необхідність та впливовість, інколи – сучасність. Такого ефекту вдається досягти за рахунок пізнання дослідником двох точок: відправної та кінцевої, що дозволяє уникнути упередженості та надати об'єктивну поетапну оцінку

¹ Шигаль Д.А. Основні елементи теорії історико-правового порівняльного методу. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України», Харків, 20-21 листоп. 2013 р. Харків. 2013. С. 180.

як позитивним, так і негативним рисам досліджуваного феномену. Коли мова йде про кримінальне право та кримінологію, історичні дослідження дозволяють підтвердити актуальність/рудиментність певного кримінально-правового інституту та надати оцінку існуючим механізмам протидії злочинності. Нормативність кримінального права потребує створення єдиного підходу до тлумачення положень кримінального законодавства, що можна зробити виключно за рахунок порівняльного історичного аналізу.

Т.І. Пономарьова вказує, що оцінювати державу необхідно, виходячи з її історії, яка дозволяє прослідкувати наскільки тривалим був шлях становлення. Не повинен залишатися без уваги і соціальний стан країни, який оцінюється, в першу чергу, виходячи з якості нормативно-правового регулювання прав та свобод уразливих категорій громадян та захищеності їх інтересів. Взагалі правова наука завжди під поняттям наступності у праві розуміла тісну взаємозалежність різних історичних ланок розвитку права. Історизм в контексті правонаступності трактується з точки зору стабільного послідовного руху вперед, що виражається в обов'язковій мінливості явища, його вдосконалення, або навпаки – занедбання, а з часом й усунення. Так, наприклад, в кримінальному праві для боротьби із «мертвими нормами» та «дрімаючими нормами», які виникають в процесі генези кримінального законодавства та супроводжують його, існує декриміналізація, яка надає можливість усувати ті чи інші рудименти. За допомогою збереження зв'язку між етапами розвитку права забезпечується рух останнього, що і є наступництвом у праві, історично обумовленим¹.

Вчені вказують, що правовий підхід обумовлений, перш за все, нормативністю права, яка обумовлює існування права як системи юридичних норм, що офіційно визнаються державою та формально визначені, тобто існують у певному матеріалістичному вигляді. Саме нормативність права у

¹ Пономарьова Тетяна Ігорівна. Звільнення від покарання та його відбування в Україні та Польщі: порівняльний аналіз. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Одеса, 2016. С. 31.

порівняльно-правовому дослідженні вимагає від дослідника вміння за допомогою формально-логічних, граматичних та інших засобів тлумачити норми права та правильно розуміти їх зміст. Результати тлумачення права, якщо вони були отримані без порушення основних вимог граматичного, логічного, систематичного, історико-політичного та спеціально-юридичного способів тлумачення, є основою для проведення порівняльного аналізу. Отже, правовий підхід у порівняльно-правових дослідженнях означає, перш за все, процедуру тлумачення правового джерела, яка виражається у сукупності прийомів та засобів, якими повинен володіти компаративіст, що дозволяють усвідомити реальний смисл і зміст норми права та (або) нормативно-правового акту. Сутністю порівняльного підходу в історико-правовому порівняльному дослідженні є співставлення між собою двох або більше порівнюваних об'єктів за певними критеріями з метою отримання інформації про їх подібність або ступінь їх схожості чи відмінності. В основі порівняльного підходу лежить логічна операція порівняння. В ряді випадків порівняльний підхід допускає проведення аналогій. Звичайно, що при цьому коло відомих ознак об'єкта або явища, з яким проводиться співставлення, повинне бути ширше, ніж у досліджуваного об'єкта. Крім того, проведення аналогій передбачає отримання висновків ймовірних за ступенем своєї достовірності¹. Історичний метод цінний в контексті такого явища як наступництво у праві, оскільки останнє безпосередньо пов'язане із історичною мінливістю, розбудовою держави та зміною нормативних пріоритетів законодавця.

А. Штіглиць зазначає, що для того, щоб обґрунтовано ознайомитися з будь-яким науковим питанням, необхідно простежити процес його історичного руху². А.Й. Рогожин зі свого боку стверджує, що історико-правова наука, вивчаючи та

¹ Шигаль Д.А. Основні елементи теорії історико-правового порівняльного методу. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України», Харків, 20-21 листоп. 2013 р. Харків, 2013. С. 182.

² Штиглиць А. Исследование о выдаче преступников. СПб. : Типография братьев Пантелеевых, 1882. С. 3.

узагальнюючи досвід минулого, створює можливість пізнавати і використовувати закономірності суспільного розвитку, уникати повторення помилок. Проте це можливе лише за умови правдивості історико-правового матеріалу, користуватися недостовірними фактами про минуле – значить робити недостовірний прогноз і на майбутнє¹. П.С. Берзін стверджує, що історія є своєрідною ланкою взаємопов'язаних та обумовлюючих одна одну подій. При цьому історія будь-якої науки має свою специфіку: кожен з сучасних авторів-дослідників знає лише окремі факти, випадки та фрагменти, поєднання уламків яких дозволяє (йому або його нащадкам) «побудувати» власну версію мозаїки вчень². Таким чином, можна підсумувати, що цінність історичного підходу в контексті кримінально-правових досліджень полягає у його універсальності та гнучкості, що дозволяє провести повноцінне вивчення кожного окремого історичного етапу розвитку того чи іншого феномену. Особливо важливим під час здійснення такого роду наукових пошуків є використання правдивих історичних джерел, відсутність яких може призвести до неправильного розуміння витоків явища та стати причиною отримання невірних висновків, що погіршить якість самого дослідження. Що стосується застосування історичного методу під час вивчення генези кримінальної відповідальності жінки, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, варто зазначити, що ретроспективний аналіз дозволяє встановити особливості мінливого відношення законодавця до жінки-злочинниці, встановити причини останнього та оцінити сучасний стан та дієвість кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності жінок.

Відтак, ще з біблейських часів жінці відводилась роль злочинниці априорі. Такий стан справ обумовлений тим, що саме жінка підштовхнула чоловіка не покоритися Богу, через що було розірвано зв'язок між небом та землею. А першим біблейським

¹ Історія держави і права України. Частина 1: Підруч. для юрид. вищих навч. закладів і фак. / за ред. акад. Академії правових наук України А.Й. Рогожина. Харків : Основа, 1993. С. 4.

² Берзін П.С. Київська школа кримінального права (1834-1960 рр.): історико-правове дослідження: монографія. Київ: КНТ, 2008. С. 8.

покаранням для жінки-злочинниці стало народження дітей у муках та покірність чоловікові. Варто зазначити, що біблійський підхід до жіночої злочинності хоча і є занадто первісним, однак його можна вважати підґрунтям для законодавчого розуміння сутності жінки як слабкої гріховної істоти, яка позбавлена будь-яких прав та є, свого роду, тінню чоловіка. Що стосується більш сучасного періоду розвитку кримінальної відповідальності жінки в Україні, на нашу думку, останній необхідно розглядати в межах кожного окремого історичного етапу, які можна поділити на: феодальний період (Київської Русь, Галицьке князівство, Козацько-гетьманський період); період імперської доби (XIX ст.); період національного відродження і розбудови української державності, радянський період (1917-1991 рр.); сучасний період (1991-2019 рр.).

Феодальний період. Київська Русь. Відтак, моральне та фізичне насильство як засіб регулювання відносин між людьми в Київській Русі значною мірою пояснювали сувору практику покарань щодо жінок¹. Звичаї і традиції того часу ґрунтувалися на поняттях, які склалися за часів існування стародавніх держав, коли сімейне право характеризувалося пануванням патріархату, що вимагало ведення родоводу за батьківською лінією, панівної ролі чоловіка у господарстві, суспільстві, сім'ї². Жінка перебувала під владою чоловіка. У Київській державі жінки не мали політичних прав, не брали участі у зборах міського населення. Головна сфера діяльності жінки того часу – сім'я, побут. На сімейно-побутові відносини дедалі впливало християнство. Церква застосовує різні норми канонічного права, маючи за мету зосередити у своїх руках репресивні засоби боротьби з порушенням моралі, зокрема у сімейно-шлюбних відносинах. Важливі нововведення внесли в різні галузі права, у тому числі сімейного та кримінального, церковні Статути князів Київської Русі. Так, Статут князя Ярослава Володимировича про церковні суди (XI-XII ст.) – це своєрідний кодекс сімейного та

¹ Бочарніков Д. Чи дійсно юридичне право було єдиним інструментом державного управління суспільством в Київській Русі. *Право України*. 1997, № 11. С. 109.

² Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.Й. Історія держави і права України. Львів, 1996. С. 9.

шлюбного права того часу, який регулював укладання і розірвання шлюбу. Він був також судейником вчинків, що розглядалися церковними судами. Зокрема, містив кілька статей, що передбачали кримінальну відповідальність жінок як спеціального суб'єкта за дітовбивство, крадіжку, чаклунство¹. Отже в цьому контексті достатньо цікавим фактом є віднесення законодавцем таких злочинів як дітовбивство, крадіжка та чаклунство до виключно «жіночих». Відтак, що стосується дітовбивства, на нашу думку, такий підхід може бути пояснений фактором напруженого психоемоційного стану, обумовленого пологами. Якщо розглядати дітовбивство як праобраз нині існуючого вбивства матір'ю новонародженої дитини та розглядати суб'єктивну сторону суспільно небезпечного діяння виключно крізь призму стану афекту, обумовленого жіночою фізіологією, тоді доцільним видається визнання жінки спеціальним суб'єктом даного злочину, що не можна сказати про крадіжку, яка на той час не була вузько розповсюдженим явищем та вчинялася особами обох статей.

Варто зазначити, що відповідальність передбачалася за вбивство будь-якої дитини, незалежно від того, чи народилася вона у шлюбі, чи поза шлюбом. Міра покарання допускала викуп жінки її рідними, перш за все батьками, до того ж вона мала перебувати під наглядом церкви. Можливо, в тому випадку, коли рідня не мала грошей, жінка повинна була відбувати покарання у формі ув'язнення (позбавлення волі) в одному з церковних приміщень. Сума викупу у статті не зазначалася, бо найчастіше це питання регулювалося звичаєвим правом. За давніх часів найпоширенішими були грошові покарання (віра, продаж, грошові викупи), які стягувалися на користь 70 потерпілого, а також князя. Церковні статuti передусім регулювали і визначали форми та суми матеріального забезпечення церкви, межі церковної юрисдикції. Тому і всі грошові надходження, які надходили від засуджених за злочини, карані Статутом, стягувалися на користь церкви, митрополита (викладене стосується й інших статей, які передбачають грошові

¹ Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: монографія. Вид. 2-е. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. С. 69.

покарання)¹. Окремої уваги заслуговує і кримінальна відповідальність за чаклунство, котре має достатньо глибокі, європейські коріння.

Деякі автори зазначають, що: «згідно з розрахунками істориків «гоніння на відьом» за допомогою інквізиційних процесів розпочалось у 30-40-х роках XV ст. в альпійських районах Західної Швейцарії (у Савої, Дофіне, П'ємонті). За словами Йозефа Ханзо, численні процеси проти вальденсів (послідовники-чародії вчення ліонського купця П'єра Вальдо), що проходили у цих місцях, утворили сполучну ланку між єретиками та знахарями. Масові процеси над відьмами можна розділити на три етапи з огляду на їх інтенсивність»². Теоретичним обґрунтуванням боротьби зі злочинністю такого виду став «Молот відьом» – трактат, надрукований в 1486 р. інквізиторами Шпренгером і Крамером. О.М. Яковлев, який досліджував проблему теологічної моделі особистості злочинця, назвав трактат «посібником з полювання за відьмами». Перераховуючи «ознаки відьом», автори трактату передусім назвали належність особи до жіночої статі. Серед усіх жінок вони особливо виділяли помічниць при пологах. Чоловіки не стають відьмами, писали інквізитори, оскільки Христос був чоловіком. Жінці ж притаманні низькі пристрасті, що осуджуються християнством. О.М. Яковлев підтримав думку про те, що «Молот» вважається різновидом релігійно-наукової теорії вищості чоловіків, яка виправдовувала і навіть вимагала переслідувати жінок як представниць нижчого, гріховного і небезпечного класу індивідів³. Перший етап масових гонінь припадає на період з 1585 по 1595 рр. Два інших припадають на час близько 1630 року і на 50-60-ті роки XVII ст. За цей час відбулося близько 100 тисяч процесів і страчено близько 50 тисяч людей. Найбільше жертв процесу було у Німеччині, Швейцарії, Франції та Шотландії, менше полювання на відьом

¹ Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: монографія. Вид. 2-е. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. С. 70.

² Шверхофф Г. От повседневных подозрений к массовым гонениям URL: <http://yakov.works/history/16/1590/1996kold.html>.

³ Яковлев А.М. Теория криминологии и социальная практика. Москва: Наука, 1985. С. 26.

торкнулося Англії і практично не зачепило Іспанії. Останньою ж особою, страченою у Європі за чаклунство, вважається Анна Гельді, страта якої відбулася в Швейцарії у 1782 році. Їй інкримінували зносини із дияволом, який приходив до неї в образі чорного пса¹. Жінка, як, до речі, і дитина в ті часи вважалися нечистими створіннями, це пояснювалось низкою причин: по-перше, жінка та дитина з самого початку були тісно пов'язані із гріхом, який полягав у таїнстві дітонародження; по-друге, і жінка, і дитина були слабкими створіннями, однак при цьому могли повноцінно співіснувати із чоловіками, що також наштовхувало на думку про взаємозв'язок із потойбічними силами.

Про особливе становище жінок у суспільстві тієї доби М.М. Гернет писав, що у середні віки, коли родина продовжувала власними силами виробляти всі предмети споживання, жінка не мала ані можливості, ані часу відлучатися від родинного вогнища і цікавитися суспільними справами, і тому коло її інтересів замикалося на родині і домашньому господарстві. Але поряд із тим народна неосвіченість приписала їй широку участь у сфері чаклунства, і сотні тисяч невинних жертв загинули на вогнищах. З поширенням християнства суспільне становище жінок мало змінюється: з одного боку, покірність чоловіку робиться священним догматом, а з іншого – розвивається аскетизм, який обумовлює ставлення до жінки з глибоким презирством². Отже, чаклунство майже з самого зародження вважалось суто жіночою справою, що можна пояснити неоднозначним ставленням церкви до жінки, яка вбачала в її природжених фізіологічних особливостях диявольський початок. Взагалі, церква мала не аби яке значення у досліджуваній період, в тому числі і на території Київської Русі.

Цікавим фактом є те, що сучасні зарубіжні кримінальні законодавства продовжують практику боротьби із чаклунством: у 2015 році в Кримінальний кодекс Таджикистану була внесена

¹ Боднарук О.М., Шевчук В.А. Кримінальна відповідальність за чаклунство: історія та сучасність. *Правові новели*. 2018. № 4. С. 240.

² Гернет М.Н. Избранные произведения. Москва.: Юрид. лит., 1974. С. 137.

поправка, що посилює відповідальність за чаклунство та чародійство; у 2014 році в Саудівській Аравії було обезголовлено двох людей за практикування чаклунства; в Канаді існує стаття, яка забороняє зайняття чаклунством тощо. При цьому, на рівні ООН був ухвалений документ, у якому визначили низку ефективних способів запобігання порушень прав людини, пов'язаних з порочною практикою чаклунства. Державам-учасницям було рекомендовано зміцнити контроль за діяльністю традиційних цілителів і заборонити рекламу чаклунів у засобах масової інформації¹. Саме тому, достатньо обумовленим є віднесення жінки до спеціального суб'єкта кримінальної відповідальності за чаклунство.

Пам'ятка давньоруського права – «Руська Правда» не містила спеціальні норми, що передбачали відповідальність жінок як спеціального суб'єкта (подібно до Статуту князя Ярослава). Однак окремий вид відповідальності дружини було передбачено у разі вчинення її чоловіком убивства при розбої. Стаття 7 Правди гласила, що за вбивство людини без усякої сварки громада за розбійника не платить віри, а видає його князю разом із дружиною та дітьми на «поток и разграбление». У Київській Русі це була найвища міра покарання, адже смертну кару «Руська Правда» не передбачала (на практиці її застосовували за виступи проти влади князя, карали за зраду йому). «Поток» розглядався фахівцями як продаж у рабство (пізніше – ув'язнення, заслання), оголошення винного поза законом. «Разграбление» однозначно передбачало конфіскацію майна². Поширення «поток» на дружину, слідування дружин за чоловіками на заслання є результатом впливу канонічного права, що мало за мету – міцність сім'ї, чільну роль чоловіка в родині, а отже, породжувало безправне, практично рабське становище жінок³. Перенесення часткової вини чоловіка на дружину також можна було пояснити тим фактором, що жінка вважалася

¹ Боднарук О.М., Шевчук В.А. Кримінальна відповідальність за чаклунство: історія та сучасність. *Правові новели*. 2018. № 4. С. 244.

² Памятники русского права (X - XII вв.) / Под ред. Юшкова. Москва, 1952. С. 89.; *Правда Русская. Комментарии* / под ред. Б. Д. Грекова. М.-Л., 1947. С. 291-293.

³ Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: монографія. Вид. 2-е. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. С. 72.

другорядним членом суспільства та напряду залежала від чоловіка, який надавав можливість повноцінно існувати їй та дитині. Усвідомлення родини як цілісної одиниці суспільства було закладено в основні нормативно-правові документи того часу, не є виключенням і акти, які регламентували кримінальну відповідальність. Варто зазначити, що у часи Київської Русі остання була дещо жорстокою для осіб слабкої статі і можна казати про відсутність привілейованого відношення до них законодавця.

Злочини, які вчиняли жінки за часів Київської Русі, розглядалися передусім як порушення норм моральності, родинно-шлюбних відносин, трактувалися як «образа», нанесена честі й інтересам чоловіка (крадіжка, чаклунство), порядку, який освячувався релігією. Жінки наражалися на суворі покарання. Порівняно нежорсткі покарання, передбачені «Руською Правдою» (крім не обов'язкової кровної помсти за вбивство, передбачалися, як правило, різні види грошових виплат, штрафи), лише почасти могли стосуватися жінок. Є всі підстави вважати, що церковні суди не обмежували чоловіків у виборі засобів покарання «винних» дружин. Тим паче, що вже тоді за злочини, що перебували у компетенції церковного суду, застосовувалися тілесні покарання, ув'язнення¹. Отже, жінка розглядається у ці часи як центральна особа у збереженні родинного вогнища та самої родини. Відстороненість її від інших, суто чоловічих, справ фактично звузили коло суспільних відносин, на які вона могла б посягати, саме тому найбільш розповсюдженими злочинами, які вчинялись жінками були зради, крадіжки та чаклунство. Розумним законодавчим рішенням було передання можливості чоловікові вирішити межі покарання своєї дружини, яка фактично принизила його перед оточенням.

Взагалі, Статути князів Київської Русі, «Руська Правда», звичаї і традиції давньоруського народу як джерела права того періоду діяли достатньо тривалий час. Історія знає три редакції «Руської Правди»: 106 списків Руської Правди XI століття (до

¹ Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: монографія. Вид. 2-е. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. С. 72.

змісту якої ми зверталися), які склалися з Правди Ярослава, Правди Ярославичей і Статуту Ярославичей; Розширеної редакції «Руської Правди» періоду Володимира Мономаха (XII ст.) і, нарешті, Короткої редакції «Руської Правди» найбільш пізнього періоду (XV-XVII ст.). На території України часів Великого князівства Литовського, а після цього – і Речі Посполитої судочинство здійснювалося почасти відповідно до зазначених джерел права. У другій половині XV ст. було здійснено першу спробу кодифікації норм, викладених у «Руській Правді», звичаєвому праві, Привілеях князів (Судебнику Великого князя Казимира 1468 р.). Однак кодексами кримінального права, що діяли на значній території України з XVI ст. до початку XIX ст. стали Литовські Статути 1529, 1566 і 1588 р. видання, які мали практично перехідне положення від «Руської Правди» до поширення на всій території України чинності російського законодавства¹. Можна стверджувати, що Статути дещо дублювали положення «Руської Правди», хоча і мали принципово нові положення, які дозволили дещо змінити підхід законодавця до основних особливостей кримінальної відповідальності, у тому числі – жіночої. Не применшуючи загальну цінність усіх трьох Статутів, з метою збереження дотримання основної мети нашого дослідження, вважаємо за доцільне зупинитись виключно на деяких принципових моментах, викладених в окремих Статутах.

Відтак, Статут 1588 р. регламентував ряд кваліфікованих видів смертної кари, які не були передбачені попереднім кримінальним законом, проте застосовувались на практиці. Переважно за злочини проти державної влади карали четвертуванням, посадженням на кіл (палю) чи колесуванням. За вбивство жінкою чоловіка передбачалось закопування заживо в землю. Засуджену закопували по плечі зі зв'язаними за спиною руками і залишали повільно помирати у присутності охорони. Перехожим дозволялось лише кидати гроші на майбутнє

¹ Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: монографія. Вид. 2-е. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. С. 73.

поховання засудженої, а священику – молитись за неї¹. За злочини, вчинені жінкою (вбивство позашлюбної дитини, проституція, втеча дружини з іншим чоловіком, повторне звідництво та ін.) усі три Литовські статuti передбачали лише смертну кару. Статuti розрізняли умисне дітовбивство, вчинене батьками та неодруженою жінкою шляхом встановлення різної відповідальності: у першому випадку – ув'язнення на один рік і шість тижнів у вежі в замку, а після відбуття цього покарання чотири рази у рік при церкві свого віросповідання винні повинні були публічно каятись (арт. 7, Р. XI), у другому випадку – смертна кара (арт. 60 Р. XI). Така диференціація відповідальності залежно від суб'єктів вчинення злочину пояснюється тим, що на каральну політику держави того часу істотно впливала християнська релігія і церква². Отже, Статут дещо розширив коло злочинів, які можуть бути вчинені жінкою та передбачив за них найвищу міру покарання – страту, яка проходила у достатньо жорсткій формі. Хоча, не можна не звернути увагу на той факт, що, як і у попередньому нормативно-правовому акті, у Статуті основний акцент робиться на сімейну складову у житті жінки. Тобто мова не ведеться про державні справи, вбивства у їх широкому розумінні або інші суспільно небезпечні діяння, які інкримінували чоловікам. Отже, законодавець так само віддає центральне місце в суб'єктивній стороні статевій функції жінки.

Статут 1566 р. згадує про таке протиправне діяння, як небажання сина або дочки дотримуватись канонів християнської релігії («упорное канцерства не следует и к вере християнской пристати не хотят»), за що вони позбавлялись спадщини (Статут 1566 р. Р. VIII, арт. 7; р. 8, арт. 7). Серед матеріалів гродських судів є справи про чарівництво. Проте у нормативно-правових актах ВКЛ не було зафіксовано такого складу злочину як чарівництво, про нього згадувалось лише в контексті катування – встановлювалась відповідальність катованого, який не відчував болю, вдавшись до чаклування. Згідно з Судебником

¹ Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: монографія. Вид. 2-е. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. С. 73.

² Там само. С. 66.

Казимира 1468 р., такого злочинця карали шибеницею (арт. 18), натомість у Статутах – лише відшкодуванням шкоди потерпілому, й він втрачав право отримання нав'язки у потерпілого (Статут 1529 р. Р. XIII, арт. 14; Статут 1566 р. Р. XIV, арт. 15). Вбивство дитини неодруженою жінкою вважалося тяжким злочином і, на думку представників церкви, втілювало у собі вищу міру зіпсованості. Суворе засудження всього, що пов'язане з посяганням на моральні засади суспільства, освячене релігією, міцність сім'ї, стосунки між подружжям пояснюють існування надзвичайно тяжких покарань, яким піддавали жінок, що зраджували своїх чоловіків¹. Отже, як можна побачити, положення Статуту особливо не відрізнялись від попереднього, акцент робиться на чаклунстві та родинних відносинах.

Литовський статут передбачав смертну кару за перелюбство, втечу дружини з іншим чоловіком, заняття проституцією (арт. 29, 30 Р. XIV). Проте у випадку втечі дружини з іншим чоловіком допускалося альтернативне покарання смертній карі – якщо чоловік такої дружини не давав своєї згоди на застосування смертної кари, то дружину передавали чоловікові для розправи на його розсуд. На думку В. Меркулової, з якою ми погоджуємося, у цьому вбачається збереження, зокрема, порядку, що існував за часів Київської Русі, коли за подібні вчинки жінка каралася лише правами чоловіка². Звідництво каралося калічницькими покараннями «урезаним носа, ушей, губ», а також вигнанням з міста (арт. 31 Р. XIV). Вчинення цього злочину вдруге каралося уже смертною карою³. Цікаво, що законодавцем до цих пір було залишено право чоловіка вирішувати долю своєї злочинниці-дружини. Хоча, на нашу думку, причиною такого рішення було те, що злочином порушувались, в першу чергу, права та інтереси саме чоловіка, а тому його пробачення можна було вважати пом'якшувальною обставиною. Однак в цьому випадку,

¹ Шаран А. О. Система злочинів проти релігії та віри за нормами статутів Великого князівства Литовського: порівняльно-правова характеристика. *Грані права: XXI століття : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* / за ред. Г. О. Ульянової. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 85.

² Там само.

³ Там само.

звичайно, не може бути і мови про принципи справедливості, співрозмірності або про якусь об'єктивність. Доля жінки напряму залежала від почуттів та характеру потерпілого від її злочину чоловіка. При цьому покарання у вигляді нанесення каліцтв, як нам здається, можна розглядати як позбавлення злочинниці її краси, яку нею було використано як допоміжний інструментарій для вчинення протиправного діяння.

У Гетьманщині поняття злочину носило позастановий характер. Під злочином розумілися усі дії, що спричиняли шкоду і завдавали збитків як окремій особі, так і державі. У поглядах на злочин і покарання виходили з релігійних догм: злочин трактувався як непослух і відступ від Божих законів, а тому покарання розумілося як відплата за гріх перед Богом. Покарання (екзекуція) поділялися на кілька видів. Найпоширенішим видом покарання була смертна кара. Страта застосовувалася до всіх без винятку, незважаючи на стану приналежність і службове становище. Вона була своєрідним захистом і найнижчих верств суспільства, включно до невольників. За умисне вбивство невольника смертна кара загрожувала навіть представникам шляхти і козацтва. Проте смертна кара не загрожувала вагітним жінкам, літнім людям (понад 70-річного віку) та неповнолітнім (дівчата – до 13-ти, хлопці – до 16-ти років)¹. Отже в цьому контексті вже можна сказати про зародження привілейованого відношення законодавця до окремих категорій жінок – неповнолітніх та вагітних. Це може бути пояснено їх надмірною уразливістю, що дає підставу вважати, що саме в цей період отримав свій розвиток принцип гуманізму.

Існували кваліфіковані та прості види смертної кари. До кваліфікованих видів смертної кари належали: четвертування за батьковбивство, гвалтування малолітніх, незалежно чи дівчини, чи хлопця, вбивство пана – слугою, начальника – службовцем, таємне вбивство (із засідки, отруєння), пограбування церкви, крадіжка людини і продаж її невірному в неволю, спалення живцем, зокрема за антирелігійні злочини (богохульство,

¹ Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України: навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. С. 24.

відступництво від християнської віри, чарівництво та ін.). Спалення живцем зустрічалось дуже рідко. Закопування живцем у землю до шиї, де людина залишалася аж до смерті, теж належало до кваліфікованих видів смертної кари. Цю кару застосовували спеціально до жінок у випадках батьковбивства і отруєння. смерті скаліченого – винного також страчували. Особливо жорстоко каралося позбавлення життя чи покалічення родича. Синів-батьковбивців пропонувалося живими четвертувати, а дочок – живими закопувати в землю. За вбивство з корисною метою рідних брата чи сестри карали передусім позбавленням належної злочинцеві частини спадщини, а також відрубанням руки, потім голови. Убивство чоловіком власної дружини або навпаки – карається відрубанням голови, а за позбавлення життя отрутою – чоловік карається четвертуванням, а жінка закопуванням живою у землю. За побої чи рани, завдані батькам, карали понад річним арештом, а потім прилюдним покаєнням у церкві¹. Тобто види покарань залишались незмінними, варіація була лише в залежності від статевої приналежності та тяжкості вчиненого злочину. Показовим є бажання відійти від надмірно жорстоких видів смертної кари.

Українське право Гетьманщини стояло на сторожі особистої свободи й честі особи. Зокрема, протиправне ув'язнення, побиття чи знущання каралися різними за розміром грошовими штрафами, а у випадку непоправних наслідків – ще й головиною. Злочинами проти честі вважалися образи на словах, дією та у письмовій формі. Такі діяння каралися сплатою штрафів, інколи в'язницею чи каліченням. Закон суворіше захищав честь представника привілейованого стану порівняно із селянином, жінки – порівняно з чоловіком. Взаємна образа відміняла покарання. Як злочин проти честі кваліфікувалася неправдива присяга. «Права за якими судиться малоросійський народ» у цьому випадку пропонують зловмисника оголосити безчесним й негідним довір'я, і карати відрубанням двох пальців правої руки (їх підносять вгору особа, яка складає

¹ Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України: навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. С. 29.

присягу)¹. Отже саме у гетьманський період кримінальне законодавство, на нашу думку, зробило широкий крок уперед, ставши більш лояльним та диференціювавши кримінальну відповідальність в залежності від статевої приналежності та віку. Цікаво, що взаємна провина не каралась, що можна пояснити втратою суспільної небезпечності через відсутність фактичної потерпілої та винної сторони. Варто зазначити, що пізніше розповсюдження почали отримувати тілесні види покарань, одним із яких були батоги.

Однак, у більш пізній період – з кінця XVII ст. – засобами виконання тілесних покарань, крім батогів, стали канчуки, різки. Застосування різок до жінок (політичних в'язнів) зберігалось до 1894 р. Іншим різновидом тілесних покарань були калічницькі покарання. Вони передбачали таврування, відрізання вуха, носа, руки або інших органів злочинця і розглядалися, з одного боку, як відплата за вчинений злочин, а з іншого – як засіб попередження злочинів і впізнання злочинця. Починаючи лише з першої половини XVIII ст., судочинство поступово відмовляється від калічницьких покарань. Законодавець дійшов висновку про недоцільність застосування цього виду покарань щодо жінок уже в 1754 р., коли в одному з Указів записав: «Ноздрей у них (женщин) не вынимать и знаков не ставить для того, что колодникам мужского пола ноздри вырезать и знаки ставить положено в том рассуждении, чтобы они из ссылки ... побегов чинить... воровства поступать не дерзали, а женского пола из таких отдаленных в Сибири мест и побегов и воровства чинить не может»². Отже, в цей період мова вже йде про можливість віднесення жінок до категорії політичних в'язнів. Це доводить той факт, що жінок поступово перестають розглядати тільки в контексті шлюбних відносин. Цікавим також є те, що надмірні каліцтва вже не вважаються допустимими по відношенню до жінок, у зв'язку із чим покарання стають більш лояльними та м'якими. Хоча, батіг не втрачає своєї популярності.

¹ Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України: навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. С. 30.

² Евреинов Н.Н. История телесных наказаний в России. Харьков, 1994. С. 55.

Показовий приклад наводить М.С. Таганцев. Посилаючись на свідчення князя Щербатова, він пише, що навіть у XVIII ст. батіг призначався «без лічби», інколи до 399 ударів і навіть більше. Убивцям Настасії Мінькової – коханки Аракчєєва було призначено 175 (одному) і 125 ударів (другій, яка ще не досягнула 21 року). Для застосування 20 ударів була необхідна ціла година. При більшій кількості ударів покарання повинно було виконуватися від сходу до заходу сонця. Упродовж побиття змінювалося кілька катів. Оскільки кожний удар пробивав шкіру, розривав м'язи, порушував функції життєво важливих органів, смертельні наслідки такого покарання були звичайним явищем. Лише окремі покарані виживали і благополучно виліковувалися. Та найчастіше стан здоров'я покараних безповоротно погіршувався, після екзекуції їхні тіла поволі гнили, вони чахнули, до того ж побої впливали на статеві органи жінок¹. Отже, розглядуваний нами період заклав міцне підґрунтя для розвитку кримінального законодавства взагалі та в частині кримінальної відповідальності жінок зокрема. Було сформовано привілейоване відношення до особи жінки злочинниці, розроблено (хоча і не чітку) систему покарань, закладено початок для розвитку принципів гуманізму, справедливості та співрозмірності, розширено перелік суспільно небезпечних діянь суб'єктом яких може бути жінка.

Період імперської доби (XIX століття). 15 січня 1852 р. імператор Микола I видав Указ «Про заслання у віддалені губернії дружин «кримінальних» (на відміну від «політичних») злочинців». У ньому визначалося зокрема направлення цих жінок разом із дітьми до вказаних губерній у випадку відмови поміщиків або громад прийняти їх на попереднє місце помешкання. Власне юридичних аспектів тут можна помітити декілька. По-перше, законодавець додатково уражав права засуджених. Адже вирок суду не передбачав у даному випадку додаткового покарання у вигляді заслання. По-друге, суб'єктом обтяжування долі засудженого виступали по суті, селянська громада – для державних селян, і поміщик – для поміщицьких.

¹ Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. В 2-х т. Т 2. Москва: Наука, 1994. С. 174.

По-третє, і це найбільш важливо з точки зору теми нашого дослідження – стосовно дружин засуджених застосовувалося фактично об'єктивне поставлення¹. Отже, прийняте рішення можна вважати об'єктивним та достатньо лояльним. В цьому контексті варто зазначити, що мова починає йти про права ув'язнених жінок, які в розглядуваний період значно були урізані. Жінки знову починають сприйматись як невід'ємна частина чоловіка та частково несуть відповідальність за його вчинки.

У 1866 р. була видана нова редакція Уложення про покарання кримінальні і виправні. Воно було сформоване під впливом тих суттєвих суспільних змін, які відбулися внаслідок судової реформи 1864 р. Ця реформа стала найбільш радикальною, новаторською і технічно успішною з усіх великих реформ. За історичним значенням її можна порівняти лише зі скасуванням кріпосного права. Хоча власне цивільне і кримінальне право не піддалися реформі, нова інституційна і процесуальна структура системи судочинства являли собою явний розрив з попередньою правовою традицією, а також приклад творчої адаптації всіх кращих досягнень юриспруденції та судової практики західноєвропейських країн. Окрім іншого, нова редакція Уложення про покарання кримінальні і виправні 1866 р., яка була значно коротшою (1711 статей), враховувала скасування тілесних покарань у 1863 р. (які не мали фактично поділу за статтю). Іншим джерелом кримінального права у пореформений період, яке розповсюджувало свою дію на українські землі у складі Російської імперії, став прийнятий під час судової реформи 20 листопада 1864 р. «Статут про покарання, що накладаються мировими судьями». Застосування покарань за Статутом базувалося на принципі індивідуалізації відповідальності, коли враховувалися обставини, які посилюють або послаблюють вину підсудного². Саме в цей період законодавець прийняв за можливе співпрацю із сусідніми

¹ Нестерцова-Собакарь О.В. Правове становище жінки на українських землях у складі Російської імперії у другій половині XIX – на початку XX ст.: монографія. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. С. 100.

² Історія держави і права України: підручн. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. : в 2 т. / за ред.: В. Я. Тацій та ін. Київ: Ін Юре, 2003. Т. 1. С. 504.

державами з метою обміну цінним досвідом, що мало свої позитивні наслідки у вигляді переходу до менш репресивних видів покарання та закладення у кримінальне законодавство низки нових принципів.

Таврування в усіх його виглядах щодо усіх злочинців було скасовано Законом 17 квітня 1863 р. Таким чином можливо припустити, що законодавець ґрунтувався на особливостях і фізичних можливостях жінок, які відбували покарання на засланні. Відсутність практики вчинення ними втеч і рецидивної злочинності розглядається як більш низький ступінь їхньої суспільної небезпеки, а отже, визнається недоцільність застосування калічницьких покарань. Скасування тілесних покарань щодо жінок відбулося значно пізніше. Уложення 1845 р. «Про покарання кримінальні та виправні» припинило в Росії мордування жінок батогами. 17 квітня 1863 р. Указ «Про деякі зміни в чинній системі покарань кримінальних та виправних» заборонив публічне мордування канчуками жінок усіх станів, крім засланонок, до яких дозволялося застосовувати різки. І лише в 1893 р. закон заборонив застосовувати будь-які тілесні покарання до всіх без винятку жінок. Це було значним кроком на шляху гуманізації і пом'якшення системи покарання до даної категорії засуджених¹. Відсутність у жінки значного ступеня суспільної небезпеки дозволило законодавцеві знизити межі карального впливу, що, здебільшого, полягало у відмові від тілесних покарань.

Період національного відродження і розбудови української державності, радянський період (1917-1991 рр.). Характерною рисою розвитку кримінального права у період українського державотворення 1917-1921 років було широке застосування норм кримінального законодавства Російської імперії. Разом з тим, кримінальне законодавство Російської імперії на території України застосовувалося в частині, яка не була змінена або скасована українською владою і не суперечила демократичним правовим принципам. В Україні творилися власні кримінальні закони, які були спрямовані на врегулювання питань, які

¹ Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: монографія. Вид. 2-е. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. С. 83.

виникали в процесі державотворення 1917-1921 років. Внаслідок цього відбувалася поступова ліквідація кримінального законодавства Російської імперії, яка проходила у двох основних формах: шляхом прямого скасування або шляхом поступового обмеження сфери застосування певних кримінальних законів¹. Варто зазначити, що до цього періоду кримінальна відповідальність жінок не зазнала принципівих змін, можна стверджувати, що це питання переживало певний «застій». Законодавця починають цікавити більш глибокі проблеми державного рівня. Загострена політична ситуація, зумовлена революцією, примусила правлячу верхівку зосередити свою увагу на подоланні суспільної агресії та масових хвилювань, а єдиним шляхом реагування було обрано посилення кримінальної відповідальності та активний пошук нових форм злочинів та репресивних каральних заходів. Той факт, що жінки не були занадто активні в державних проблемах мав наслідком їх часткове ігнорування як повноцінного суб'єкта суспільно небезпечних діянь.

Ситуація дещо змінилась у 1922 році із прийняттям нового Кримінального кодексу. Порівняно з раніше чинним кримінальним законодавством, Кримінальний кодекс УСРР (1922 р.) передбачив у своєму складі Загальну (в основі якої було покладено російські «Керівні засади» 1919 р.) і Особливу частини. У Загальній частині законодавець подавав своє розуміння злочину, мети і системи покарань. Зокрема, під злочином розумілася будь-яка суспільно-небезпечна дія або бездіяльність, що загрожує основам радянського ладу і правопорядку, встановленого робітничо-селянською владою на перехідний до комуністичного період (ст.6). Метою покарання, яке здійснювалося судовими органами на основі «соціалістичної правосвідомості», мало стати позбавлення злочинця можливості вчиняти нові злочини, а ширше – попередження правопорушень. Максимальний термін позбавлення волі становив 10 років, а мінімальний – 6 місяців. У справах, що перебували на розгляді у ревтрибуналах, могла застосовуватися вища міра покарання –

¹ Кісілюк Е.М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917-1921 рр.): дис. канд. юрид. наук. Київ, 2003. С. 20.

розстріл (звільнялися неповнолітні, вагітні жінки, а також розстріл як міра покарання не міг бути призначений, якщо з часу вчинення злочину минуло більше п'яти років)¹. Отже, у цей період формується своєрідне поняття злочину, яке було зручним для радянської влади. Встановлюється найвища міра покарання, якою було визнано розстріл. Варто звернути увагу, що як і у попередніх кримінальних законодавствах, новий Кримінальний кодекс звільняє від розстрілу вагітних жінок, при цьому якщо останні не є такими, допускається застосування будь-якого покарання.

Повоєнний період сталінщини у розвитку радянського кримінального права позначився суперечливими тенденціями – характеризувався скасуванням норм воєнного часу й певною лібералізацією законодавства, з одного боку, а з іншого – подальшим посиленням кримінальної репресії. Перша тенденція зокрема виявляла себе у неодноразових актах амністії. За першою з повоєнних амністій (липень 1945 р.) від відбуття покарання були звільнені особи, засуджені до позбавлення волі терміном до 3 років, повністю звільнялись особи, засуджені за злочини, пов'язані з умовами воєнного часу, а також умовно. Наполовину скорочувався термін покарання для осіб, засуджених на термін більше 3 років. За березневою амністією (1953 р.) від відбуття покарання звільнялись особи, засуджені до позбавлення волі на термін до 5 років, чоловіки – старші 55 років, жінки – старші 50 років, неповнолітні – до 18 років, а також особи з невиліковними хворобами. Засудженим на термін більше 5 років покарання скорочувалося наполовину². Отже, можна стверджувати, що кримінальне законодавство хоча і активно змінювалось, але залишалось недосконалим та захищало інтереси окремо взятих категорій осіб. Більш виваженим та сучасним можна вважати кримінальне законодавство 1960 року, норми якого ширше регламентували особливості кримінальної відповідальності та покарання жінок.

¹ Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України: навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. С. 58.

² Там само. С. 71.

Відтак, відповідно до ст. 24 Кримінального кодексу 1960 року, не могли бути засуджені до смертної кари особи, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, і жінки, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент винесення вироку. Смертну кару не застосовувалось до жінки, яка перебуває в стані вагітності на момент виконання вироку. Так само і в ст. 25-2 вказувалось, що довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, які вчинили злочини у віці до 18 років, до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент винесення вироку. Ст. 27 регламентовано, що заслання не застосовується до вагітних жінок і до жінок, які мають на утриманні дітей до восьмирічного віку¹. Таким чином, вказані приклади свідчать про поступовий перехід до гуманізації кримінальної відповідальності жінок.

Сучасний період (1991-2019 рр.). Сучасне кримінальне законодавство 2001 року, робота над яким розпочалась ще у 90-ті роки, на нашу думку, є достатньо виваженим та сучасним. Із набуттям Україною незалежності, змінився сам курс законодавства, який було спрямовано на захист прав та свобод людини і громадянина: як потерпілого, так і злочинця. Однак і сьогодні існує низка проблемних моментів, особливо в контексті кримінальної відповідальності жінок.

З цього приводу В.О. Меркулова зазначає, що чинне законодавство стан вагітності, наявність малолітніх дітей (окрім інших чинників – вік, стан здоров'я) розглядає як достатні підстави не застосування певних основних кримінальних покарань. Соціально-демографічні, психофізичні властивості цих жінок зумовили існування системи покарання відмінної від загальної. Так, щодо вагітних жінок не мають застосовуватися громадські роботи, виправні роботи, арешт, обмеження волі, довічне позбавлення волі. Значне обмеження можливостей вагітних жінок щодо виконання обов'язкової праці під час громадських, виправних робіт, обмеження волі, негативний вплив ізоляції під час арешту, факту призначення довічного

¹ Кримінальний кодекс України від 28.12.60 № 2000-05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>.

позбавлення волі на стан вагітної, її майбутньої дитини, зумовили законодавче рішення. Тож практично штраф та позбавлення волі – можливі покарання, що має призначати суд вагітним жінкам, які вчинили злочин. Матеріальна неспроможність більшості засуджених до позбавлення волі жінок (за даними дослідження), доводить, що за сучасних умов сплатити штраф має можливість незначна кількість засуджених жінок. Тому призначатиметься позбавлення волі. Якщо вагітна жінка вчинила тяжкий злочин не насильницького спрямування, а термін позбавлення волі перевищує п'ять років (навіть на кілька місяців), вона не підлягає звільненню від покарання з випробуванням. У виправних закладах ці жінки мають право не працювати до того часу, коли дитині виповниться три роки. Увесь цей час держава має утримувати засуджену, її дитину¹. Такий стан справ доводить необхідність вдосконалення кримінального законодавства, шляхом пошуку нових заходів та засобів боротьби з жіночою злочинністю: як кримінально-правових, так і кримінологічних.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що ретроспективний аналіз має важливе значення в межах кримінологічних досліджень особливостей жіночої злочинності серед низку причин: по-перше, хронологічне пізнання досліджуваного інституту дозволяє встановити тісну взаємозалежність трьох факторів: сутності особи жінки-злочинниці – її історично обумовленого становища – її психофізіологічних особливостей, які дозволяють в повній мірі оцінити підхід законодавця до меж кримінальної відповідальності жінок; по-друге, вивчення всіх раніше застосованих кримінально-правових та кримінологічних механізмів впливу дозволяють оцінити їх якість та сформулювати більш актуальні та своєчасні шляхи реагування на досліджуваний вид злочинності. Загальна поетапна оцінка кримінальних законодавств дозволила дійти до висновку, що протягом всього становлення української держави відношення законодавця до жінки, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння

¹ Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: монографія. Вид. 2-е. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. С. 100.

є, більш-менш, однозначним та обумовлюється особливостями фізіології останньої та положенням, яке вона займає у суспільстві.

1.3. Становлення та розвиток наукових поглядів про жіночу насильницьку злочинність

Кримінологічне явище важко уявити без його всебічного аналізу, котрий дозволяє встановити наявність усіх компонентів, дослідити історичний розвиток тощо. Не можна применшувати також вплив наукових напрацювань на генезу того чи іншого інституту, які допомагають встановити недолугості, прорахунки, знайти шляхи вдосконалення. Це стосується і особливостей жіночої насильницької злочинності. Варто зазначити, що проблема причин та умов розповсюдження такого виду суспільно небезпечних діянь, їх детермінанти, а також феномен особи жінки-злочинниці цікавлять учених ще з давніх часів. Початкові витoki наукової думки вказаної проблематики спостерігаються з середини XV століття. Отже, враховуючи цінність результатів, отриманих науковцями протягом вказаного часу, для нашого дослідження, вважаємо за доцільне більш детально розглянути основні праці, котрі дозволять сформуванню власний теоретичний підхід. Не применшуючи досягнення вчених усіх століть, на нашу думку, найбільш цікавим є розгляд XX та XXI століття, як найбільш сучасних та впливових на подальше формування кримінологічного іміджу жінки.

Відтак, на початку XX століття соціолог В.І. Томас, в різні періоди своєї діяльності пропонував дwoяке пояснення причин жіночої злочинності. У своїй першій книзі «Стать і суспільство: дослідження соціальної психології» (1907 р.) він зробив спробу відійти від антропологічної догми Ч. Ломброзо та зазначив, що відмінності в розумовій діяльності чоловіків і жінок жодним чином не залежать від їх антропологічних відмінностей. Відмінності в стилі поведінки пояснювалися В.І. Томасом переважанням катаболічних або анаболічних обмінних процесів в організмі. Він доводив, що у чоловіків перевагою є катаболічні

процеси, що є причиною швидкого вивільнення енергії, демонстрації сили і руйнівних дій. У жінок, на його думку, обмінні процеси протікають більш гладко завдяки переважанню анаболізму, що робить їх більш врівноваженими в соціальному плані. Дещо пізніше, у роботі «Некерована дівчина: випадки та аналіз поведінки» (1923 р.), вчений остаточно обґрунтував роль соціального оточення у детермінації девіантної поведінки жінки¹. Отже, можна зробити висновок, що вченим було зручно пояснювати відхилення у поведінці жінок банальними біологічними особливостями. Це може бути причиною середньовічного приниження особи жінки в суспільстві, відведення їй другого плану, ставлення чоловіка на центральне місце в родині.

В.І. Томас запропонував теорію цільового конфлікту, що базується на визнанні у людини чотирьох провідних потреб: потреби в безпеці, визнанні, отриманні нового досвіду і співчутті. Автор відзначив, що для злочинної поведінки жінок характерним є поєднання потреби в співчутті та отриманні нового досвіду². Автор дійшов висновку, що причини жіночої насильницької злочинності пояснюються через потреби жінки, яких вона прагне задовольнити. Однак, теорія цільового конфлікту В.І. Томаса, була піддана критиці за обмежене бачення основних видів мотивів злочинної діяльності та спробу представити злочин тільки як результат конфлікту між мотивами без урахування інших детермінантів³. Взагалі, сутність злочину протягом тривалого періоду вбачалася на елементарному, генетичному рівні; після, із розвитком науки, – в прагненні людиною або заробити гроші, або позбутися ворога чи помститись за образу. Вчені набагато пізніше почали розглядати у якості детермінантів інші, часто – більш глобальні речі. Теорія В.І. Томаса піддавалась критиці через надмірне спрощення

¹ Thomas W.I (2008). Sex and society: studies in the social psychology of sex. Tessinger Publishing. P. 16-18.

² Thomas W.I (1923). The unadjusted girl: with cases standpoint for behavior analysis. Boston: Little, Brown and Company. P. 16, 39.

³ Flowers R.B. (1987). Women and criminality. New York-Westport, Connecticut-London. P. 95.

сутності суспільно небезпечного діяння, що не дозволяло розробити схему повноцінного реагування на нього.

Вже М.М. Гернет у роботі «Моральна статистика. Кримінальна статистика і статистика самогубства: посібник для статистиків і криміналістів» дещо відійшов від теорії Ломброзо і зазначив, що причини жіночої насильницької злочинності не варто шукати в особливостях їх анатомічного устрою. На думку автора, причини вчинення злочинів жінками слід пояснювати умовами життя жінок. М.М. Гернет доводив, що їх життя менш цікаве і різнобічне, ніж у чоловіків, жінка більш прикута до сім'ї і менше бере участь у боротьбі за існування. Багато сфер праці, як він зазначив, залишається для неї закритими.¹ Отже, автор вбачав причини жіночої злочинності у наявності вільного часу та відсутності можливості витратити в повній мірі свою енергію. Тобто, на думку вченого вчинення суспільно небезпечного діяння жінкою було обумовлено виключно її нудьгою та не мало глибинний сенс, котрий був би гідним для звернення уваги вченою спільнотою.

Такої ж позиції дотримувався французький кримінолог Р. Каріо. Автор, досліджуючи біографічні і медичні дані про 1082 жінки, які відбували покарання в жіночій в'язниці м. Ренс, дійшов висновку, що на жінок, які вчиняють злочини переважно впливають соціальні чинники, а не фізіологічні. У своїй роботі «Злочинність серед жінок. Диференційований підхід» автор відзначив положення, що підтверджують даний висновок. Автор підкреслив низку соціально-демографічних характеристик жіночої злочинності та виокремив причини жіночої злочинності: низький соціальний статус жінок-злочинниць, вихід із бідних верств суспільства, заняття некваліфікованою працею, великий відсоток жінок, що вживають алкоголь і наркотики. Порівняно невеликий відсоток жіночої злочинності в її загальному об'ємі пояснюється, на його думку, соціальним оточенням, виконанням специфічних функцій, здійсненням діяльності, пов'язаної з

¹ Гернет М.Н. Моральная статистика. Уголовная статистика и статистика самоубийства: Пособие для статистиков и криминалистов. Вып. 1. Москва: ЦСУ, 1922. С. 134.

домашніми обов'язками і вихованням дітей¹. Тобто, вчений пояснює причини жіночої злочинності з більш кримінологічної точки зору, пояснюючи злочин низьким соціальним статусом злочинниці, її загальною деморалізацією. Можна сказати, що Р. Каріо, на нашу думку, висловлює найбільш влучну думку, оскільки неблагонадійні особи є потенційними злочинцями апріорі, т.я. задоволення банальних потреб (їжа, одяг тощо) у їх випадку можливе виключно неправомірним шляхом.

Проте, повністю погодитись з вищеназваними авторами, які дотримувались позиції, що причини жіночої злочинності криються лише в соціальних умовах не міг В.О. Внуков. Вчений стверджував, що жінка, знаходячись під впливом певного соціального преса, є більш фізіологічною, ніж чоловік. Іншими словами, як зазначив автор, у своїх реакціях жінка ближче до їх фізіологічного коріння, ніж до психологічного налаштування. Він підкреслював, що «соціологія» жене жінку в «біологію». Звідси, на його думку, гострота і напруженість у її злочинних діях.² Отже, можна зробити висновок, що В.О. Внуков пояснював причини жіночої злочинності не лише соціальними умовами, але й біологічними, автор поєднував дані категорії, вважаючи, що лише у симбіозі вони можуть привести до вчинення жінкою насильницького суспільно небезпечного діяння.

Подружжя Шелдон та Елеонора Глюк, у 1934 р. у звіті «П'ятсот делінквентних жінок», виклали основні положення про жіночу злочинність. Даний звіт був складений із матеріалів біологічного і соціального аналізу біографії п'ятисот злочинниць в Массачусетсі. Вони пояснювали кримінальну активність жінок як результат дії біологічних та соціальних факторів. За їх спостереженням, переважна більшість злочинниць були вихідцями з надмірно великих сімей, мали розумові недоліки та були арештовані, в основному, за вчинення злочинів на сексуальному ґрунті. Основний акцент у своєму дослідженні, подружжя Глюк робили на вивченні сексуального минулого

¹ Особенности преступности среди женщин. *Проблемы преступности в капиталистических странах*. 1986. № 8. С. 52-53.

² Внуков В.А. Женщины-убийцы. Москва: Мосздравотдела, 1928. С. 211.

злочинниць¹. М.П. Дубінін, І.І. Карпець, В.М. Кудрявцев дійшли висновку, що біологічні задатки впливають на жіночу злочинність, але не напряму. Особливості біологічної природи жінок, на їх думку, обумовлюють специфіку їх соціальних ролей, які і надають суттєвий вплив на поведінку жінки, в тому числі і злочинну поведінку². Ми погоджуємось із тим фактом, що біологічна сутність жінки може впливати на її поведінку та стати причиною вчинення злочину. Це можна пояснити нестабільним гормональним тлом, що має наслідком швидку зміну настрою, безпричинну агресію, схильність до ревнощів. Через такий стан справ злочини на сексуальному підґрунті є більш розповсюдженими, оскільки пов'язуються із помстою, егоїзмом, недовірливістю жінки, що штовхає її на насильство.

В середині ХХ століття пояснити причини злочинності, в тому числі і жіночої насильницької, намагались за допомогою генетичних досліджень. Так, витоки жіночої агресії шукали в аномаліях хромосомного набору. Зокрема, Е. Подольський (Е. Podolsky), П.А. Джейкобс (P.A. Jacobs) стверджували, що у нормі статеві хромосоми жінки повинні бути «XX», а у чоловіка – «XY». Хромосомний набір «XXY» (наявність в генах жінки чоловічої хромосоми виду «Y»), на думку прихильників біологічної кримінології – головна причина жіночої агресії. Автори ендокринних теорій вважали, що витоки агресії криються в аномаліях функціонування залоз внутрішньої секреції: підвищеного вироблення речовин, що викликає нервозність та агресивність. Зокрема, ними було встановлено, що в період менструації у жінок в крові збільшується кількість тестостерону – речовини, яка може сприяти ослабленню самоконтролю і підвищенню агресивності на незначний час³. Таким чином, вчені частково підтвердили нашу теорію, хоча і з

¹ Flowers R.B. (1987). Women and criminality. New York-Westport, Connecticut-London. P. 321.

² Дубинин Н.П., Карпец И.И., Кудрявцев В.Н. Генетика. Поведение. Ответственность. Москва: Политиздат, 1982. С. 125.

³ Podolsky E. (1955). The chemical brew of criminal behavior. Journal of criminal law, criminology and police science. № 45 (6). P. 678.; Jacobs P.A. (1965). Aggressive Behavior, Mental Sub normality and the XXY Male. Nature, 208, P. 1351-1352.

відхиленням на бік домінування чоловічих гормонів, які роблять останніх більш жорстокими представниками суспільства.

Ю.Б. Свірін, досліджуючи зв'язок між роботою статевої системи і соціальною поведінкою жінки, ґрунтувався на дослідженні Л. Вальцеллі про те, що злочини насильницького характеру жінками були вчинені в момент їх менструального циклу. Крім того, він, посилаючись на результати досліджень ендокринологів про те, що в період внутрішньоутробного розвитку існує критичний період від 4 до 7 місяців вагітності, коли мозок дуже чутливий до впливу статевих гормонів (як чоловічих, так і жіночих), прийшов до висновку, що гормони можуть підвищувати або знижувати агресивний стан людини, штовхаючи її до вчинення злочину. Автор стверджував, що біологічний фактор – це необхідна, але недостатня умова злочинної поведінки жінки, оскільки такий фактор є передумовою соціального¹. Ми абсолютно погоджуємось із думкою вченого, однак, зі свого боку вважаємо за необхідне додати, що біологічний фактор має завжди розглядатися у симбіозі із соціологічним, оскільки жодна вроджена особливість представника тієї чи іншої статі не може стати причиною для вчинення суспільно небезпечного діяння.

В ХХ столітті також виникає психологічний напрям вивчення причин жіночої насильницької злочинності. На поширення біопсихологічних теорій якої значний вплив зробив фрейдизм. Саме в 60-х рр. ХХ ст. кримінологія намагалась пояснити причини жіночої злочинності з позицій психоаналізу, оперуючи в дусі З. Фрейда такими поняттями, як пасивність, емоціональність, нарцисизм та хитрість². З. Фрейд, основоположник психоаналізу, в своїх ранніх працях стверджував, що людська поведінка загалом, в тому числі і жіноча поведінка, прямо чи побічно обумовлюється впливом підсвідомих сексуальних потягів («Еросу»). В цьому контексті, на його думку, поведінка розглядається як реакція на блокування

¹ Свирин Ю.Б. Биологический (генетический) фактор как одно из условий преступного поведения. *Рос. юстиция*. 1996. № 12. С. 23.

² Криминология. Словарь-справочник. Москва: НОРМА, 1998. С. 73.

енергії цього інстинкту¹. У більш пізніх роботах, З. Фрейд припускав наявність другого основного інстинкту – «Танатосу» (потягу до смерті, руйнування), який і є джерелом агресивної поведінки людини у психологічно напружених ситуаціях. Він доводив, що між «Еросом» та «Танатосом» існує постійна напруга, в результаті якої агресія спрямовується на інших (зміщується), щоб уникнути руйнування «Я»². Близькою до концептуальної позиції З. Фрейда є теорія агресії відомого дослідника-етолога К. Лоренца, згідно якої агресія пояснювалась наявністю вродженого інстинкту самозбереження, боротьби за виживання³. Не є таємницею, що З. Фрейд був прихильником теорії сексуальності та майже кожний соціальний феномен намагався пояснити з точки зору прихованого еротизму. Протягом тривалого часу вчений стверджував, що жінка на підсвідомому рівні заздрить чоловікові, особливо його статевому органу і через це є більш агресивною, оскільки намагається йому наслідувати.

Також за З. Фрейдом людський вчинок в значній мірі визначається психосексуальними конфліктами в ранньому дитинстві, коли основним об'єктом лібідо стає батько протилежної статі. З огляду на це він розвинув Едипів комплекс та комплекс Електри. Вони, на його думку, полягали в тому, що хлопчик закохується в матір, одночасно ревнує і любить батька (Едипів комплекс); дівчинка – навпаки (комплекс Електри). Автор зазначив, що ототожнення себе з конкуруючим батьком, вирішуючи даний конфлікт, формує основу моралі («над-Я») і пригнічує сексуальні потяги. Зазвичай, як стверджував З. Фрейд, у процесі розвитку особистості, відбувається повне витіснення сексуальних уявлень дитячого періоду в сфері несвідомого і сублімації (перетворення енергії сексуального потягу в різні види соціальної діяльності – спорт, творчість, інтелектуальна праця) відповідних їм уявлень. Однак, він підкреслив, що якщо витіснення інфантильних сексуальних уявлень відбувається не

¹ Правова та соціально-виховна робота із засудженими жінками / За заг. ред. проф. Калашник Н.Г. Київ, 2008. С. 122.

² Там само. С. 123.

³ Там само. С. 124.

повністю, «защемлений комплекс» проявляє себе у сновидіннях, застереженнях, невротичних розладах, а іноді в девіантних і навіть в делінквентних вчинках¹. Ми не погоджуємось зі вченим та вважаємо, що комплекси такого характеру, якщо вони не були обтяжені іншими соціальними та психологічними факторами, дуже рідко стають причиною вчинення злочину.

У свою чергу В.Г. Гітін стверджував, що досягнення науки в напрямі дослідження злочинності жінок свідчить про таке: якщо чоловіча жорстокість багато в чому має природний, тваринний характер, то жіноча жорстокість є більш «олюдненою» і формується не стільки підсвідомою сферою «ВОНО», скільки розумною сферою людського «Я». Дуже важливе значення, на його думку, має жіноча чуттєвість як складова психіки. Він доводив, що будь-які, навіть найуніфікованіші людські поривання і бажання, проходячи через свідомість жінки, набувають певного специфічного забарвлення, джерелом якого, перш за все, є жіноча чуттєвість. Саме гіпертрофована чуттєвість, як стверджував В.Г. Гітін, є рідною сестрою жорстокості, особливо якщо вона має або природні аномалії, або позбавлена можливості нормального функціонування внаслідок тих чи інших обставин. Ось чому, на його думку, жорстокість жінок-злочинниць ніколи не буває послідовною і продуктивною, на відміну від жорстокості чоловіків². При цьому М.М. Голоднюк, звертала увагу на те, що на злочинну поведінку жінок істотний вплив справляє рівень неврозів і психопатій, більш високий, ніж серед чоловіків³. Ми погоджуємось із даним твердженням, оскільки вважаємо, що жінки більш схильні до психічних відхилень, оскільки мають нестабільну психіку, яка часто легко піддається змінам як у позитивний, так і у негативний бік. Саме тому, часто жінка, яка вчиняє злочин знаходиться у перенапруженому психоемоційному стані, що надає їй сили та рішучості вчиняти інколи найжорстокіші діяння.

¹ Фрейд З. Избранное. Книга 1. Москва: Московский рабочий, 1990. С. 83-87.

² Гитин В.Г. Эта покорная тварь – женщина. Харьков: Торсинг, 1997. С. 185.

³ Голоднюк М.Н. Проблемы социального и биологического в преступности женщин. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва, 1982. Вып. 37. С. 74.

Такої ж думки дотримувались А.Ю. Антонян, М.В. Виноградов, Ц.О. Голумбц, які зазначали, що значна частина жінок, здатних віддавати звіт у своїх діях і керувати ними, мають різні психічні відхилення, які накладають вагомий відбиток на форми реагування, міру контролю, адаптаційні здібності та ряд інших соціально важливих атрибутів поведінки людей в суспільстві. Автори підкреслювали, що необхідно враховувати індивідуальні психологічні особливості жінок та відзначали, що: «їх криміногенне значення полягає в тому, що вони при чільному значенні соціально придбаних особливостей особистості, взаємодіючи з ними, полегшують вчинення злочину, виступаючи не причиною, а внутрішньою умовою. Медико-біологічне і генетичне неблагополуччя, на думку вчених, не є, таким чином, самі по собі причинами злочинної поведінки жінки, вони можуть слугувати лише фоном, умовою, за якої в несприятливих соціальних умовах легше виникає і реалізується її протиправна поведінка»¹. Дійсно, внутрішній стан жінки часто є лише допоміжним інструментарієм, поштовхом до злочину, реальні причини – сукупність факторів, котрі викликають прагнення вчинити незаконний акт.

Американський кримінолог О. Поллак (O. Pollak) у книзі «Злочинність жінок» (1950 р.) узагальнюючи американську, англійську, німецьку та французьку літератури, дійшов висновку, що в основі жіночої злочинності лежать біологічні та психологічні особливості жінки. Автор стверджував, що жіноча злочинність, в основному, детермінована сексуально забарвленими мотивами, в той час як чоловіки вчиняють злочини з корисливих мотивів. Його теорія була заснована на положенні З. Фрейда, згідно з якою причина невротизації і делінквентності жінок криється в їх бажанні стати чоловіком². Так само автор вказував, що це легко для жінки, щоб вбити і залишитись непоміченими, тому що, будучи укладачами харчування, вони здатні отруїти своїх жертв і, отже, вбивати

¹ Антонян Ю.М., Виноградов М.В., Голумбц Ц.А. Преступность и психические аномалии. *Советское государство и право*. 1979. № 7. С. 99.

² Pollak O. (1950). *The criminality of women*. Philadelphia: University of Pennsylvania. P. 157.

обережно і уникати виявлення. О. Поллак стверджував, що жінки є більш злочинними, ніж чоловіки. За його спостереженнями жінки можуть вчиняти злочини частіше, ніж прийнято вважати¹. Дійсно, не можна не брати до уваги велику кількість злочинів, які залишаються латентними та виключають можливість встановити особу злочинця. Це дозволяє жінкам уникати покарання. Лояльне відношення законодавця до слабкої статі, зменшення суворості покарання призводить до усвідомлення ними своєї особливості та вседозволеності.

В ХХ столітті набуває свого поширення такий вид злочину як дітовбивство. Так, Ф.А. Бебель (F.A. Bebel) відзначив, що страх нужди і побоювання неможливості виховати дітей, як того вимагає їх суспільне становище, – ось що головним чином штовхає жінок всіх класів до вчинення даного злочину. Таке явище, на його думку, не узгоджується не тільки з природою, але часто і з кримінальним кодексом². Ю.І. Новіков стверджував, що дослідження фізіологів і клініцистів показали, що в період вагітності та пологів в організмі жінки відбуваються певні гормональні зрушення під регулюючим впливом центральної нервової системи, спрямовані на збереження вагітності та здійснення родового акту. У цей період в організмі жінки формуються відповідні домінуючі установки, найсильнішою і кульмінаційною з яких, що виникає після пологів є домінування материнства. Однак під впливом ситуації та особистості жінки дія цієї домінування може бути ослаблена або зовсім виключена³. Такі дослідження мають наслідком існування на сьогоднішній день норми про вбивство матір'ю новонародженої дитини. Зрозумілим є те, що суб'єкт цього злочину є спеціальним, тобто вчинити його може лише жінка, яка знаходиться в обумовленому пологами стані, котрий призвів до вчинення вбивства. Дана норма передбачає незначну кримінальну відповідальність, оскільки діяння пояснюється тяжким

¹ Smart C. (1976). *Women, crime, and criminology: a feminist critique*. London: Routledge and Kegan Paul. P. 19.

² Бебель Ф.А. *Женщина и социализм*. Москва : Госполитиздат, 1959. С. 102.

³ Новіков Ю.И. *Электроэнцефалографические показатели «доминанты материнства»*. Материалы 1-го съезда акушеров-гинекологов Грузинской ССР. Тбилиси, 1974. С. 46-47.

емоціональним станом. Однак, нажаль, сучасні жінки вчиняють дітовбивство на різних етапах свого материнства через низку причин, інколи – жорстоких та егоїстичних.

М.М. Гернет стверджував, що дітовбивцями є дівчата-матері, а ця обставина дає підставу стверджувати, що дітовбивство має своєю головною причиною відомі погляди сучасного суспільства на позашлюбні народження¹. У 1928 році О.О. Едельштейн досліджуючи психопатологічні основи дітовбивств відмітив, що судові установи ще задовго до того як дітовбивством почали займались психіатри, приймали до уваги психічне становище обвинувачених. Головні причини дітовбивств він вбачав у післяродовому виснаженні та емоційному порушенні жінки². М. Одент зазначив, що напружена психотравматична ситуація, закиди близьких, осуд оточуючих у разі небажаної вагітності породжують у жінок тривогу, викликають почуття відторгнення від суспільства, що переходить у страх. Це, на його думку, включає механізм вироблення адреналіну як посередника агресії жінки³. Ми абсолютно погоджуємось із думками вчених та вважаємо, що на сьогоднішній день такий вид злочинності має бути переглянутий та встановлений більш репресивний вид кримінальної відповідальності.

В. Райх, зазначав, що деструктивна агресія з'являється в жінці, якщо вона хоче знищити джерело небезпеки. У цьому випадку, на думку автора, руйнування або умертвіння дитини є біологічно осмисленою метою. Продовжуючи свою думку В. Райх підкреслив, що в якості причини виступає не початкове задоволення від деструкції, а зацікавленість «потягу до життя» в тому, щоб обійтись без страху і зберегти «Я» в цілому. Він доводив, що у небезпечній ситуації жінка знищує те, що породжує її, бо хоче жити, не відчуваючи страху⁴. Д.А. Шестаков розглядаючи причини жіночої злочинності

¹ Гернет М.Н. Избранные произведения. Москва: Юрид. лит., 1974. С. 140.

² Эдельштейн А.О. К психологии детоубийств. Убийства и убийцы. Москва : Изд-во Мосздраотдела, 1928. С. 277.

³ Odent M. Prevention of Violence or Genesis of Love? Выступления на 14-й междунар. трансперсон. конф. в Санта-Кларе. Калифорния, 1995. С. 1453.

⁴ Райх В. Функции организма. СПб., 1997. С. 121-132.

дійшов висновку, що жінка вчиняє даний злочин під впливом певних емоційних переживань, а саме перенесеного нею потрясіння, супроводжуючого пологи, а також у зв'язку з накопиченими сімейними обставинами¹. Це також є доцільними думками. Дійсно, жінка дуже тісно пов'язана емоційно зі своїм партнером, батьками, подругами. Будь-яка агресія чи негативний вплив у період вагітності або одразу після пологів може стати деструктивним чинником та призвести до вчинення злочину у відношенні головного винуватця – дитини.

Іншим, не менш поширеним злочином серед жінок, є вбивство свого чоловіка або співмешканця. Ф.А. Лопушанський вказує, що насильницька мотивація визначається системою мотивів й індивідуально-психологічних властивостей. Вона, на думку автора, обумовлює вибір індивідом агресивних варіантів поведінки та включає широкий спектр спонукань, характерних для злочинності жінок, які стали досить часто вчиняти насильницькі злочини. Насильницькі злочинні дії, як стверджує Ф.А. Лопушанський, найчастіше вчиняються жінками на ґрунті сімейно-побутових конфліктів, сімейних негараздів, інтимних переживань. Жертвами, на думку автора, найчастіше стають чоловіки і співмешканці, рідше – родичі, сусіди, знайомі². Не можна оминати увагою також той факт, що такого роду злочини часто трапляються у неблагонадійних родинах, під наркотичним або алкогольним впливом і жінки, і чоловіка чи когось одного із подружжя.

Нашу думку підтверджують і М.Г. Шумський, М.Б. Калюжна, І.В. Ювенський, які відзначили, що велика кількість чоловіків були вбиті жінками у зв'язку з їх пияцтвом і агресивною поведінкою. Лише в одному їхньому спостереженні причиною вбивства була, можливо, користь³. Автори стверджували, що агресивна поведінка, як одна з першорядних причин вбивств потерпілих, виявлена не тільки серед чоловіків та співмешканців, але і в групах кровних родичів, у тому числі і

¹ Шестаков Д.А. Убийства на почве семейных конфликтов. Л., 1981. С. 96.

² Предупреждение семейно-бытовых правонарушений: монография / за ред. Ф.А. Лопушанский. Москва : Наука, 1989. С. 96.

³ Шумский Н.Г., Калюжная Н.Б., Ювенский И.В. Женщины-убийцы. СПб.: БАН, 2004. С. 237.

в разі вбивства дорослої доньки¹. Також як і попередні науковці Ю.М. Антонян стверджував, що на жінок, які вчиняють вбивства, часто впливає атмосфера в сім'ї. Автор відмічав, що постійне насилля, якась складна, раптова ситуація могли викликати у жінок страх, що потягнуло за собою агресивні дії. Причинами для вбивства, на його думку, можуть слугувати страх, загроза, образа, сексуальний мотив (ревнощі, помста). Автор зазначав, що у «нормальних» жінок вбивства були викликані переважно страхом, загрозою, а у асоціальних особистостей – економічними і мстивими факторами². До того ж, Ю.М. Антонян підкреслював, що жінки «... більш емоційно і гостро реагують на неактивні сторони навколишньої дійсності; травми, які пов'язані з виробничими і сімейними конфліктами, розлученнями, невлаштованістю особистого життя, можуть носити у них більш затяжний і глибокий характер». Внаслідок цього, на думку автора, жінки відносно частіше вчиняють вбивства на ґрунті пристрасті та ревнощів³. Мотивація жінок, які вчиняють вбивство своїх чоловіків та співмешканців зазвичай обумовлюється низкою факторів, домінуючими серед яких є ревнощі, раптова неприязнь, незадовільний фінансовий рівень родини, тиранія з боку чоловіка тощо. Як нам здається, достатньо просто можна типізувати мотив злочину в залежності від соціального та психофізичного стану жінки.

Ю.М. Антонян робить висновок, що розглядаючи причини жіночої злочинності, слід зазначити, що вони, як і причини злочинності в цілому, мають соціальний характер, пов'язані з конкретно-історичними умовами життя суспільства, суттю і способами розв'язання його основних протиріч, місцем жінки у системі суспільних відносин, її ролями і функціями. Зниження або зростання рівня злочинності жінок, на його думку, залежать від її зовнішнього середовища, хоч у деяких випадках вона спроможна відтворювати себе сама, але завжди при сприятливих факторів, що лежать за її межами⁴. Ми погоджуємось зі вченим

¹ Шумский Н.Г., Калюжная Н.Б., Ювенский И.В. Женщины-убийцы. СПб.: БАН, 2004. С. 237.С. 241.

² Антонян Ю.М. Преступность среди женщин. Москва: Росс. право, 1992. С. 39.

³ Там само. С. 42.

⁴ Там само. С. 44.

та зі свого боку пропонуємо наступну типологію жінок-вбивць. Відтак, перший тип – корисливі вбивці – жінки, які мають низький рівень освіти, котрий не дозволяє знайти гідно оплачувану працю, прагнуть забезпечити своє життя за рахунок заможного партнера. Такі жінки часто вчиняють вбивства через користь, ревності (при чому, ревності, обумовлені страхом втратити фінансове забезпечення). Інший тип – аморальні вбивці – жінки, які ведуть аморальний образ життя (проститутки, особи, які страждають на алкогольну чи наркотичну залежність тощо) часто вчиняють або раптові (на ґрунті раптово виниклої неприязні) вбивства. Що стосується проституток, то сюди ж можна додати позбавлення чоловіка життя через страх (обумовлений сексуальними відхиленнями партнера), а також мотив помсти через певні моральні збитки (наприклад, зараження венеричною хворобою або ВІЛ). Третій тип – спонтанні вбивці – жінки, які ведуть нормальний образ життя, однак були вимушені вчинити вбивство через обставини, які раптово виникли або необережність. Четвертий тип – вбивці-жертви, зазвичай, єдиний мотив – прагнення помсти чи захисту від агресивної поведінки у свій бік. Останній тип – психічно нестабільні вбивці – жінки, які вчиняють вбивства на тлі психічних розладів або тимчасових психічно нестабільних станів.

У числі специфічних форм насильства, використовуваного жінками в побуті, зустрічаються «замовлені» ними вбивства чоловіків, побиття й зґвалтування інших жінок. Причинами таких злочинів найчастіше є помста, ревності, корисливість. Так, дослідники міжнародної організації Хьюман Райтс Вотч (Human Rights Watch), що займалися вивченням проблеми насильства в сім'ї та побуті, прийшли до висновку, що багато скарг на домашнє насильство або не приймаються, або не розслідуються, оскільки правоохоронні органи відмовляються порушувати кримінальні справи, проводячи не передбачені законом відмінності між нападом з боку незнайомої людини і з боку родичів або співмешканця. У зв'язку з цим, на їх думку, жінки часто змиряються із насильством щодо них або

намагаються самі собі допомогти протиправними способами¹. Так, жінки, що зневірилися отримати від суспільства захист від жорстокого ставлення в родині, вирішують проблеми міжособистісних конфліктів агресивними методами. На думку Г.Г. Сілласте, «сім'я перестала бути для мільйонів людей «фортецею». Вона сама відтворює насильство в суспільстві»². Ми погоджуємось із зазначеною думкою, адже дійсно, латентність окремих суспільно небезпечних діянь, лабільність органів внутрішніх справ роблять із жінок-жертв жінок злочинниць, які можуть собі допомогти виключно шляхом усунення агресора.

Також, слід зазначити зростання кримінальної агресії серед неповнолітніх дівчат, які все частіше стають організаторами і лідерами злочинних груп, співвиконавцями тяжких злочинів спільно з дорослими чоловіками³. Так, як відзначають М. Гілфус (М. Gilfus), М. Черсней-Лінд (М. Chersney-Lind), Д. Англін (D. Anglin), Дж. Інкіарді (J. Inciardi), на злочинний шлях дівчата-підлітки, як правило, вступають втікаючи з дому від фізичного та сексуального насильства. Автори підкреслюють, що боротьба за існування на вулицях часто веде до того, що вони отримують статус правопорушниць та злочинниць, займаються проституцією та розповсюдженням наркотиків. Потім, на їх думку, відбувається ескалація участі в злочинній діяльності, особливо якщо дівчата вживають наркотики. Причинами вчинення злочинів дівчатами-підлітками є соціальні умови їх життя⁴. Часто неповнолітні дівчата стають злочинцями через відсутність довіри власних батьків. Доволі розповсюдженою є ситуація, коли дівчина, яка виховується вітчимою (а інколи і власним батьком) потрапляє у його сексуальне рабство. Часто дитина залишається один на один із такою проблемою через негативну реакцію власної матері, котра вважає, що донька

¹ Human Rights Watch. World Report 1997: Events of 1996. New York-Washington-London-Brussels. P. 190-194.

² Силласте Г.Г. Женщина как объект и субъект социальной безопасности. *Социс.* 1998. № 12. С. 69.

³ Бойко И.Б. Проявление агрессивности несовершеннолетних осужденных женского пола. *Вопросы психологии.* 1993. № 4. С. 29.

⁴ Криминология / Под ред. Дж. Ф. Шели. СПб.: Питер, 2003. С. 141.

намовляє на чоловіка через певні причини. Через відсутність допомоги, а інколи вже через втрату психічної рівноваги, дитина вирішує власноруч позбавитись проблеми та усунути злочинця шляхом позбавлення його життя, або раптово перевищивши межі необхідної оборони. Сучасним та гострим прикладом нашої думки є історія сестер Хачатурян.

Одним із факторів в причинному комплексі злочинності жінок, на думку А.І. Долгової, є соціальне протиріччя між ролями та функціями жінок у сучасному суспільстві і умовами їх реалізації. А.І. Долгова відзначила, що тут мова йде про поєднання жінками виробничих функцій з сімейно-побутовими. На думку автора, значна частина часу у жінок йде на домашнє господарство, оскільки роль сім'ї в житті жінки дуже велика. Вона стверджує, що у нових умовах соціально-економічного життя, різкого розшарування суспільства на багатих і бідних значна частина жінок змушена шукати побічні заробітки, що штовхає їх на кримінальний шлях¹. Автор приходить до висновку, що причини жіночої злочинності пов'язані з матеріальними негараздами жінки, що склались в суспільстві. Також, слід зазначити, що надмірні фізичні і нервові перевантаження, втома, матеріальні негаразди, страх за долю і майбутнє своїх дітей здатні викликати психічні розлади, стан дезадаптації, відчуття ворожості навколишнього світу, сформувати рішучість ціною вчинення злочинів, щоб зберегти колишній статус своєї сім'ї². Ми погоджуємось із зазначеним, оскільки, дійсно, психічне перевантаження може стати причиною зниження загального морального здоров'я, що може призвести до втрати правомірних орієнтирів.

Таким чином, наукова думка ХХ століття характеризується існуванням соціологічного, біологічного, частково соціо-біологічного підходів до пояснення причин жіночої насильницької злочинності. Біологічний напрям ХХ століття включав три підходи: антропологічний, медико-генетичний та психологічний. Необхідно відмітити, що досліджувати причини

¹ Криминология. Словарь-справочник. Москва: НОРМА, 1998. С. 676-677.

² Криминология : ХХ век / Под ред. В.Н. Бурлакова, В.П. Салтыкова. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2000. С. 484.

жіночої насильницької злочинності за допомогою антропології перестали у 30-40-х рр. ХХ століття, медико-генетичних досліджень – в середині 60-х рр. ХХ століття, а психологічного напрям дослідження мав життя до кінця ХХ століття. В другій половині ХХ століття домінував саме соціологічний підхід. На стику двох підходів утворився соціо-біологічний підхід, який набрав своєї популярності у ХХ столітті¹.

На сучасному етапі дослідженням жіночої злочинності займаються багато відомих вчених, у зв'язку з чим видано чимало праць з аналізу причин і умов жіночої злочинності, особистості жінки-злочинниці, протидії жіночій злочинності. Так, у книзі О.М. Джужи, Є.М. Моїсеєва, В.В. Василевича досліджена специфіка причин та умов жіночої злочинності. Зокрема, вони стверджують, що причини жіночої злочинності пов'язані з такими явищами: 1) значно активнішою участю в суспільному виробництві; 2) суттєвим послабленням головних соціальних інститутів і, в першу чергу, сім'ї; 3) зростаючою напругою в суспільстві, конфліктами між людьми; 4) поширенням наркоманії, алкоголізму, пияцтва, проституції, бродяжництва і жебрацтва. Вони доводять, що жінки стали набагато більше, ніж раніше, працювати в суспільному виробництві. Жінки, на їх думку, складають приблизно половину чисельності робітників та службовців і більшість – у таких сферах, як медичне обслуговування, освіта, наука, культура, торгівля, громадське харчування, кредитування і державне страхування, легка промисловість. Понад півмільйона жінок, на їх думку, керують підприємствами, установами, організаціями (як правило, малими й середніми), близько мільйона – очолюють цехи, дільниці, відділи та інші структурні підрозділи. Вони стверджують, що дезорганізація у всіх цих сферах значно відчутніша для жінок, ніж для чоловіків. Звідси, на їх думку, злочинна поведінка жінок². Ми не погоджуємось зі

¹ Мельникова Т.В. Наукова думка ХХ століття про причини насильницької жіночої злочинності. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць*. Вип. 728: Правознавство. Чернівці: ЧНУ, 2014. С. 58.

² Джужа О.М., Моїсеєв Є.М., Василевич В.В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини): навчальний посібник. Київ: Атіка, 2001. С. 106.

вченими, оскільки вважаємо, що такий підхід спричинений гендерною нерівністю та сталою думкою про неспроможність жінки поєднувати роботу та родину.

В.В. Федусик у роботі «Жіноча злочинність в Україні (кримінально-правові та кримінологічні проблеми)» стверджує, що провідними криміногенними факторами жіночої злочинності є падіння промислового й аграрного виробництва, зростання бідності, убогості, інфляції, безробіття, а також соціально-психологічна дезадаптація та аномія. Неабияку роль у цьому процесі, на її думку, зіграла і віктимізація. Так, за її спостереженнями в більшості випадків першому вчиненню злочину сприяли проблеми їхньої віктимізації, включаючи насильство над дітьми і сексуальні домагання¹. В цьому контексті необхідно зазначити, що фактори, перелічені автором є загальними для представників обох статей, а тому не можна їх вважати виключно жіночими. Нестабільна політико-економічна ситуація, віктимізація населення, погана робота правоохоронних органів завжди були основними чинниками зростання рівня злочинності в країні.

Як стверджують Ю.В. Александров, А.П. Гель, Г.С. Семаков, причини вчинення жінками злочинів пов'язані з тим, що: «вони втрачають властивий їм раніше соціальний статус, дедалі частіше опановують чоловічі професії (армія, поліція, політика, спорт тощо), у зв'язку з чим багато з них не можуть (або не хочуть) вести сімейне господарство і виховувати дітей. Маскулінізація жінок, на їх думку, призводить до появи у них чоловічої психології, що штовхає певну їх частину до чоловічих злочинів (вбивства, нанесення тілесних ушкоджень, шахрайство, грабежі, розбої)».² Ми знову не погоджуємось із такою думкою, оскільки маскулінність, про яку ведуть мову автори, є суто психічним явищем, яке, звичайно, може стати детермінантом злочину, однак не є причиною виконання жінкою тієї чи іншої соціальної ролі.

¹ Федусик В.В. Жіноча злочинність в Україні (кримінально-правові та кримінологічні проблеми): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2001. С. 12.

² Александров Ю.В., Гель А.П., Семаков Г.С. Кримінологія: Курс лекцій. Київ: МАУП, 2002. С. 192-193.

В.О. Меркулова у статті «Психологічні аспекти жіночої насильницької злочинності» стверджує, що прихована в повсякденному житті незадоволеність собою, оточуючою обстановкою породжує підсвідому жорстокість. На думку автора, однією з особливостей реалізації емоційної сфери жінок як суб'єкта вбивства є той факт, що їхні спонукання часто поєднані з емоціями невдоволення, неспокою, іншими почуттями, що проявляються зовні і займають особливо важливе місце в родинно-побутовій злочинності. У ряді випадків, на її думку, емоції і почуття не тільки супроводжують або посилюють основні спонукання, але і можуть відігравати самостійну роль. Вона доводить, що це, передусім, вплив таких сильних почуттів, як ненависть, гнів, лютість, особиста неприязнь. Комплекс перерахованих негативних почуттів, на її думку, часто виникає під впливом дії на психіку жінок провокуючої поведінки потерпілого, яка розглядається фахівцями як широке коло форм негативної поведінки. Вона стверджує, що неправомірну, аморальну поведінку потерпілих психологи розглядають як умову, здатну викликати такий стан винного, який визначається його прагненням усунути джерело, що викликає негативні емоції, переживання¹. На нашу думку, позиція вченої є виправданою, оскільки комплекс невирішених психологічних проблем для слабкої жіночої психіки може мати фатальний характер та призвести до девіацій.

У роботі С.В. Нікітенка «Профілактика корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, скоєних жінками на тлі наркоманії» зроблено аналіз соціальних і соціально-економічних причин корисливої та корисливо-насильницької злочинності жінок. Автор стверджує, що саме завантаженість жінки домашніми проблемами, необхідність постійного пошуку джерел матеріального забезпечення своєї сім'ї, суспільна орієнтація на домінування чоловіка в сім'ї, формальне декларування рівноправ'я чоловіка та жінки спричиняють більшу частину протиправних дій, які на сьогодні вчиняються жінками. Він також звертає увагу на той факт, що рівень жіночої

¹ Меркулова В.О. Психологічні аспекти жіночої насильницької злочинності. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2002. № 2. С. 68-69.

злочинності багато в чому залежить від рівня суспільної моралі. На його думку, падіння моралі є однією з головних причин збільшення корисливої та корисливо-насильницької злочинності жінок¹. У статті Б.М. Головкіна, А.Б. Благої, Л.О. Шевченко, С.С. Шрамко «Кримінологічна характеристика та запобігання корисливій і корисливо-насильницькій злочинності жінок в Україні» особлива увага звертається на демонстративність, яка виконує у жінок функцію самоствердження. Автори стверджують, що потреба у самостверженні, яка проявляється у формі фізичної агресії, стає у злочинниць нав'язливою, застрягаючою і суттєво впливає на весь спосіб життя та стереотипи жінки². Дійсно, на сьогоднішній день суспільство вимагає від жінки занадто багато: повноцінне виконання ролі жінки та матері, заробляння грошей, кар'єрного зростання, наявність захоплень тощо. Звичайно, все це не є догмами, однак особа, яка не відповідає очікуванням суспільства одразу стає об'єктом підвищеної уваги, пліток, насмішок тощо. Все це має негативний вплив на жінку та приводить до депресій, прагнення до самоствердження, яке інколи може реалізуватись через злочин.

У статті «Корислива насильницька злочинність жінок в Україні: сучасний стан, тенденції розвитку» Б.М. Головкін стверджує, що жінки, серед яких більшість мала невдалий сімейний досвід та низькі матеріальні статки, вчиняли насильницькі злочини для того, щоб забезпечити хоча б мінімальний рівень споживання матеріальних благ для себе та своїх близьких. Він дійшов висновку, що причини злочинної поведінки пов'язані з тим, що агресивні форми реагування жінок підпорядковані адаптивним механізмам соціальної взаємодії, включеності в систему соціальних цінностей, статусно-рольовим особливостям. Соціальна сутність насильницької поведінки

¹ Нікітенко С.В. Профілактика корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, скоєних жінками на тлі наркоманії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. С. 11-12.

² Головкін Б.М., Блага А.Б., Шевченко Л.О., Шрамко С.С. Кримінологічна характеристика та запобігання корисливій і корисливо-насильницькій злочинності жінок в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. праць. Харків: «Кроссрод», 2007. Вип. 14. С. 117.

жінки, на його думку, має вузько прагматичний контекст¹. Н.В. Абдюкова у статті «Жіноча злочинність як психологічна проблема» стверджує, що причиною вчинення жінкою насильницького злочину є перебування нею на крайній межі емоційних зривів. На її думку, природа їх походження може бути різноманітною. Вона доводить, що насильницькі злочинні дії найчастіше вчиняються жінками на ґрунті сімейно-побутових конфліктів, сімейних негараздів, інтимних переживань. Вона дійшла висновку, що якщо насилля стосовно жінки має місце у найважливіших для неї стосунках, то не всі жінки схильні коритися йому. Деякі з них, на її думку, вчиняють вбивства або заподіюють тілесні ушкодження своєму кривднику, причому, зазвичай, механізм цих злочинів розгортається за типом «останньої краплі»². Це ще раз підтверджує вищезазначену нами думку про детермінацію злочинності жінок, яка обумовлена психофізіологічними особливостями.

Б.І. Емха розглядаючи причини жіночої злочинності у своїй статті «Психологічна характеристика мотивації жіночої злочинності» стверджує, що в основі вчинення насильницьких злочинів криються невротичні порушення, характерні для жінок тривожно-депресивні стани. Автор проводячи дослідження серед засуджених жінок дійшла висновку, що особливо тяжким насильницьким злочином було вбивство через хуліганські дії, через помсту, ревності, заздрощі, страх, гнів, користь. До того ж, автор зазначає, що спостерігались цікаві дані психологічного дослідження відносно окремих категорій насильницьких злочинниць-жінок, що вчинили вбивство своїх співмешканців або заподіяли їм тяжкі тілесні ушкодження. Вона стверджує, що їх відрізняло високий рівень емоційності, упертість, відсутність відчуття провини або розкаяння в злочині. Це категорія жінок, яким характерна була, на її думку, агресивність, антигуманна спрямованість із зневажливим ставленням до життя, здоров'я,

¹ Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність жінок в Україні: сучасний стан, тенденції розвитку. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. праць. Харків: «Кроссроуд», 2008. Вип. 15. С. 231-233.

² Абдюкова Н.В. Жіноча злочинність як психологічна проблема / Філософія, соціологія, психологія: зб. наук. пр. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. Вип. 13, ч. 2. С. 80.

гідності інших людей¹. Ми не в повній мірі погоджуємось із такою позицією, оскільки вважаємо, що риси характеру перелічених злочинниць є занадто розповсюдженими та навряд чи можуть стати поштовхом для вчинення злочину.

І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська розглядаючи причини і умови жіночої злочинності стверджують, що поєднання негативних соціальних рис характеру з нервово-психічними захворюваннями (у межах осудності) ускладнюють соціальну адаптацію і можуть сприяти вчиненню злочинів. На їх думку, у злочинниць чітко простежується зв'язок між сімейним неблагополуччям і антисуспільними проявами. Вони зазначають, що сімейне неблагополуччя виявляється перш за все у поєднанні таких обставин, як деформація сімейних зв'язків і стосунків; низький культурний, загальноосвітній і професійний рівень; примітивне коло інтересів, які нерідко стають домінуючими і переходять в антисуспільні; викривлення моральних і правових поглядів тощо. Вони стверджують, що страх перед самотністю, економічна незахищеність – причини того, що сімейне насильство залишається латентним, безкарним тривалий час і спонукають жінку до насильницької дії. Досліджуючи причини вчинення жінками злочинів автори дійшли висновку, що не сама по собі історично обумовлена тенденція більш активної участі жінок у суспільному житті породжує і сприяє зростанню жіночої злочинності. Визначальними при вчиненні злочинів, на їх думку, виступають соціальні суперечності і поєднані з ними негативні явища та процеси². У статті під назвою «Чоловік як об'єкт насильства в сучасній сім'ї», автором якої є Д.М. Дікова-Фаворська, розглянуті причини жіночої злочинності. Вона виділяє серед них три великі групи чинників: індивідуально-психологічні особливості особистості, стресогенні чинники та характер внутрішньосімейних відносин. Вона стверджує, що в одних випадках і чоловік, і дружина можуть виступати як активна, провокуюча сторона сімейного конфлікту, в інших –

¹ Емха Б.І. Психологічна характеристика мотивації жіночої злочинності. Філософія, соціологія, психологія: зб. наук. праць. Івано-Франківськ: Плай, 2009. Вип. 14, ч. 1. С. 336.

² Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. С. 220-223.

власними діями або бездіяльністю (внаслідок соціальних, психологічних або біологічних причин) сприяти вчиненню правопорушень щодо своєї персони або вчиняти злочин як відповідь на агресію з боку партнера¹. Ми погоджуємось із даною позицією, оскільки вважаємо, що вказані групи чинників жіночої злочинності дійсно можуть розглядатись у якості основних, оскільки включають в себе стандартні детермінанти суспільно небезпечних діянь.

О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда у своїй роботі стверджують, що криміногенним фактором жіночої насильницької злочинності є конфлікти у родині, зростанню яких сприяє зайнятість жінки у суспільному виробництві. Вони зазначають, що з одного боку, це вияв емансипації, а з іншого – необхідність підтримання життєздатності сім'ї, яку не може забезпечити матеріально чоловік. Вони підкреслюють, що до інших біологічних чинників, які можуть негативно впливати на психіку жінки, що призводить до протиправної поведінки, можна віднести: фази менструального циклу, період вагітності й післяпологовий період, період клімаксу. На думку авторів, жодні соціальні фактори не можуть усунути напруження, коли загострюється емоційний стан жінки; хворобливий стан психіки (реактивний стан, галюцинації) у період вагітності і після пологів або наявність клімактеріологічних змін у психіці жінки (ревності).² Варто звернути увагу на те, що якщо особа не схильна до вчинення суспільно небезпечних діянь, має певні гальмівні установки (виховання, страх перед законом тощо), жодна фізіологічна особливість не стане поштовхом до протиправної поведінки. Звичайно, жінка може агресивно себе поводити, однак така агресія не виходитиме за межі дозволеного.

Р.В. Перелигіна у статті «Насильницька поведінка жінки як кримінологічна проблема» дійшла висновку, що злочинна поведінка жінки обумовлюється комплексом чинників, серед

¹ Дікова-Фаворська Д.М. Чоловік як об'єкт насильства в сучасній сім'ї. *Вісник Львівського університету*. Серія : Соціологія, 2010. Вип. 4. С. 227.

² Профілактика злочинів : підручник / за заг. ред. О.М. Джужа. Київ : Атіка, 2011. С. 650.

яких важко виділити домінуючий. До них, на її думку, відносять: змішання статевих ролей у суспільстві, соціально-економічний статус агресора жертви, досвід переживання і спостереження насильства у дитинстві, зловживання алкоголем, вербальну агресію тощо. Сприяють прояву жіночої агресії, на її думку, й загальні закономірності, такі як не стабільність соціально-економічних, політичних та духовних процесів¹. У свою чергу С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, С.Г. Кулик розглядаючи причини жіночої злочинності виокремили декілька груп детермінантів, пов'язаних із вчиненням жінками злочинів. Зокрема, ними було встановлено такі групи: 1) детермінанти, пов'язані з несприятливими процесами в галузі культури; 2) детермінанти, пов'язані з соціально-політичною ситуацією в країні; 3) детермінанти, пов'язані з трудовою діяльністю; 4) детермінанти, пов'язані з сімейним життям та побутовою сферою². Ми погоджуємось із думкою вчених, однак вважаємо, що така детермінація є занадто вузькою та залишає поза увагою низку важливих чинників, котрі штовхають жінку на вчинення злочину, сприяють його вчиненню, а також дозволяють злочинниці виправдати свою поведінку відсутністю інших шляхів вирішення проблеми.

Що стосується досліджень російських науковців, то слід зазначити, що на думку В.Д. Малкова, причини жіночої злочинності лежать в першу чергу в спотвореній морально-вольовій установці особистості жінок. Він стверджував, що для них характерні типові певні властивості особистості і потреби: підвищена чутливість у міжособистісних стосунках, прагнення до досконалості, демонстративність; схильність до психопатії і неврастенії, конформізм; зниження прояву вольових якостей в небезпечних умовах; прагнення до комфорту в побуті, до володіння предметами особистого вжитку, особливо модним одягом і тому подібному³. Інший відомий вчений С.М. Іншаков

¹ Перелигіна Р.В. Насильницька поведінка жінки як кримінологічна проблема. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 354.

² Денисов С.Ф., Денисова Т.А., Кулик С.Г. Кримінологія. Особлива частина: навчальний посібник. Запоріжжя: КПУ, 2012. С. 551-553.

³ Кримінологія: Учебник / Под ред. В.Д. Малкова. М.: ЗАО Юстисинформ, 2004. С. 132.

досліджуючи особливості детермінації жіночої злочинності, особливості процесів моральної деградації жінок та фактори жіночої злочинності дійшов висновку, що причини жіночої злочинності пов'язані з особливою криміногенною ситуацією, що формує жіночу кримінальну мотивацію, специфікою соціальної ролі жінки в суспільстві та особливостями жіночої психіки. Він стверджує, що жінка практично не вчиняє злочинів в нормальних умовах і в умовах, які можна визначити як незначне відхилення від норми. Жінка, на його думку, часто утримується від скочування на злочинний шлях у ситуаціях середнього ступеня складності. Він стверджує, що лише драматичний збіг обставин у більшості випадків штовхає жінку на злочин¹. Насправді, велику роль у формуванні злочинних установок відіграє виховання та родина, в якій виховується дівчинка. Родина, в якій всі члени є заручниками патологізуючих ролей (в тому числі асексуальних), не може виховати повноцінного члена суспільства, а тим більше – нормальну жінку, яка в майбутньому зможе мати здорові сімейні відносини.

О.В. Шеслер та Т.О. Смолина у роботі «Кримінологічна характеристика і профілактика жіночої злочинності» стверджують, що жіноча злочинність детермінується комплексом взаємопов'язаних духовно-моральних та ідеологічних соціальних факторів, до числа яких слід віднести: зникнення з суспільної свідомості і свідомості жінки культу сім'ї як абсолютної соціальної цінності, орієнтації на народження і виховання дітей; маргіналізація жінок, зміна структури їх морально-етичних цінностей². М.М. Гітінова у статті «Кримінологічний портрет жінок-вбивць (регіональний аспект)» зазначила, що основною причиною вчинення злочинів у жінок є помста: як реакція на нанесену мимоволі образу, подружню зраду або злість на тих, хто щасливіше їх. Наступною причиною злочинів жінок, на її думку, є жадібність, скупість, прагнення до

¹ Иншаков С. М. Криминология: практикум. М. : Юриспруденция, 2001. С. 163.

² Шеслер А.В., Смолина Т.А. Криминологическая характеристика и профилактика женской преступности: учебное пособие. Тюмень: Тюменский юридический институт МВД России, 2008. С. 33.

збагачення¹. Ми не погоджуємось із вказаною думкою, оскільки вважаємо, що помста не є основним мотивом вчинення жінками суспільно небезпечних діянь, а є лише однією із багатьох причин, яка, до речі, є детермінантом і чоловічої злочинності, тому казати про приналежність її до певної статі не можна.

А.М. Адоньєва у статті «Мотиви девіантної і злочинної насильницької поведінки жінки» стверджує, що в основі поведінки жінки насильницьких злочинів часто поряд із спонукальними мотивами лежить мотив, який виправдовує вчинені ними дії. Вона зазначає, що це може бути або дія для блага сім'ї, або дія на благо дітей, близької людини. Критична оцінка власної поведінки, на її думку, у переважній більшості злочинниць розвинена дуже слабо. Вона виділяє декілька причин вчинення жінками насильницьких злочинів: 1) прагнення позбутися від турбот, обумовлених інтенсивною конфліктною атмосферою всередині сім'ї або в найближчому побутовому оточенні, яка створює постійну напруженість, озлобленість у відносинах, скандали і бійки, жорстоке поводження; 2) агресивність або жорстокість як самоціль, потреби в самоствердженні, самореалізації; 3) страх самотності, страх втратити людину, чиєю увагою користується (близький для жінки чоловік, як правило, стає єдиним або найбільш значущим); 4) ревнощі, помста, образа – все, що пов'язано з тенденцією афіліації (прагнення увійти до зіткнення з іншими, домогтися певної ступені інтимності); 5) корисливі, тобто спонукають до особистого збагачення². Дійсно, вчена надала достатньо широкий перелік причин, які можуть штовхати жінку на вчинення суспільно небезпечних діянь, хоча необхідно звернути увагу на той факт, що знову основний акцент робиться на фізіологічних та психоемоційних особливостях представниць слабкої статі, що, на нашу думку, звужує межі дослідження проблематики жіночої насильницької злочинності.

¹ Гитинова М.М. Криминологический портрет женщин-убийц (региональный аспект). *Актуальные проблемы Российского права*. 2008. № 1. С. 262.

² Адоньєва А.Н. Мотивы девиантного и преступного насильственного поведения женщин. *Вестник Ставропольского государственного университета*. 2008. № 59. С. 86-87.

В.М. Кудрявцев, В.Є. Емінов доводять, що саме поєднання напруженої професійної діяльності жінок з виконанням сімейних, материнських обов'язків приводить до самих небажаних наслідків. Це, на їх думку, виражається в тому, що вона весь час працює з перевантаженнями, постійно відчуває втому, нервову напругу, страх не впоратись з численними справами, у неї з'являється висока тривожність, психічні розлади, стан дезадаптації. Через це деякі жінки, на їх думку, перестають дорожити і сім'єю, і роботою, починають вести антигромадський спосіб життя, набуваючи засоби до існування протиправним шляхом. До того ж вони підкреслюють, що, важка, малокваліфікована робота перетворює жінку на грубу, черству, позбавляючи її таких природно притаманних їй рис як жіночність, м'якість, слабкість, чутливість. Вона, на думку авторів, стає різкою, агресивною, схильною вирішувати виникаючі ситуації за допомогою сили¹. При цьому необхідно звернути увагу на те, що така сила зазвичай жінкою контролюється, а сімейні конфлікти завершуються банальним скандалом без спроби нанести опоненту тілесних ушкоджень (що, до речі, не завжди можна сказати про чоловіків, котрі під час конфлікту, в тому числі – сімейного, ведуть себе більш агресивно та можуть застосувати до жінки силу).

У статті «Соціально-психологічні детермінанти злочинної поведінки: суб'єкт кримінального делікта і гендер» Н.М. Романова, як і Є.В. Пovalюхіна, стверджує, що жінки вчиняють насильницькі злочини внаслідок тривалого знаходження в екстремальних умовах внутрішньо родинного насильства з боку чоловіка або співмешканця, які виявляли жорстокість, садизм, емоційну неврівноваженість, які принижували і били жінок або їх близьких. Жінки, на її думку, розглядали перебування протягом тривалого часу в цих умовах як неминучість, їх гендерні установки характеризувались прихильністю ідеям тяжкої жіночої долі, жіночого

¹ Кримінологія: учебник / под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2009. С. 583-584.

довготерпіння, покірності долі¹. К.А. Дьоміна аналізуючи у статті «Деякі соціально-економічні детермінанти жіночої злочинності (кримінологічний аналіз на матеріалах федерального і регіонального рівнів)» причини і умови жіночої злочинності стверджує, що серед основних соціально-економічних детермінант жіночої злочинності можна виділити «безробіття, випереджаюче зростання витрат над доходами внаслідок інфляції, незатребуваність на ринку праці молоді, характер виконуваної роботи та умови праці, соціальна та економічна нерівність різних груп населення, гендерна нерівність, що виявляється, в тому числі, у сфері зайнятості, посадовому положенні і оплаті праці, а також низький рівень соціальних гарантій в області сім'ї, материнства та дитинства»². Знову ж таки, мова ведеться про «надпричини» жіночої злочинності, які є занадто широкими та не можуть вважатися догмою під час кримінологічного впливу на жінку, яка вчинила злочин, у тому числі – насильницький.

Аналізуючи причини жіночої злочинності зарубіжних вчених, слід зазначити, що у статті «Жіноча злочинність: нові перспективи і старі теорії» Шеллі А.М. Гевіген (Shelley A.M. Gavigan) відзначила, що злочинність жінок часто пояснюється через фізіологічні особливості, а саме у зв'язку з бурхливими жіночими гормонами³. Туве Петтерссон (Tove Pettersson) досліджуючи жіночу злочинність використовує гендерний теоретичний матеріал в якості основного аналітичного інструменту, в цьому дослідженні автором аналізуються насильницькі злочини, вчинені молодими людьми. Автор стверджує, що насильницькі злочини вчинені жінками в першу чергу служать засобом створення ієрархії по відношенню до

¹ Романова Н.М. Социально-психологические детерминанты преступного поведения: субъект криминального деликта и гендер. Известия Саратовского государственного университета. Сер.: *Философия. Психология. Педагогика*. 2009. № 3. С. 68.

² Демина К.А. Некоторые социально-экономические детерминанты женской преступности (криминалогический анализ на материалах федерального и регионального уровней). *Вестник Томского государственного университета*. 2010. № 337. С. 110.

³ Shelley A.M. Gavigan (2000). Women's Crime: New Perspectives and Old Theories. In *Conflict With the Law: Women and the Canadian Justice System*. P. 216.

свої ж статі. Автор у своєму дослідженні дійшов висновку, що насильницькі злочини, вчинені жінками в цілому не можуть бути витлумачені як форма опозиції проти чоловічого панування. На його думку, саме підпорядкування жінками інших жінок насильницьким способом можна частково розглядати як наслідок чоловічого домінування¹. Отже, зарубіжні вчені звертають прискіпливу увагу на особливості гендерної нерівності, вказують на прагнення жінок відповідати чоловікам і за соціальним статусом, і за матеріальним та фізіологічним рівнем. Однак, можна погодитись, що таке прагнення може стати причиною вчинення злочину з метою домінування (особливо, – над чоловіками, як над основним супротивником) або підпорядкування собі тієї чи іншої особи, котра відмовляється піти на компроміс мирним шляхом.

Бренда Гейгер (Brenda Geiger) стверджує, що жіноча злочинність пов'язана по-перше, з пережитими в дитинстві психічними травмами та по-друге, з скрутним матеріальним положенням в суспільстві. У своєму дослідженні вона дійшла висновку, що вчинення злочинів жінками – це опір проти нестерпних соціально-економічних поневірянь і крайніх форм насильства². Досліджуючи причини жіночої злочинності Тіна Хоттон Махоні (Tina Hotton Mahony) у статті «Жінки і система кримінального правосуддя» виокремили такі причини як: психологічне насильство (65%), фізичне насильство (55%), фінансові зловживання (36%), переслідування (28%), сексуальне насильство (24%), захист дітей (20%), житлова проблема (12%)³. Андреа Д. Ніколс (Andrea J. Nichols) досліджуючи причини вчинення злочинів жінками стверджує, що в основі причин лежать потреби. Вона зазначає, коли потреби жінок не враховуються і жінки не мають контролю над послугами, вони

¹ Tove Pettersson (2005). Gendering delinquent networks: A gendered analysis of violent crimes and the structure of boys' and girls' co-offending networks. *Journal of Young.* № 13(3). P. 247.

² Brenda Geiger (2006). Crime, Prostitution, Drugs, and Malingered Insanity: Female Offenders' Resistant Strategies to Abuse and Domination. *Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology.* № 50(5). P. 582.

³ Tina Hotton Mahony (2011). Women and the Criminal Justice System. *Journal of Women in Canada: A Gender-based Statistical Report* 7. P. 180.

частіше відчувають самотність та вчиняють злочини. У зв'язку з цим, на її думку, у них менше шансів знайти послуги корисними або використовувати правові чи соціальні послуги в майбутньому¹. Отже, вчені вказують на те, що причини жіночої злочинності, здебільшого, були банальними, обумовленими природними потребами, які було складно задовольнити правомірним шляхом, та не мали жодного підтексту.

Таким чином, проведений нами огляд наукових пошуків щодо проблем жіночої злочинності та протидії їй дозволив підсумувати, що, не дивлячись на достатньо значний обсяг наукових праць та велику кількість кримінологів, зацікавлених розглядуваною тематикою, на сьогоднішній день існує низка проблем, котрі або взагалі не знайшли відображення, або розглянуті ремарочно в окремих статтях та тезах. На нашу думку, уваги потребують такі питання як: розроблення детермінаційного комплексу жіночої насильницької злочинності; доопрацювання типології жінок, які вчиняють насильницькі суспільно небезпечні діяння; встановлення закономірностей формування та функціонування елементів механізму злочинної поведінки жінки, яка вчиняє насильницьке суспільно небезпечне діяння; перегляд нині існуючих кримінологічних механізмів протидії жіночій насильницькій злочинності (в тому числі, розгляд можливості залучати громадськість у якості засобу кримінологічного впливу на жінку-злочинницю). Вважаємо, що окреслений перелік не є вичерпним, однак вирішення вказаних проблем дозволить покращити механізм протидії жіночій насильницькій злочинності.

¹ Andrea J. Nichols (2013). Meaning-Making and Domestic Violence Victim Advocacy: An Examination of Feminist Identities, Ideologies, and Practices. *Journal of Feminist Criminology*. № 8 (3). P. 179.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЖІНОЧОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

2.1. Стан жіночої насильницької злочинності в Україні

Злочинність – широке поняття, котре охоплює негативний для суспільства та держави феномен, котрий здійснює деструктивний вплив на низку суспільних відносин. Не є таємницею, що задля її зменшення необхідним є вивчення складових злочинності, в тому числі – її кількісних показників. Насильницька злочинність є найбільш небезпечним видом, оскільки спрямована на завдання значної суспільно небезпечної шкоди головній державній цінності – громадянину. Що стосується жіночої насильницької злочинності, то варто відмітити, що дослідження останньої має не аби яке значення, оскільки, як свідчать статистичні дані, вона посідає значне місце серед загальної кількості такого роду злочинів. Саме тому, вважаємо за доцільне зупинитись на цій проблемі більш детально. Розпочати пропонуємо із безпосереднього визначення сутності та особливостей феномену насильницької злочинності.

Відтак, Н.Ф. Кузнецова визначає поняття насильницької злочинності як: «злочинності, яка володіє високим ступенем суспільної небезпеки, форму соціальної патології, що виражається в постійному і відносно масовому відтворенні заборонених кримінальним законом екстремальних поведінкових актів фізичного та психічного насильства над особистістю»¹. О.М. Джужа стверджує, що: «насильницька злочинність – це сукупність умисних посягань, спрямованих на втручання у фізичну і психічну цілісність жертви злочину з метою заподіяння їй смерті або тілесного ушкодження»². Загалом, як зазначає А.П. Закалюк, насильницька злочинність у найкоротшому визначенні – це: «сукупність умисних злочинів,

¹ Криминологія: учеб. пособие / под ред. Н.Ф. Кузнецовой. М.: ТК Велби, 2007. С. 132.

² Криминологія: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужи. К.: Прецедент, 2004. С. 141.

які вчиняються із застосуванням насилля як способу або засобу їх вчинення»¹. Узагальнюючи наведене, ми приходимо до висновку, що для вказаних вчених характерною рисою цього виду злочинності є насилля, метою якого є заповідання особі смерті або тілесних ушкоджень².

Найістотнішою ознакою, що визначає специфіку насильницької злочинності, є інтегративна роль насильства на суб'єктивному та об'єктивному рівнях. Визначаючи кримінологічний зміст категорії «насильство», слід зважати на його юридичний, у тому числі кримінально-правовий, а також соціологічний зміст. Так, зокрема, у теорії кримінального права зазвичай виокремлюють два види насильства: 1 – фізичне, що полягає в протиправному умисному фізичному впливі на іншу людину всупереч її волі, що посягає на її тілесну недоторканість, обмежує чи виключає свободу пересування і т. ін.; 2 – психічне – як погроза застосування фізичного насильства³. Що стосується жіночої насильницької злочинності, то варто вказати, що, як свідчить судова практика, зазвичай провідну роль займає фізичне насильство, котре обумовлене низкою причин психологічного характеру, головною з яких є ревності. Не можна не зазначити, що часто такі насильницькі злочини відбуваються під впливом алкогольного чи наркотичного сп'яніння та не є заздалегідь спланованими.

Це підтверджує і приклад із судової практики. Так, відповідно до вироку Полтавського районного суду Полтавської області від 23.04.2018 (справа № 545/2755/17, провадження № 1-кп/545/72/18) жінку було звинувачено за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ч. 1 ст. 115, п.п. 9, 13 ч. 2 ст. 115 за наступних обставин: *на початку квітня 2017 року, точної дати та часу органами досудового розслідування не встановлено, обвинувачена прийшла до саморобних наметів, що*

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 142.

² Продан Т.В. Стан жіночої насильницької злочинності в Україні. *Право і суспільство*. 2014. № 5-2. С. 304.

³ Гуня І. І. Види насильства у кримінальному праві. *Форум права*. 2014. № 2. С. 99.

розташовані в садах між с. Шмиглі та с. Гора Полтавського району Полтавської області, де вона раніше мешкала з жінкою, інших даних указаної особи під час досудового розслідування не встановлено, та іншою особою. На місці в цей час знаходилася особа, з якою потерпіла почала розпивати спиртний напій – горілку. Через деякий час між обвинуваченою та її співмешканкою на ґрунті ревности виник конфлікт, в ході якого у обвинуваченої виник раптовий умисел на протиправне заподіяння тілесних ушкоджень та смерті іншій людині. З цією метою обвинувачена, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, діючи на виконання свого злочинного умислу, взяла дерев'яну ніжку з під табурету та усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, нанесла не менше шести ударів по голові співмешканки, спричинивши їй наступні тілесні ушкодження у вигляді: м'яких покривів голови зі сторони внутрішньої поверхні з наявністю крововиливів в скроневій, лобній ділянці з права з переходом на передню частину обличчя верхню та нижню повіки з права та зліва, далі на виличну ділянку з права та зліва, ніс, перенісся, верхню щелепу, виличну ділянку зліва та з права; крововиливу під тверду мозкову оболонку в лобній ділянці з права; дрібно скалкових переломів кісток лобної кістки заправа, скроневої кістки з права, правої та лівої виличних кісток та дуг, слъзових кісток з права та зліва, верхньої щелепи, піднебінної кістки, клиновидної кістки, решітчастої кістки, носової раковини, носової кістки, сошника, повних переломів правого та лівого вінцевого відростку нижньої щелепи з утворенням дрібних фрагментів з переходом ліній перелому на основу черепа, які доходять до гіпофізарної ямки, рани голови. Від отриманих ударів потерпіла впала в одному з наметів та померла на місці¹. Отже, наведений приклад свідчить про те, що насильницький злочин може бути раптовим, заздалегідь не планованим та взагалі не залежати від фізичних властивостей злочинця.

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

Невід'ємним складником кримінологічного підходу до визначення сучасного змісту поняття насильницької злочинності є з'ясування соціологічних аспектів насильства. На відміну від юридичного, соціологічний підхід не є суворо формалізованим. Більш багатоманітними є і його можливі форми проявів («інтелектуальне», «побутове», «моральне», «військове», «політичне», «майнове», «виховне» тощо). Родове поняття насильства як соціального явища визначається такими ознаками:

– існує та проявляється як взаємодія соціальних суб'єктів, як відношення;

– суб'єктами та об'єктами насильства можуть бути соціальні групи, класи чи держави;

– оцінюється єдністю кількісних та якісних характеристик, де кількісні характеристики – це зовнішні прояви, а якісні, відповідно, сутнісні властивості;

– акт застосування сили вважається насильством, якщо таке вчиняється проти (всупереч) волі чи бажання об'єкта насильства чи у разі, коли інтереси, вигода одного (одних) задовольняються за рахунок порушення інтересів іншого (інших);

– сила, що зовні транслює насильство, має суперечити закону;

– насильство не зводиться виключно до примушування, адже може виконувати й функцію безпосереднього пригнічення чи знищення об'єкта насильства. У детермінації насильницької злочинності провідна роль відводиться незадоволеним соціальним потребам: у престижі, статусі, самоствердженні тощо. При цьому негативні емоції, що виникають на основі незадоволених соціальних потреб, як правило, сценічні й агресивні¹. Необхідно зазначити, що жіноча насильницька злочинність часто обумовлена корисливим мотивом. Відтак, не поодинокими є випадки, коли жінка, яка намагається вчинити злочин проти власності вимушена застосовувати силу проти особи, яка її викрила або не дала довести злочинний намір до кінця. Також частою є ситуація, коли жінка, котра вчиняє

¹ Жежель В.А. Поняття насильницької злочинності. URL: http://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/Tezi-konferencii-KVS-Ukraini_25_10_2019.pdf.

насильницький злочин веде аморальний спосіб життя та має сталу девіантну поведінку, зумовлену останнім.

Прикладом зазначеної думки є вирок Дарницького районного суду м. Києва від 29 листопада 2012 року (справа № 1-1065/11), відповідно до якого особу розлучену, з професійно-технічною освітою, непрацюючу було обвинувачено у вчиненні суспільно небезпечних діянь, передбачених ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 15-ч. 1 ст. 185 КК України за наступних обставин: *12 грудня 2008 року приблизно в 00 год. 30 хв. на розі вулиць Бориспільської та Вересневої, неподалік будинку № 9 по вул. Бориспільській в м. Києві, між обвинуваченою та потерпілою, які перебували у стані алкогольного сп'яніння, виник словесний конфлікт. В ході конфлікту обвинувачена умисно, з метою спричинення тілесних ушкоджень, нанесла потерпілій численні удари взутими ногами по голові, спричинивши їй тяжкі тілесні ушкодження. Від одержаних тілесних ушкоджень потерпіла померла в лікарні. Її смерть настала внаслідок одержаної закритої черепно-мозкової травми у вигляді забійних ран, кровопідтічності шкіряних покривів і м'яких тканин в ділянці голови, крововиливу під оболонки і в тканину головного мозку, які обумовили набряк-набухання головного мозку. 15 лютого 2010 року приблизно о 18 год. 50 хв. обвинувачена перебувала у магазині «Велика Кишеня» ТОВ «Квіза-Трейд», що знаходиться по вул. Бориспільській, 9 в м. Києві, де з метою таємного викрадення чужого майна взяла з полиці свічку ароматизовану вартістю 32,14 грн. та станок для гоління «Джилет Ф'юджин Пауер 1 картридж» вартістю 77,59 грн. Вказаний товар обвинувачена сховала до кишені свого одягу та з метою його викрадення направила до виходу з магазину, однак довести свої злочинні дії до кінця не змогла з причин, що не залежали від її волі, так як при виході була затримана працівниками охорони. Всього обвинувачена намагалася таємно викрасти майно ТОВ «Квіза-Трейд» на загальну суму 109,73 грн¹.*

А.Ф. Зелінський дотримується позиції, що поняття насильницької злочинності слід замінити на поняття агресивної

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

злочинності. Поняття «агресія» є поняттям більш широким, ніж поняття «насильство». А тому шкода агресивними злочинами завдається не тільки людям, а й природі, неживим об'єктам. Дослідник виділяє п'ять основних груп агресивних злочинів, до яких відносить: 1) навмисні посягання на життя, здоров'я, честь та гідність; 2) злочини проти держави, громадської безпеки, громадського порядку та порядку управління; 3) незаконні дії службових осіб при виконанні ними своїх службових обов'язків; 4) насильницькі статеві злочини; 5) вандалізм – загальне поняття, яке охоплює всі форми знищення або пошкодження матеріальних та культурних цінностей, а також об'єктів природи.¹ Ми погоджуємося з ученим стосовно такого розподілу злочинів.

Однак поняття агресії не визначене ні в кримінальному праві, ні в кримінології, а між тим у них часто застосовується поняття насильства (фізичного чи психічного) або його конкретних проявів. С.М. Іншаков виділяє два основних види насильницьких злочинів: насильницько-егоїстичні, коли насильство є сутністю кримінальної мотивації і приносить задоволення особі самим процесом вчинення злочинного діяння; корисливо-насильницькі, коли насильство є способом досягнення певного результату й інструментом вирішення тих чи інших проблем². Ю.М. Антонян вважає, що до насильницьких злочинів входять усі ті, які дійсно включають насильство. Розбій, грабіж та вимагання визнаються корисливо-насильницькими злочинами. Але, на думку вченого, їх можна назвати насильницько-корисливими або взагалі насильницькими тому, що недоторканність особи, її здоров'я, честь та гідність повинні цінуватись вище, ніж майно³. Ми погоджуємося зі ставленням до розбою, грабежу, вимагання як до насильницьких злочинів, але вони є не в «чистому виді» насильницькими, а саме корисливо-насильницькими. Бо в них превалює саме корислива мета та мотив, які є обов'язковими для суб'єктивної сторони складу цих злочинів.

¹ Зелинский А. Ф. Криминальная психология. К.: Юринком Интер, 1999. С. 172.

² Іншаков С. М. Кримінологія: практикум. М.: Юриспруденція, 2001. С. 29.

³ Антонян Ю. М. Кримінологія: избранные лекции. М.: Логос, 2004. С. 224.

До групи насильницьких злочинів Н.Ф. Кузнецова відносить: «умисні вбивства, умисне нанесення тілесних ушкоджень здоров'ю, катування, викрадення людей, зґвалтування, розбої, насильницькі грабежі, вимагання та поєднане з насильством хуліганство»¹. Погодитись з вищенаведеним переліком ми повністю не можемо, підтримуючи думку Б.М. Головкіна, який відносить розбій, насильницький грабіж, вимагання до корисливо-насильницьких злочинів². Слід зазначити, що окремі автори до групи насильницьких злочинів відносять: «лише умисні вбивства, умисні тяжкі тілесні ушкодження, зґвалтування та хуліганство, які утворюють самостійний у кримінологічному плані «блок» насильницьких злочинів»³. На нашу думку, такий вид злочину як хуліганство до насильницьких злочинів відноситься частково, оскільки не завжди даний злочин тягне за собою фізичне насилля. Тому до насильницьких злочинів слід відносити умисні вбивства, умисні тяжкі тілесні ушкодження та зґвалтування⁴.

Емпіричною базою дослідження стали: 1) статистичні дані Міністерства внутрішніх справ України за період 2006-2012 років⁵; 2) статистичні дані Генеральної прокуратури України за період 2013-2019 років⁶; 3) статистичні дані Судової влади України за період 2011-2019 років⁷; 4) статистичні дані Держкомітету статистики України за період 2006-2010 років⁸; 5)

¹ Кримінологія: учеб. пособие / под ред. Н.Ф. Кузнецовой. М.: ТК Велби, 2007. С. 108.

² Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність жінок в Україні: сучасний стан, тенденції розвитку. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. праць. Харків: «Кроссрод», 2008. Вип. 15. С. 228.

³ Курс советской криминологии. Предупреждение преступности. М.: Юрид. лит., 1986. С. 13.

⁴ Продан Т.В. Стан жіночої насильницької злочинності в Україні. *Право і суспільство*. 2014. № 5-2. С. 304.

⁵ Міністерство внутрішніх справ України. URL: <http://mvs.gov.ua/>.

⁶ Генеральна прокуратура України. URL: <https://www.gp.gov.ua/>.

⁷ Судова влада України. URL: <https://court.gov.ua/>.

⁸ Злочинність в Україні: Стат. збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2011. С. 68-69.

1298 кримінальних справ про насильницькі злочини, вчинені жінками за період 2006-2019 років¹.

Відтак, визначивши емпіричну базу нашого дослідження, ми можемо переходити до аналізу показників жіночої насильницької злочинності.

Рівень жіночої насильницької злочинності.

Перш ніж перейти до аналізу жіночої насильницької злочинності, ми звернемо увагу на рівень та динаміку загальної кількості злочинів та загальної кількості, виявлених жінок, які вчинили злочини. З огляду статистичних даних МВС України та Генеральної прокуратури України випливає, що загальна кількість злочинів, а також злочинів, вчинених жінками, залишається значною (табл. 2.1)². В цілому за останній період даний показник характеризується поступовим зменшенням загальної кількості злочинів з 592604 (у 2016 році) до 444130 (у 2019 році). При цьому ми можемо спостерігати також позитивну тенденцію стосовно кількості виявлених жінок, які вчинили злочини. Так, протягом аналізованого періоду їх кількість зменшилась з 28057 до 13785 (-50,8% порівняно із 2006 роком), що свідчить про зниження кримінально активного населення жіночої статі в Україні.

Таблиця 2.1

Рівень, динаміка загальної кількості злочинів (2006-2019) та кількості виявлених жінок, які вчинили злочини (2006-2012, 2016-2019)

Роки	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Всього вчинено злочинів	420900	401293	384424	434678	500902	515833	443665	563560	529139	565182	592604	523911	487133	444130
Динаміка у % до попереднього року	-	-4,6	-4,3	+13,1	+15,2	+2,9	-13,9	+27	-6,1	+6	+4,8	-11,6	-7	-8,8

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Міністерство внутрішніх справ України. URL: <http://mvs.gov.ua/>; Генеральна прокуратура України. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/>.

Продовження табл. 2.1

Динаміка (базисний метод)	-	-2,9	-2,3	+3,5	+12,1	+8,6	-10,9	-	-	-	-57	-50	-49,5	-50,8
Динаміка у % до попереднього року	-	-2,9	+0,5	+6	+8,2	-3,1	-18	-	-	-	-52	+17,5	+23	-2,8
Кількість виявлених жінок, які вчинили злочини	28057	27256	27419	29065	31457	30489	25019	-	-	-	11798	13860	14183	13785
Динаміка (базисний метод)	-	-4,6	-8,7	+3,2	+19	+22,5	+5,4	+33	+25,7	+34	+40,8	+24,5	+15,7	+5,5

Навівши дані кількості виявлених жінок, які вчинили злочини ми безпосередньо можемо переходити до аналізу злочинів насильницького характеру та кількості виявлених жінок, які вчинили насильницькі злочини (табл. 2.2)¹.

Таблиця 2.2

Рівень, динаміка загальної кількості насильницьких злочинів (2006-2019) та виявлених жінок, які вчинили насильницькі злочини (2006-2010, 2016-2019)

Роки	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Всього вчинено насильницьких злочинів	9496	9270	8642	7377	6768	6577	5651	9343	14567	10844	8509	7375	7893	7664
Динаміка у % до попереднього року	-	-2,4	-6,8	-14,7	-8,3	-2,8	-14	+65	+56	-25	-21	-13	+7	-2,9

¹ Міністерство внутрішніх справ України. URL: <http://mvs.gov.ua/>; Злочинність в Україні: Стат. Збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2011. С. 68; Генеральна прокуратура України. URL: <https://www.gp.gov.ua/>.

Продовження табл. 2.2

Динаміка (базисний метод)	Динаміка у % до попереднього року	Кількість виявлених жінок, які вчинили насильницькі	Динаміка (базисний метод)
-	-	904	-
+6	+6	959	-2,4
+4,2	-1,8	942	-9
-7,6	-11,4	835	-22,4
-11,3	-4	802	-28,8
-	-	-	-30,7
-	-	-	-40,5
-	-	-	-1,6
-	-	-	+53
-	-	-	+14
-66	-62	305	-10,4
-65	+4,6	319	-22
-64	+1,6	324	-16,9
-64,5	-0,9	321	19,3

У результаті аналізу, ми можемо зробити висновок, що протягом досліджуваного періоду спостерігалось зменшення кількості злочинів насильницького характеру з 9496 до 7664. Мало місце зменшення і кількості виявлених жінок, які вчинили насильницькі злочини протягом 2006-2019 років з 904 до 321, що на 64,5% менше показника 2006 року. Отже, ми можемо зробити висновок, що спостерігається тенденція до зменшення кількості виявлених жінок, які вчинили насильницькі злочини. Варто також зазначити, що відомості Державного комітету статистики України та Генеральної прокуратури України щодо кількості жінок, виявлених за вчинення насильницьких злочинів, відрізняються від даних судової статистики стосовно кількості жінок, які вчинили насильницькі злочини. Це пояснюється тим, що не кожна жінка, яка виявлена за вчинення злочину, надалі отримує покарання. Зокрема, у 2019 році було засуджено 224 жінки (табл. 2.3)¹, що менше на 97 жінок, ніж було виявлено.

¹ Злочинність в Україні: Стат. Збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2011. С. 69; Судова влада України. URL: <https://court.gov.ua/>.

Таблиця 2.3

**Рівень, динаміка кількості насильницьких злочинів,
вчинених жінками (2006-2019)**

Роки	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Всього засуджених жінок, які вчинили насильницькі злочини	643	698	802	771	755	669	691	640	411	325	294	274	219	224
Динаміка у % до попереднього року	-	+8,5	+14,9	-3,9	-2,1	-11,4	+3,3	-7,4	-35,8	-21	-9,5	-6,8	-20	+2,3
Динаміка (базисний метод)	-	+8,5	+24,7	+19,9	+17,4	+4	+7,5	-0,4	-36	-49,4	-54,3	-57,4	-66	-65,1

Отже, аналізуючи рівень жіночої злочинності за 2006-2019 роки ми спостерігаємо тенденцію зменшення кількості виявлених жінок, які вчинили злочини в порівнянні із кількістю виявлених жінок, які вчинили насильницькі злочини, що свідчить про зменшення частки насильницьких злочинів, вчинених жінками в загальній кількості виявлених жінок, які вчинили злочини.

Коефіцієнт жіночої насильницької злочинності.

Більш точно оцінити стан жіночої насильницької злочинності можна шляхом аналізу зміни коефіцієнтів злочинності у розрахунку на 100 тисяч всього населення (рис. 2.1)¹.

¹ Злочинність в Україні: Стат. Збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2011. С. 68; Генеральна прокуратури України. URL: <https://www.gp.gov.ua/>; Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

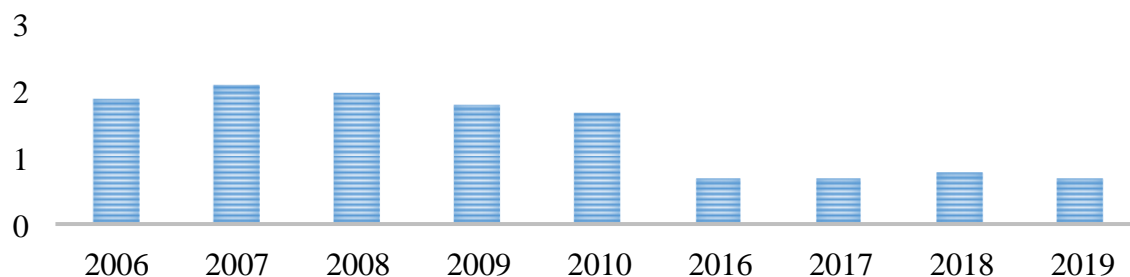

Рис. 2.1. Коефіцієнт жіночої насильницької злочинності на 100 тисяч населення (2006-2019)

В результаті аналізу даних ми спостерігаємо, що жіноча насильницька злочинність протягом досліджуваного періоду найбільш інтенсивною була у 2007 році (2,1). Також, з отриманих даних випливає, що коефіцієнт жіночої насильницької злочинності у 2019 році порівняно з початком аналізованого періоду суттєво зменшився. Загалом, з аналізу отриманих даних ми робимо висновок, що коефіцієнт злочинності вказаної категорії протягом останніх років здебільшого перебуває на одному рівні.

Структура жіночої насильницької злочинності.

Для аналізу жіночої насильницької злочинності в Україні нам вдалося використати статистичні дані про злочинність жінок, які містяться в статистичному збірнику, підготовленому Державним комітетом статистики України. В ньому, крім загальної кількості жінок, які вчиняли злочини, та засуджувались в різні роки по Україні дається і перелік злочинів, які вчиняли жінки за ряд років. Також нами були використані статистичні дані Генеральної прокуратури України, яка надає звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, зокрема й жінок. Нажаль, в період 2011-2015 років немає відомостей про жінок, які вчинили кримінальні правопорушення за видами злочинів у вище зазначений період (табл. 2.4)¹.

¹ Злочинність в Україні: Стат. Збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2011. С. 68; Генеральна прокуратури України. URL: <https://www.gp.gov.ua/>; Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Таблиця 2.4

Структура насильницьких злочинів, вчинених жінками (2006-2019)

Роки	2006	2007	2008	2009	2010	2016	2017	2018	2019
Умисні вбивства (%)	43	40	36,3	35,7	39	39,4	36	42	38,6
Умисні тяжкі тілесні ушкодження (%)	56,5	59,5	63,2	64,2	60,3	60,3	64	58	61
Згвалтування (%)	0,5	0,1	0,5	0,1	0,6	0,3	0	0	0,4

Аналізуючи структуру жіночої насильницької злочинності протягом 2006-2019 років, ми спостерігаємо, що найчастіше вчинялися жінками нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень. Їх частка була найбільшою протягом всього досліджуваного періоду, але її величина постійно змінювалася. У 2006 році вона становила 56,5%, в наступні роки постійно збільшувалась (2017 рік – 64%), а в останній рік аналізованого періоду складала 61%. Водночас, з огляду отриманих даних ми робимо висновок, що переважно зменшувалась частка умисних вбивств (з 43% у 2006 році до 35,7% у 2009 році), яка з 2010 року почала збільшуватись (39%) і в останньому році аналізованого періоду становила 38,6%. Також необхідно відмітити, що у структурі жіночої насильницької злочинності найменш чисельною є частка згвалтувань (та замахів), вчинених жінками у загальній кількості злочинів вказаної категорії. Питома вага даного злочину перебувала здебільшого на одному рівні (0,5% у 2006 році та 0,4% у 2019 році).

Отже, аналізуючи зміни в структурі насильницьких злочинів, вчинених жінками протягом 2006-2019 років ми можемо спостерігати дві тенденції. Позитивна тенденція – зменшення кількості умисних вбивств та негативна тенденція – збільшення кількості умисних тяжких тілесних ушкоджень. Загалом, спостерігається позитивна картина, оскільки злочини, які передбачені в структурі жіночої насильницької злочинності стають менш суспільно небезпечними.

Необхідно зазначити, що наступний показник злочинності вказаної категорії ми будемо досліджувати за допомогою аналізованих кримінальних справ (вибірка – 1298 судових справ), пов'язаних з жіночою насильницькою злочинністю. Це пояснюється тим, що статистка Генеральної прокуратури

України не містить достатніх відомостей про жіночу насильницьку злочинність. Адже, статистика Генеральної прокуратури України містить лише дані про загальну кількість виявлених жінок, які вчинили злочини та дані про загальну кількість виявлених жінок, які вчинили злочини, за видами злочинів. Тому, для більш детального аналізу стану жіночої насильницької злочинності ми звернулись до Єдиного державного реєстру судових рішень. Адже там ми можемо дослідити дані про «географію злочинності, місце та способи вчинення, особистість-злочинниці.

Географія жіночої насильницької злочинності.

Виходячи з аналізу отриманих даних ми можемо зробити висновок, що динаміка кількості аналізованих нами кримінальних справ про вчинення жінками насильницьких злочинів в одні роки була однаковою у всіх областях, а в інші – розрізнялась (табл. 2.5)¹. У 2007 році збільшення цього показника мало місце практично у всіх областях, у 2008 році – у 12 областях, у 2009 році – у 7 областях, у 2010 році – у 10 областях, у 2011 році – у 9 областях, у 2012 році – у 11 областях, у 2013 році – у 7 областях, у 2014 році – у 12 областях, у 2015 році – у 5 областях, у 2016 році – у 9 областях, у 2017 році – у 9 областях, у 2018 році – у 12 областях, у 2019 році – у 6 областях. Крім того, за аналізований нами період у деяких областях спостерігалось залишення показників на минулорічному рівні. Зокрема, у 2007 році на минулорічному рівні залишились показники Донецької та Херсонської областей, у 2008 році – Львівської, Полтавської, Харківської та Херсонської областей, у 2009 році – Волинської, Запорізької, Івано-Франківської та Тернопільської областей, у 2010 році – Донецької, Житомирської, Запорізької, Чернівецької, Луганської областей та АР Крим, у 2011 році – Дніпропетровської, Запорізької, Луганської, Черкаської областей, у 2012 році – Луганської та Харківської областей, у 2013 році – Волинської, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської, Чернівецької областей, у 2014 році – Миколаївської, Тернопільської,

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

Чернігівської, Чернівецької областей та м. Києва, у 2015 році – Вінницької, Запорізької, Одеської, Полтавської, Рівненської, Харківської, Тернопільської, Черкаської, Чернівецької областей, у 2016 році – у Житомирської, Івано-Франківської, Київської, Херсонської, Хмельницької областей та м. Києва, у 2017 році – у Дніпропетровської, Житомирської, Івано-Франківської, Рівненської областей, у 2018 році – у Житомирської, Івано-Франківської, Тернопільської областей, у 2019 році – у Волинській, Житомирській, Одеській, Харківській, Хмельницькій та Чернівецькій областях. У решти областях протягом 2006-2019 років мало місце зменшення показників.

Таблиця 2.5

**Динаміка, питома вага жіночої насильницької злочинності
у областях, містах України (2006-2019)**

Області, міста	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
АР Крим	1	-	-	1	1	-	6	5	-	-	-	-	-	-
Динаміка у % до попереднього року	-	-100	-	+100	-	-100	+600	-16,7	-	-	-	-	-	-
Питома вага (%)	3,1 %	-	-	1,2%	0,9%	-	5,4%	4,9%	-	-	-	-	-	-
Вінницька	-	5	4	3	2	5	7	5	3	3	3	1	3	2
Динаміка у % до попереднього року	-	+500	-20	-25	-33	+150	+40	-28,6	-40	-	-33,3	-50	+200	-33
Питома вага (%)	-	5,2%	3,6%	3,6%	1,8%	5,2%	6,3%	4,9%	3%	3,4%	2,2	1%	3%	
Волинська	1	3	4	4	3	5	1	1	3	1	2	1	2	2
Динаміка у % до попереднього року	-	+200	+33	-	-25	+66	-80	-	+200	-66,6	+100	-50	+100	-
Питома вага (%)	3,1 %	3,1%	3,6%	4,8%	2,7%	5,2%	0,9%	0,9%	3%	1,1%	2,2%	1%	2%	2,2%
Дніпропетровська	-	1	2	4	1	1	4	10	8	9	10	10	9	8
Динаміка у % до попереднього року	-	+100	+100	+100	-75	-	+300	+150	-20	+12	+11	-	-9,1	-11
Питома вага (%)	-	1,0%	1,8%	4,8%	0,9%	1,0%	3,6%	9,9%	8%	10%	11%	10%	9%	8,8%
Донецька	4	4	5	1	1	2	4	17	10	8	6	10	15	11
Динаміка у % до попереднього року	-	-	+25	-80	-	+100	+100	+325	-4,1	-9,2	-25	-66,6	+50	-26,6
Питома вага (%)	12,5%	4,1%	4,6%	1,2%	0,9%	2,1%	3,6%	16,8%	10%	9,2%	6,7%	10%	15%	12%

Продовження табл. 2.5

Житомирська	2	5	6	3	3	1	3	1	4	2	2	2	2	2
Динаміка у % до попереднього року	-	+150	+20	-50	-	-66,7	+200	-66,7	+300	-50	-	-	-	-
Питома вага (%)	6,25%	5,2%	5,5%	3,6%	2,7%	1,0%	2,7%	0,9%	4%	2,3%	2,2	2,1%	2%	2,2%
Закарпатська	-	2	1	2	3	1	3	1	3	1	2	1	3	2
Динаміка у % до попереднього року	-	+200	-50	+100	+50	-66,7	+200	-66,7	+200	-66,6	+100	-50	+200	-33,3
Питома вага (%)	-	2,1%	0,9%	2,4%	2,7%	1,0%	2,7%	0,9%	3%	1,1%	2,2%	1%	3%	2,2%
Запорізька	-	2	1	1	1	1	2	4	6	6	2	3	4	5
Динаміка у % до попереднього року	-	+200	-50	-	-	-	+100	+100	+50	-	-66,6	+50	+33	+25
Питома вага (%)	-	2,1%	0,9%	1,2%	0,9%	1,0%	1,8%	3,9%	6%	6,9%	2,2%	3,2%	4%	5,5%
Івано-Франківська	-	4	3	3	5	3	1	1	2	1	1	1	1	2
Динаміка у % до попереднього року	-	+400	-25	-	+66	-40	-66,7	-	+100	-50	-	-	-	+100
Питома вага (%)	-	4,1%	2,7%	3,6%	4,5%	3,1%	0,9%	0,9%	2%	1,1%	1,1%	1%	1%	2,2%
Київська	-	8	5	4	5	3	12	5	6	4	4	3	8	9
Динаміка у % до попереднього року	-	+800	-37,5	-20	+25	-40	+300	-58,4	+20	-333	-	-25	+166	+12
Питома вага (%)	-	8,3%	4,6%	4,8%	4,5%	3,1%	11%	4,9%	6%	4,5%	4,5%	3,2%	8%	10%
м. Київ	-	-	5	3	7	4	3	5	5	3	3	6	5	6
Динаміка у % до попереднього року	-	-	+500	-40	+133	-42,9	-25	+66,6	-	-40	-	+100	-16,6	+20
Питома вага (%)	-	-	4,6%	3,6%	6,3%	4,1%	2,7%	4,9%	5%	3,4%	3,4%	6,4%	5%	6,6%
Кіровоградська	5	6	9	4	16	9	14	2	4	3	2	4	3	3
Динаміка у % до попереднього року	-	+20	+50	-55,6	+300	-43,8	+55	-85,7	+100	-25	-33,3	+100	-25	-
Питома вага (%)	15,6%	6,2%	8,2%	4,8%	14%	9,3%	13%	1,9%	4%	3,4%	2,2%	4,2%	3%	3,3%
Луганська	-	-	1	-	1	1	1	6	4	2	6	2	1	2
Динаміка у % до попереднього року	-	-	+100	-100	-	-	-	+500	-33,3	-50	+200	-66,6	-50	+100
Питома вага (%)	-	-	0,9%	-	0,9%	1,0%	0,9%	5,9%	4%	2,3%	6,7%	2,1%	1%	2,2%

Продовження табл. 2.5

Львівська	2	4	4	1	6	5	1	1	5	4	2	5	4	3
Динаміка у % до попереднього року	-	+100	-	-75	+500	-16,7	-80	-	+400	-20	-50	+150	-20	-25
Питома вага (%)	6,25%	4,1%	3,6%	1,2%	5,4%	5,2%	0,9%	0,9%	5%	4,5%	2,2%	5,3%	4%	3,3%
Миколаївська	5	6	5	9	4	8	4	3	3	5	4	3	4	3
Динаміка у % до попереднього року	-	+20	-16,7	+80	-55,6	+100	-50	-25	-	+66	-20	-25	+33	-25
Питома вага (%)	15,6%	6,2%	4,6%	10,8 %	3,6%	8,3%	3,6%	2,9%	3%	5,7%	4,5%	3,2%	4%	3,3%
Одеська	-	1	2	-	1	-	4	7	5	5	9	4	1	1
Динаміка у % до попереднього року	-	+100	+100	0	+100	-100	+400	+75	-28,5	-	+80	-55,5	-75	-
Питома вага (%)	-	1,0%	1,8%	-	0,9%	-	3,6%	6,9%	5%	5,7%	10%	4,2%	1%	1,1%
Полтавська	2	7	7	2	12	7	6	3	2	2	4	2	4	3
Динаміка у % до попереднього року	-	+250	-	-71,4	+500	-41,7	-14,3	-50	-33,3	-	+100	-50	+100	-25
Питома вага (%)	6,25%	7,2%	6,4%	2,4%	11%	7,3%	5,4%	2,9%	2%	2,3%	4,5%	2,1%	4%	3,3%
Рівненська	1	3	1	2	5	3	5	3	2	2	1	1	3	3
Динаміка у % до попереднього року	-	+200	-66,7	+100	+150	-40	+66	-40	-33,3	-	-50	-	+200	-
Питома вага (%)	3,1 %	3,1%	0,9%	2,4%	4,5%	3,1%	4,5%	2,9%	2%	2,3%	1,1%	1%	3%	3,3%
Сумська	-	4	7	5	8	3	2	1	3	5	2	3	5	4
Динаміка у % до попереднього року	-	+400	+75	-28,6	+60	-62,5	-33,4	-50	+200	+66	-60	+50	+66	-20
Питома вага (%)	-	-	6,4%	6,0%	7,2%	3,1%	1,8%	0,9%	3%	5,7%	2,2%	3,2%	5%	4,4%
Тернопільська	-	-	2	2	1	3	1	1	1	1	3	1	1	2
Динаміка у % до попереднього року	-	-	+200	-	-50	+200	-66,7	-	-	-	+200	-66,6	-	+100
Питома вага (%)	-	-	1,8%	2,4%	0,9%	3,1%	0,9%	0,9%	1%	1,1%	3,4%	1%	1%	2,2%
Харківська	-	1	1	2	1	2	2	10	6	6	9	11	7	7
Динаміка у % до попереднього року	-	+100	-	+100	-50	+100	-	+400	-40	-	+50	+22	-36,3	-
Питома вага (%)	-	1,0%	0,9%	2,4%	0%	2,1%	1,8%	9,9%	6%	6,9%	10%	12%	7%	7,7%

Продовження табл. 2.5

Херсонська	1	1	1	3	5	11	5	2	5	4	4	8	4	3
Динаміка у % до попереднього року	-	-	-	+200	+66	+120	-54,5	-60	+150	-20	-	+100	-50	-25
Питома вага (%)	3,1 %	-	0,9%	3,6%	4,5%	11%	4,5%	1,9%	5%	4,5%	4,5%	8,5%	4%	3,3%
Хмельницька	2	7	6	5	1	4	3	2	3	2	2	5	2	2
Динаміка у % до попереднього року	-	+250	-14,3	-16,7	-80	+300	-25	-33,4	+50	-33,3	-	+150	-60	-
Питома вага (%)	6,25%	7,2%	5,5%	6,0%	0,9%	4,2%	2,7%	1,9%	3%	2,3%	2,2%	5,3%	2%	2,2%
Черкаська	-	5	6	4	3	3	5	1	3	3	2	1	3	2
Динаміка у % до попереднього року	-	+500	+20	-33,4	-25	-	+66	-80	+200	-	-33,3	-50	+200	-33,3
Питома вага (%)	-	5,2%	5,5%	4,8%	2,7%	3,1%	4,5%	0,9%	3%	3,4%	2,2%	1%	3%	2,2%
Чернігівська	4	10	19	14	13	8	11	3	3	4	3	5	4	3
Динаміка у % до попереднього року	-	+150	+90	-26,3	-7,2	-38,5	+37	-72,7	-	+33	-25	+66	-20	-25
Питома вага (%)	12,5%	10%	17%	17%	12%	8,3%	9,9%	2,9%	3%	4,5%	3,4%	5,3%	4%	3,3%
Чернівецька	2	3	2	1	1	3	1	1	1	1	2	1	2	2
Динаміка у % до попереднього року	-	+50	-33,4	-50	-	+200	-66,7	-	-	-	+100	-50	+100	-
Питома вага (%)	6,25%	3,1%	1,8%	1,2%	0,9%	3,1%	0,9%	0,9%	1%	1,1%	2,2%	1%	2%	2,2%
Всього по Україні	32	96	109	83	110	96	111	101	100	87	89	94	100	90

Також ми провели розрахунок питомої ваги насильницьких злочинів, вчинених жінками в областях України за кожний рік періоду 2006-2019 років. З огляду отриманих даних ми можемо констатувати, що протягом 2006-2019 років частка насильницьких злочинів, вчинених жінками, у загальній кількості злочинів вказаної категорії зменшилась практично у всіх областях. За винятком Дніпропетровської (з 1% до 8,8%), Запорізької (з 2,1% до 5,5%), Київської (з 8,3% до 10%), Харківської (з 1,0% до 7,7%), Херсонської (з 3,1% до 4%) областей, м. Києва (з 4,6% до 6,6%) та АР Крим (2006-2013 роки) (з 3,1% до 4,9%) де простежувалось збільшення частки злочинів вказаної категорії у 2019 році порівняно із 2006 роком.

Для більш детального аналізу стану жіночої насильницької злочинності в областях, містах ми дослідили зміну коефіцієнта злочинності вказаної категорії у розрахунку на 1 000 000 всього населення області, міста (табл. 2.6)¹.

Таблиця 2.6
Коефіцієнти жіночої насильницької злочинності на 1 000 000 населення у областях, містах України (2006-2019)

Області, міста	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
АР Крим	0,51	-	-	0,51	0,51	-	3,06	2,55	-	-	-	-	-	-
Вінницька	-	2,98	2,40	1,82	1,22	3,06	4,30	3,09	1,85	1,86	1,25	0,62	1,93	1,29
Волинська	0,97	2,90	3,86	3,86	2,90	4,82	0,97	0,96	2,91	0,95	1,92	0,96	1,92	1,93
Дніпропетровська	-	0,30	0,59	1,16	0,30	0,30	1,21	3,04	2,42	2,74	3,07	3,09	2,78	2,51
Донецька	0,87	0,88	1,11	0,23	0,23	0,46	0,92	3,91	2,30	1,86	1,40	2,35	3,57	2,66
Житомирська	1,51	3,82	4,62	2,33	2,34	0,79	2,36	0,80	3,16	1,59	1,60	1,61	1,62	1,65
Закарпатська	-	1,61	0,81	1,61	2,41	0,80	2,40	0,80	2,38	0,79	1,58	0,79	2,38	1,59
Запорізька	-	1,09	0,55	0,55	0,56	0,56	1,12	2,26	3,37	3,39	1,14	1,72	2,32	2,96
Івано-Франківська	-	2,89	2,18	2,18	3,63	2,18	0,73	0,73	1,44	0,72	0,72	0,72	0,73	1,46
Київська	-	4,59	2,89	2,32	2,91	6,99	6,98	2,90	3,47	2,31	2,30	1,72	4,56	5,05
м. Київ	-	-	1,82	1,08	2,51	1,43	1,06	1,75	1,74	1,03	1,03	2,05	1,70	2,02
Кіровоградська	4,72	5,74	8,71	3,92	15,78	8,95	14	2,03	4,05	3,05	2,05	4,14	3,13	3,2
Луганська	-	-	0,43	-	0,44	0,44	0,45	2,68	1,78	0,90	2,72	0,91	0,46	0,9
Львівська	0,78	1,56	0,40	0,40	2,36	1,97	0,40	0,40	1,96	1,57	0,78	1,97	1,58	1,19
Миколаївська	4,12	4,97	4,17	7,55	3,38	6,78	3,41	2,57	2,56	4,29	3,45	2,60	3,50	2,67
Одеська	-	0,42	0,84	-	0,42	-	1,68	2,93	2,08	2,08	3,76	1,67	0,41	0,42
Полтавська	1,30	4,57	4,61	1,33	8,04	4,73	4,05	2,06	1,37	1,38	2,77	1,40	2,82	2,16
Рівненська	0,87	2,61	0,87	1,74	4,34	2,61	4,34	2,59	1,72	1,72	0,86	0,86	2,58	2,6
Сумська	-	3,33	5,88	4,25	6,86	2,60	1,73	0,89	2,64	4,45	1,79	2,71	4,56	3,74
Тернопільська	-	-	1,83	1,84	0,92	2,78	0,93	0,94	2,19	2,19	3,31	4,07	2,59	1,92
Харківська	-	0,36	0,36	0,72	0,37	0,73	0,73	3,66	4,66	3,74	3,76	7,57	3,82	2,63
Херсонська	0,90	0,90	0,91	2,74	4,59	10,1	4,63	1,87	2,29	1,53	1,54	3,89	1,56	2,91
Хмельницька	1,47	5,17	4,46	3,74	0,76	3,03	2,28	1,53	2,38	2,39	1,60	0,81	2,45	1,59
Черкаська	-	3,79	4,58	3,08	2,33	2,35	3,93	0,80	2,81	3,78	2,87	4,83	3,92	1,67
Чернігівська	3,45	8,75	16,84	12,55	11,78	7,32	10,1	2,81	1,10	1,09	2,19	1,10	2,20	3
Чернівецька	2,21	3,32	2,22	1,11	1,11	3,32	1,11	1,10	0,93	0,93	2,81	0,94	0,95	2,2

Виходячи з аналізу отриманих даних ми можемо зробити висновок, що коефіцієнт злочинності вказаної категорії був протягом аналізованого періоду стабільним, за винятком окремих областей. Так, необхідно виділити області в яких відбулися найбільші зміни коефіцієнта жіночої насильницької злочинності. Зокрема, у 2008 році відбулось значне зростання коефіцієнта злочинності вказаної категорії у Чернігівській області (16,84), у 2010 році – у Кіровоградській області (15,78), у

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>; Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

2011 році – у Херсонській області (10,13), у 2017 році – у Харківській області (7,57).

Жіноча насильницька злочинність в регіонах України.

Ми підтримуємо наукову думку А.С. Івченка, який поділяє Україну на п'ять умовних (близьких за площею, природними умовами, історією розвитку і ментальністю населення) регіонів: Північна, Західна, Центральна, Східна і Південна Україна¹. Відповідно до такого поділу вважаємо можливим провести розрахунок динаміки і питомої ваги у регіонах України (табл. 2.7)².

Таблиця 2.7

Динаміка, питома вага жіночої насильницької злочинності у регіонах України (2006-2019)

Регіони України	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Південний	7	10	9	14	12	20	21	21	13	14	17	15	9	18
Динаміка у % до попереднього року	-	+42	-10	+55	-14,3	+66,6	+5	-	-38,1	+7,6	+21	-11,7	-40	+100
Динаміка (базисний метод)	-	+42	+28	+100	+71	+185,7	+200	+200	+85	+100	+142	+114,2	+28	+157
Питома вага (%)	7,3%	10%	8,2%	17%	11%	20,8%	19%	21%	13%	16%	19%	15,9%	9%	20%
Північний	6	27	42	29	36	19	31	15	21	18	12	19	24	18
Динаміка у % до попереднього року	-	+350	+55	-31	+24	-47,3	+63	-51,7	+40	-14,2	-33,3	+58,3	+26	-25
Динаміка (базисний метод)	-	+350	+600	+383	+500	+216,6	+416	+150	+250	+200	+100	+216,6	+300	+200
Питома вага (%)	6,2%	28%	38%	35%	33%	19,7%	28%	15%	21%	20%	14%	20,2%	24%	20%
Західний	8	26	23	20	25	27	16	11	20	13	17	16	18	16
Динаміка у % до попереднього року	-	+225	-11,6	-13	+25	+8	-40,8	-31,3	+82	-35	+31	-5,8	+12	-11
Динаміка (базисний метод)	-	+225	+187	+150	+212	+237,5	+100	+37	+150	+62	+112	+100	+125	+100
Питома вага (%)	8,3%	27%	21%	24%	23%	28,1%	14%	9,9%	20%	15%	19%	17,1%	18%	18%

¹ Івченко А.С. Вся Україна. К. : ДНВП «Картографія», 2006, 2008, 2010. 656 с.

² Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

Продовження табл. 2.7

Східний	4	5	7	3	3	5	7	33	26	22	23	26	27	20
Динаміка у % до попереднього року	-	+25	+40	-57,2	-	+66,6	+40	+371	-21,2	-15,3	+4,5	+13	+38	-30
Динаміка (базисний метод)	-	+25	+75	-25	-25	+25	+75	+725	+550	+450	+475	+550	+575	+400
Питома вага (%)	4,1%	5,2%	6,4%	3,6%	2,7%	5,2%	6,3%	29%	26%	25%	26%	27,6%	27%	22%
Центральний	7	28	28	17	34	25	36	21	20	20	20	18	22	18
Динаміка у % до попереднього року	-	+300	-	-39,3	+100	-26,5	+44	-41,7	-	-	-	-10	+22	-18
Динаміка (базисний метод)	-	+300	+300	+142	+385	+257,1	+414	+200	+200	+200	+200	+157	+214	+157
Питома вага (%)	7,3	29,1	25,6	20,5	30,9	26	32,4	18,9	20%	23%	22%	19,2%	22%	20%

З огляду на вищевикладене, ми доходимо висновку, що протягом аналізованого періоду показники жіночої насильницької злочинності Східної, Північної та Центральної України характеризуються поступовим зменшенням. При цьому на Південній та Західній Україні протягом 2006-2019 років характерною була тенденція, в одні роки, до зменшення кількості злочинів вищевказаної категорії, а в інші роки – до їх збільшення. Найбільша кількість злочинів, вчинених жінками у Західній Україні спостерігається у 2011 році, що становить 27 злочинів (+8% порівняно із показником попереднього року).

Використовуючи дані з таблиці 2.7, вважаємо можливим провести розрахунок середнього показника жіночої насильницької злочинності у регіонах України. За результатами отриманих даних ми дійшли висновку, що протягом періоду, що аналізується більшість насильницьких злочинів, вчинених жінками припадає на Північну Україну (рис. 2.2)¹.

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

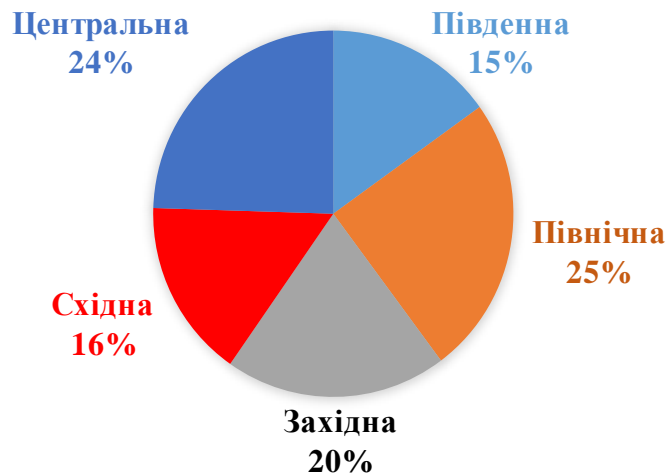

Рис. 2.2. Середній показник жіночої насильницької злочинності у регіонах України (2006-2019)

Так, на вказаний регіон припадає 299 (25%) аналізованих нами кримінальних справ стосовно насильницьких злочинів, вчинених жінками. Найменш кримінально активною є Східна Україна, на яку припадає 16% всіх насильницьких злочинів, вчинених жінками.

Вчинення злочинів у містах, селах та смт.

Досліджуючи кримінальні справи, пов'язані із жіночою насильницькою злочинністю, ми дійшли висновку, що жіноча злочинність в Україні має переважно «міський» характер. Так, в середньому 60% злочинів вчинялися жінками у містах, 29,8% – у сільській місцевості та 10,2% – у селищах міського типу (рис. 2.3)¹. В результаті аналізу даних ми спостерігаємо значне збільшення злочинів у містах на кінець 2013 року, що складає 74 (+208,3% порівняно із 2006 роком та +15,7% порівняно із 2012 роком) злочини порівняно із показниками 2018 та 2019 років, на які припадало 58 та 54 (+154% та +141,6% порівняно із 2006 роком) злочинів.

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

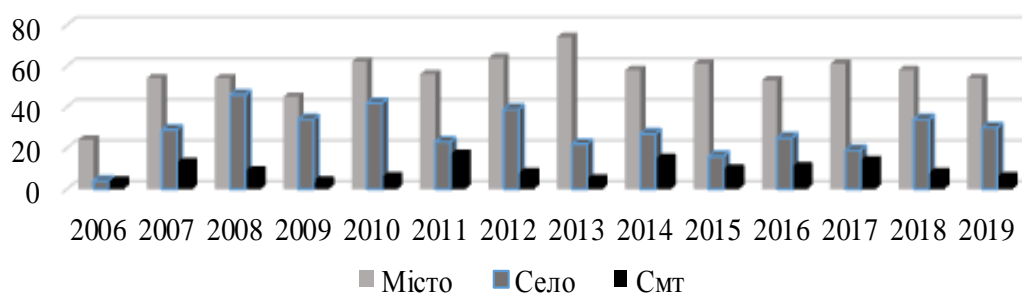

Рис. 2.3. Динаміка насильницьких злочинів, вчинених жінками у містах, селах та смт (2006-2019)

Відповідним чином змінювалась динаміка насильницьких злочинів, вчинених жінками у селах, яка у 2019 році зменшилась на 11,7% порівняно із 2018 роком. Також ми приходимо до висновку, що у селищах міського типу відмітностей в їх динаміці практично не спостерігалось. За винятком 2007 (+225% порівняно із 2006 роком), 2011 (+183,3% порівняно із 2010 роком) та 2014 років (+200% порівняно із 2013 роком) де простежувався стрибок у динаміці¹.

Отже, проведене дослідження дозволило підсумувати, що насильницькі злочини, котрі вчиняються жінками посідають одне з центральних місць серед загальної кількості злочинів в Україні. Такий стан справ можна пояснити відсутністю до сьогодні дієвих кримінологічних засобів та заходів впливу на такого роду злочинність через відсутність необхідних теоретичних та практичних напрацювань. Впевнені, що подолання жіночої насильницької злочинності дозволить кількісно та якісно покращити загальну кримінологічну картину країни.

2.2. Кримінологічна характеристика особи жінки, яка вчиняє насильницькі злочини

Вивчення феномену злочинності завжди повинно розпочинатись із дослідження центральної її складової –

¹ Продан Т.В. Стан жіночої насильницької злочинності в Україні. *Право і суспільство*. 2014. № 5-2. С. 304.

людини, котра вчиняє суспільно небезпечне діяння, тобто, – злочинця. Варто зазначити, що розгляд особливостей особи злочинця на сьогоднішній день є достатньо популярним та зустрічається у низці праць не тільки учених-кримінологів, а й спеціалістів з інших юридичних галузей, таких як, наприклад, криміналістика. Однак, якщо останню феномен особи злочинця цікавить виключно з позиції розслідування події суспільно небезпечного діяння, тобто лише для досягнення кінцевої мети – розкриття останнього, то що стосується кримінології, то злочинець, його особистісні якості, фізичні та психічні властивості є ключовими, оскільки дозволяють до кінця пізнати механізм злочинного діяння, встановити першопричини того чи іншого виду злочинності тощо. Отже, можна із впевненістю казати про те, що вивчення особи злочинця є, здебільшого, кримінологічним аспектом. В цьому контексті не можна не зазначити, що стосується особи жінки, яка вчиняє насильницькі злочини, то сьогодні ми маємо, нажаль, невелику кількість доктринальних напрацювань, котрі надають лише загальне уявлення про вказану проблематику та не вирішують жодних проблемних питань. Саме тому, вважаємо цінним в межах нашого дослідження приділити більш комплексну увагу вказаному явищу, розпочавши із розгляду безпосередньо основних складових поняття «особа злочинця».

Відтак, одним із предметів вивчення сучасної філософії є особистість злочинця. Так, В.О. Бачинін, проводячи аналогію з усталеними в класичній філософії поняттями «Я» – «не-Я», конструює поняття «кримінального-Я» та «кримінального не-Я». На його думку, сутність «кримінального-Я» полягає у властивостях кримінального розуму, якому притаманно виправдовувати свою позицію за допомогою наступних аргументів: 1) нісенітниця буття та відсутність у світі будь-яких об'єктивних і обов'язкових для всіх нормативних початків; 2) неможливість усунення світових дисгармоній, де все початково потворне та викривлене, й тому, по суті, немає різниці між подвигом і злочином, добродієм і пороком; 3) принципова недосконалість людини, як такої, що з необхідністю штовхає її на злочини; 4) трансгресивність

людини, як її родова властивість, що не дозволяє їй існувати тільки в межах певних соціальних нормативів та постійно провокує її на порушення існуючої морально-правової заборони; 5) підвладність людини зовнішнім впливам природних, соціальних та метафізичних причин, що перетворюють її на злочинця; 6) існування особливого розряду людей, які підносяться над навколишніми завдяки своїм видатним інтелектуально-вольовим якостям і тому мають право порушувати установлені норми моралі та права¹. Отже, вчений вбачає причину існування схильності особи до вчинення суспільно небезпечних діянь у її моральних цінностях та загальному уявленні про особливості людського буття. Ми погоджуємось із такою думкою, оскільки, дійсно, часто злочинець (якщо він, звичайно, не випадковий) є по суті філософом, котрий прагне змінити світ навколо себе. Особливо це стосується насильницьких злочинців, так званих «ідейних». Часто такі особи мають психічні розлади, нав'язливі думки, обсесивно-компульсивні розлади, маніакальні схильності. Як свідчить розгляд судових вироків, часто особи, які є серійними вбивцями, вчиняють свої діяння не бездумно, прагнучи наживи або помсти, а навпаки, – розробляють чіткий план, вивчають кожну жертву, яка стає такою через свої певні особливості, або через психічні розлади свого «ката». Жінки ж є більш жорстокими за своєю природою та хоча прикладів серійних вбивць серед жінок історія знає менше, ніж чоловіків, однак це не можна пояснити їх реально незначною кількістю, а, скоріше, недосконалою роботою правоохоронних органів та «списуванням» провини на інших осіб, які опинилися не в тому місці і не в той час. Однак, для підтвердження нашої думки про надмірну агресію та схильність до психічних розладів жінок, пропонуємо декілька прикладів.

Відтак, першим прикладом є історія Тіллі Клімек. Американська серійна вбивця польського походження, «діяла» у Чикаго. Жінка була переконана у тому, що має пророчі сни, змогла передбачити дати смерті своїх чоловіків, що насправді

¹ Кримінологія : ХХ век / Под ред. В.Н. Бурлакова, В.П. Салтыкова. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2000. С. 473-474.

виявилось лише плануванням її вбивств. Народилася у Польщі, ще дитиною виїхала з батьками до США. Її перший чоловік помер у 1914 році після короткотривалої хвороби. У свідоцтві про смерть зазначено, що той нібито мав проблеми із серцем. Тіллі досить швидко знову виходить заміж, забираючи страхові гроші за смерть першого чоловіка. Всього мала 5 чоловіків, кожен з яких через деякий час помирав. Прізвище Клімек взяла від останньої своєї жертви. Жінку викрили, коли останній її чоловік прийшов до тям у лікарні і виявилось, що його отруїли миш'яком. Підозри впали на дружину, її затримали до в'яснення обставин. Згодом довели, що у тілах її попередніх чоловіків також є сліди миш'яку. У 1921 році Тіллі засудили на довічне ув'язнення. Померла у 1936 році¹. Інша жінка – Джейн Топпан. Її справжнє ім'я – Онора Келлі. Американська серійна вбивця, котра призналася у 31 вбивстві в 1901 році. Полювала на хворих і немічних людей. Садистська поведінка жінки пояснюється її дитинством. Батько Джейн страждав від психічних розладів, а коли вона була дитиною, померла мама. Онора поневірялася у сиротинцях і прийомних сім'ях після того, як батько відмовився від опіки над дочкою. Коли вчилася на медсестру, вже тоді викладачі дівчини зауважили її нездорове захоплення фотографіями із розтинів. Попри це, Джейн закінчила школу і почала працювати медсестрою. Там отримувала насолоду від введення наркотиків ослабленим пацієнтам, доправляючи їх до межі смерті, а потім повертаючи до життя. Їй вдавалося вкладати до ліжка хворих із агонією і гвалтувати їх. Джейн розпочала планування своїх експериментів і езекуцій у 1885 році. Її затримали і звинуватили у 11 вбивствах. Лише будучи ув'язненою, жінка призналася, що їх насправді не 11, а 31. Топпан захоплювалася своїми досягненнями, хотіла увійти в історію як особа, котра вбила найбільшу кількість беззахисних людей. Названу пацієнтами «Веселу Джейн» визнали неадекватною. Решту

¹ ТОП-10. Найжорстокіші жінки-вбивці в історії. URL: <https://enigma.ua/articles/top-10-nayzhorstokishi-zhinki-vbivtsi-v-istorii>.

своїх днів жінка провела у психіатричній лікарні в Тонтоні¹. Таким чином, можна підсумувати, що історії цих двох жінок взаємопов'язані їх психічними розладами, травмами, отриманими ще у дитинстві.

Що стосується поняття особи злочинця, до розкриття цієї категорії вчені підходять з двох позицій. Відповідно до першої, поняття «особистість злочинця» має осмислюватися з точки зору філософії, зокрема, на вищому рівні філософського узагальнення. На думку І.І. Карпеця, є неможливим й недоцільним конструювання поняття особистість злочинця безвідносно до конкретного типу кримінально-правової класифікації злочинів. Тому вчення про особистість злочинця слід розвивати за такими напрямками: 1) теоретичним (в розумінні вивчення особистості злочинця як явища соціального); 2) практичним, що є складовою широкого узагальнення, будується на основі аналізу конкретних напрямків злочинності й має на меті максимальну індивідуалізацію призначення покарання та оптимізацію роботи зі злочинцями в місцях позбавлення волі². В цьому ж напрямку пропонував сприймати та досліджувати вказане поняття А.А. Герцензон, вказуючи на відсутність необхідності існування абстрактного поняття особистості злочинця, натомість, на його думку, необхідно обмежити рівень узагальнень цього поняття рівнем одиничного (конкретного)³. Друга точка зору полягає в тому, щоб більше уваги зосередити на певних особистісних якостях та певних властивостях злочинців. Зокрема, необхідно особливу увагу сконцентрувати на особливостях настанови, змісті нахилу, особливостях волі⁴, чи досліджувати комплекс особистісних якостей злочинця, які відбивають певну деформацію про змістовні характеристики його свідомості⁵. На нашу думку,

¹ ТОП-10. Найжорстокіші жінки-вбивці в історії. URL: <https://enigma.ua/articles/top-10-nayzhorstokishi-zhinki-vbivtsi-v-istorii>.

² Карпець І.І. Проблема преступности. М.: Юридическая литература, 1969. С. 104.

³ Герцензон А.А. Уголовное право и социология. М. : Юрид. лит., 1970. С. 144-177.

⁴ Волков Б.С. Мотивы преступлений. Казань : Казанск. ун-т., 1982. С. 33-34.

⁵ Долгова А.И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних. М.: Юрид. лит., 1981. С. 115.

основну увагу необхідно приділяти дослідженню всього комплексу психічних властивостей злочинця, оскільки тільки у тісному взаємозв'язку моральних якостей та настанов можна сформулювати уявлення про причини вчинення суспільно небезпечного діяння тією чи іншою особою, встановити наскільки вона деморалізована та оцінити ступінь суспільної небезпеки.

Визначення кримінологічного поняття особистості злочинця в оптимальному вигляді має будуватися шляхом доповнення філософського поняття особи характерними властивостями й якостями. Тоді поняття особистості злочинця є більш конкретизованим, дозволяє повно здійснювати вивчення злочинності як суспільно небезпечного явища, досліджувати його динаміку та прогнозувати наслідки, при цьому чітко визначення базової категорії кримінології (якою саме і є категорія «особистість злочинця») дозволяє цілком точно спрямувати практичну та теоретичну роботу щодо типологізації злочинців, зробити більш ефективними роботи по збиранню та обробці інформації про конкретну особу, що вчинила злочин. З урахуванням викладеного вище, можна відзначити, що поняття «особистість злочинця» необхідно розглядати як: а) особистість індивіду, котрий вчинив конкретний злочин; б) особистість окремих категорій (видів) злочинців (наприклад, убивць, хабарників та ін.); в) особистість злочинця взагалі. При цьому сама категорія «особистість злочинця» є багатогранною категорією, яка відображає соціально-демографічні та психологічні властивості особи як біологічної істоти, що має свободу вибору, але свідомо обирає таку поведінку, яка пов'язана із вчиненням суспільно небезпечного діяння¹. Необхідно зазначити, що вивчаючи особу злочинця не можна концентруватися виключно на адекватних особах, враховуючи той факт, що окремі насильницькі злочини вчиняються особами, які мають незначні психічні відхилення, котрі не є очевидними та виступають лише «лакмусовим папірцем» того чи іншого діяння. Тому, ми не завжди можемо казати про свободу вибору.

¹ Маханьков Д.Г. Особистість злочинця як ключове поняття кримінології. *Форум права*. 2009. № 1. С. 361.

Так само про це не може йти мова, коли особа вчиняє злочин через збіг обставин, котрі примушують її поводитись таким чином (наприклад, коли мова йде про сексуальне насильство).

О.М. Костенко («Культура і закон – у протидії злу», 2008 р.) при вивченні особи злочинця пропонує виходити із принципу соціального натуралізму, і розглядати людину як «трьохмірну істоту», яка складається із трьох шарів: 1) шар «физическая вещь», 2) шар «биологическая особь», 3) шар «социальная личность»¹. Такий підхід дозволяє, на його думку, зрозуміти механізм поведінки особи. В дослідженнях О.М. Костенка вказується, що кримінальний, тобто соціально значимий характер поведінки особи може бути визначений лише властивостями шару «соціальна особистість», і кримінальний характер поведінки людини визначається рисами його «соціальної особистості», а не фізичними чи біологічними рисами людини. Сутність «соціальної особистості» людини складають її воля і свідомість, котрі й визначають її соціальну поведінку як прояв волі та свідомості особи. При цьому вказаний дослідник не використовує термін «особа злочинця» чи «криміногенна особа», а пропонує особу, в поведінці якої присутні відхилення, називати «соціопатичною особистістю». Такий підхід обґрунтовується відсутністю «особистості злочинця», оскільки існує соціопатична особистість людини, яка вчинила злочин, як не існує і «криміногенної особи», оскільки не існує «криміногенності» як властивості особистості, а існує «соціопатія» як риса особистості². Ми не погоджуємось із вченим, оскільки криміногенність є занадто вузьким поняттям та не може в повній мірі охарактеризувати феномен злочинних схильностей тієї чи іншої особи.

Поняття «соціопатичної особистості» ставить перед дослідниками мету пізнання тих рис особистості, які можуть у майбутньому проявитися у вигляді вчинення особою злочину. Це, як зазначає О.М. Костенко, відкриває нові можливості для профілактики злочинів. Поняття «особа злочинця», на його

¹ Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу: монографія. Київ: Атіка, 2008. С. 76-77.

² Там само.

думку, обмежує дослідника пізнанням особистісних якостей людини, яка уже стала злочинцем (вчинила злочин), а поняття «криміногенна особа» передбачає наявність у людини спеціальних якостей, здатних породжувати виключно кримінальну поведінку і ніяку іншу, що не відповідає дійсності¹. Насправді, на сьогоднішній день кримінологія володіє достатньо широким спектром дії, котра дозволяє проводити роботу не тільки з особою, котра вчинила злочин, а і з потенційними злочинцями. Так, наприклад, можна взяти до уваги жертв злочину, котрі є потенційними злочинцями через зміни у психіці, які можуть виникнути після вчинення у їх відношенні суспільно небезпечного діяння та викликати акт протесту. При цьому, робота з такими особами проводиться за допомоги віктимологічної науки, котра досі розглядається як складова кримінології.

В.О. Меркулова («Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності», 2003 р.) провела найбільш ґрунтовне дослідження кримінологічних характеристик особи злочинця, а саме – особливостей кримінальної відповідальності жінок на основі психофізіологічних особливостей жінки як факторів, що впливають на її злочинну поведінку, і з'ясувала, що з кримінально-правового погляду: обмеженість фізичних можливостей жінки за інших однакових умов визначає потенційно більшу міру небезпеки діяння, вчиненого чоловіком; більшу уразливість жінки у конфліктних ситуаціях, під час нападу чоловіка або підлітка; зменшує міру небезпеки таких діянь як опір, протидія будь-яким правомірним діям, під час втечі з-під варти, або із установ виконання покарань². Крім того, існує тісний взаємозв'язок між біологічними статевими відмінностями жінок-злочинниць та чоловіків з соціально-психологічними: більш слабе здоров'я жінки, викликане слабкістю анатомо-фізіологічної будови жінки, її нервової системи, мускульна слабкість доповнюється тонкою

¹ Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу: монографія. Київ: Атіка, 2008. С. 76-77.

² Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: монографія. Вид. 2-е. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. С. 22.

організацією нервової системи, особлива чутливість, почуттєвість відбиває особливості функціонування серцево-судинної, дихальної системи, статевої сфери; часті погіршення здоров'я у зв'язку із дітонародженням та обумовлені цим відхилення в емоційно-вольовій сфері; жінки більш суб'єктивні та чутливіші до оточуючих, забезпечують емоційне тепло у сім'ї, діти почувають себе психологічно ближчими до матері. Автор наголошує, що будь-які відхилення в поведінці жінки (алкоголізм, наркоманія, і як найбільше – вчинення злочину) у свідомості суспільства дістають доволі суворо оцінку і супроводжується більшим не сприйняттям, ніж аналогічна поведінка чоловіків¹. Вчена підходить до особи жінки-злочинниці з боку її психологічних та фізіологічних особливостей, пояснюючи злочини загостреною емоційною чутливістю, суміщенням декількох соціальних ролей, що ускладнює їй життя та може призводити до нервових зривів.

В. Будз досліджує жінок-рецидивісток і визначає загальне поняття особистості злочинця-рецидивіста як сукупність соціально-психологічних, демографічних, біофізичних та інших властивостей і ознак, притаманних конкретній особі, які в сукупності з правосвідомістю та життєвим досвідом обумовлюють вчинення злочинного діяння, здійснюють безпосередній вплив на продовження протиправної діяльності, обумовлюють скоєння нею повторного злочину за наявності судимості за перший злочин². Критеріями відмежування поняття особистості жінки-рецидивістки від поняття особистості злочинця-рецидивіста В. Будз визначає: врахування соціально-демографічних особливостей, психологічних, біофізичних та моральних рис, які обумовлюють особливості мотивації їх поведінки та позначаються на кримінологічній характеристиці вчинюваних ними злочинів. До таких особливостей він відносить: хиткий емоційний стан та емоційну чуйність, що пояснюється психологічними особливостями жінок, збудливість,

¹ Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: монографія. Вид. 2-е. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. С. 24.

² Будз В. Визначення поняття особистості жінки-рецидивістки: деякі проблеми. *Право України*. 2006. № 10. С. 102.

ревнощі, особлива вразливість; жінкам важче відтворювати втрачені суспільні зв'язки та корисні відносини; значний негативний вплив жіночої рецидивної злочинності на злочинність неповнолітніх; вплив жінки-матері, яка є рецидивісткою, на девіантну поведінку неповнолітнього переважно негативний¹. Нам не дуже близькі думки вчених, щодо емоційної слабкості жінок. Вважаємо, що на сьогоднішній день жінки майже зрівнялись з чоловіками, їм притаманна певна маскуліність, що робить їх морально більш стійкими. Особливо, необхідно звернути увагу на те, що злочини жінок є більш жорстокими та безжалісними.

Дослідженню жінок як суб'єктів зґвалтувань присвячені дослідження О. Губанової. Вказаний автор розглядає жінку, яка вчиняє зґвалтування з кримінально-правових та фізіологічних позицій, наполягаючи на тому, що жінки може бути як суб'єктом зґвалтування у фізіологічному розумінні, так і співучасником при вчиненні даного злочину у складі групи осіб – чоловіків. Свою думку автор обґрунтовує тим, що жінки вчиняють більш жорстокі злочини, ніж чоловіки, а молоді жінки та неповнолітні особи жіночої статі – вчиняють зґвалтування чоловіків з мотивів помсти, ревнощів, корисливості тощо. Крім того, вчинені жінками зґвалтування поєднані із застосуванням насильства щодо жертви, знущаннями та її приниженнями, а також для підвищення власної репутації в соціальній групі та з метою зниження соціального статусу потерпілого². Що стосується зґвалтувань, то варто звернути увагу на те, що в цій ситуації основний поштовх може давати бажання домінувати над іншою жінкою, продемонструвати те, що вона краще за неї, бачити її страждання, отримуючи від цього задоволення.

Ш.Ч-о. Монгуш особою насильницького злочинця називає інтегровану сукупність істотних, найчастіше усталених, негативних соціальних якостей, властивостей і рис, а також спеціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда,

¹ Будз В. Визначення поняття особистості жінки-рецидивістки: деякі проблеми. *Право України*. 2006. № 10. С. 102.

² Губанова О. Особистість гвалтівника: щодо статі злочинця. *Право України*. 2007. № 6. С. 122.

що вчинив умисне діяння. Також автором названі провідні мотиви вчинення насильницьких злочинів: користь, хуліганство та задоволення статевої пристрасті (для осіб підліткового та молодіжного віку); користь, помста, ревності, особисті неприязні стосунки, обтяжені у більшості випадків алкогольною залежністю, намагання вирішити давні конфлікти, бажання приховати інший злочин тощо (для старших вікових груп). Найбільш типовими морально-психологічними ознаками особи насильницького злочинця автор називає яскраво виражений егоїзм, брутальність, дратівливість, злопам'ятливість, жорстокість, наявність психічних відхилень (у 65% осіб) в межах осудності (психопатія, хронічний алкоголізм, залишкові явища черепно-мозкової травми)¹. Ми абсолютно підтримуємо думку вчених та вважаємо, що глибинна сутність злочинної поведінки полягає саме у психологічних якостях злочинця та його поведінкових особливостях.

Користь є «універсальним» мотивом для всіх вікових груп. Представлене автором визначення особи насильницького злочинця дещо розпливчате і потребує деталізації, оскільки не зазначено: яке саме діяння, яким способом, з якою метою, по яких мотивах. Крім того, використання автором «мотиву хуліганства» не зовсім коректно, до того ж, під хуліганським мотивом завжди приховується певне бажання особи (показати свою сміливість, хвацькість, «молодецьку удаль», зневагу до суспільства, загальноприйнятих норм моралі тощо). Таким чином, вказаний мотив також потребує деталізації. Однак, проведене автором дослідження також підтверджує те, що пояснення причин насильницьких злочинів необхідно шукати не лише в соціальних, а й у біологічних (чи біопсихологічних) факторах². Користь не завжди є універсальним мотивом, особливо, коли мова йде про насильницькі злочини.

Стосовно особи злочинця суспільна небезпека виступає як соціальна властивість особи, що виражається у реальності

¹ Монгуш Ш.Ч-о. Кримінологічна характеристика умисних убивств і заподіяння тя- жкої шкоди здоров'ю особи та їх попередження (за матеріалами Республіки Тива): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. URL: <http://www.nbu.gov.ua/>

² Шалгунова С.А. Особа насильницького злочинця: монограф. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2012. С. 126.

загрози охоронюваним кримінальним законом соціальним цінностям і як процес реалізації цієї властивості у злочинній діяльності. Особа злочинця – це сукупність різних ознак та у кожному конкретному випадку різні ознаки є важливими (посада, вік, соціальне становище). Наприклад, посада для корупційних злочинів, погане соціальне становище для здійснення крадіжки, судимість для можливого рецидиву тощо. Визначення суб'єкту злочину у Кримінальному кодексі ставить особу злочинця (суб'єкта злочину) у певні часові рамки, але іноді навіть після відбуття покарання людина усе одно не пристосована, тому ризик вчинення злочину повторно великий. Можливе прогнозування потенційних злочинців дає великий поштовх для розробки нових методів вивчення особи злочинця не тільки кримінологією, а й іншими науками: психологія, психіатрія, виправно-трудова психологія, судова статистика тощо. Кримінологічна характеристика такої особи теж нерозривно пов'язана зі злочином, який вона скоїла. Та кримінологів більше цікавить генеза особи злочинця, тобто процес її становлення та розвитку, що розкриває детермінанти її формування. Такий інтерес зникає, коли ця особа перестає бути антисоціально орієнтованою¹. На нашу думку, саме мотив визначає особливості особистості злочинця. Люди, які мають здорову психіку та правильні поняття про добро та зло здатні вирішувати свої проблеми правомірним шляхом без вдавання до заборонених способів.

Антисуспільні властивості, що характеризують особу злочинця, існують до злочину й зумовлюють його скоєння, проте визнання конкретної особи злочинцем можливе лише після та у зв'язку з вчиненням нею злочину. Отже, початковий момент появи «особи злочинця» збігається з фактом вчинення злочину² Але можливо потрібно вивчати особу злочинця і за межами факту вчинення злочину коли людина підпадає під ознаки потенційного злочинця, що залежать від багатьох факторів і типологій. Особа злочинця є різновидом особистості

¹ Івнов Ю.Ф. Кримінологія: навчальний посібник. Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2006. С. 65.

² Там само. С. 2.

взагалі. Особистість – соціальна характеристика людини, яка свідчить про наявність свідомості, мови, здатності до діяльності. Людина не народжується особистістю, але стає такою у результаті спілкування, тому поза суспільством формування особи неможливо. Людина не народжується злочинцем, але стає ним у результаті несприятливого морального формування його особистості¹. Ми вважаємо, що особа злочинця – широке поняття, котре існує стільки, скільки існує сама девіантна людина. Час вчинення злочину співпадає із тим часом, коли особа злочинця стає цікавою для кримінології та починає досліджуватися.

Під структурою особистості злочинця необхідно розуміти сукупність ознак, особливостей та інших показників, що притаманні особі, яка вчинила злочин. До таких показників належать: кримінально-правові, соціально-демографічні, соціально-рольові та морально-психологічні. До кримінально-правових ознак особистості злочинця належить інформація про: спрямованість злочинної поведінки (вид суспільних відносин, що взяті під охорону законом), ступінь і характер суспільної небезпечності вчиненого злочину, способи, обрані для досягнення злочинної мети, мета, яких прагнула досягнути особа, мотив, яким керувався злочинець, ставлення винного до вчиненого. Такі показники знаходять свій вияв у формах поведінки особи, що передувала вчиненню злочину, і найбільш повно виражені в учиненому нею злочині. Соціально-демографічні показники демонструють дані про стать, вік, рівень освіти, рід занять, стаж роботи, сімейний стан, місце проживання та інші дані про соціальний статус осіб, що містять цінну кримінологічну інформацію про особу злочинця². Частими є випадки, коли злочин жінкою вчиняється у стані раптово виниклої неприязні, особливо – в стані алкогольного сп'яніння. Як виходить із судової практики, такі жінки часто мають або середню, або середньо-спеціальну освіту, середній вік та фізичну

¹ Профілактика злочинів: підручник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джужи. Київ: Атіка, 2011. С. 3, 36.

² Янкевич В.С. Особа злочинця : автореф. дипломної роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр» : спец. 081 «Право». ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2019. С. 10.

роботу, заміжні. Загальний портрет такої жінки позбавлений специфічності, а девіантні схильності приховані під соціально прийнятною поведінкою. Такі жінки можуть бути не схильні до алкозалежності, а вживання алкоголю може бути систематичним. Зазначену нами думку підтверджує наступний приклад із судової практики.

Відповідно до вироку Миргородського міськрайонного суду Полтавської області від 07 квітня 2016 року (справа № 551/231/16-к, № провадження 1-кп/541/85/2016) 6 січня 2016 року, близько 17 год. обвинувачена разом з своїм чоловіком спільно вживали спиртні напої за місцем проживання в житловому будинку. Під час вживання спиртних напоїв між ними виникла сварка на ґрунті ревнощів, в результаті якої обвинувачена відчула неприязнь до чоловіка, та у неї виник злочинний намір на вбивство останнього. Знаходячись в житловому будинку, з метою реалізації своїх злочинних дій, спрямованих на протиправне заподіяння смерті іншій людині, обвинувачена, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи реальну можливість настання тяжких наслідків у вигляді смерті чоловіка, свідомо допускаючи і бажаючи настання таких наслідків, взяла ніж кухонний та нанесла чоловіку ним один удар в область верхньої грудної клітини зліва, заподіявши згідно висновку судово-медичної експертизи тілесне ушкодження у вигляді колото-різаної рани на передній поверхні грудної клітини зліва, проникаючу в грудну порожнину з ураженням серця, від чого смерть чоловіка настала на місці. Рана грудної клітини з ураженням серця за ступенем тяжкості відноситься до тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть. В подальшому, діючи з метою приховування слідів злочину, обвинувачена змила кров на ножеві та підлозі в будинку після чого вийшла в іншу кімнату. Вранці 17.01.2016 року близько 05 год. 30 хв. перемістила труп з житлового будинку за приміщення туалету, що знаходиться на території будинковолодіння.

Свою вину в інкримінованому їй діянні обвинувачена визнав частково. Пояснила, що 16.01.2016 року протягом дня вони з чоловіком вживали алкогольні напої, а ввечері були вдома, де

продовжили вживати алкогольні напої. Кілька разів між ними виникали сварки. Близько 18 год., коли вона вважала, що конфлікт припинений і знаходилася в приміщенні кухні біля столу, чоловік підійшов до неї з заді та накинув їй на шию мотузку. Вона схопилася рукою за мотузку та перервала її. Чоловік схопив ніж, та став перед нею ним махати, погрожуючи фізичною розправою. Злякавшись за своє життя та сприймаючи його наміри всерйоз, вона вихопила з рук чоловіка ніж та діючи по інерції, нанесла йому один удар ножем в область грудної клітки. Внаслідок цього удару він впав на диван та помер. Вона помила ніж, підлогу та пішла в іншу кімнату, де пробула до ранку, думаючи що робити. Вранці тіло витягла з приміщення будинку на подвір'я за будівлю туалету. Пояснила, що наміру приховувати злочин не мала і після вчинення злочину діяла механічно, перебуваючи в шоковому стані. Тілесне ушкодження на лобі, чоловіку нею в цей день не наносилося¹. Отже зазначений приклад повноцінно ілюструє весь механізм злочинної поведінки, котрий має всі стадії, включаючи посткримінальний. Особа, яка не є сталим злочинцем вчинила суспільно небезпечне діяння, повноцінно довівши його до логічного завершення.

Соціально-рольові характеристики відображають роль індивіда, обумовлену його становищем в системі наявних суспільних відносин, приналежність до певної соціальної групи, характер взаємодії з іншими людьми та установами, колективами людей в різних сферах суспільного життя. Поширеними ознаками осіб, які скоюють злочини, є низька престижність їх соціальних ролей, відчуженість від колективу, в якому він навчається чи працює, разом з тим орієнтування на неформальні групи з антигромадськими формами поведінки, завищені претензії, для задоволення яких доводиться ігнорувати правові норми. Морально – психологічна характеристика особистості містить інформацію про світогляд, духовність, погляди та переконання, установки (соціального, антисоціального характеру) та ціннісні орієнтації особистості.

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

Наразі можна зазначити, що злочинна особистість вирізняється байдужим чи негативним ставленням до виконання своїх громадських обов'язків, додержання правових норм, вибором незаконних засобів задоволення особистих потреб, егоїзмом, ігноруванням суспільних інтересів, маргінальністю тощо. Прикладом людської поведінки особистості, яка є схильною до вчинення злочину є маргінальна поведінка. Об'єкт, наділений такими властивостями не бачить перепон у вчиненні злочинних дій та не розцінює їх як протиправні. Таким чином, фактори, що впливають на формування особистості, в подальшому утворюють складові елементи її структури. Вони залежать від кризових ситуацій та проблем, що існують як всередині держави, так і за її кордонами, соціальних проблем, існуючих настроїв в суспільстві, рівня економіки та матеріального забезпечення, існування ефективних заходів з підтримання та забезпечення правопорядку¹. Якщо вести мову про типологію осіб жінок, які вчиняють насильницькі суспільно небезпечні діяння, на нашу думку, таких жінок можна поділити на три великі групи: активні злочинниці (особи, які мають сталу девіантну поведінку, високу ступінь суспільної небезпеки, схильні до рецидиву, «серійності», агресивні та неврівноважені); пасивні злочинниці (особи, які вчиняють суспільно небезпечні діяння під впливом певних деструктивних факторів, лише за умови вдалого збігу обставин); випадкові злочинниці (особи, які вчинили одиничний злочин, зумовлений певною ситуацією або психологічними особливостями).

Особа злочинця – це, перш за все, особистість людини, особа, яка є носієм якихось рис та властивостей², стійка форма організації характеру, темпераменту та фізичної конституції людини³, суспільна роль людини, її соціальна функція⁴, сукупність інтелектуально-духовних якостей, її психічного та

¹ Янкевич В.С. Особа злочинця : автореф. дипломної роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр» : спец. 081 «Право». ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2019. С. 15.

² Ожегов С.И. Словарь русского языка / под ред. Н.Ю. Шведовой. М.: Русский язык, 1984. С. 281.

³ Криминология. Словарь-справочник. Москва: НОРМА, 1998. С. 128.

⁴ Парыгин Б.Д. Социальная психология как наука. Л.: Лениздат.,1967. С. 115.

фізичного стану, що ґрунтується на структурі основних змістовних рис та властивостей¹, особливий соціальний і психологічний тип особистості, результат не тільки сьогодення, а й минулої взаємодії із середовищем, складна система соціально значущих ознак, властивостей, якостей та обставин, зміст і значення яких, їх співвідношення і взаємодія між собою за певних об'єктивних умов (ситуацій) можуть зорієнтувати особу на вибір антисуспільного варіанта поведінки², індивід з дефектом структури особистості, поглядів, оцінок і дій, що призводять до порушень (деформацій) соціальних відносин, в яких виражається конкретна антисуспільна діяльність³. Особа злочинця становить інтерес у різних аспектах (філософському, соціологічному, психологічному)⁴, однак уся розмаїтість поглядів на особу злочинця зводиться до того, що більшість ознак особи злочинця, як особистості людини взагалі, є соціально обумовленими. Тому проблему особи злочинця необхідно вирішувати на основі загально соціологічного вчення про особу⁵. Вивчення особи жінки, яка вчиняє насильницькі злочини повинна вивчатись з позиції декількох наукових знань: філософії (в контексті формування когнітивного сприйняття власного «Я», саморефлексії). Філософія дозволяє дослідити зародження девіантності, пояснити феномен «злочинності» з точки зору надприродного формування особистості; психології (в контексті формування феномену «гештальту», дисонансу із зовнішнім оточенням, відображення центру світу по відношенню до власного «Я»). Психологія надає можливість знайти точки «опори», які дозволять встановити істинну причину втрати «правильного» світосприйняття; кримінології (в контексті формування злочинного «Я»). Кримінологія дозволяє

¹ Юридическая энциклопедия / под ред. М.Ю. Тихомирова. 4-е изд. М. : Наука, 1999. С. 229.

² Мельничок В. Криміналістична характеристика соціально-психологічних ознак особистості злочинця. *Юридична Україна*. 2008. № 11. С. 99.

³ Вступительная статья. *Теоретические проблемы учения о личности преступника*: сб. науч. тр. М., 1979. С. 5.

⁴ Кримінологія. Общественные науки за рубежом. / Под ред. д.ю.н. Н.А. Стручкова. М. : Прогресс, 1982. С. 118.

⁵ Кудрявцев В.Н. Причинность в кримінологии: (о структуре индивидуального преступного поведения): монографія. М. : Проспект, 2007. С. 133.

встановити комплекс злочинних схильностей із встановленням подальшої можливості та шляхів їх корекції.

Сьогодні здійснюються спроби дати визначення найбільш небезпечним злочинцям, котрі вчиняють насильницькі злочини (озброєним, терористам, кілерам). Так, С.Н. Судакова формулює наступне визначення вбивці: людину з притаманними їй соціально-демографічними та психофізіологічними і психологічними особливостями, що виявляють себе у можливості прояву насильства, деформованості системи загальнолюдських цінностей, що відображає зневажливе ставлення до людського життя, а це, у свою чергу, безпосередньо виявляється у поведінці та призводить у результаті до формування рішення вчинити вбивство¹. Узагальнюючи вищевикладене, можна дійти висновку, що особа насильницького злочинця містить у собі сукупність осіб, які вчинили різнооб'єктні у кримінально-правовому розумінні, але кримінологічно однорідні насильницькі злочини проти особи, її життя, здоров'я, волі, честі, гідності, особистої недоторканості, статевої свободи і статевої недоторканості, і характеризується агресивною поведінкою, або такою, що при вирішенні конкретних життєвих ситуацій та соціальних конфліктів обирає насильницьких способів їх розв'язання (фізичне, психічне насильство), або для якої насильство є елементом мотивації інструментом (способом) для досягнення злочинного результату². Ми не погоджуємось із зазначеною думкою, оскільки вважаємо, що не можна поділяти особу злочинця на декілька самостійних осіб, які мають певні злочинні особливості. На нашу думку, особа злочинця може розглядатись виключно як цілісна особистість.

Насильницькі злочини, які вчиняються з сексуальних мотивів, є свідченням особливої егоцентричної спрямованості особи винного, його крайньої розбещеності, жорстокості. Відтак для багатьох сексуальних злочинців характерні такі морально-

¹ Судакова Т.Н. Убийцы и их жертвы: криминологическое, виктимологическое и уголовно-правовое исследование : автореферат дисс. ... канд. юрид. наук. Владивосток : Дальневост. гос. ун-т., 2002. С. 5-8.

² Шалгунова С.А. Особа насильницького злочинця : монограф. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2012. С. 144.

психологічні риси, як замкнутість, обмеження контактів з оточуючими у зрілому віці (36%) і конфліктність (7%). Такі особи розповідали, що соромилися знайомитися з жінками, не могли за власною ініціативою заговорити з ними, а тим більше вступати у статеві відносини. Майже 10% надавали перевагу спілкуванню з дітьми і підлітками, що свідчило про педофільну спрямованість їх потягів¹. Характерними морально психологічними ознаками були несексуальна агресія і садизм, що проявлялися у формі образ, побиття і катування близьких, убивства тварин. По відношенню до оточуючих, мають завищені претензії, для задоволення яких ігнорують правові норми. Серед домінуючих рис характеру варто виділити: імпульсивність, прагнення діяти за першим бажанням, постійно високий рівень емоційної напруженості й ригідність, збереження і накопичення психотравмувальних переживань, психологічна ізольованість від зовнішнього світу. Ригідність, стійкість афекту посилює агресивність, яка в поєднанні з іншими тенденціями стає постійною лінією поведінки. Отже, порушується соціальна взаємодія суб'єкта, а він сам відривається від середовища і його цінностей. Погана соціальна пристосованість і загальна незадоволеність своїм соціальним становищем – характерна риса так званих «сексуальних» злочинців². До речі, якщо прослідкувати поведінку жінки, яка вчиняє насильницькі злочини від її дитинства, то можна побачити схильність до знущання над тваринами, відсутність жалю до хворих, інвалідів тощо.

Характерною ознакою осіб, які учиняли умисні вбивства на сексуальному підґрунті, як зазначає В. Бачинін, – є: «переконаність у тому, що насильство є найприйнятніший спосіб вирішення більшості проблем і конфліктів»³. Такі зазіхання часто супроводжуються сексуальним садизмом з метою досягнення сексуального задоволення. Однією з характерних рис

¹ Джужа О.М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством: монографія. К.: Атіка, 2009. С. 142.

² Якімова С.В. Кримінологічний портрет особистості насильницького злочинця, який учиняє злочини з мотивів задоволення статевої пристрасті. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. № 810: Юридичні науки. С. 222.

³ Бачинин В.А. Философия права. Харьков: Консум, 2002. С. 239.

осіб, які вчиняли серійні умисні вбивства на сексуальному підґрунті, є порівняно ранній вік учинення першого злочину (середній вік – 23 роки)¹. У 84,3% осіб, які вчинили умисні вбивства на сексуальному ґрунті, мали високий соціальний статус (лікарі, педагоги, майстри виробництва та ін.). Окрім того, М. Валуйська звертає увагу на наявність високого рівня інтелекту у вбивць-маньяків, що ускладнює можливість навіть запідозрити їх у вчиненні насильницького злочину на сексуальному ґрунті. У вбивць-маньяків фактично відсутні будь-які бар'єри, які б стояли на заваді вчинення т. зв. «сексуального» вбивства². Як уточнюють закордонні дослідники, насильницькі злочинці, які вчиняли умисні вбивства на сексуальному ґрунті, завжди виправдовували насильство, незалежно від рівня його фізіологічного збудження³. А. Баронін дослідив, що: «особи можуть вчиняти умисні вбивства на сексуальному ґрунті з метою досягнення або переживання сексуального оргазму; придушення опору жертви; приховання вчиненого статевого злочину»⁴. Більшість жінок-злочинниць має збочену сексуальну поведінку, можуть вести себе занадто агресивно із сексуальними партнерами, прагнути до завдання фізичного болю або шкоди.

А. Бухановский, В. Гайков і Ю. Байбаков зазначають, що: «для серійних сексуальних злочинців характерне оформлення епізодів – демонстрація, насамперед самому собі, свого панування над тілом жертви, можливість розпоряджатися її речами, життям, здоров'ям, статевою незалежністю і недоторканністю, жорстоке її придушення і підпорядкування,

¹ Синєокий О.В. Сексуально-садистські вбивства та зґвалтування: порівняльний аналіз кримінологічно-криміналістичних характеристик злочинця та потерпілої особи. *Вісник прокуратури*. 2002. № 5. С. 72-74.

² Валуйська М.Ю. Типологія осіб, які вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах. *Актуальні проблеми формування правової держави в Україні (до 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод)*: тези доп. та наук. повідомлень Всеукр. наук. конф. молодих учених / за ред. проф. М. І. Панова. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2000. С. 44.

³ Бартол К. Психология криминального поведения. СПб.: Прайм-Еврознак, 2004. С. 264.

⁴ Баронин А.С. Психологический профиль убийц: пособие по криминальной психологии и криминалистике. К.: Паливода, 2001. С. 77.

катування, знуцання, приниження»¹. А. Фомина виділяє: «приховуваного» злочинця, «раптового» злочинця, «душителя» і «потрошителя»². А. Чуприков і Б. Цуприк т. зв. «серійних сексуальних убивць» умовно розділяють на такі групи: «особи, що страждають психічними й іншими розладами, які, прагнучи одержати сексуальне задоволення неприродним способом, наносять жертві грубі анатомічні ушкодження, не приховують сліди, а їхні дії позбавлені будь-якої логіки; сексуальні психопати, які вчиняють вбивства, пов'язані із сексопатологією і вчинені з особливою жорстокістю; особи, які не мають сексуальних аномалій і відхилень у психіці, в їх насильницькій злочинній поведінці вирішальну роль відігравали соціальні фактори, рішучість характеру, зухвалість і спритність»³. Як впливає з досліджень А. Бароніна, т. зв. «серійні сексуальні вбивці», як правило, психопати, сексуально фрустровані, конфліктні, психотравмовані невдалими статевими контактами з жінками, нерідко – гіпосексуальні, що зумовлює їхнє сприйняття жінки як сексуально загрозливого об'єкта⁴. Інша група сексуальних вбивць – т. зв. «випадкові» вбивці, що вчиняють злочин у стані афекту, у зв'язку з неправомірними діями потерпілих. Такі вбивства відбуваються в конфліктних ситуаціях і пов'язані з нездатністю злочинця нейтралізувати конфлікти соціально адаптованими способами. Ю. Антонян і С. Бородин окремо виділяють за психологічними параметрами сексуальних вбивць, які посягали на дітей⁵. Вони інфантильні, підвищено чуйні до загроз, та випробовуючи суб'єктивне відчуття особистісної невизначеності, намагаються зняти це

¹ Бухановский А.О., Гайков В.Т., Байбаков Ю.Г. Серийные сексуальные преступления: психолого-психиатрические сопоставления. *Серийные убийства и социальная агрессия: что ожидает нас в XXI веке: Медицинские аспекты социальной агрессии*: матер. 3-й Междунар. науч. конф. Ростов-н/Д: Феникс, 2001. С. 94.

² Фомина А.С. Расследование убийств, совершаемых по сексуальным мотивам: учеб. пособ. / под ред. О.Я. Баева. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1998. С. 71-74.

³ Чуприков А.П., Цупрык Б.М. Общая и криминальная сексология: учеб. пособ. К.: МАУП, 2002. С. 178.

⁴ Баронин А.С. Психологический профиль убийц: пособие по криминальной психологии и криминалистике. К.: Паливода. 2001. С. 55.

⁵ Антонян Ю.М., Бородин С.В. Преступность и психические аномалии / под ред. В. Н. Кудрявцева. М.: Спартак, 1998. С. 11.

занепокоєння шляхом вибору як об'єкта сексуальних нападів дітей і підлітків¹. Особливої уваги потребують випадки, коли жінка вчиняє насильницькі злочини, пов'язані із особливою жорстокістю, що може свідчить про наявність у неї психічних відхилень, викликаних низкою факторів, наприклад, дитяча травма тощо.

Відтак, відповідно до вироку Центрального районного суду м. Миколаєва від 31 травня 2016 року (справа № 490/12375.1/13-к) особу було обвинувачено за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ч. 2 ст. 127 КК України за наступних обставин: *обвинувачена при спільному проживанні з двома іншими особами за місцем тимчасового проживання в період з червня 2013 року по 24 серпня 2013 року, з метою примусити свого малолітнього сина вчинити дії, що суперечать його волі, обумовленої віковими особливостями психологічного розвитку, а також для забезпечення бажаної для них поведінки дитини у подальшому, вступили між собою в злочинну змову, та умисно, систематично, заподіювали дитині сильний фізичний біль, фізичні та моральні страждання шляхом нанесення побоїв мучення та інших насильницьких дій. Так, упродовж кількох місяців, з початку липня 2013 року до 24.08.2013 року, обвинувачена за попередньою змовою, з метою покарання малолітнього за дрібні провini із застосуванням ременя та невстановленого тупого твердого предмету з обмеженою контактуючою поверхнею, систематично спричиняла беззахисному та безпорадному, внаслідок віку та розвитку, своєму малолітньому сину, численні (точної кількості досудовим розслідуванням не встановлено) тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості в області голови, тулубу, верхніх та нижніх кінцівок. Загалом потерпілому було нанесено не менше 40 ударів в різні частини голови, тулубу та кінцівок. Продовжуючи реалізовувати свій намір, спрямований на покарання малолітнього, обвинувачена, діючи за попередньою змовою, за дрібні провini, а також для забезпечення бажаної для них*

¹ Якімова С.В. Кримінологічний портрет особистості насильницького злочинця, який учиняє злочини з мотивів задоволення статевої пристрасті. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. № 810: Юридичні науки. С. 223.

поведінки дитини у подальшому, у період часу з початку липня 2013 року до 24.08.2013 року, умисно, систематично, завдала останньому, шляхом використання палаючих цигарок та окропу, внаслідок дії високої температури – полум'я та термічного впливу, численні тілесні ушкодження у вигляді термічних ушкоджень шкіряних покривів в області черева, правого стегна, правого колінного суглобу, грудної клітини, сідниць, кистей обох рук, завдаючи дитині сильного фізичного болю, фізичних та моральних страждань. В момент нанесення малолітньому тілесних ушкоджень останній відчуваючи сильний фізичний біль, фізичні і моральні страждання, як міг, відповідно до свого малолітнього віку, намагався захиститись від нанесення йому побоїв прикриваючись руками, про що свідчать виявлені на його тілі синці та садна на передпліччі, тильній поверхні правої та лівої кистей рук¹. Наведений приклад свідчить про наявність певного роду схильностей, котрі призвели до виникнення у жінки нестримного бажання завдати страждання та фізичний біль власній дитині.

Отже, антисуспільна спрямованість формується протягом досить тривалого часу, мотивація і прийняття рішення потребує кількох днів чи годин, реалізація рішення може відбутися протягом секунд або хвилин. Усі структурні компоненти особистості так чи інакше впливають на процес формування злочинної поведінки. Однією з конкретних проблем вивчення особистості злочинця є проблема співвідношення соціального та біологічного. Ця проблема має наукове, практичне, правове значення. Від її вирішення залежить пояснення причин злочинності та визначення головних напрямків боротьби з нею. Вивчення питання про співвідношення соціального та біологічного в особистості злочинця вимагає багатостороннього підходу з використанням досягнень філософії, соціології, психології, біології, кримінології та інших наук. Соціальний характер життєдіяльності людини – відмінна риса. Це не означає ігнорування біологічних факторів, однак вони можуть носити лише характер умови, яка сприяє злочинній поведінці. При

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

розгляді такої складної проблеми, як співвідношення соціального та біологічного в особистості злочинця, необхідно мати на увазі, оскільки мова йде про особистість, про роль цих фактів можна говорити лише на особистісному, психологічному рівні. Особистість, її психіка є, образно кажучи, ареною, на якій відбувається взаємодія соціальних та біологічних факторів. Поза нею їх співвідношення зрозуміти неможливо. Тому науковий аналіз зазначеної проблеми може бути позитивним лише в тому випадку, якщо розглядати дії цих факторів в структурі особистості, оскільки людська поведінка залежить від того, на якій особистісній основі вони функціонують. Інтенсивність прояву соціальних та біологічних обставин залежить від того, яка сама особистість. Однак і тут мається на увазі особистість, тобто суб'єкт і об'єкт суспільних відносин, соціальна якість людини, сформована вихованням, сферою¹.

Таким чином, проведене дослідження дозволило нам підсумувати, що під особою жінки, яка вчиняє насильницькі злочини необхідно розуміти сукупність фізичних та психологічних властивостей, моральних настанов та понять, обумовлених гендерними особливостями, які детермінують еволюціонування девіантних схильностей та рефлексують у свідомості жінки когнітивну допустимість суспільно небезпечної поведінки.

¹ Гайович О.М. Психологія формування антисуспільної спрямованості особистості. *Наукові записки НаУКМА*. 2006. Т. 53: Юридичні науки. С. 171.

РОЗДІЛ 3.

МЕХАНІЗМ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ ЖІНКИ, ЯКА ВЧИНЯЄ НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ

3.1. Кримінологічна характеристика потреб жінок, задоволених злочинним насильницьким шляхом

Кримінологічна оцінка того чи іншого виду злочинності не можлива без встановлення особливостей поведінки злочинця до, під час та після вчинення суспільно небезпечного діяння. Такого роду інформація дозволяє працівникам правоохоронних органів встановити наявність/відсутність необхідних складових об'єктивної та суб'єктивної сторони складу злочину, а також обрати максимально ефективне та співрозмірне покарання. Варто зазначити, що кожен вид злочинності є індивідуальним та обумовлений низкою рис та властивостей, які дозволяють його виокремити серед інших. Якщо говорити узагальнено, то вся зазначена нами інформація є своєрідним механізмом злочинної поведінки, розгляд якого є обов'язковим елементом кожного кримінологічного дослідження, і наше не є виключенням. Отже, враховуючи зазначене вважаємо за доцільне більш детально зупинитись на розгляді механізму злочинної насильницької поведінки жінок.

Відтак, вплив соціального на генезис і механізм злочинної поведінки є досить значним, ці ознаки є об'єктивними по суті. А.І. Алексєєв вважає, що це соціально значимі властивості, які в поєднанні із зовнішніми умовами (ситуацією) впливають на злочинну поведінку¹, тому кримінологічне їх вивчення повинне бути вичерпним дослідженням усієї складної проблеми людини та її діяльності. Постає завдання вичленування кола тих ознак (характеристик), що дозволять виявити найближчі до злочину та злочинності причинні зв'язки й причинні відносини. Для їх поглибленого аналізу та складення подальшого прогнозу й програми запобіжного впливу необхідно використовувати дослідження фахівців у таких сферах наукового знання, як

¹ Алексєєв А.И. Кримінологія: курс лекцій. М. : Щит-М, 1999. С. 84-86.

психологія, соціологія, психіатрія, педагогіка тощо. За основу варто брати наведені в роботах учених-кримінологів шість основних груп ознак: соціально-демографічні, кримінально-правові, соціальні прояви в різних сферах життєдіяльності (соціальні зв'язки), моральні властивості, психологічні та фізіологічні характеристики¹. Така думка автора обумовлена особливостями структурних елементів механізму злочинної поведінки. Дійсно, останній, здебільшого, побудований на внутрішніх, вольових особливостях злочинця, його психічних процесах та фізіологічних особливостях. Об'єктивна реальність, утворена вдалим збігом зовнішніх факторів (таких як обрання зручного місця та часу злочину, дієві знаряддя тощо) знаходиться на другому місці, оскільки вона не обумовлює злочинний акт, а лише полегшує його виконання.

Звичайно, істотну роль у механізмі індивідуальної злочинної поведінки відіграють соціальні прояви або соціальні зв'язки (позиції), адже в наш час спостерігається підвищена значимість соціального статусу в різних життєвих ситуаціях. Людина займає певні позиції та виконує певні ролі, кожна з яких має свій зміст (сценарій ролі). Без урахування соціальної ролі в індивідуальному запобіганні злочинів зникає вплив соціальних зв'язків і позицій, а отже, зменшується вірогідність досягнення цілей корекції². Людина – соціальна особа, яка від народження співіснує із собі подібними та напряду залежить від них. Спочатку вона отримує знання та елементи виховання від своєї родини, пізніше – в дитячому садку та школі. Все це, включаючи її безпосереднє оточення та їх моральні настанови, впливає на формування єдиної цілісної особистості зі своїми уявленнями про добро та зло, а також про межі допустимої поведінки. Саме тому, ми вважаємо, що особа може вчинити протиправний акт лише тоді, коли на підсвідомому рівні вона вважає, що така поведінка може мати місце за певних обставин.

¹ Антонян Ю.М. Личность преступника. СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. С. 19.

² Механізм індивідуальної злочинної поведінки. URL: https://pidruchniki.com/81558/pravo/mehanizm_individualnoyi_zlochinnoyi_povedinki.

Отже, ми погоджуємося із тими вченими, які вважають, що до основних елементів механізму індивідуальної злочинної поведінки необхідно відносити умови морального формування особи, мотивацію, конкретну життєву ситуацію, рішення про вчинення злочину і сам процес вчинення злочину (поведінковий акт)¹. Цікавим також є думка О.М. Бандурки та О.М. Литвинова, котрі вказують, що в окремих наукових працях елементи механізму злочинної поведінки ототожнюються або змішуються. Проте з цим аж ніяк не можна погодитися, оскільки злочинна поведінка являє собою процес, який триває в часі, а отже, логічно виділяти певні етапи, або відносно відокремлені часові проміжки, у її розвитку. Вчені пишуть, що до основних елементів механізму злочинної поведінки варто віднести: особистісні властивості, мотивацію, конкретну обстановку, прийняття рішення про вчинення злочину і сам процес його вчинення (акт поведінки). Перераховані елементи можна поділити на дві групи: складові психологічної структури поведінки (мотивація і прийняття рішення про вчинення акту поведінки) і продукти взаємодії об'єктивного і суб'єктивного в поведінці (особистісні властивості, конкретна обстановка і акт поведінки). Що стосується взаємодії згаданих елементів механізму злочинної поведінки, то у більшості кримінологічних досліджень головна роль у структурі системи, що вивчається, відводиться мотивації, що вважається внутрішнім стрижнем генезису цього механізму. Причому мотивація розглядається як процес і як сукупність мотивуючих факторів. Як процес вона являє собою спонукання до конкретної поведінки, у чому беруть участь такі утворення, як потреби, ціннісні орієнтації, особисті властивості індивіда, емоційні переживання та ін., що утворюють у динаміці і взаємозв'язку певні стадії процесу мотивації. Якщо з якихось причин усвідомлення потреб, цілеутворення, вибір конкретного способу здійснення задуманого тощо стають неможливими, то діяльність не починається, а отже, і мотив залишається в потенційному стані. Інакше кажучи, якщо не буде завершений процес мотивації і

¹ Індивідуальна злочинна поведінка. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/individualna-zlochinnna-povedinka/>.

сформоване спонукання до конкретної поведінки, то оперативні мотиваційні настанови, наявні в особі, так і не будуть реалізовані¹. Таким чином, можна підсумувати, що під **механізмом злочинної поведінки** необхідно розуміти систему корельованих алгоритмічних дій, обумовлених сприятливою об'єктивною реальністю, сукупністю психічних станів та процесів, а також поведінкових актів, достатніх для реалізації суспільно небезпечного наміру. Звідси випливає, що механізм злочинної поведінки включає в себе зовнішні та внутрішні фактори під дією яких у особи формується злочинне мислення та злочинна воля на вчинення злочину. Враховуючи, що внутрішні фактори є провідними в розглядуваному механізмі, пропонуємо розпочати наше дослідження саме з них

Однією із складових механізму злочинної поведінки є потреби особи. Саме наявність потреб, на нашу думку, є одним із провідних факторів, що обумовлює злочинну насильницьку поведінку, а тому у нас викликає певний інтерес дослідження потреб жінок, задоволених злочинним насильницьким шляхом, а саме їх кримінологічна характеристика. Потреба, на думку Д.О. Кікнадзе, – це: «нужда, потреба суб'єкта в чому-небудь, для задоволення якої необхідна та чи інша форма активності, той чи інший предмет»². Інший вчений, В.С. Медведєв, стверджує, що: «потреба – прагнення чогось, що не вистачає особі, і переживається як невдоволеність, психологічна депривація»³. Як зазначає А.Ф. Зелінський поняття потреби розглядається в трьох аспектах: «1) як благо, якого потребує індивід; 2) як властивість особистості; 3) як переживання потреби в чому-небудь, що викликає пошукову активність індивіда»⁴. Крім того, ми можемо навести й інші приклади визначення «потреби» (Ш.О. Надірашвілі⁵, К. Обуховський¹, Д.М. Узнадзе²).

¹ Бандурка, О.М. Механізм злочинної поведінки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3 (14). С. 112.

² Кікнадзе Д.А. Потребности. Поведение. Воспитание. Под ред. и при участии В.Г. Афанасьева. М.: «Мысль», 1968. С. 8.

³ Медведєв В.С. Кримінальна психологія: Підручник. К. : Атіка, 2004. С. 39.

⁴ Зелінський А.Ф. Кримінальна психологія. К. : Юринком Інтер, 1999. С. 57.

⁵ Надірашвілі Ш.А. Установка и деятельность. Тбилиси: Издательство «Мецниереба», 1987. С. 177.

Узагальнюючи наведене, ми приходимо до висновку, що всі вищенаведені визначення мають спільні риси, а тому під потребою слід розуміти стан організму людини, який маючи потребу в чому-небудь, викликає пошукову активність її задоволення. Виходячи з вищевикладеного потреба – це стан організму людини. В свою чергу людей можна класифікувати за безліччю підстав: за віком, сімейним, соціальним, майновим станами, характером, здібностями, темпераментом, суб'єктом та рядом інших. Так само ми можемо класифікувати і потреби, класифікація яких викликає у нас певний інтерес.

Зокрема, за суб'єктом (носієм) вони поділяються на потреби жінок та потреби чоловіків. Ми припускаємо, що потреби жінок в деякій мірі відрізняються від потреб чоловіків. Як зазначають В.М. Зирянов і В.О. Серебрякова, це пояснюється різними соціальними функціями, які виконують чоловіки та жінки³. До того ж, на думку С.О. Невського, велике значення мають відмінні психологічні риси, пов'язані з біологічними особливостями жінок⁴. Так, Д.В. Філімонов зазначає, що найбільш вираженими потребами чоловіків є потреби в діловій діяльності та підприємливості, а потребами жінок – потреби в особистій привабливості та фінансовій можливості⁵. Як зазначає П. Карлен (P. Carlen) жіночі потреби відрізняються від чоловічих по трьом основним причинам: біологічні – фізичні потреби; соціальні потреби – роль жінки відрізняється від ролі чоловіка в сім'ї та культурні потреби⁶.

На думку К. Деакс (K. Deaux), Е.Е. Маккобі (E.E. Maccoby), С.Н. Джеклін (C.N. Jacklin) загальноновизнаними відмінностями

¹ Обуховский К. Галактика потребностей. Психология влечений человека. СПб. : Речь, 2003. С. 76.

² Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси : Издательство Академии наук Грузинской ССР, 1961. С. 29.

³ Зырянов В.Н., Серебрякова В.А. Корыстные преступления, совершаемые женщинами. М. : Изд-во Всесоюзного института проблем укрепления законности и правопорядка прокуратуры СССР, 1990. С. 9.

⁴ Невский С.А. Борьба с незаконным оборотом оружия. М., 2003. С. 51.

⁵ Филимонов Д.В. Наставник потребностей. URL: <http://denisfilimonov.ru/1137646574-nastavnik-potrebnostei.html>.

⁶ Carlen P. (1998). Sledgehammer: Women's imprisonment in the millennium. Basingstoke: Macmillan. P. 133.

чоловіків і жінок є когнітивна сфера особистісного розвитку та сфера соціальної поведінки. У когнітивній сфері, на думку вчених, можна вважати встановленим факт наявності статевих відмінностей у вербальних, просторових і математичних здібностях. У жінок, на їх думку, краще розвинені вербальні здібності, а у чоловіків – просторові та математичні¹. Л. Фрідман (L. Friedman) стверджує, що найменші відмінності встановлені у вербальних здібностях на користь жінок, найбільші – в просторовій переробці інформації та на користь чоловіків. Що стосується відмінностей у математичних здібностях, то, на думку автора, результати не однозначні. Він стверджує, що якщо мова йде про шкільний вік, наявність статевих відмінностей у математичних здібностях не доведено, в той же час результати, отримані із студентської вибірки, показують, що молоді люди виконують завдання в цілому успішніше, ніж дівчата². А.А. Монтурі (A.A. Montuori) зазначає, що для чоловіків характерна виражена тенденція до незалежності, а жінки орієнтовані на взаємозалежність, яка в контексті авторитарного суспільства часто трансформується в залежність. Жінки, на його думку, більшою мірою соціально орієнтовані, чіткіше усвідомлюють ті зв'язки, які об'єднують людей і роблять їх спілкування більш довірливим. Чоловіки ж, на думку А.А. Монтурі, прагнуть до незалежності через уникнення залежності. Він зазначає, що ще одна відмінність пов'язана з відношенням до навколишнього світу. Чоловіче ставлення, на його думку, характеризується наполегливістю, самовпевненістю, орієнтацією на контроль, жіночий варіант ставлення до навколишнього світу характеризується спрямованістю на підтримку сформованих типів взаємодій з людьми³.

¹ Deaux K. (1985). Sex and Gender. *Annual Review of Psychology*. P. 49-81; Maccoby E.E., Jacklin C.N. (1974). The psychology of sex differences. Stanford, CA: Stanford University Press. 416 p.

² Friedman L. (1989). Mathematics and the gender gap: A Met-Analysis of Recent Studies on Sex Differences in Mathematical Tasks. *Review of Educational Research*: 59/2. P. 185-213.

³ Montuori A.A. (1989). Evolutionary competence: creating the future. Amsterdam. P. 378.

Американський вчений Д.Б. Міллер (J.V. Miller) очолив групу дослідників і практиків для вивчення важливості відмінності статі в розумінні психологічного розвитку жінок. З цього приводу ними був створений Центр Каменью в Уельському Коледжі з метою осмислення відносин, які сприяють здоровому росту жінок. Основне припущення, на думку авторів, в Центрі Каменью є те, що «зв'язок» є однією з основних потреб людини, і що ця потреба особливо виражена у жінок. Всі люди, на його думку, мають потребу у «зв'язку» з іншими людьми та у диференціації від інших, але жінки більш налаштовані на «зв'язок» в той час як чоловіки більш пристосовані до диференціації¹. Д. Байлінгтон (D. Bylington) пояснив цей зв'язок у такий спосіб: теоретично, дівчата самі вважають, що більше схожі на своїх матерів, чим відрізняються від своїх раних материнських опікунів, тому вони не повинні диференціювати від своїх матерів, щоб продовжувати розвивати їх тотожності. На відміну від хлопчиків, які повинні розвивати особистість, що не відрізняється від матері для того, щоб продовжити їх розвиток².

В.О. Курило у статті «Роль відповідності ціннісних установок і орієнтацій подружжя» виходив з гіпотези, що є значимі відмінності ціннісних установок подружжя досліджуваних груп в залежності від причин виникнення і перебігу сімейної дезадаптації. Методика вимірювання установок в сімейній парі, на його думку, дозволяє виявити установки подружжя по найбільш значущим в сімейній взаємодії сфер людського життя. Автор виявив потреби подружжя по різних, важливих для них сферах: потреби в автономності чи залежності подружжя один від одного (чоловіки – 3,1; жінки – 3,0), потреби в коханні романтичного типу (чоловіки – 3,8; жінки – 3,9), потреби сексуальної сфери в сімейному житті (чоловіки – 1,1; жінки – 1,0), потреби в грошах (чоловіки – 2,5;

¹ Covington S. (2007). The Relational Theory of Women's Psychological Development: Implications for the Criminal Justice System. *Female Offenders: Critical Perspectives and Effective Interventions*, 2nd Edition Ruth Zaplin, Editor. P. 4.

² Bylington D. (1997). Applying relational theory to addiction treatment. *Sex and addiction: Men and women in treatment*. Northvale, NJ: Aronson. P. 35.

жінки – 2,9)¹. Можна зробити висновок, що всі вищенаведені потреби у чоловіків і жінок знаходяться на одному рівні, крім потреби в грошах, задоволення якої у жінок виражена дещо сильніше, ніж у чоловіків. До того ж В.О. Курило дійшов висновку, що потребами жінок в сімейній сфері є потреби на «справедливий» розподіл сімейних обов'язків, потреби в сексуальній сфері, потреби у лідерстві в сім'ї².

О.В. Капцов досліджуючи потреби особи для забезпечення умови репрезентативності зробив вибірку (552 чоловіки і 691 жінка, що відповідає пропорції 45:55 чоловіків і жінок у генеральній сукупності) чоловіків і жінок, згідно якої вони були поділені на групи за статтю і віком. В результаті автором було виділено чотири вікові групи: 16-18 років; 19-24 роки; 25-39 років і 40-65 років. Свої результати автор відобразив в таблицях, в них наведені середні значення потреб у кожній віковій групі для чоловіків і жінок (табл. 3.1, 3.2)³.

Таблиця 3.1

Середні значення (X ср) і стандартні відхилення (S) актуальних потреб у репрезентативних вибірках чоловіків

Потреба в:	16-18 років		19-24 роки		25-39 років		40-65 років	
	X ср	S	X ср	S	X ср	S	X ср	S
Безпеці	5,31	2,31	5,79	2,84	6,51	3,80	5,54	3,95
Емоц. спілкуванні	7,02	2,67	5,62	2,93	6,18	2,48	6,04	3,30
Свободі	5,55	2,96	5,31	2,85	6,87	2,83	5,58	2,86
Активності	8,05	2,45	7,04	2,64	7,69	3,25	7,13	3,03
Домінуванні	3,88	3,58	3,66	3,18	5,21	3,68	5,25	4,08
Досягненні	9,02	2,83	9,57	2,45	9,31	2,98	7,54	2,48
Емоц. насиченні	8,17	2,87	6,56	2,48	6,97	2,33	6,75	3,33
Пізнанні	6,83	3,21	6,85	2,64	8,28	2,42	7,21	2,45
Підготовленості	6,89	3,40	8,56	2,96	6,72	3,97	8,54	3,56
Статусі	8,11	3,97	8,40	3,44	6,21	3,69	5,42	3,39
Бути особистістю	7,35	3,35	8,25	3,27	8,64	3,00	8,21	2,50
Естетич. потребах	6,83	3,80	6,13	3,38	5,15	3,79	8,21	4,10
Сенсі життя	7,27	4,89	5,96	5,06	6,08	4,57	6,92	4,48
Самовираженні	7,34	3,41	8,88	3,38	8,51	3,73	9,71	3,17
Управлінні	7,40	4,25	8,41	4,26	6,72	4,96	6,92	5,89

¹ Курило В.А. Роль соответствия ценностных установок и ориентаций супругов в генезе развития семейной дезадаптации. *Медицина психология*. 2012. № 2. С.36.

² Там само.

³ Капцов А.В. Методика для диагностики актуальных потребностей личности. *Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Психология»*. 2008. № 2 (4). С. 64-65.

Таблиця 3.2

Середні значення (X ср) і стандартні відхилення (S) актуальних потреб у репрезентативних вибірках жінок

Потреба в:	16-18 років		19-24 роки		25-39 років		40-65 років	
	X ср	S	X ср	S	X ср	S	X ср	S
Безпеці	4,92	2,11	5,38	3,03	4,72	2,80	5,86	3,04
Емоц. спілкуванні	7,16	2,77	5,78	2,54	5,20	2,93	5,34	2,63
Свободі	5,59	2,53	5,38	2,40	5,58	2,86	5,71	2,70
Активності	8,23	2,52	7,58	2,61	7,05	2,79	7,82	2,71
Домінуванні	2,68	2,90	4,28	3,32	5,48	3,79	5,30	3,91
Досягненні	9,44	2,43	9,31	2,47	8,81	2,49	7,53	2,52
Емоц. насиченні	8,56	2,92	7,4	2,61	7,11	2,66	6,84	2,67
Пізнанні	7,32	3,20	7,19	2,86	7,92	2,85	8,23	2,75
Підготовленості	6,65	3,58	7,88	3,64	7,33	3,52	7,96	3,42
Статусі	8,22	3,91	7,1	3,99	6,10	4,00	5,27	4,12
Бути особистістю	8,10	2,96	8,14	3,16	8,88	3,09	8,33	3,26
Естетич. потребах	5,29	3,61	5,86	3,68	6,73	3,88	8,01	4,12
Сенсі життя	7,45	4,82	6,51	4,85	7,10	4,72	7,25	4,39
Самовираженні	7,72	3,31	9,22	3,47	9,92	3,21	10,40	3,34
Управлінні	7,65	4,24	7,93	4,30	7,03	5,18	5,16	5,15

Таким чином, як видно з вищенаведених таблиць для чоловіків всіх вікових груп найбільш вираженими потребами є потреби в безпеці (виняток вікова група – 40-65 років), досягненні (виняток вікова група – 16-18 років), підготовленості (виняток вікова група – 25-39 років), статусі (виняток вікова група – 16-18 років), естетичних потребах (виняток вікова група – 25-39 років), управлінні (виняток вікова група – 25-39 років). У той час як для жінок всіх вікових груп найбільш вираженими є потреби в свободі (виняток вікова група – 25-39 років), активності (виняток вікова група – 25-39 років), домінуванні (виняток вікова група – 16-18 років), емоційному насиченні, пізнанні (виняток вікова група – 25-39 років), сенсі життя, самовираженні.

Т.А. Шкурко досліджуючи гендерний аналіз вираженості потреби в контролі себе та інших людей і вираженості потреби в контролі з боку інших людей стверджує, що для того щоб з'ясувати значущість відмінностей у вираженості потреби в

контролі себе та інших людей і вираженості потреби в контролі з боку інших людей у чоловіків і жінок, необхідно звернутись до двох порівняльних вибірок за критерієм Манна-Уїтні¹ (табл. 3.3)².

Таблиця 3.3

Аналіз значущості відмінностей у вираженості потреби в контролі себе та інших людей (Ce) і вираженості потреби в контролі з боку інших людей у чоловіків і жінок (Cw) за критерієм Манна-Уїтні

Показник	Середній ранг 1-ї групи (чоловіки)	Середній ранг 2-ї групи (жінки)	Z-статистика	Рівень значущості відмінностей
Ce	69,94	66,35	-0,471	0,638
Cw	77,13	58,79	-2,739	0,006

З наведених вище результатів Т.А. Шкурко дійшла висновку, що між показниками вираженості потреби в контролі себе та інших людей у чоловіків і жінок немає значущих відмінностей. На її думку, це означає, що виділені вище закономірності поширюються і на чоловіків, і на жінок. Однак, вона стверджує, що у вираженості потреби в контролі з боку інших людей у чоловіків і жінок існують значущі відмінності. Автор зазначила, що середній ранг показників Cw вище у чоловіків, що дає можливість зробити висновок, що, в цілому, потреба в контролі з боку інших людей у чоловіків виражена дещо сильніше, ніж аналогічна потреба у жінок. Вона стверджує, що це досить парадоксальний висновок, і для того, щоб розібратися в цьому, автор зробила частотний аналіз показників вираженості потреби в контролі з боку інших людей (в залежності) окремо за двома вибірками – чоловічої і жіночої. В результаті автором було виявлено, що жіноча вибірка більш єдиноподібна: 70% мали низькі і екстремально низькі показники вираженості потреби в контролі з боку інших, 19% – середні, 11% – високі. Екстремально високих, на її думку, показників по вибірці жінок зафіксовано не було. Вона стверджувала, що для

¹ Критерій Манна-Уїтні – статистичний критерій, використовуваний для оцінки відмінностей між двома незалежними вибірками за рівнем якої-небудь ознаки, вимірююного кількісно. Дозволяє виявляти відмінності в значенні параметра між малими вибірками.

² Шкурко Т.А. Социально-психологические особенности личности с выраженной потребностью в контроле себя и других людей. *Вестник Томского государственного университета*. 2011. № 349. С. 180.

чоловічої вибірки характерним є більш рівномірний розподіл рівнів вираженості досліджуваної потреби: низький і екстремально низький рівень зафіксований у 43%, середній – у 33%, високий і екстремально високий – у 24% досліджених. Таким чином, Т.А. Шкурко дійшла висновку: по-перше, для жінок порівняно з чоловічою вибіркою більш характерною є потреба в уникненні контролю з боку інших людей; по-друге, коли мова йде про особистість з вираженою потребою в залежності, що має екстремально високі бали за шкалою C_w , то маються на увазі швидше чоловіки, а не жінки¹. Таким чином, ми бачимо, що не має одночасно однакових потреб у жінок і чоловіків. Обов'язково одні і ті ж потреби у жінок або чоловіків задоволені більше або менше.

Ми підтримуємо думку американського психолога А.Г. Маслоу (A.H. Maslow), який сформулював класифікацію людських потреб від нижчого до вищого у вигляді піраміди. Піраміда потреб А.Г. Маслоу є найбільш загальноживаною та відображає одну з найпопулярніших і відомих теорій мотивації – теорію ієрархії потреб. Він стверджує, що в основі піраміди розташовуються вроджені фізіологічні потреби людини в їжі, теплі. Далі, на його думку, йдуть потреби у безпеці. Ще вище, на думку автора, розташовуються потреби в прихильності і любові, потім – потреби у визнанні. Увінчують піраміду, на думку А.Г. Маслоу, потреби в самоактуалізації, тобто в реалізації своїх здібностей і талантів. Для А.Г. Маслоу аксіоматично те, що людина, що приступає до реалізації потреб того чи іншого рівня, повинна певною мірою задовольнити потреби нижчого рангу². Піраміда А.Г. Маслоу є для нас актуальною, оскільки в ході нашого дослідження ми визначимо місце потреб жінок в даній ієрархії.

М.І. Єнікєєв класифікує потреби на дві групи: 1) потреби природні; 2) потреби культурні. Культурні потреби, на його думку, поділяються на матеріальні, матеріально-духовні (книги,

¹ Шкурко Т.А. Социально-психологические особенности личности с выраженной потребностью в контроле себя и других людей. *Вестник Томского государственного университета*. 2011. № 349. С. 180.

² Maslow A.H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review* 50. P. 370-396.

предмети мистецтва й ін.) і духовні¹. Д.М. Узнадзе стверджує, що необхідно розрізняти два основних вида потреб – потреби субстанціональні і функціональні потреби². На думку А.Ф. Зелінського, потреби поділяються на індивідуальні, груподективні та соціальні (громадські)³. Також, ми припускаємо, що потреби можна поділити на ті, які задовольняються злочинним (пов'язані з посяганням особи на охоронювані Кримінальним законом цінності) та незлочинним (не пов'язані з посяганням особи на охоронювані Кримінальним законом цінності) шляхом. В свою чергу потреби, які задовольняються злочинним шляхом можна поділити: на задоволення їх ненасильницьким (наприклад, заподіяння особі майнової шкоди шляхом викрадення майна або обману) та насильницьким шляхом (наприклад, заподіяння особі смерті або тілесних ушкоджень). Таким чином, ми бачимо, що серед науковців, які приділяли увагу даному питанню немає єдиної думки щодо загальної класифікації потреб.

Продовжуючи аналіз потреб жінок, необхідно звернути нашу увагу саме на ті потреби, які задоволені злочинним насильницьким шляхом, оскільки саме задоволення потреб такої категорії є предметом нашого дослідження. Так, А.М. Адоньєва, розглядаючи мотиви подружнього вбивства виокремила потреби заради задоволення яких жінки вчинили насильницькі злочини. Зокрема, автор зазначає, що жінки вчиняли злочини такої категорії заради задоволення потреби у безпеці, потреби в увазі, потреби в самоствердженні (проявляється у підкресленні «я-особистість», для набуття можливості домінування над оточуючими людьми, підвищення впевненості у своїй власній особистісній цінності), потреби у особистому збагаченні, задоволення сексуальних потреб⁴.

¹ Еникеев М.И. Основы общей и юридической психологии: Учебник для вузов. М. : Юристь, 1996. С. 66.

² Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси : Издательство Академии наук Грузинской ССР, 1961. С. 29-30.

³ Зелинский А.Ф. Криминальная психология. К. : Юринком Интер, 1999. С. 57.

⁴ Адоньєва А.Н. Мотивы преступного поведения женщин. *Вестник Ставропольского государственного университета*. 2008. Вып. 59. С. 87.

Для детального аналізу потреб жінок ми проаналізували вирок у кримінальних справах Єдиного державного реєстру судових рішень України щодо жінок, які вчинили злочини насильницького характеру. Адже за допомогою аналізованих вироків у кримінальних справах ми можемо виокремити ті потреби жінок, які задоволені саме злочинним насильницьким шляхом і до того ж дати загальну характеристику кожній такій потребі.

Слід зазначити, що для більш детального аналізу потреб жінок ми проаналізували Архіви кримінальних справ Першотравневого районного суду м. Чернівці, Садгірського районного суду м. Чернівці та Шевченківського районного суду м. Чернівці за період 2007-2019 років (27 кримінальних справ, які були розглянуті протягом даного періоду). Це пояснюється тим, що Єдиний державний реєстр судових рішень України не містить достатніх відомостей про жіночу насильницьку злочинність, зокрема не містить даних про вік жінок на момент вчинення ними злочину. Тому, для детальної характеристики потреб ми й проаналізували Архіви кримінальних справ районних судів м. Чернівці. Адже там ми можемо дослідити дані про вік жінок на момент вчинення злочину.

За результатами проведеного нами аналізу вироків у кримінальних справах за період 2006-2019 років (вибірка – 1298 вироків із 12424 судових справ Єдиного державного реєстру судових рішень, похибка складає 4 %) ми робимо висновок, що жінки, які вчиняли насильницькі злочини, задовольняли потреби в: 1) самоствердженні; 2) повазі; 3) домінуванні; 4) безпеці; 5) потреби матеріального характеру¹.

Характеризувати всі вищенаведені потреби ми будемо в чотирьох аспектах: 1) соціально-демографічна характеристика суб'єкта задоволення потреби (вік, сімейний стан, наявність дітей, рівень освіти, наявність роботи та судимості); 2) час задоволення потреби (пори року, день тижня, години доби); 3) місце задоволення потреби (місце вчинення та наявність стану алкогольного сп'яніння); 4) дії, які пов'язані із задоволенням

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

потреби (знаряддя і способи вчинення та статті КК України, які відповідають задоволенню потреби).

Потреба жінок в самоствердженні.

Самоствердження (анг. self-affirmation) – поведінка людини, обумовлена бажанням підвищити свою самооцінку, самоповагу або підтримати певний суспільний статус¹. Н.Є. Ситнікова виокремлює основні етапи самоствердження: 1) відкриття «Я» (знаходження у власному «Я» «нових рис»), самоусвідомлення нового; 2) самооцінювання, формування рівня вимог та визначення стратегій самоствердження і типів поведінки; 3) утвердження «Я», своєї ідентичності, свого соціального статусу, своєї самоцінності, досягнення результатів у діяльності й поваги оточуючих².

Потреба в самоствердженні є однією з базових характеристик людської особистості як суспільного за своєю суттю суб'єкта діяльності і розвивається у процесі практично-перетворювальної предметної діяльності, у ході соціального спілкування і виявляється тим більше розвинутою, чим більше людина усвідомлює себе вільною особистістю. Тобто самовдосконалення особистості реалізується через її потребу в самоствердженні³.

Соціально-демографічна характеристика суб'єкта задоволення потреби.

О.В. Капцов у своїй статті «Методика для діагностики актуальних потреб особистості» виділяє чотири вікові групи: 16-18 років; 19-24 роки; 25-39 років та 40-65 років⁴. Ми підтримуємо даний поділ і в ході нашого дослідження будемо використовувати ці чотири вікові групи. Виходячи з цього, потреба в самоствердженні найбільш характерна жінкам вікової

¹ Глоссарий. URL: <http://www.psychologies.ru/glossary/dict/35/>.

² Ситнікова Н.Є. Соціальне самоствердження особистості старшокласників за умов системної диференціації навчання: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2004. 138 с.

³ Євченко І. Теоретичний аналіз проблеми самоствердження особистості. *Вісник КНТЕУ: Актуальні проблеми психології*. 2012. № 4. С. 116.

⁴ Капцов А.В. Методика для диагностики актуальных потребностей личности. *Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Психология»*, 2008. № 2 (4). С. 64.

групи від 25-39 років (43%) (рис. 3.1)¹, яка не має абсолютної більшості, оскільки 57% припадає на інші вікові групи.

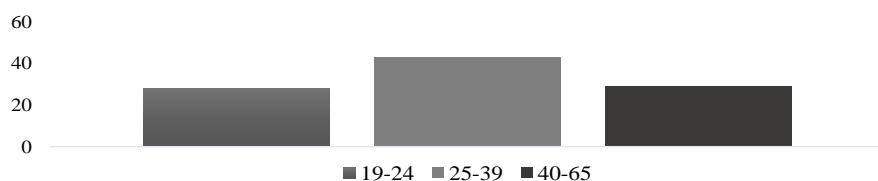

Рис. 3.1. Вік жінок, які задовольняють потребу в самоствердженні злочинним насильницьким шляхом

На момент задоволення потреби в самоствердженні значна частина жінок перебували в однаковій кількості як в шлюбі, так і не в шлюбі (43,1%) (рис. 3.2)². Також фактично половина жінок (41,8%) мали на утриманні неповнолітніх дітей.

Рис. 3.2. Сімейний стан жінок, які задовольняють потребу в самоствердженні злочинним насильницьким шляхом

Продовжуючи соціально-демографічну характеристику даної категорії ми звернули свою увагу на рівень освіти та на наявність роботи у жінок, які вдовольняють потребу в самоствердженні (рис. 3.3)³.

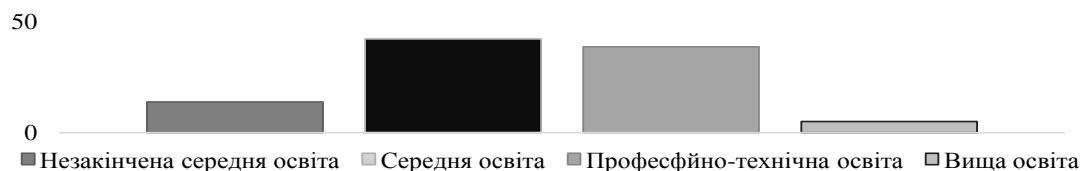

Рис. 3.3. Рівень освіти жінок, які задовольняють потребу в самоствердженні злочинним насильницьким шляхом

¹ Архів кримінальних справ Першотравневого районного суду м. Чернівці, Садгирського районного суду м. Чернівці, Шевченківського районного суду м. Чернівці.

² Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

³ Там само.

Зокрема, ми бачимо, що значна частина жінок досліджуваної категорії мали середню освіту (42,4%). Також в основному жінки на момент забезпечення потреби не працювали (57,6%) та раніше були не судимими (85,2%), що свідчить про те, що 42,4% жінок все ж таки мали роботу та 14,8% жінок вдовольняли потребу вже не вперше.

Час задоволення потреби.

В основному жінки задовольняють дану потребу у зимовий період, що складає 33,3%. У осінній період потреба в самоствердженні вдовольняється за нашими даними 23,9%, найменше вона забезпечується жінками у весняний та літній періоди – 22,8% та 20% (рис. 3.4)¹.

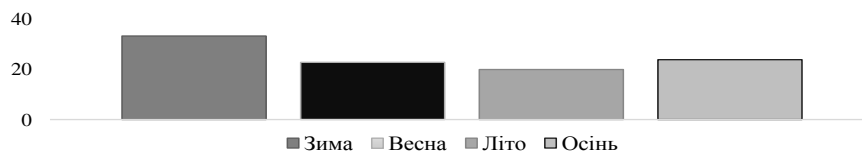

Рис. 3.4. Пори року, найбільш характерні для жінок, які задовольняють потребу в самоствердженні злочинним насильницьким шляхом

За днями тижня найбільше вона задовольняється саме у вихідні дні (30%) (рис. 3.5)². Так, навіть якщо поррахувати весь відсоток на який припадає забезпечення жінками даної потреби у будні дні (42,4%), то він є значно менший, ніж відсоток на який припадає – у вихідні дні (57,2%).

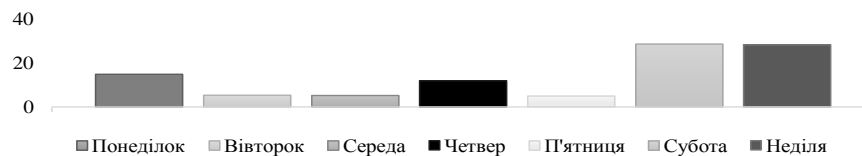

Рис. 3.5. День тижня, найбільш характерний для жінок, які задовольняють потребу в самоствердженні злочинним насильницьким шляхом

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Там само.

Задоволення досліджуваної нами категорії, пов'язано в основному з денними часами (06:00-18:00 год.), на які припадає 38%. Протягом вечірніх часів доби (18:00-00:00 год.), як ми бачимо, спостерігається поступове зниження її забезпечення до 37% (рис. 3.6)¹.

Рис. 3.6. Години доби, найбільш характерні для жінок, які задовольняють потребу в самоствердженні злочинним насильницьким шляхом

Місце задоволення потреби.

Більше половини жінок вдовольняють потребу в самоствердженні у будинку (63,2%) (табл. 3.4)². Є результатом того, що саме в будинках у осіб виникають певні конфлікти на ґрунті непорозумінь, пов'язаних з бажанням жінки підвищити самоповагу та самооцінку, як наслідок не досягнення жінкою бажаного вона реалізує дану потребу насильницьким шляхом. При чому в більшості випадків її забезпечення відбувалось у стані алкогольного сп'яніння (71%).

Таблиця 3.4

Місце задоволення потреби в самоствердженні злочинним насильницьким шляхом

Вчинення злочинів у будинку	Вчинення злочинів на вулиці	Вчинення злочинів у «інших» місцях
63,2 %	15 %	21,8 %

Дії, які пов'язані із задоволенням потреби.

Основною дією забезпечення досліджуваної категорії є нанесення ударів ножем (47%) (табл. 3.5)³, однак вчинення такої дії не є домінуючим. До того ж, досить великий відсоток (36,5%) припадає на категорію «інше». Сюди входять дії, які пов'язані з

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Там само.

³ Там само.

нанесенням ударів сокирою, лопатою, кухонною качалкою, дерев'яними та металевими предметами тощо.

Таблиця 3.5

**Дії, які пов'язані із задоволенням потреби в самоствердженні
злочинним насильницьким шляхом**

Нанесення тілесних ушкоджень ногами та руками	Нанесення ударів ножем	Удушення	Інше
12 %	47 %	4,8 %	36,2 %

Також варто відзначити, що забезпечення потреби в самоствердженні є способом: 1) умисного вбивства (ст. 115 КК України); 2) умисного тяжкого тілесного ушкодження (ст. 121 КК України); 3) зґвалтування (ст. 152 КК України). До того ж найбільше дана потреба забезпечується способом умисного тяжкого тілесного ушкодження (ст. 121 КК України) (57%).

Узагальнюючи вищенаведену інформацію, ми приведемо приклад із судової практики потреби в самоствердженні, яка задовольняється злочинним насильницьким шляхом.

Відповідно до вироку Центрального районного суду м. Сімферополя Автономної Республіки Крим від 24 грудня 2013 року (Справа № 124/10978/13-к) Л. засуджено за ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 115 КК України за те, що Л. 25 жовтня 2013 року приблизно о 12 год. 00 хв., знаходячись за місцем свого проживання, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, в ході виниклого на ґрунті особистих неприязних відносин конфлікту зі своїм батьком, умисно, з метою вбивства останнього, розуміючи суспільно небезпечний характер свого діяння, завдала потерпілому, який перебуває в безпорадному стані, удар ножем в область грудної клітки з правого боку, чим заподіяла потерпілому тяжкі тілесні ушкодження небезпечні для життя в момент заподіяння.

В судовому засіданні обвинувачена Л. свою вину у вчиненні інкримінованого злочину визнала частково і показала, що у неї не було наміру на вбивство батька. Щодо обставин події дала показання, які в цілому відповідають встановленим в ході кримінального провадження обставинам і показала, що у першій половині дня 25.10.2013 року вона прийшла додому в стані алкогольного сп'яніння, в квартирі знаходився один батько, який також перебував у стані алкогольного сп'яніння і у них стався

черговий конфлікт. Батько почав ображати її грубою нецензурною лайкою, виганяти з дому. У кімнаті знаходився стіл, на якому лежав кухонний ніж з дерев'яною ручкою. Вона підійшла до столу і взяла ніж, щоб нарізати хліб, проте в цей момент батько в черговий раз її образив і вона, тримаючи ніж в лівій руці, підійшла до нього і присіла на край ліжка, на якому він лежав. Батько продовжував її ображати і вона, бажуючи підвищити свою самооцінку, самоповагу та налякати батька, та змусити його замовкнути, змахнула перед ним лівою рукою з ножем, при цьому потрапила лезом ножа в праву сторону грудей, кінець клинка увійшов в тіло батька¹.

Потреба в домінуванні.

Б.В. Кузнецов стверджує, що домінування – панувати, переважати, грати провідну роль². Е. Вилсон під домінуванням розглядає сукупність стійких агресивно-підлеглих стосунків всередині групи³. Бернштейн (1981) визначив домінування як придбані (набуті) взаємини між двома індивідами всередині соціальної групи, засновані на попередньому агресивному зіткненні.

На думку О.О. Семененко, і підтримуємо його думку, домінування – це процес владно-підвладних відносин, які характеризуються пануванням (абсолютне чи відносне підкорення одних людей або соціальних груп іншим) суб'єкта домінування над суб'єктом підпорядкування та супроводжується відмовою останнього від власних цілей⁴.

На основі вищевикладеного можна виокремити ознаки домінування. Так, Г.А. Мюррей виділив основні ознаки потреби у домінуванні та відповідні їм дії. Ознаками потреби в домінуванні є бажання: 1) контролювати своє соціальне оточення; 2) впливати на поведінку інших людей та

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Кузнецов Б.В. Русско-английский словарь научно-технической лексики. М. : Московская международная школа переводчиков, 1992. С. 156.

³ Семененко О.О. Домінування у спілкуванні: поняття, причини, запобігання. Від XIX до XXI ст.: трансформація бібліотек у контексті розвитку суспільства : до 125-річчя Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12-14 жовт., 2011. С. 261.

⁴ Там само.

спрямовувати її за допомогою порад, переконання чи наказу; 3) спонукати інших діяти відповідно до своїх потреб та почуттів; 4) схилити до співробітництва; 5) переконувати інших у своїй правоті¹.

З вищевикладеного ми можемо зробити висновок, що потреба в домінуванні проявляється у прагненні чинити активний вплив на спосіб мислення, поведінку, установки іншої людини. Задовольняється ця потреба лише в тому випадку, якщо змінюється поведінка людини під впливом іншої людини.

Соціально-демографічна характеристика суб'єкта задоволення потреби.

Слід відмітити, що потреба в домінуванні задовольняється жінками віком від 19-24 роки; 25-39 років та 40-65 років (рис. 3.7)².

Рис. 3.7. Вік жінок, які задовольняють потребу в домінуванні злочинним насильницьким шляхом

Проте, слід зазначити, що найбільше вона забезпечується жінками у віці від 25-39 років та від 40-65 років (40%), на відміну від потреби в самоствердженні, якій найбільш характерна вікова група 25-39 років.

До того ж ми спостерігаємо, що досліджувана категорія найбільше вдовольняється жінками, які перебувають у шлюбі (58%) (рис. 3.8)³, що є спільним із потребою в самоствердженні, та мають неповнолітніх дітей (17%). Однак, така категорія забезпечується на 14,9% більше, ніж потреба в самоствердженні.

¹ Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. 2-ге вид. К. : Каравела, 2008. С. 383.

² Архів кримінальних справ Першотравневого районного суду м. Чернівці, Садгирського районного суду м. Чернівці, Шевченківського районного суду м. Чернівці.

³ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

Рис. 3.8. Сімейний стан жінок, які задовольняють потребу в домінуванні злочинним насильницьким шляхом

У результаті аналізу соціально-демографічної характеристики ми можемо зробити висновок, що більшість жінок, які задовольняли потребу в домінуванні мали середню освіту (38,7%) (рис. 3.9)¹, також ми робимо висновок, що вона забезпечується на 3,7% рідше, ніж раніше досліджувана нами потреба.

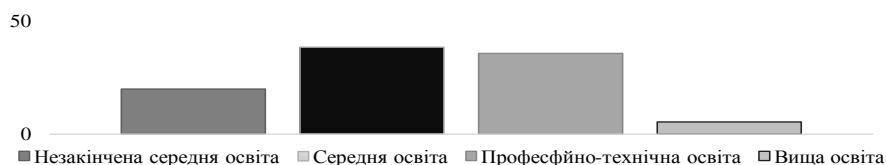

Рис. 3.9. Рівень освіти жінок, які задовольняють потребу в домінуванні злочинним насильницьким шляхом

Більшість жінок на момент вдоволення вищенаведеної категорії не працювали (78%), а також раніше були не судимими (100%), що свідчить про те, що 22% жінок мали роботу та абсолютна більшість жінок вперше задовольняли дану потребу у досліджуваний нами спосіб.

Час задоволення потреби.

На відміну від потреби в самоствердженні, де переважає зимовий період, потреба в домінуванні найбільше забезпечується жінками у весняний період та складає 31,2% (рис. 3.10)². Як видно, у зимовий період вищевказана категорія за нашими даними вдовольняється лише у 24%.

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Там само.

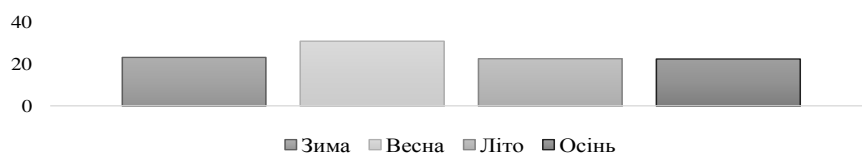

Рис. 3.10. Пори року, характерні жінкам, які задовольняють потребу в домінуванні злочинним насильницьким шляхом

Відрізняється потреба в домінуванні від вищерозглянутої потреби і за днями тижня. Так, на відміну від потреби в самоствердженні – де найбільше переважають вихідні дні, потреба в домінуванні найчастіше забезпечується жінками в середу (29%) (рис. 3.11)¹.

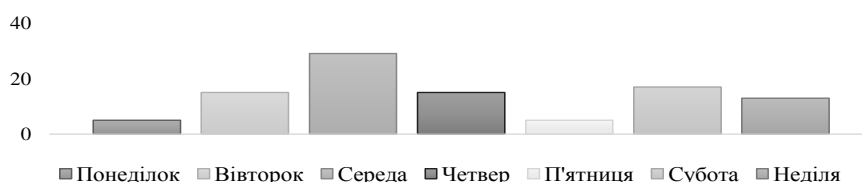

Рис. 3.11. День тижня, притаманний жінкам, які задовольняють потребу в домінуванні злочинним насильницьким шляхом

Ми можемо зробити висновок, що потреба в домінуванні відрізняється від потреби в самоствердженні й за годинами задоволення. Так, потреба в домінуванні найчастіше вдовольняється у вечірні часи (18:00-24:00 год.), на які припадає 45% (рис. 3.12)², про що не можемо сказати про потребу в самоствердженні, яка забезпечується у денні часи.

Рис. 3.12. Години доби, характерні жінкам, які задовольняють потребу в домінуванні злочинним насильницьким шляхом

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Там само.

Натомість, протягом денних часів доби (06:00-18:00 год.) спостерігається поступове зниження до 35,6 %.

Місце задоволення потреби.

Досить великий відсоток досліджуваної категорії жінки забезпечують у будинку, а саме 68,2% (табл. 3.6)¹. Це свідчить про те, що саме в будинку у жінок з потерпілим виникали конфлікти на ґрунті особистих неприязних відносин, які призводили до актуалізації потреби. До того ж, значна частина жінок вдовольняли її у стані алкогольного сп'яніння (44%).

Таблиця 3.6

Місце задоволення потреби в домінуванні злочинним насильницьким шляхом

Вчинення злочинів у будинку	Вчинення злочинів на вулиці	Вчинення злочинів у «інших» місцях
68,2 %	12 %	19,8 %

Дії, які пов'язані із задоволенням потреби.

Більшість жінок забезпечували потребу в домінуванні шляхом нанесення ударів ножем (58,2%) (табл. 3.7)², що є значно більшим у порівнянні з потребою в самоствердженні (на 11,2%). Іншою небезпечною дією, яка допомагала їй задовольнити була дія, яка пов'язана з нанесенням тілесних ушкоджень ногами та руками (21,5 %).

Таблиця 3.7

Дії, які пов'язані із задоволенням потреби в домінуванні злочинним насильницьким шляхом

Нанесення тілесних ушкоджень ногами та руками	Нанесення ударів ножем	Інше
21,5 %	58,2 %	20,3 %

Необхідно підкреслити, що вдоволення потреби в домінуванні є способом: 1) умисного вбивства (ст. 115 КК України); 2) умисного тяжкого тілесного ушкодження (ст. 121 КК України). До того ж найбільше дана потреба забезпечується способом умисного тяжкого тілесного ушкодження (ст. 121 КК України) (61,3%).

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Там само.

Узагальнюючи вищенаведену інформацію, ми наведемо приклад із судової практики потреби в домінуванні, яка задовольнялась злочинним насильницьким шляхом.

Відповідно до вироку Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 30 вересня 2011 року (справа № 0603/1-396/11) В. засуджено за ч. 1 ст. 121 КК України за те, що 22 травня 2011 року приблизно о 19 годині 00 хвилин В., знаходячись поряд з будинком на ґрунті раптово виниклих неприязних відносин з чоловіком, вирішила умисно заподіяти останньому тілесні ушкодження.

В ході судового слідства В. свою вину у вчиненні злочину визнала повністю та по суті обвинувачення пояснила, що потерпілий її чоловік. Стосунки з ним нормальні. 22 травня 2011 року вона поїхала в м. Бердичів по справах. В цей час чоловік мав знайти роботу. Повернулася додому близько 19 години. Чоловік був у стані алкогольного сп'яніння. Коли В. запитала в нього чи знайшов він роботу, то чоловік відповів їй брутальною лайкою. **У відповідь на невиконання її рішення (тобто, на не підпорядкування) В. нанесла потерпілому два удари своєю сумкою по голові, після чого нанесла близько 3 ударів держакон від сапи по голові потерпілому¹.**

Потреба в безпеці.

Варто зазначити, що безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз². На думку Я.Й. Малик, безпеку необхідно розглядати як потребу людини у впевненості, стабільності життя, захисту від того, що може йому зашкодити³.

Узагальнюючи вищевикладене, В.М. Пасічник стверджує, що потреба у безпеці є однією із базових людських потреб, яка полягає передусім у необхідності захисту людського життя,

¹ Архів кримінальних справ Першотравневого районного суду м. Чернівці, Садгирського районного суду м. Чернівці, Шевченківського районного суду м. Чернівці.

² Пасічник В.М. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою. *Науковий вісник: Демократичне врядування*. 2011. Вип. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVr_2011_7_7.pdf.

³ Малик Я. Економічна безпека України: внутрішні та зовнішні чинники : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. 256 с. С. 72.

забезпечення стабільності умов його існування, від чого залежить задоволення інших її потреб¹.

Соціально-демографічна характеристика суб'єкта задоволення потреби.

Цікавим є те, що на відміну від потреб в самоствердженні та домінуванні (характерна вікова група – 25-39 років), потреба в безпеці, яка забезпечується насильницьким шляхом найбільш характерна жінкам віком від 19-24 років (75%) (рис. 3.13)².

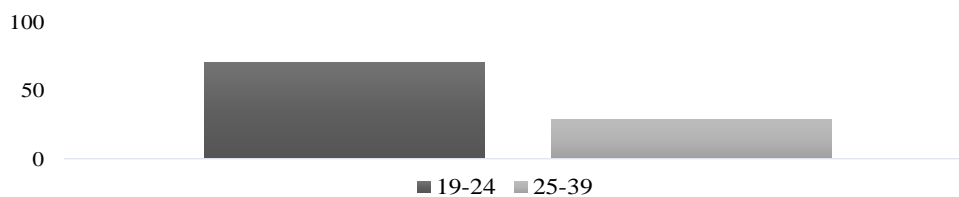

Рис. 3.13. Вік жінок, які задовольняють потребу в безпеці злочинним насильницьким шляхом

Жінки на момент вдоволення ними потреби в безпеці були як розлученими, так і неодруженими (50%) (рис. 3.14)³. Також необхідно відмітити, що 47% жінок, які її забезпечували мали на утриманні неповнолітніх дітей. Можна підкреслити, що двом попереднім потребам не було притаманно задоволення їх розлученими жінками.

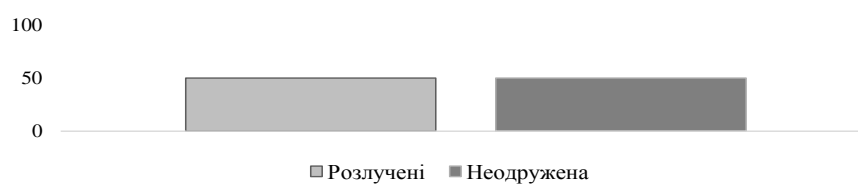

Рис. 3.14. Сімейний стан жінок, які задовольняють потребу в безпеці злочинним насильницьким шляхом

¹ Пасічник В.М. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою. *Науковий вісник: Демократичне врядування*. 2011. Вип. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVr_2011_7_7.pdf.

² Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

³ Там само.

Більшість жінок, які забезпечували потребу в безпеці, так само як і вищерозглянуті потреби, мали середню освіту (54,9%) (рис. 3.15)¹. До того ж, такі жінки на момент її вдоволення не працювали (100%) та раніше були не судимими (100%), що свідчить про абсолютну незайнятість жінок та про те, що вони задовольняли її таким шляхом вперше.

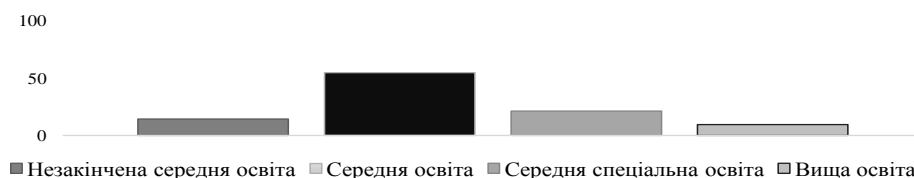

Рис. 3.15. Рівень освіти жінок, які задовольняють потребу в безпеці злочинним насильницьким шляхом

Час задоволення потреби.

Порівнюючи потребу в безпеці з вищерозглянутими потребами, ми бачимо, що, на відміну від потреби в самоствердженні, значна частина жінок задовольняли досліджувану категорію, як і потребу в домінуванні, у весняний період, що складає 33,3% (рис. 3.16)².

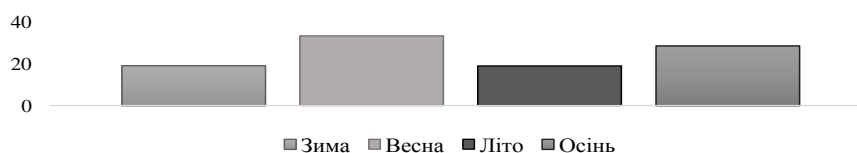

Рис. 3.16. Пори року, характерні жінкам, які задовольняють потребу в безпеці злочинним насильницьким шляхом

За днями тижня найчастіше потреба в безпеці, на відміну від потреби в домінуванні (характерний день – середа), забезпечується у неділю (35%) (рис. 3.17)³. Даний день тижня частково притаманний і потребі в самоствердженні.

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Там само.

³ Там само.

Рис. 3.17. День тижня, характерний жінкам, які задовольняють потребу в безпеці злочинним насильницьким шляхом

В рівній кількості жінки задовольняють її у вечірній (18:00-00:00 год.) та нічний часи (00:00-06:00 год.), що складає 35,7% (рис. 18)¹, що є частково спільним із потребою в домінуванні та водночас відмінним у порівнянні з потребою в самоствердженні.

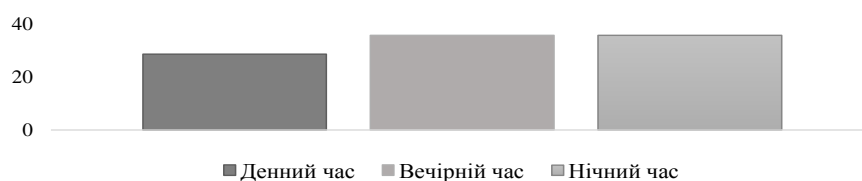

Рис. 3.18. Години доби, характерні жінкам, які задовольняють потребу в безпеці злочинним насильницьким шляхом

Місце задоволення потреби.

Як і вищерозглянуті потреби, досліджувана категорія найчастіше забезпечується у будинку (95,3%) (табл. 3.8)². Однак відсоток задоволення даної потреби значно вищий ніж попередніх двох потреб. Зокрема, на 24,3% більше, ніж вдоволення потреби в домінуванні та на 29,3% більше, ніж – потреби в самоствердженні.

Таблиця 3.8

Місце задоволення потреби в безпеці злочинним насильницьким шляхом

Вчинення злочинів у будинку	Вчинення злочинів у «інших» місцях
92,5 %	7,5 %

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Там само.

Дії, які пов'язані із задоволенням потреби.

Основним знаряддям її забезпечення є дія, пов'язана з нанесенням ударів ножем (71,2%) (табл. 3.9)¹. До того ж, ми спостерігаємо той факт, що 40% жінок задовольняли її у стані алкогольного сп'яніння, яка набагато рідше (на 31%) задовольнялась у такому стані, ніж потреба в самоствердженні.

Таблиця 3.9

Дії, які пов'язані із задоволенням потреби в безпеці злочинним насильницьким шляхом

Нанесення ударів ножем	Інше
71,2 %	28,8 %

Також слід підкреслити, що забезпечення потреби в безпеці є способом: 1) умисного вбивства (ст. 115 КК України); 2) умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України); 3) умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони (ст. 118 КК України). До того ж найбільше дана потреба забезпечується способом умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони (ст. 118 КК України) (92%).

Узагальнюючи вищенаведену інформацію, ми наведемо приклад із судової практики потреби в безпеці, яка задовольнялась злочинним насильницьким шляхом.

Відповідно до вироку Броварського міськрайонного суду Київської області від 17 жовтня 2013 року (справа № 361/8264/13-к.) А. засуджено за 118 КК України за те, що А. 23 травня 2013 року приблизно о 13 год. 30 хв. А., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, відпочиваючи на дивані за місцем свого тимчасового проживання почувши крики та нецензурну лексику, від чого прокинулась, побачила свого співмешканця, який тримаючи сокиру в руках, погрожував її вбити.

Злякавшись цього, А., швидко піднялась із дивану, в цей час потерпілий, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння та намагаючись нанести удар сокирою, не втримався на ногах та впав на диван при цьому продовжував тримати сокиру в руках

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

Продан Т.В. Кримінологічна характеристика жіночої насильницької злочинності в Україні та погрожував фізичною розправою, намагався піднятися на ноги.

Усвідомлюючи реальну загрозу своєму життю та здоров'ю, раптовість та несподіваність нападу, а також те, що потерпілий міцнішої тілобудови, обвинувачена, з метою захисту та припинення протиправного посягання, схопила правою рукою кухонний ніж, який лежав поряд на столі, та умисно нанесла ним один колото-різаний удар в праву область грудної клітини потерпілому, що призвело до пошкодження серця та аорти і заподіяло його смерть¹.

Потреба в повазі.

Відповідно до ст. 28 Конституції України кожен має право на повагу до його гідності. Кожна людина поважає себе і свої моральні принципи, і кожна людина є цінністю для суспільства. Якщо порушується її воля, то, як правило, не може не бути порушено і її честь та гідність².

О.Є. Звірко, В.В. Сухонос зазначають, що повага – це шанобливе поводження з людиною (ставлення до неї з боку інших людей), що відповідає правовим та етичним нормам, прийнятим в даному суспільстві. Це означає, що дотримання, охорона та захист прав та свобод людини виражають сутність поваги до честі та гідності особи³. Відповідно до словника української мови повага – це почуття шани, прихильне ставлення, що ґрунтується на визнанні чийх-небудь заслуг, високих позитивних якостей когось, чогось⁴.

На нашу думку, задоволення потреби в повазі викликає почуття впевненості в собі, відчуття своєї корисності, цінності. Перешкоди в реалізації потреби в повазі ведуть до появи почуття неповноцінності, слабкості та безпорадності.

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. К. : Юридична думка, 2012. С. 362-363.

³ Звірко О.Є., Сухонос В.В. Зміст принципу поваги до честі і гідності особи на стадії порушення кримінальної справи, дізнання і досудового слідства та процесуальні механізми його реалізації. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 1 (4). С. 129-130.

⁴ Словник української мови / Білодід І.К. та ін. : в 11 т. (1970-1980). Том 6, 1975. С. 631.

Соціально-демографічна характеристика суб'єкта задоволення потреби.

За результатами нашого дослідження, ми спостерігаємо, що жінки на момент забезпечення ними вказаної категорії перебували в шлюбі (73,5%) (рис. 3.19)¹, що є спільним із потребою в домінуванні. Проте, потреба в повазі задовольняється в шлюбі на 15,5% все ж таки частіше, ніж потреба в домінуванні. Також варто відзначити, що жінки, які забезпечують дану потребу мають на утриманні неповнолітніх дітей (29%).

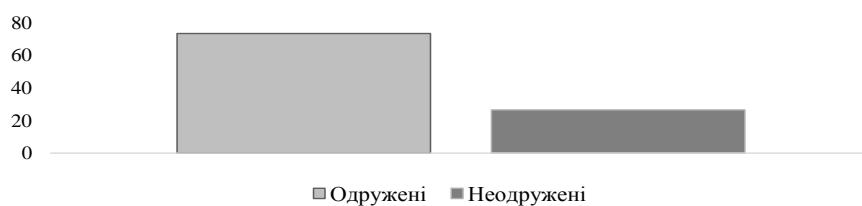

Рис. 3.19. Сімейний стан жінок, які задовольняють потребу в повазі злочинним насильницьким шляхом

Що стосується рівня освіти, то ми можемо спостерігати, що як і попередні потреби, жінки, які задовольняли потребу в повазі мали середню освіту (62%) (рис. 3.20)². Проте, слід підкреслити, що жінки вдовольняли її з таким рівнем освіти частіше, ніж інші потреби. До того ж, розглядувана нами категорія займає перше місце серед інших потреб за рівнем освіти. Значна частина жінок на момент її забезпечення не працювали (55%) та раніше були не судимими (79%).

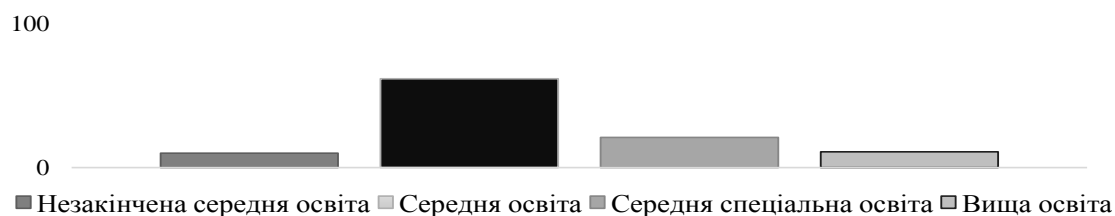

Рис. 3.20. Рівень освіти жінок, які задовольняють потребу в повазі злочинним насильницьким шляхом

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Там само.

Час задоволення потреби.

Найчастіше досліджувана потреба задовольнялась жінками у осінній період і складає 39% (рис. 3.21)¹, що не є характерним для вищерозглянутих потреб.

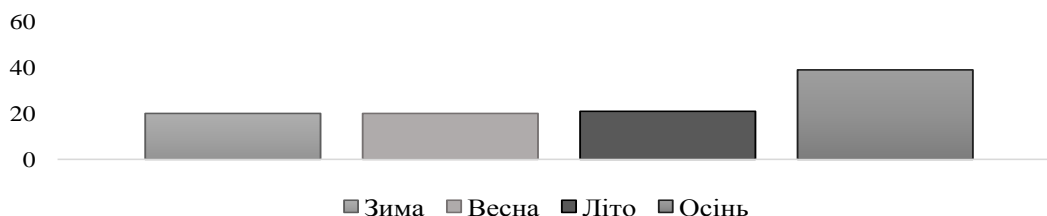

Рис. 3.21. Пори року, характерні жінкам, які задовольняють потребу в повазі злочинним насильницьким шляхом

За днями тижня найчастіше вона, на відміну від потреби в домінуванні, забезпечується у неділю (32%) (рис. 3.22)², що є спільним з потребою в безпеці та частково з потребою в самоствердженні. Однак, досліджувана нами категорія на 3% забезпечується рідше, ніж потреба в безпеці.

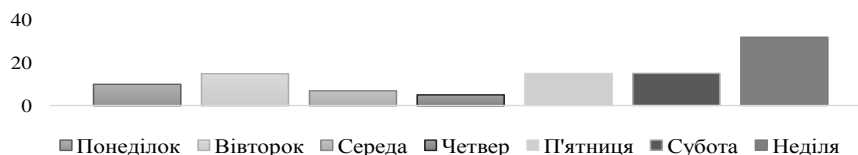

Рис. 3.22. День тижня, характерний жінкам, які задовольняють потребу в повазі злочинним насильницьким шляхом

Потреба в повазі, за результатами нашого дослідження, як і потреба в домінуванні, забезпечується у вечірній час (18:00-00:00 год.), на які припадає 41,7% (рис. 3.23)³, на відміну від потреб в самоствердженні та в безпеці. До того ж можна спостерігати, що відсоток вдоволення потреб в повазі та в домінуванні фактично однаковий. Лише на 3,3% потреба в повазі задовольняється частіше.

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Там само.

³ Там само.

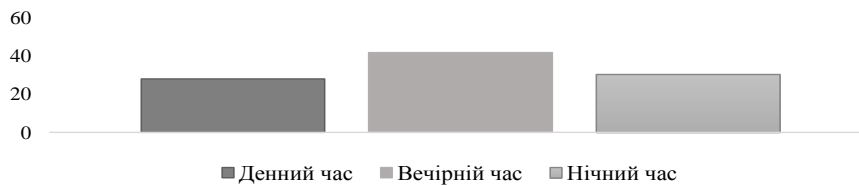

Рис. 3.23. Години доби, характерні жінкам, які задовольняють потребу в повазі злочинним насильницьким шляхом

Місце задоволення потреби.

В абсолютній більшості вищенаведена категорія задовольняється у будинку (100%), що на 36,8% частіше, ніж потреба в самоствердженні, на 31,8% – ніж потреба в домінуванні та на 7,5% – ніж потреба в безпеці.

Дії, які пов’язані із задоволенням потреби.

Потреба в повазі, як ми бачимо, забезпечується шляхом нанесення ударів ножом (67%) (табл. 3.10)¹. Також можна спостерігати той факт, що дана потреба задовольняється шляхом вчинення такої дії рідше, ніж потреба в безпеці на 4,2%. Проте частіше, ніж потреба в самоствердженні (на 20%) та потреба в домінуванні (на 8,8%). До того ж, ми не можемо оминути й те, що 29% жінок вдовольняли її у стані алкогольного сп’яніння.

Таблиця 3.10

Дії, які пов’язані із задоволенням потреби в повазі злочинним насильницьким шляхом

Нанесення ударів ножом	Удушення	Інше
67 %	20 %	13 %

Також треба відзначити, що забезпечення потреби в повазі є способом умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК України), що не є характерним для всіх вищерозглянутих потреб.

Узагальнюючи вищенаведену інформацію, ми наведемо приклад із судової практики потреби в повазі, яка задовольнялась злочинним насильницьким шляхом.

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

Відповідно до вироку Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 16 березня 2007 року (справа № 1-196/2007) *М. засуджено за ст. 116 КК України за те, що М. 26 червня 2006 року, близько 07 год. 10 хв. ранку, повернувшись від батьків із м. Болехова, зайшла в під'їзд свого будинку та піднявшись на другий поверх, спробувала відчинити вхідні двері власної квартири, при цьому вона помітила, що двері квартири зачинені із середини. Приблизно через 30 хв. М. почула, що відчиняються вхідні двері її квартири, і в цей же момент вона побачила, що її чоловік виводить із квартири не знайому їй раніше жінку, що перебувала в стані алкогольного сп'яніння. Помітивши потерпілу, М. внаслідок **виниклої у неї тяжкої образи з боку потерпілої, а саме в перебуванні сторонньої жінки в стані алкогольного сп'яніння в приміщенні її квартири та з її чоловіком, що принижувало честь і гідність М.,** на її думку, як дружини і згідно заключення судово-психологічної експертизи, перебуваючи внаслідок цього в стані сильного душевного хвилювання, яке виникло раптово, що значною мірою знизило здатність М. усвідомлювати свої дії та керувати ними, діючи умисно, на ґрунті ревності та захисту своєї честі і гідності, з метою позбавлення життя потерпілої, в приміщенні коридору власної квартири, схопила потерпілу за ший та задушила її¹.*

Потреба матеріального характеру.

Потреба як спонування до дії завжди спрямована на той чи інший предмет, і особливості останнього (в конкретних умовах даного соціального середовища, даного суспільства, класу) значною мірою формують якості особистості².

М.М. Бережний стверджує, що під матеріальними слід розуміти потреби в коштах і умовах задоволення біологічних, соціальних та духовних потреб. Він зазначає, що матеріальні потреби не є безмежними. Вони, на його думку, кількісно визначені для кожної країни, кожного регіону і кожної сім'ї та

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Кикнадзе Д.А. Потребности. Поведение. Воспитание. Под ред. и при участии В.Г. Афанасьева. М., «Мысль», 1968. С. 107.

виражаються в таких поняттях, як «продовольчий кошик», «прожитковий мінімум» та ін.¹

Відповідно до словника української мови матеріальна потреба, пов'язана з володінням певною власністю, з прибутками, заробітком, грошима².

Таким чином, матеріальні потреби – це ті потреби, які спрямовані на оволодіння певними благами, які забезпечать безпеку від внутрішніх та зовнішніх факторів.

Соціально-демографічна характеристика суб'єкта задоволення потреби.

Більшість жінок на момент задоволення ними потреби матеріального характеру, як і потреби в самоствердженні та потреби в безпеці, не перебували в шлюбі (54%) (рис. 3.24)³. Можна спостерігати те, що досліджувана категорія на 10,9% забезпечується більше, ніж потреба в самоствердженні та на 4% – більше, ніж потреба в безпеці. Варто підкреслити, що жінки на момент її вдоволення мали неповнолітніх дітей (41%).

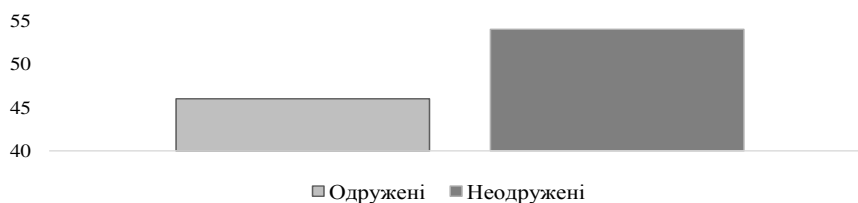

Рис. 3.24. Сімейний стан жінок, які задовольняють потреби матеріального характеру злочинним насильницьким шляхом

Цікавим є те, що потреби матеріального характеру забезпечували жінки, які мали середню спеціальну освіту (20,5%) (рис. 3.25)⁴, на відміну від вищерозглянутих нами потреб – де переважала середня освіта. Ми прослідковуємо ще й те, що жінки, які вдовольняли розглядувану нами категорію на момент

¹ Бережной Н.М. Человек и его потребности. Под редакцией В.Д. Диденко. М.: «Форум», 2000. С. 67.

² Словник української мови / Білодід І.К. та ін. : в 11 т. (1970-1980). Том 4, 1973. С. 646.

³ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

⁴ Там само.

вчинення злочину не працювали (52,5%) та раніше були не судимими (70%).

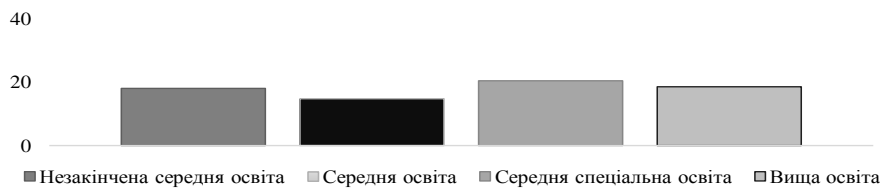

Рис. 3.25. Рівень освіти жінок, які задовольняють потреби матеріального характеру злочинним насильницьким шляхом

Час задоволення потреби.

Більшість жінок забезпечували потребу матеріального характеру, так само як і потребу в повазі, у осінній період (36,5%) (рис. 3.26)¹. Однак така потреба, все ж таки задовольнялась на 2,5% рідше, ніж потреба в повазі.

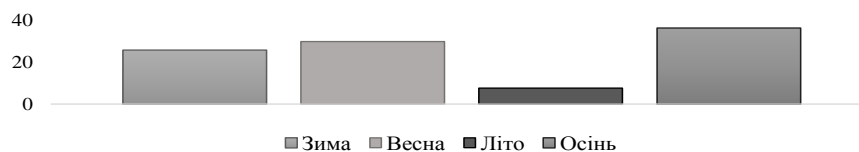

Рис. 3.26. Пори року, характерні жінкам, які задовольняють потреби матеріального характеру злочинним насильницьким шляхом

За днями тижня найчастіше вищенаведена потреба, на відміну від вищерозглянутих потреб, задовольняється у четвер (24%) (рис. 3.27)². Слід також підкреслити, що практично найменший відсоток вдоволення даної потреби припадає на вихідні дні, на відміну від вищерозглянутих потреб, на які припадає найбільший відсоток, крім потреби в домінуванні.

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Там само.

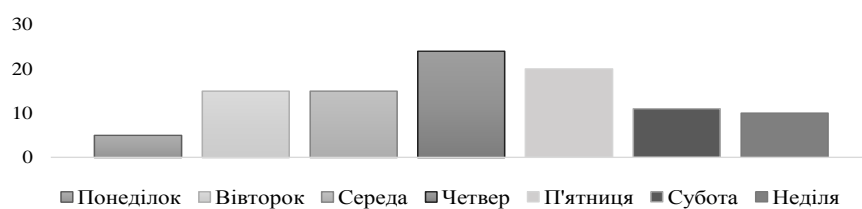

Рис. 3.27. День тижня, характерний жінкам, які задовольняють потреби матеріального характеру злочинним насильницьким шляхом

Задоволення потреби матеріального характеру, за результатами нашого дослідження, пов'язано з вечірніми часами (18:00-00:00 год.), на які припадає 39% (рис. 3.28)¹. Також ми можемо зробити такі висновки: по-перше, потреба в домінуванні, як і досліджувана категорія, припадає на вечірній час і забезпечується на 6% більше; по-друге, на 2,7% більше забезпечується у вечірній час потреба в повазі, ніж вищевказана потреба.

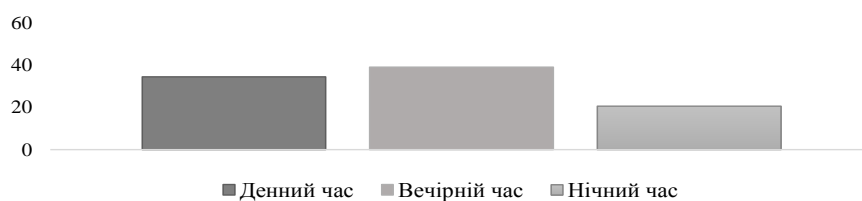

Рис. 3.28. Години доби, характерні жінкам, які задовольняють потреби матеріального характеру злочинним насильницьким шляхом

Місце задоволення потреби.

Потреба матеріального характеру, як і всі розглядувані нами вище потреби, забезпечується в основному в будинку (72%) (табл. 3.11)². Ми можемо спостерігати лише те, що відсоток кожної вищерозглянутої категорії є різним. Так, потреба матеріального характеру вдовольняється у даному місці

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Там само.

на 28% рідше, ніж потреба в повазі та на 20,5% – ніж потреба в безпеці. Проте, потреба матеріального характеру вдовольняється на 8,8% більше, ніж потреба в самоствердженні та – на 3,8% більше, ніж потреба в домінуванні.

Таблиця 3.11

**Місце задоволення потреби матеріального характеру
злочинним насильницьким шляхом**

Вчинення злочинів у будинку	Вчинення злочинів у «інших» місцях
72 %	28 %

Дії, які пов'язані із задоволенням потреби.

Що стосується дій, які пов'язані із задоволенням потреби, то можна ствердно сказати, що забезпечення даної потреби, пов'язане із нанесенням ударів ножом (33,4%) (табл. 3.12)¹. Ми можемо зробити висновок, що вона забезпечується шляхом такої дії найменше, ніж інші потреби жінок, які забезпечуються насильницьким шляхом. До того ж, варто підкреслити, що 18,5% жінок вдовольняли її у стані алкогольного сп'яніння.

Таблиця 3.12

**Дії, які пов'язані із задоволенням потреби матеріального характеру
злочинним насильницьким шляхом**

Нанесення ударів ножом	Нанесення тілесних ушкоджень ногами та руками	Удушення	Інше
33,4 %	22,7 %	25,4 %	18,5 %

Також слід відзначити, що забезпечення потреби матеріального характеру є способом: 1) умисного вбивства (ст. 115 КК України); 2) умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України); 3) умисного тяжкого тілесного ушкодження (ст. 121 КК України). До того ж найбільше дана потреба забезпечується способом умисного вбивства (ст. 115 КК України) (42%).

Узагальнюючи вищенаведену інформацію, ми наведемо приклад із судової практики потреби матеріального характеру, яка задовольнялась злочинним насильницьким шляхом.

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

Відповідно до вироку Київського районного суду м. Донецька від 19 грудня 2013 року (справа № 1/257/468/13.) Б. та В. засуджено за ч. 2 п.п. 6, 12 ст. 115 КК України за те, що Б. та В. вчинили умисне вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині, вчинене з корисливих мотивів, за попередньою змовою групою осіб.

Так, 2 вересня 2011 року приблизно о 0 годині Б. та В. в районі вул. Поліграфічної в м. Донецьку познайомилися з потерпілим, спільно з яким з метою розпивання спиртних напоїв прибули до місця тимчасового проживання В. до ділянки місцевості у вигляді майданчика з тильного боку гаражу гаражного кооперативу «Лада». Тоді ж 2 вересня 2011 року приблизно о 1 годині в ході спільного розпивання спиртних напоїв з потерпілим підсудні Б. та В. вступили між собою в змову про вчинення умисного вбивства з метою **заволодіння його майном**. Діючи на виконання зазначеного умислу, Б. та В. під приводом вступу в інтимний зв'язок спонукали потерпілого зняти з себе верхній одяг, а Б. зав'язала йому очі своєю хусткою, після чого Б. та В., діючи за попередньою змовою з метою вчинення умисного вбивства **для наступного заволодіння його майном**, обмотали навколо шиї потерпілого собачий повідець, що належав В., стали тягнути зазначений повідець кожна у свою сторону і таким чином душили потерпілого протягом близько п'яти хвилин, заподіявши потерпілому дві незамкнуті криво-горизонтальні смуги тиску на правій бічній і передній поверхні шиї. Внаслідок спричинення таких тілесних ушкоджень потерпілий втратив свідомість. Потім переконавшись у тому, що смерть потерпілого ще не наступила, Б. та В. з метою умисного вбивства потерпілого, нанесли йому сім ударів ножем в область грудної клітки, заподіявши смерть потерпілому. **Безпосередньо після умисного спричинення смерті потерпілому Б. та В. умисно заволоділи майном**, що належало потерпілому: грошима в сумі 55 гривень, мобільним телефоном «Самсунг» вартістю 226 гривень 10 коп., з сім-картою вартістю 35 гривень, на рахунку якої знаходилися грошові кошти в сумі 50 гривень, а усього майном на загальну суму 366 гривень 10 коп., спричинивши потерпілому матеріальну шкоду

на зазначену суму, і з зазначеним викраденим майном з місця злочину скрилися, а невдовзі спільно розпорядилися зазначеним майном, спільно витративши частину викрадених у потерпілого грошових коштів¹.

Однак, наявна потреба жінки не може бути задоволена у злочинний насильницький спосіб без відповідної сприяючої ситуації, оскільки саме ситуація актуалізує наявну потребу жінки. А тому, ми звернемо вашу увагу на **ситуації в яких найчастіше жінки задовольняють потреби злочинним насильницьким шляхом.**

Відтак, задоволенню потреби в самоствердженні, на думку В.І. Мельника, передували психогенні травмуючі ситуації, які відмічались тривалістю, зачіпали глибоко значущі для цих жінок сторони особистого життя. В основному, на його думку, це були складні конфліктні внутрішньосімейні обставини, обумовлені зрадою чоловіка, його періодичним залишанням сім'ї, приниженням гідності особистості. У зв'язку з цим, як стверджує В.І. Мельник, на фоні зниженого настрою у жінок спостерігались роздратованість, тривога, слізливість, підвищена втомлюваність, порушення сну, зниження апетиту, працездатності, головний біль, запаморочення. Депресивний афект, на його думку, у жінок був тісно пов'язаний з психогенною травмуючою ситуацією і його вираженість залежала від сили і значущості психогенного фактору. Він підкреслює, що жінки були обтяжені своїм станом, визначали його як нервовий зрив. Він стверджує, що при поглибленні депресивного стану у них виникали думки про безглуздість існування, самогубство і вбивство чоловіка, однак ці ідеї були нестійкими, залежали від зовнішніх обставин. Разом із тим, на його думку, нашарування на хронічну психогенну ситуацію нових, додаткових психогенних травм, які мали особливу індивідуальну значущість, підсилювало їх емоційну напругу. Активного адекватного пошуку до розв'язання сформованої ситуації у цих жінок не було². Як наслідок жінки вчиняли

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Мельник В.І. Психогенні депресії в період клімаксу як фактор ризику скоєння тяжких кримінальних дій. *Галицький лікарський вісник*. 2003. Т. 10. № 4. С. 50.

насильницькі злочини, оскільки хотіли підвищити самооцінку, самоповагу та рівень власної гідності. При цьому, на думку В.І. Мельника, в період вчинення злочину дії жінок були цілеспрямовані, прослідковувалась залежність їх поведінки від обставин, які складались¹.

Більшість жінок реалізовували потребу в домінуванні в ситуації виниклого конфлікту між ними та потерпілим. Розглядаючи конфлікт як зіткнення протилежних позицій, цілей, думок і поглядів опонентів, суб'єктів взаємодії, англійський дослідник Е. Гідденс (E. Giddens) дав таке визначення конфлікту: «Під конфліктом я розумію реальну боротьбу між діючими людьми або групами, незалежно від того, які джерела цієї боротьби, її способи і засоби мобілізували кожную зі сторін»². До того ж, аналізуючи кримінальні справи Єдиного державного реєстру судових рішень (323 кримінальні справи) ми спостерігали, що жінки під час виниклого конфлікту намагались контролювати або підпорядкувати потерпілого, у них простежувалось протиріччя між їхніми прагненнями³. Не задоволення даної потреби шляхом підпорядкування потерпілого призводило до вчинення жінками злочинів насильницького характеру.

Проведені О.М. Жук психологічні дослідження жінок, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі за насильницькі злочини, свідчать, що більшість вчинених злочинів залежали від фізичної агресії потерпілого безпосередньо перед вчиненням злочину, а основними емоціями жінок перед вчиненням агресивних дій були страх, почуття загрози та небезпеки життю.⁴ Так, аналізуючи кримінальні справи Єдиного державного реєстру судових рішень (42 кримінальні справи), ми спостерігаємо, що насильницькі злочини були вчинені жінками в

¹ Мельник В.І. Психогенні депресії в період клімаксу як фактор ризику скоєння тяжких кримінальних дій. *Галицький лікарський вісник*. 2003. Т. 10. № 4. С. 50.

² Дойч М. Разрешение конфликта (конструктивные и деструктивные процессы). *Социально-политический журнал*. 1997. №1. С.208-209.

³ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

⁴ Жук О.М. Особиста характеристика жінок, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі. *Судова апеляція*. 2014. № 1 (34). С. 89.

ситуації реальної загрози їхньому життю та здоров'ю¹. У зв'язку з цим, вони вчиняли злочин з метою захисту від протиправної поведінки самого потерпілого. До того ж, вчинення насильницьких злочинів в ситуації захисту характеризувалися тим, що в більшості випадків вчинялися по раптово виниклому умислу.

Потреба матеріального характеру задовольнялась у сприяючій ситуації, тобто в ситуації, яка містить умови, що полегшують формування криміногенної орієнтації та мотивації, мотиву вчинення злочину, а далі – реалізацію злочинного намір.² Зокрема, аналізуючи кримінальні справи Єдиного державного реєстру судових рішень (27 кримінальних справ), ми спостерігаємо, що злочини вищенаведеної категорії були вчинені саме в ситуації відсутності у жінок певних матеріальних благ, а також легковажна поведінка самого потерпілого.³ Необхідно також відзначити, що ситуативний характер таких злочинів характеризувався тим, що вони вчинялися не по раптово виниклому умислу, на відміну від потреби в безпеці, та вчинялися в більшості випадків відносно чужих, раніше незнайомих людей.

Слід зазначити, що потреба в повазі, так само як потреба в самоствердженні реалізовувалась жінками в результаті тривалої, часто багаторічної, пов'язаної з внутрішньо родинним насильством, психогенної травмуючої ситуації. І відбувалось, на думку Є.В. Пovalюхіної, це в той момент, коли тиск, що створювався ситуацією, досягав найвищої критичної точки на тлі зниження внутрішньоособистісних ресурсів⁴. До того ж, як стверджує В.І. Мельник, у більшості жінок, які вчинили злочин

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 304.

³ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

⁴ Пovalюхіна Е.В. Нарциссические расстройства личности и делинквентность поведения на примере социально-психологических характеристик женщин, совершивших агрессивные действия против личности (клинический и психоаналитический аспекты). *Прикладная психология и психоанализ: электронный научный журнал*. 2010. № 1. URL: http://www.ppip.su/arhiv_gl/2010_1/nomer/pom06.php.

відмічались такі риси характеру, як сензитивність, тривожність, інтравертованість. На фоні вираженої психічної та фізичної астенії при дії додаткової гострої психогенної травми («остання крапля»), пов'язаної за змістом із попередньою психотравмуючою ситуацією, на його думку, у них розвинувся за типом реакції «короткого замикання» гострий психотичний депресивний стан. Він стверджував, що на висоті останнього жінки вчиняли тяжкі злочини, спрямовані на об'єкт своїх страждань¹.

Також, як відзначає Е.І. Елфімова, досить часто жінки задовольняли дану потребу в екстремальній ситуації. Зокрема, вона стверджує, що в таких умовах у них виникав особливий стан психічної напруженості – стрес, який, як правило, негативно впливав на результат поведінки. Не останню роль, на її думку, в таких конфліктних (стресових) ситуаціях відігравали емоції, оскільки реакції жінки на те чи інше явище зовнішнього середовища, її вчинки в певній ситуації в значній мірі залежать від емоційної реакції на зовнішню (навколишню) обстановку. Умови психічної напруженості, на її думку, призводили до погіршення або до повної дезорганізації поведінки. Продовжуючи свою думку вона підкреслює, що стан напруженості, особливо стресовий, робив величезний вплив на поведінку в конкретній ситуації. Вона зазначає, що при емоційній напруженості (стресі) жінка приймала рішення, яке у неї в звичайному стані могло б і не виникнути, зокрема, за таких умов вона легше вчиняла злочин².

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що потреба – це стан організму людини, який маючи потребу в чому-небудь, викликає пошукову активність її задоволення. За суб'єктом (носієм) потреб вони поділяються на потреби жінок та потреби чоловіків. Водночас, ми приходимо до висновку, що немає одночасно однакових потреб у жінок і чоловіків. Обов'язково одні і ті ж потреби у жінок або чоловіків

¹ Мельник В.І. Психогенні депресії в період клімаксу як фактор ризику скоєння тяжких кримінальних дій. *Галицький лікарський вісник*. 2003. Т. 10. № 4. 50-51.

² Елфімова Е.И. Криминалистическое значение психотравмирующей ситуации в насильственных преступлениях, совершаемых женщинами. *Бизнес в законе*. № 2. 2008. С. 151-152.

задоволені більше або менше. Аналізуючи потреби жінок, які задовольняються злочинним насильницьким шляхом, ми спостерігаємо, що жінки задовольняють у такий спосіб п'ять потреб в: самоствердженні, домінуванні, повазі, безпеці та потреби матеріального характеру. Вони в ієрархічно-пірамідальній структурі потреб людини А.Г. Маслоу відносяться до забезпечення потреб в безпеці (потреби: в безпеці та матеріального характеру) та до забезпечення потреб у визнанні (потреби: в самоствердженні, в домінуванні та в повазі), тобто до другого та четвертого рівнів. Спільними носіями всіх потреб є те, що: по-перше, на момент їх задоволення більшість жінок мали середню освіту (виняток – потреба матеріального характеру – середня спеціальна освіта), мали неповнолітніх дітей, не працювали та раніше були не судимими; по-друге, в основному вони вдовольнялись у вечірній час (виняток – потреба в самоствердженні – денний час); по-третє, вони в переважній більшості задовольнялись у будинку шляхом нанесенням ударів ножом. Відмінними носіями всіх потреб є те, що: по-перше, на момент їх вдоволення у жінок був різний сімейний стан (перебували як в шлюбі (потреба в самоствердженні, домінуванні, повазі), так і в не шлюбі (потреба в самоствердженні, безпеці, матеріального характеру)); по-друге, вони задовольнялись у різні пори року (потреба в домінуванні та безпеці – у весняний період, потреби в повазі, матеріального характеру – у осінній період, потреба в самоствердженні – у зимовий період); по-третє, вони забезпечувались у різні дні тижня (потреба в самоствердженні – у вихідні дні, потреба в безпеці та повазі – у неділю, потреба домінуванні – у середу та потреба матеріального характеру – у четвер); по-четверте, їм характерні різні статті КК України (потреби: в самоствердженні – ст.ст. 115, 121, 152 КК України, в домінуванні – ст.ст. 115, 121 КК України, в безпеці – ст.ст. 115, 117, 118 КК України, в повазі – ст. 116 КК України, матеріального характеру – ст.ст. 115, 117, 121 КК України)¹ (табл. 3.13)¹.

¹ Продан Т.В. Кримінологічна характеристика потреб жінок, задоволених злочинним насильницьким шляхом в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (2). С. 167.

Таблиця 3.13

**Характеристика потреб жінок, які задовольняються
злочинним насильницьким шляхом**

Характеристика потреби	Потреба в самостверженні	Потреба в домінуванні	Потреба в безпеці	Потреба в повазі	Потреба матеріального характеру
Вік	25-39 років (43%)	25-39 років; 40-65 років (40%)	19-24 років (71%)	-	-
Сімейний стан	Одружені і Неодружені (43,1%)	Одружені (58%)	Розлучені і Неодружені (50%)	Одружені (73,5%)	Неодружені (54%)
Наявність дітей	41,8%	17%	47%	29%	43%
Рівень освіти	Середня освіта (42,4%)	Середня освіта (38,7%)	Середня освіта (54,9%)	Середня освіта (62%)	Середня спеціальна освіта (20,5%)
Наявність роботи	Не працювали (57,6%)	Не працювали (78%)	Не працювали (100%)	Не працювали (55%)	Не працювали (52,5%)
Судимість	Не судимі (85,2%)	Не судимі (100%)	Не судимі (100%)	Не судимі (79%)	Не судимі (70%)
Пори року	Зимовий період (33,3%)	Весняний період (31,2%)	Весняний період (33,3%)	Осінній період (39%)	Осінній період (36,5%)
Дні тижня	Субота і Неділя (30%)	Середа (29%)	Неділя (35%)	Неділя (32%)	Четвер (24%)
Голини доби	Денний час (38%)	Вечірній час (45%)	Вечірній і Нічний часи (35,7%)	Вечірній час (41,7%)	Вечірній час (39%)
Місце задоволення потреби	Будинок (63,2%)	Будинок (68,2%)	Будинок (92,5%)	Будинок (100%)	Будинок (72%)
Стан алкогольного сп'яніння	71%	44%	40%	29%	18,5%
Спосіб	Нанесення ударів ножом (47%)	Нанесення ударів ножом (58,2%)	Нанесення ударів ножом (71,2%)	Нанесення ударів ножом (67%)	Нанесення ударів ножом (33,4%)
Стаття КК України	Ст. 121 КК України (57%)	Ст. 121 КК України (61,3%)	Ст. 118 КК України (92%)	Ст. 116 КК України (100%)	Ст. 115 КК України (42%)

¹ Архів кримінальних справ Першотравневого районного суду м. Чернівці, Садгирського районного суду м. Чернівці, Шевченківського районного суду м. Чернівці; Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

На нашу думку, можна зробити висновок, що найнебезпечнішою потребою, слід вважати, потребу в самоствердженні, оскільки вона займає перше місце в структурі таких потреб (44%) та вона найбільше задовольняється способом умисного вбивства (ст. 115 КК України) та умисного тяжкого тілесного ушкодження (ст. 121 КК України).

Потреби, які задоволені насильницьким способом можуть бути підтримані ситуацією виниклого конфлікту між потерпілим/потерпілою та злочинницею, черговою психогенною травмуючою ситуацією з боку потерпілого, ситуацією захисту, що супроводжувалась протиправною поведінкою самого потерпілого, а також підтримані ситуаціями, які містять умови, що полегшують формування злочинного мислення та злочинної волі, а далі – реалізацію злочинного наміру. На нашу думку, можна зробити висновок, що ситуація в якій жінка вчиняє насильницький злочин може мати різну ступінь криміногенності: штовхати, провокувати її на вчинення злочину або лише сприяти вчиненню злочину такої категорії.

3.2. Злочинне мислення жінок, які вчиняють насильницькі злочини

При наявності сформованої потреби, підтриманої необхідною ситуацією, активізується у механізмі злочинного поведінкового акту наступний етап – злочинне мислення. Для того, щоб дослідити злочинне мислення жінок, які вчиняють насильницькі злочини нам необхідно визначити зміст, який вкладається у поняття «мислення». Слід зазначити, що дослідженням категорії «мислення» займалися: О. Зельц,¹ С.Л. Рубінштейн², О.Д. Тихомиров³, Г.В. Щокін¹ та інші.

¹ Кашапов М.М. Психология творческого мышления профессионала : Монография. М. : ПЕР СЭ, 2006. С. 45-46.

² Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Издательство: Питер, 2002. С. 383-386.

³ Тихомиров О.Д. Психология мышления: навчальний посібник. М. : Видавництво Московського університету, 1984. С. 54.

Аналізуючи роботи вищенаведених вчених, ми спостерігаємо, що всі вони розуміють мислення як психічний процес пізнавальної діяльності особи, що характеризується опосередкованим і узагальненим відображенням дійсності в ході її розумових операцій, що виникає на основі практичної діяльності та пов'язаний із розв'язанням задачі.

Слід зазначити, що особа мислить для того, щоби розв'язати задачу, яка виникла перед нею і таким чином задовольнити специфічну потребу, яка виникла у неї на основі об'єктивації. Отже, розв'язання теоретичної задачі є головним завданням мислення. Але перш ніж безпосередньо переходити до мислення, особа звертається до акту об'єктивації, тобто розв'язання теоретичної задачі спочатку породжує акт об'єктивації. Що ж являє собою даний акт? Акт об'єктивації, на думку Д.М. Узнадзе, полягає в тому, що поведінка особи в результаті перешкоди затримується, її активність зупиняється і переноситься в теорію. Тобто наявні об'єкти стають предметом спостереження, а саме об'єктивуються². Це полягає в тому, що коли активна поведінка втрачає доцільність, особа перериває її і, звернувшись до акту об'єктивації, приступає до усвідомлення необхідної ситуації. У цей час у особи з'являється потреба з'ясувати причину своєї невдачі, тобто виникає потреба в пізнанні. Така потреба, в свою чергу, протиставляється проблемній ситуації, що заважає продовженню поведінки. У неї активізується система інтелектуально-моральної активності, використання якої дозволяє їй пізнати потрібні компоненти. Ці чинники є необхідними умовами, об'єднання яких разом із іншими компонентами в єдину установку дає можливість розв'язати розумову задачу³. Таким чином, можна зробити висновок, що акт об'єктивації дає можливість особі перенести

¹ Основы психологических знаний: Учебное пособие / Автор-составитель Г.В. Щёкин. 4-е изд., стереотип. К. : МАУП, 2001. С. 44.

² Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси : Издательство Академии наук Грузинской ССР, 1961. С. 101.

³ Надирашвили Ш.А. Установка и деятельность. Тбилиси: Издательство «Мецниереба», 1987. С. 250.

активність своєї поведінки в сферу теорії¹. Як бачимо з вищенаведеного, щоби виник процес мислення необхідно спочатку зупинити активність і перенести її в сферу теорії, а отже, ми приходимо до висновку, що мислення протікає на базі акту об'єктивації.

Треба зазначити, що мислення являє собою певний процес. Оскільки особа пізнає предмети і явища навколишнього світу через власний внутрішній світ за допомогою різних психофізіологічних функцій, то ми можемо зробити висновок, що мислення є не просто процесом, а є психічним процесом. До того ж ми спостерігаємо, що у зв'язку з тим, що особа повинна розв'язати задачу і тим самим обрати для цього варіант активного поведінкового акту, у неї починається розумова психічна активність, яка проявляється у повторенні, спостереженні, уявленні та увазі.

Повторення, на думку Д.М. Узнадзе, полягає в тому, що особа отримує можливість розглядати дійсність, як щось дане і повторюване. Так, на його думку, вона доходить до того, що починає споглядати світ, переживати його в аспекті спокою і нерухомості як щось самому собі ідентичне, доступне повторному сприйняттю і впливу². Тобто дана психічна активність являє собою постійне повернення до вже раніше отриманої інформації, систематичне відтворення вже певних фактів у пам'яті та повернення до подібної ситуації, з метою її застосування до ситуації, що виникла.

За допомогою такої психічної активності, як спостереження, особа активно, цілеспрямовано сприймає об'єкти, в ході чого отримуються знання про зовнішні сторони, властивості і відносини досліджуваного об'єкта. За допомогою спостереження, на думку Д.М. Узнадзе, особа починає повторно сприймати окремі ознаки (як властивості предмета). Він стверджує, що у цьому випадку, окремі якості, які особа відчуває, як певні чуттєві ознаки, тепер стають для неї властивостями відомого предмета. Це виходить, на його думку, в

¹ Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси : Издательство Академии наук Грузинской ССР, 1961. С. 115.

² Там само. С. 192.

результаті повторного переживання тих же властивостей і за допомогою слова – в результаті спільної роботи сприйняття та логічного (словесного) мислення – спостереження¹.

На етапі уявлення особа відтворює у своїй свідомості знання, що ґрунтуються на основі попередньо отриманої інформації зі спостереження. В основі всякого уявлення завжди лежить відтворення минулих відчуттів і сприйнятів. Як зазначає Д.М. Узнадзе, найбільш характерною формою уявлення є продукти пам'яті. Основною особливістю, на його думку, фактів пам'яті є та обставина, що вони все переживаються не як своєрідні змісту психіки, а як щось, що вже раз мало місце і зараз лише повторюється².

За допомогою уваги особа може зосередитися у певний момент в більшій чи меншій мірі на всіх об'єктах, які мають для неї значення з метою подальшого відкидання всіх непотрібних їй об'єктів для сконцентрування своєї уваги на чомусь одному з метою його повнішого дослідження. Сутність уваги полягає в тому, що вона робить свідомим те, що без неї вічно залишалося б поза свідомістю³. Таким чином, особа довільно може зосереджувати свою увагу то на одному, то на іншому об'єкті, навіть у тих випадках, коли в навколишній обстановці нічого не змінюється.

Таким чином, здійснивши ряд розумових операцій, пізнавши предмети за допомогою психічної активності особа приходить до мисленнєвого розв'язання задачі, обравши спосіб активного поведінкового акту. Саме обрання способу активного поведінкового акту є кінцевим етапом мислення. На цьому етапі особа розглядає всі можливі варіанти своєї поведінки і обирає для себе найдоцільніший, кожен з яких вона попередньо проаналізувала.

Отже, можна зробити висновок, що нагальне розв'язання задачі, яка в свою чергу залучає до пошуку варіантів її розв'язання чисельні розумові дії, активно проявляється тоді,

¹ Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси : Издательство Академии наук Грузинской ССР, 1961. С. 194-195.

² Там само. С. 195.

³ Там само. С. 196.

коли під впливом потреби визначається мета і в певній ситуації виникає перепона на шляху її досягнення¹, тобто коли виникає проблемна ситуація, яку необхідно розв'язати².

На основі вищевикладеного, ми приходимо до висновку, що в широкому розумінні під мисленням можна розглядати процес, що протікає на основі акту об'єктивації, який спрямований в ході здійснення психічної активності на розв'язання теоретичної задачі, результатом якого є обрання способу активного поведінкового акту. Виходячи з цього, у вузькому розумінні мислення – психічний процес, результатом якого є обрання способу активного поведінкового акту.

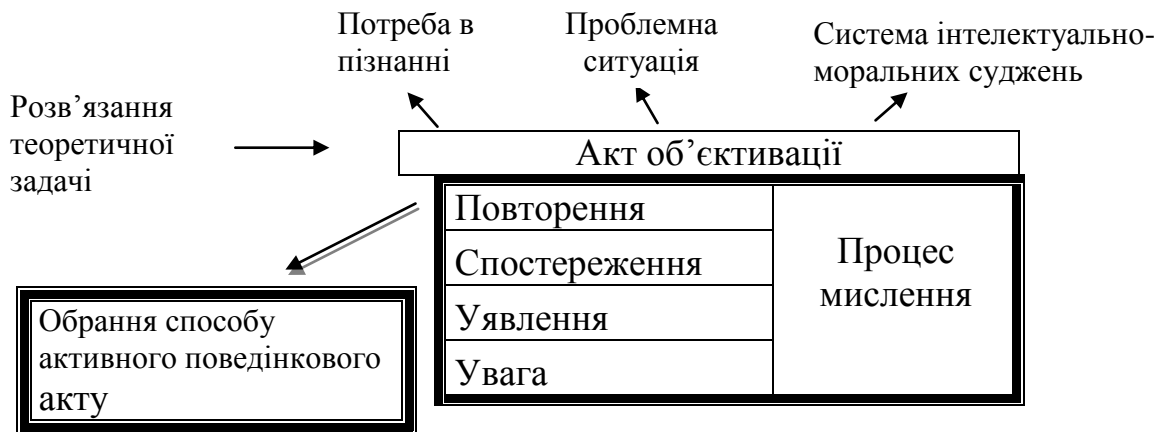

Рис. 3.29. Мислення (Т.В. Продан)

Оскільки ми досліджуємо злочинне мислення жінок, то ми припускаємо, що мислення жінок відрізняється від мислення чоловіків. Так, як зазначає О.І. Шушляпін обробка інформації у представників різної статі відбувається по-різному, а отже, вони думають по-різному і у них різне сприйняття, пріоритети та поведінка³. Як стверджує І.О. Гавриш чоловікам властиво мислити більш логічно, абстрактно і просторово. Жінка ж, на її думку, думає більш конкретно та часто спирається на інтуїцію. Вона зазначає, що чоловіки ставляться до більшості справ

¹ Бедь В.В. Юридична психологія: Навч. посіб. 2-ге вид., доп. і переробл. К. : МАУП, 2004. С. 65.

² Маклаков А. Г. Общая психология. СПб. : Питер, 2001. С. 300.

³ Шушляпін О.И. Мужчина и женщина: межличностные взаимоотношения, мышление и деятельность. *Новости медицины и фармации*. 2011. № 1-2 (351-352). С. 22.

раціонально, а жінки – емоційно, поширюючи одну думку на безліч ситуацій¹. М. Пугачьова підкреслює, що психологічною наукою вже на початку минулого століття було визначено, що у чоловіків логіка прямолінійна, сконцентрована на чомусь конкретному, а у жінок – інтуїтивна і пов'язана з урахуванням тисяч потрібних і непотрібних подробиць.² Також, на думку І.О. Гавриш, у критичних ситуаціях чоловіча психіка здатна швидко мобілізуватися і перебудуватися, а жіноча психіка як би трохи «запізнюється», вона не здатна змінити ставлення до реальності в найкоротші терміни (думки постійно фокусуються на дрібницях, які не допомагають змінити ситуацію). Вона зазначає, що мобілізація, зміна світовідчуття під конкретні життєві ситуації жінці даються нелегко і займають значний час. Чоловіки ж, як вона стверджує, реагують в подібних ситуаціях більш оперативно і з більшою ефективністю. На її думку, поява всіх цих відмінностей пов'язана, в першу чергу, з різним гормональним фоном, а отже, мислення чоловіків та жінок істотно розрізняються через низку об'єктивних обставин³. Як бачимо існують певні відмінності у мисленні жінок та чоловіків, а тому, вважаємо за можливе виділити окремо мислення жінок та мислення чоловіків. Також ми можемо говорити про те, що мислення може бути як незлочинне, так і злочинне. Зокрема, незлочинне мислення, на нашу думку, є процесом пошуку розв'язання задачі, вирішення якої не пов'язано з посяганням на охоронювані кримінальним законом цінності. Що стосується злочинного мислення, то детальніше ми його розглянемо нижче. Лише зазначимо, що на нашу думку, злочинне мислення опосередковано вивчається в рамках кримінальної психології. Це пояснюється тим, що одним із елементів її предмету є вивчення психологічних закономірностей, пов'язаних із

¹ Гавриш И.А. Формирование нравственных ориентаций личности на основе психологических различий мужчин и женщин. *Вестник МГОУ. Серия «Педагогика»*. № 1. 2011. С. 146.

² Пугачёва М.В. Чем разница мужской и женской психологий? URL: <http://www.myjane.ru/articles/text/?id=5996>.

³ Гавриш И.А. Формирование нравственных ориентаций личности на основе психологических различий мужчин и женщин. *Вестник МГОУ. Серия «Педагогика»*. № 1. 2011. С. 146, 144.

формування злочинної установки¹. А злочинне мислення, як ми зазначали вище, входить до злочинної установки.

Варто також зазначити, що чіткого поняття злочинного мислення ми не зустрічали. Проте, вчені дають певну характеристику даному способу мислення. Зокрема, К. Найт, Б.Р. Гарнер, Д.Д. Сімпсон, Дж. Т. Морі, П.М. Флін зазначають, що злочинне мислення розглядається як динамічний процес пізнання, яке може і повинно бути змінене у осіб, що вчинили злочини до того моменту, коли вони будуть звільнені з місць позбавлення волі та адаптовані в суспільстві. До того ж вони підкреслюють, що злочинні конструкції мислення, як асоціальні установки, розглядаються майже в усіх теоріях злочинної поведінки.² Як стверджує Г.Д. Уолтерс злочинне мислення розглядається як провісник злочинної поведінки³. До того ж Е. Балтен, Х. Нійман, К. Стаак підкреслюють, що злочинне мислення розглядається не лише як провісник злочинної поведінки, але і як елемент злочинної поведінки⁴. Таким чином, ми бачимо, що злочинне мислення розглядається в багатьох значеннях. Однак, на основі вищевикладеного ми можемо зробити висновок, що злочинне мислення є процесом пізнавальним і динамічним, яке обов'язково пов'язане зі злочинним актом.

В ході нашого дослідження, ми припускаємо, що мислення осіб, яке відхиляється або суперечить, тобто вступає в конфлікт з прийнятими в суспільстві нормами, які охороняються кримінальним законом, у вузькому значенні може називатись злочинним. Це пояснюється тим, що таке відхилення проявляється у посяганні на суспільні відносини та соціальні блага, які охороняються кримінальним законом. Як зазначає В.С. Батиргарєєва спосіб мислення, який забезпечує відповідні

¹ Васильев В.Л. Юридическая психология. СПб.: Питер, 2001. С. 301.

² Knight K., Garner B.R., Simpson D.D., Morey J.T., Flynn P.M. (2006). An Assessment for criminal thinking. *Journal of Crime & Delinquency* 52 (1). P. 159, 162.

³ Walters G.D. (2006). Appraising, researching and conceptualizing criminal thinking: a personal view. *Journal of Crim Behav Ment Health* 16 (2). P. 87.

⁴ Bulten E., Nijman H., Staak C. (2009). Measuring criminal thinking styles: The construct validity and utility of the PICTS in a Dutch prison sample. *Journal of Legal and Criminological Psychological* 14. P. 35.

поведінкові реакції людини, пов'язані саме з протиправними діями, образно можна визначити як злочинний¹.

Проте, виходячи з вищевикладеного ми не можемо визначити, коли виникає саме злочинне мислення у особи. Так, виходячи з вищенаведеного визначення «мислення» ми припускаємо, що злочинне мислення виникає на кінцевому етапі, а саме на етапі обрання способу активного поведінкового акту. Оскільки на попередніх етапах психічної активності особа лише розкриває зміст ситуації, яка виникла, досліджує її та припускає можливе розв'язання, яке може бути злочинним. Але припущення ще злочинного способу розв'язання, не означає, що у особи виникає злочинне мислення. Адже психічний процес, який здійснюється за допомогою психічної активності не може бути злочинним. Оскільки особа в ході психічної активності обробляє лише наявну інформацію і видає її в подальшому у вигляді логічного компонента – думок. Далі, на нашу думку, відбувається відбір найоптимальнішого способу на етапі обрання способу активного поведінкового акту, що буде втілений у вигляді дії.

Таким чином, ми доходимо до висновку, що припущення злочинного способу як одного із варіантів розв'язання особою задачі не може передбачати наявності у такої особи злочинного мислення, а тому і відповідно вищенаведені етапи мислення не є злочинними. Саме проаналізувавши всі ці етапи, розглянувши всі недоліки та переваги можливих способів розв'язання задачі, особа на останньому етапі «обрання способу активного поведінкового акту» приймає рішення про обрання саме злочинного з усіх доступних для неї. Тобто, ми спостерігаємо, що яке конкретне рішення, в тому числі і злочинне, буде прийнято вирішується за допомогою психічної активності, яка актуалізується в результаті усвідомлення поставленої задачі. А отже, на основі вищевикладеного, ми можемо припустити, що під злочинним мисленням слід розуміти психічний процес, результатом якого є обрання злочинного способу активного поведінкового акту.

¹ Батиргареева В.С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія. Х. : Право, 2009. С. 235.

Вище ми з'ясували, що мислення жінок в деякій мірі відрізняється від мислення чоловіків. А тому ми можемо припустити, що є злочинне насильницьке мислення жінок. Як ми вже зазначили, саме на кінцевому етапі «обрання способу активного поведінкового акту» у особи виникає злочинне мислення, а отже, на нашу думку, на даному етапі може виникати і злочинне насильницьке мислення жінок. Це пояснюється тим, що особа може обрати два способи, що пов'язані з порушенням норм, які охороняються кримінальним законом України. Зокрема, злочинне мислення можна поділити: на злочинне ненасильницьке мислення (наприклад, при заподіянні особі майнової шкоди шляхом викрадення майна або обману) та на злочинне насильницьке мислення (наприклад, при заподіянні особі смерті або тілесних ушкоджень), що дає нам змогу виділити саме злочинне насильницьке мислення жінок. Оскільки даний спосіб мислення виникає лише на останньому етапі, то слід підкреслити, що, як і при злочинному мисленні, у жінки на попередніх етапах не має злочинного насильницького мислення. Жінка на кінцевому етапі обирає злочинний спосіб активного поведінкового акту, але який пов'язаний із застосуванням насилля, метою якого є заподіяння особі смерті або тілесних ушкоджень¹.

Треба зазначити, що злочинне мислення само по собі не може виникнути в особи. У кожної особи, в тому числі і у жінки, присутнє злочинне мислення, однак його рівень різний. Це пояснюється тим, що кожна особа знає про можливість задоволення своєї потреби злочинним шляхом, проте не кожна особа таким способом поведінки обирає і реалізує його. А, отже, ми робимо висновок, що на формування злочинного мислення впливають певні фактори (психологічні, соціальні, фізичні). А тому під впливом певних факторів формується різний рівень злочинного мислення у особи. Зокрема, такими факторами можуть бути: рівень виховання, рівень освіти й культури, рівень матеріального забезпечення особи та ряд інших.

¹ Продан Т.В. Злочинне мислення жінок, які вчиняють насильницькі злочини. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2015. № 4. С. 154.

Одним з факторів, що впливає на рівень формування злочинного мислення є первинне мікросоціальне оточення – сім'я. Так, як зазначають Р. Берон та Д. Річардсон, саме в сім'ї особа проходить первинну соціалізацію. Вони стверджують, що на прикладі відносин між членами родини дитина навчається поведінки і формам відносин, які зберігаються у неї в підлітковому періоді та в зрілі роки. Реакції батьків на не правильну поведінку дитини, характер відносин між батьками і дітьми, рівень сімейної гармонії чи дисгармонії, характер відносин з рідними братами чи сестрами – ось фактори, які можуть зумовлювати агресивну поведінку дитини у сім'ї і поза нею, а також впливати на її відносини з оточуючими в зрілі роки¹. Також варто відмітити, що саме при низькому рівні виховання у особи більше шансів вчинити злочин у майбутньому. Зокрема, як стверджує О.Л. Старко, відсутність емоційних контактів дитини з батьками, зумовлює психологічне відчуження індивіда, що закладає основу подальшої дезадаптації. Відчуження може протікати відкрито (побої, образи, відсутність елементарної уваги та піклування) та приховано – при зовнішній увазі, зазвичай жорстокому контролі, що виключає наявність емоційних контактів². А тому неправильне виховання в дитинстві, несприятливі умови, конфлікти у сім'ї ведуть до певних відхилень в психіці особистості, які в свою чергу, підвищують можливість злочинної поведінки у особи в зрілі роки. Дівчинка, яка виховується у неповній родині або нещасливій родині, в якій батьки зайняті виключно своїми проблемами та потребами зростає закомплексованою та замкненою в собі жінкою. Негативний приклад чоловіка у вигляді її власного батька, спричиняє недовіру до осіб протилежної статі. Роль жертви, яку може виконувати її матір, вона дублює на себе. Всі ці чинники призводять до фрустрації та формують в ній комплекс руйнуючих якостей, через які вона не може реалізувати себе у

¹ Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. СПб. : Издательство « Питер», 1999. С. 93.

² Старко О.Л. Умисне вбивство матер'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. С. 82.

суспільстві та стає більш агресивною, прагне домінування. Це закладає першу цеглинку у створенні потенційної насильницької злочинниці. До того ж, дитина, особливо – дівчинка, є слабкою особою з несталою психікою та повною відсутністю уявлень про те, що дозволено, а що – ні. Постійне відчуття своєї провини (інколи незначної, але такої, що визиває агресію з боку близьких осіб) формує в ній віктимні настанови, котрі як наслідок роблять її більш жорстокою та мстивою, а тому негативний вплив оточуючих в подальшому викликатиме в жінці прагнення проявити свою силу та захистити себе будь-яким шляхом.

Іншим фактором, що може впливати на підвищений рівень злочинного мислення та подальше формування його є низький рівень освіти й культури. Так, саме освіта, на нашу думку, впливає на формування у особистості її життєвих установок та інтересів. Зокрема, низький рівень освіти, недостатній розвиток культури зумовлюють значне звуження інтересів особи¹. Такий вчений як С. Бакстер (S. Baxter) зазначає, що чим освіченіша жінка, чим вища кваліфікація її праці, тим більш характерна для неї миролюбність². А звідси ми робимо висновок, що жінка, яка має вищу освіту вчиняє злочин набагато рідше, ніж жінка з низьким рівнем освіти. А тому більш освіченішої жінки рівень злочинного мислення набагато нижчий і менше шансів буде, що при наявності певної потреби у такої особи сформується злочинне мислення. І як зазначає О.Л. Старко, часткова відсутність знань, низький загальнокультурний рівень розвитку і, як наслідок, духовний «недорозвиток», що відобразився і на уявленнях про життєвий уклад, а саме сімейно-побутові відносини³, – один з факторів, що впливає на формування злочинного мислення і, як наслідок, – вчинення злочину. До того ж, низький рівень культури призводить в свою чергу до низького

¹ Старко О.Л. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. С. 64.

² Baxter S. (1983). *Women and Politics. The visible majority*. University of Michigan Press. P. 59.

³ Старко О.Л. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. С. 64.

рівня культури взаємин у сім'ї між чоловіком та жінкою. Як наслідок це призводить до систематичного фізичного, психічного насилля, що в свою чергу призводить до виникнення злочинного мислення та вчинення злочину жінкою.

Ще одним фактором може виступати низький рівень матеріального забезпечення жінки. Низький рівень матеріального забезпечення як фактор, що впливає на формування злочинного мислення зумовлюється безробіттям жінки, що породжує відсутність життєвих перспектив, тобто неможливість задовольнити свої матеріальні потреби. Це в свою чергу, викликає почуття невпевненості, тривожності, побоювання за своє існування. Як наслідок такі почуття пригнічують всі психічні процеси жінок, розум та породжує несвідомий страх¹. Звідси ми робимо висновок, що всі ці обставини можуть впливати на формування злочинного мислення і як наслідок жінки вчиняють злочин для того, щоб забезпечити своє існування.

Отже, як бачимо на виникнення злочинного мислення можуть впливати безліч факторів, які мають глибші корені, ніж це здається на перший погляд, а саме рівень закладення злочинного мислення у особи може відбуватися ще у юному віці, а проявитися вже у зрілих роках.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що обрання способу активного поведінкового акту є результатом розв'язання теоретичної задачі індивіда в ході здійснення ним психічної активності. Способом розв'язання даної теоретичної задачі є мислення як процес, який протікає на основі акту об'єктивації. Оскільки мислення характеризується індивідуальністю, виявляється можливим за суб'єктом класифікувати їх на мислення жінок та мислення чоловіків, які мають відмітності, етіологія яких багатоманітна. Злочинне мислення як чоловіка, так і жінки є поняттям похідним від мислення, але характеризуючи мислення як саме «злочинне» ми розуміємо його як процес, результатом якого є обрання саме

¹ Старко О.Л. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. С. 79.

злочинного способу активного поведінкового акту – акту, який суперечить нормам кримінального закону. Активний поведінковий акт, який вчиняється жінкою та носить насильницький характер є результатом психічних процесів жінки, в результаті якого вона обирає насильницький злочинний спосіб його реалізації. Вищевикладене дає нам можливість стверджувати про наявність злочинного насильницького мислення у жінок, які вчиняють насильницькі злочини.

3.3. Злочинна воля жінок, які вчиняють насильницькі злочини

Досліджуючи жіночу насильницьку злочинність ми не можемо оминати останнього етапу механізму злочинної поведінки – злочинну волю. Саме злочинна воля у даному механізмі займає центральне місце, оскільки саме вольові процеси відповідають за актуалізацію планів та перехід від психічного стану особистості до конкретних вчинків.

Для того, щоб дослідити злочинну волю жінок, які вчиняють насильницькі злочини нам необхідно зрозуміти, що визначається під «волею». Воля, як зазначає Ш.О. Надірашвілі, вважається однією з істотних ознак особистості. А тому ця властивість виявляється при здійсненні специфічної для особистості активності¹.

Необхідно відмітити, що воля являє собою певний процес. Оскільки воля забезпечує психічну діяльність особи, тобто забезпечує перехід від пізнання і переживань особи до практичної діяльності, то ми можемо зробити висновок, що воля є не просто процесом, а є психічним процесом. До того ж, на нашу думку, даний психічний процес спрямований на досягнення певного результату. Оскільки досягнення результату не може характеризуватися здійсненням лише однієї розумової дії, то ми можемо говорити про те, що результат може бути досягнутий за допомогою протікання певних послідовних періодів, тобто вольового процесу.

¹ Надірашвілі Ш.А. Установка и деятельность. Тбилиси: Издательство «Мецниереба», 1987. С. 255.

На основі вищевикладеного, ми доходимо висновку, що під волею треба розуміти психічний процес свідомої регуляції поведінкового акту, спрямованого на досягнення результату, що характеризується протіканням певних періодів.

Для детального аналізу вольового процесу необхідно звернути увагу на періоди даного процесу. Так, Ш.О. Надірашвілі виділяє чотири періоди: виникнення внутрішніх перешкод в імпульсивній поведінці; оцінка можливих альтернативних поведінок на основі моделі, що врівноважує внутрішні та зовнішні вимоги; прийняття рішення; виконання обраної поведінки, ігнорування звернених проти неї імпульсів¹. Однак, ми повністю не можемо погодитись із поглядами Ш.О. Надірашвілі, оскільки, на нашу думку, такий етап як: «пошук та оцінка можливих альтернативних поведінок» характерний процесу мислення. Саме під час процесу мислення особа на теоретичному рівні встановлює та обирає доцільний для неї спосіб активного поведінкового акту. Також ми повністю не можемо погодитись з поглядами і С.Л. Рубінштейна, який виділяє такі періоди як: виникнення спонукання та попередня постановка мети; стадія обговорення і боротьба мотивів; рішення; виконання². Це пояснюється тим, що вчений, виділяючи дані періоди вольового процесу незначну увагу приділяє процесу мотивації, оскільки вважає, що такий процес займає другорядну роль. На нашу думку, варто звернути увагу на періоди вольового процесу, який виділяє Д.М. Узнадзе: встановлення шляхом мислення доцільної поведінки; процес мотивації; акт рішення³. Саме за допомогою даних періодів вольового процесу ми можемо спостерігати перехід від пізнавальної активності (мислення) до вольової активності. Адже вольова активність відповідає за актуалізацію установки, яка лежить в основі поведінкового акту особи.

Оскільки ми намагаємося дослідити злочинну волю жінок, то нам необхідно звернути увагу на те, що розуміється під

¹ Надірашвілі Ш.А. Установка и деятельность. Тбилиси: Издательство «Мецниереба», 1987. С. 255.

² Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: Издательство «Питер», 2002. С. 569.

³ Узнадзе Д.Н. Общая психология. Тбилиси, 1940. С. 166.

поняттям «злочинна воля». Так, виходячи з вищеведеного визначення «воля» та зазначених вище періодів вольового процесу ми припускаємо, що наявність у особи «злочинного мислення» є передумовою виникнення такої категорії як «злочинна воля». Оскільки, без розв'язання на теоретичному рівні задачі, результатом якого є обрання способу активного поведінкового акту, у нашому випадку злочинного, неможливо в подальшому активно спрямувати свою діяльність на досягнення бажаного результату. Звідси випливає, що під час вольового процесу вже встановлюється та продовжується аналізуватися злочинний спосіб активного поведінкового акту, який визнаний шляхом мислення як доцільний. Це свідчить про початок формування, на нашу думку, злочинної волі у особи. Однак, встановлення шляхом мислення доцільної поведінки ще не означає, що у такої особи цілком присутня злочинна воля. Це пояснюється тим, що на формування злочинної волі впливають всі етапи вольового процесу. Саме після безпосереднього формування мотиву і прийняття особою рішення про звершення нею потреби злочинним шляхом, можна говорити про наявність злочинної волі у особи. З вищевикладеного, ми припускаємо, що психічна вольова активність особи, спрямована на задоволення потреби способом, що суперечить нормам кримінального закону може називатись злочинною волею.

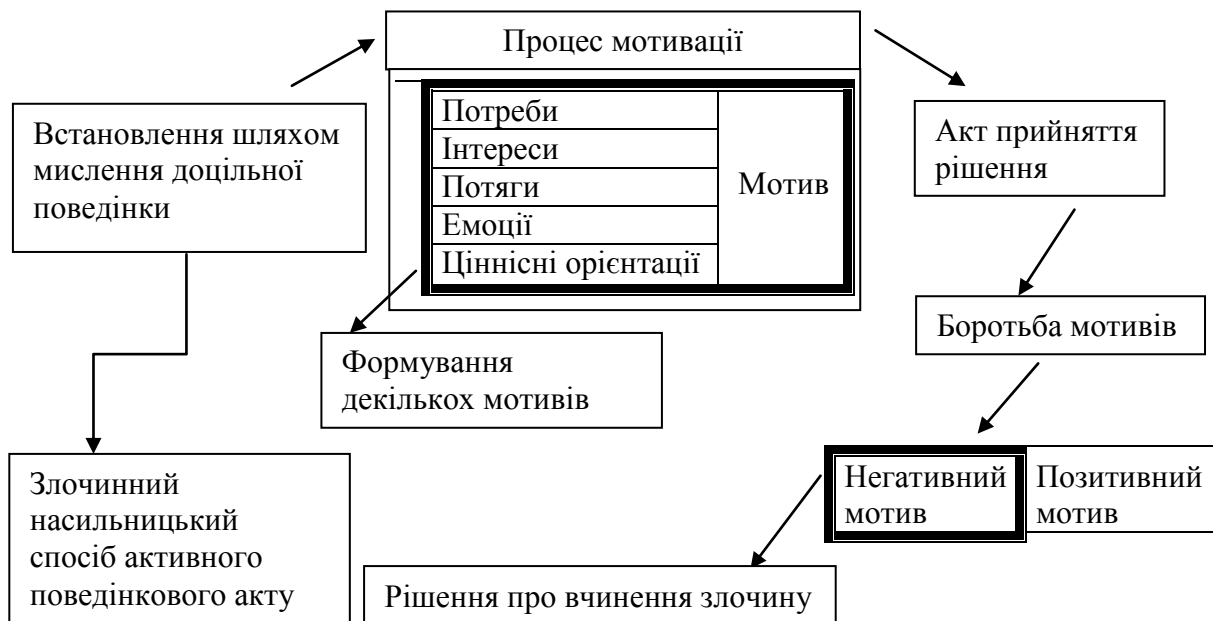

Рис. 3.30. Злочинна воля (Т.В. Продан)

Узагальнюючи вищенаведене ми доходимо висновку, що під злочинною волею слід розуміти психічний вольовий процес свідомої регуляції поведінкового акту, спрямованого на досягнення злочинного результату.

Для того, щоб дослідити злочинну волю особи необхідно проаналізувати структуру вольового процесу. Як вище ми зазначили, вольовий процес складається з послідовних періодів, які присутні, на нашу думку, і у злочинній волі особи.

Оскільки ми вже проаналізували процес встановлення доцільної поведінки шляхом мислення, дослідивши злочинне мислення жінок, які вчиняють насильницькі злочини, ми лише зазначимо деякі аспекти. Зокрема, дослідивши процес мислення, а саме проаналізувавши всі етапи процесу мислення, розглянувши всі недоліки та переваги можливих способів розв'язання задачі, особа на останньому етапі «обрання способу активного поведінкового акту» приймає рішення про обрання саме злочинного з усіх доступних для неї. Тобто, ми спостерігаємо, яке конкретне рішення, в тому числі і злочинне, буде прийнято, вирішується за допомогою психічної активності, яка актуалізується в результаті усвідомлення поставленої задачі.

Як ми вже зазначили, саме на кінцевому етапі «обрання способу активного поведінкового акту» у особи виникає злочинне мислення, а отже, на нашу думку, на даному етапі може виникати і злочинне насильницьке мислення жінок. Це пояснюється тим, що особа може обрати два способи (насильницький та ненасильницький), що пов'язані з порушенням норм, які охороняються кримінальним законом. Оскільки даний спосіб мислення виникає лише на останньому етапі, то слід підкреслити, що, як і при злочинному мисленні, у жінки на попередніх етапах (повторення, спостереження, уявлення, увага) не має злочинного насильницького мислення. Жінка на кінцевому етапі обирає злочинний спосіб активного поведінкового акту, але який пов'язаний із застосуванням

насилля, метою якого є заподіяння особі смерті або тілесних ушкоджень¹.

Після того як жінка встановила шляхом мислення доцільний для себе спосіб активного поведінкового акту, а саме злочинний насильницький спосіб, наступає інший етап – процес мотивації.

Мотивація, як стверджує В.К. Вілюнас, означає всю сукупність факторів, механізмів і процесів, які забезпечують виникнення спонукань до життєво необхідних цілей, тобто направляють поведінку на задоволення потреб.² Іншими словами як зазначає М.І. Єнікеев, це обумовлене потребою збудження певних нервових структур (функціональних систем), що викликають спрямовану активність організму.³ До того ж, у вузькому розумінні, на нашу думку, як стверджує В.Д. Філіппов, це процес формування мотиву.⁴ Однак, В.М. Кудрявцев стверджує, що таке трактування є правильним, але не досить повним. Він зазначає, що це не лише процес формування мотиву, але і сукупність мотивів, що виникають, змінюються і реалізуються в процесі поведінки⁵. Звідси ми спостерігаємо, що в основі мотивації лежить мотив.

Мотив, на думку Б.В. Харазішвілі, це не якась «чисто суб'єктивна» категорія, відірвана від зовнішнього світу. Мотив, на його думку, є суб'єктивною реакцією, що викликана ставленням особи до зовнішнього світу⁶. Іншу думку висловлює Д.М. Узнадзе, який, розуміє під мотивом – міркування, що змусило особу здійснити певний акт, це потреба, для

¹ Продан Т.В. Злочинне мислення жінок, які вчиняють насильницькі злочини. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2015. № 4. С. 152.

² Вілюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. С.6.

³ Енікеев М.И. Основы общей и юридической психологии : Учебник для вузов. М. : Юристъ, 1996. С. 67.

⁴ Філіппов В.Д. Кримінологические основы уголовного права. Томск, 1981. С. 165.

⁵ Кудрявцев В.Н. Борьба мотивов в преступном поведении М. : Норма, 2007. С. 53.

⁶ Харазішвили Б.В. Вопросы мотива поведения преступника в советском праве. Тбилиси : Издательство «Цодна», 1963. С. 35.

задоволення якої дана поведінка була визнана доцільною¹. З вищезазначеного, ми можемо говорити, що мотив впливає на виникнення і напрямок поведінкового акту особи. Проте, незрозумілим залишається як формується мотив, який в подальшому впливає на поведінковий акт особи. Як зазначає В.М. Кудрявцев, внутрішніми компонентами особистості, під дією яких утворюється мотив злочину – потреби, інтереси, потяги, емоції, ціннісні орієнтації². Отже, для того, щоб визначити як утворюється мотив, який лежить в основі мотивації, необхідно дослідити складові процесу формування мотиву.

Першою складовою процесу формування мотиву, як ми вище зазначили, є потреби. Слід зазначити, що потреби особи є «вихідним спонуканням її до діяльності: завдяки їм в них вона виступає як активна, дієва істота»³. Саме потреби являються внутрішніми причинами більшості актів поведінки⁴. Оскільки, ми вже розглянули дану складову, зокрема здійснивши кримінологічну характеристику потреб жінок, задоволених злочинним насильницьким шляхом, ми дійшли висновку, що під потребою слід розуміти стан організму людини, який маючи потребу в чому-небудь, викликає пошукову активність її задоволення⁵. До того ж, здійснивши аналіз потреб жінок, задоволених вищезазначеним способом ми спостерігаємо, що жінки, які вчиняли насильницькі злочини, задовольняли потреби в: 1) самоствердженні; 2) повазі; 3) домінуванні; 4) безпеці; 5) потреби матеріального характеру⁶. Для того, щоб вищенаведені потреби породили мотив злочину, необхідно, щоб вони актуалізувались, тобто перейшли з пасивної форми в

¹ Узнадзе Д.Н. Общая психология / Пер. с грузинского Е.Ш. Чомахидзе; под ред. И.В. Имедадзе. М. : Смысл; СПб.: Питер, 2004. С. 147.

² Кудрявцев В.Н. Борьба мотивов в преступном поведении. М. : Норма, 2007. С. 27.

³ Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. М., 1946. С. 626.

⁴ Кудрявцев В.Н. Борьба мотивов в преступном поведении М. : Норма, 2007. С. 9.

⁵ Продан Т.В. Кримінологічна характеристика потреб жінок, задоволених злочинним насильницьким шляхом в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (2). С. 162.

⁶ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

активну. Так, відбувається актуалізація потреб, в результаті взаємодії особи із ситуацією, в якій вона опинилась. Таким чином, запускається механізм злочинного поведінкового акту особи.

Варто відзначити, що між потребою і вчинком особи лежить інтерес – усвідомлення особою як своїх потреб, так і загальних умов і засобів, сприяючих їх задоволенню¹. Дану позицію поділяє і В.М. Кудрявцев, який стверджує, що інтерес включає усвідомлення не лише потреб, але й того більш-менш тривалого шляху, який необхідно пройти до стадії її задоволення. Цей шлях на думку вченого, залежить від багатьох факторів: характеру потреб, соціального статусу особи, зовнішніх і внутрішніх умов поведінки та інших². Так, якщо аналізувати взаємозв'язок вищенаведених потреб жінок з інтересами, то ми можемо припустити, що інтерес особи був спрямований на задоволення потреби. До того ж, інтерес жінки був спрямований не лише на задоволення безпосередньої потреби, але й на усунення перешкод, які існували на шляху до її задоволення. Зокрема, якщо характеризувати потребу в домінуванні, то впливає, що інтереси жінки спрямовані на панування над іншою особою, на підпорядкування їй іншої особи. Інтерес жінки при задоволенні потреби в самоствердженні спрямований, на нашу думку, на підвищення своєї самооцінки, самоповаги, на підтримання певного суспільного статусу. Також різняться інтереси при задоволенні потреб в: повазі, безпеці та потреб матеріального характеру. Зокрема, інтерес при задоволенні потреби в безпеці спрямований на захист свого життя, забезпечення стабільності умов його існування, від чого залежить забезпечення інших потреб. Інтерес при задоволенні потреби в повазі – на гідне, прихильне ставлення до себе, на захист своєї честі та гідності, а при задоволенні потреб матеріального характеру – на збагачення, на оволодіння певними матеріальними благами.

¹ Чесноков Д.И. Общественный прогресс и механизм действия социальных законов. *Вопросы философии*. 1966. № 9. С. 40.

² Кудрявцев В.Н. Борьба мотивов в преступном поведении. М. : Норма, 2007. С. 22.

До вищевикладеного необхідно додати, що важливу роль у процесі формування мотиву відіграють не лише потреби та інтереси, але й потяги та емоції, пережиті особою. Під ними розуміються важко регульовані особистісні прояви (прагнення), в основному органічного (біологічного) характеру¹. Саме через потяги та емоції у особи можуть сформуватись різні варіанти розвитку подій: пряма і швидка дія; затримки прийняття рішення; неодноразовий перегляд способу дій². З викладеного ми робимо висновок, що емоційна направленість жінки може бути пов'язана з формуванням негативного мотиву, який в свою чергу призводить до вчинення нею злочину насильницького характеру. Тому, на нашу думку, варто виділити види емоцій, які можуть бути пов'язані з формуванням такого мотиву. Зокрема, ми підтримуємо думку Б.І. Додонова, який сформулював концепцію емоційної спрямованості особистості. Дана концепція відображає десять типів емоцій відповідно до ситуацій, в яких вони виникають:³ 1) альтруїстичні емоції – засновані на потребах у сприянні та допомозі; 2) комунікативні емоції – базуються на потребі у спілкуванні, дружніх відносинах; 3) глористичні емоції – засновані на потребі самоствердження, слави, пошани; 4) праксичні емоції – базуються на потребі реалізувати себе в діяльності; 5) пугністичні емоції – засновані на потребі в боротьбі, в подоланні небезпеки; 6) романтичні емоції – засновані на прагненні до всього незвичайного, таємничого; 7) гностичні емоції – базуються на прагненні зрозуміти, вирішити складну проблему; 8) естетичні емоції – пов'язані з тягою особи до творів мистецтва, прагнення до естетичної гармонії зі світом, до переживання почуття прекрасного; 9) гедоністичні (егоїстичні) емоції – пов'язані з вираженням потреби в тілесному і душевному комфорті; 10) акізитивні емоції – пов'язані з тягою особи до накопичення, колекціонування речей, яка виходить за межі практичної потреби в них. Концепція емоційної спрямованості особистості

¹ Кудрявцев В.Н. Борьба мотивов в преступном поведении. М. : Норма, 2007. С. 25.

² Там само. С. 73.

³ Прикладная социальная психология: учеб. пособ. / под ред. А.Н. Сухова, А.А. Деркача. М. : Воронеж, 1998. С. 521-526.

Б.І. Додонова є для нас актуальною, оскільки в ході нашого дослідження ми зіставимо дані види емоцій, які вплинули на формування негативного мотиву з мотивами тих жінок, які вчинили злочини насильницького характеру.

Для того, щоб сформувався мотив особа повинна подолати такий внутрішній «бар'єр» як систему ціннісних орієнтацій. Як зазначає М.Ф. Головатий, ціннісні орієнтації – найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда всією сукупністю його переживань і обмежують значуще для цієї людини від незначущого, несуттєвого. Ціннісні орієнтації формуються у процесі засвоєння особою певного соціального досвіду і проявляються в її цілях, переконаннях, інтересах, тобто в процесі соціалізації¹. Отже, формуючись на основі актуальних потреб, переконань особи, ціннісна орієнтація організовує і спрямовує її суспільну поведінку, обґрунтовує вибір найбільш раціональних шляхів і засобів реалізації своєї поведінки. До того ж, слід зазначити, що при визначенні лінії своєї поведінки особа спирається на систему своїх ціннісних орієнтацій, в якій одні цінності розташовуються вище інших, їм віддається перевага у порівнянні з іншими, а це в свою чергу, впливає на мотивацію вчинку, вибір цілей і засобів їх досягнення². Тобто, можна припустити, що у кожної особи цінності індивідуальні, а отже, те, що для однієї особи може бути цінністю, інша особа може недооцінювати, або взагалі не вважати цінністю, тобто цінність завжди суб'єктивна. Зокрема, на думку, В.П. Ємельянова, людина, правильно порівнюючи свої потреби зі своїми здібностями й можливостями, намагається володіти саме тим колом цінностей, яке відповідає її дійсному становищу, а від цінностей, які не відповідають її особистісному статусу, вона відмовляється³. А, отже, як робить висновок С.І. Нежурбіда, в

¹ Головатий Н. Ф. Социология молодежи : Курс лекцій. К. : МАУП, 1999. С. 72-73.

² Кудрявцев В.Н. Борьба мотивов в преступном поведении М. : Норма, 2007. С. 26.

³ Емельянов В.П. Преступность несовершеннолетних с психическими аномалиями. Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1980. С. 28.

кожної людини є свої цінності, система яких визначається індивідуально, залежно від її біопсихологічних властивостей¹.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що відсутність хоча б однієї складової (потреби, інтереси, потяги, емоції, ціннісні орієнтації) може вказувати на не сформованість мотиву, що в свою чергу може свідчити в подальшому про відсутність злочинного поведінкового акту особи. Оскільки всі елементи в цілому, на нашу думку, впливають на процес формування мотиву у особи.

Для детального аналізу мотивів у жінок ми проаналізували вирок у кримінальних справах Єдиного державного реєстру судових рішень України щодо жінок, які вчинили злочини насильницького характеру.

За результатами проведеного аналізу вироків у кримінальних справах за період 2006-2019 років (вибірка – 1298 вироків із 12424 судових справ Єдиного державного реєстру судових рішень України) ми робимо висновок, що мотиви у жінок, які вчиняли дані злочини, такі: 1) ревності; 2) особисті неприязні відносини; 3) користь; 4) інші мотиви (труднощі матеріального характеру у зв'язку з народження позашлюбної дитини; помста; душевне хвилювання, яке супроводжувалось численними образами зі сторони потерпілої особи тощо)².

Аналізуючи структуру мотиву жінок, які вчинили насильницькі злочини протягом 2006-2019 років, ми спостерігаємо, що найчастіше жінки вчиняли злочини з мотивів особистих неприязних відносин (рис. 3.31).

¹ Нежурбіда С.І. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат : монографія / Сергій Нежурбіда. Чернівці : Друк Арт, 2013. С. 380.

² Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

Рис. 3.31. Структура мотиву жінок, які вчинили насильницькі злочини (2006-2019)

Їх частка була найбільшою протягом усього досліджуваного періоду та їх величина практично залишалася на одному рівні. Найменшою така частка була у 2006 році – 68,7%, а найбільшою – у 2019 році та становила 94,2%. Також необхідно відмітити, що переважно зменшувалася як частка корисливих мотивів, так і частка злочинів вчинених з мотивів ревнощів. Зокрема, протягом досліджуваного періоду їх частки зменшилися з 25% у 2006 році до 1% у 2019 році та з 6,3% у 2006 році до 2% у 2018 році відповідно. Такі мотиви як: труднощі матеріального характеру у зв'язку з народженням позашлюбної дитини, помста, душевне хвилювання, яке супроводжувалось численними образами зі сторони потерпілої особи тощо, які увійшли до категорії «інше» характеризуються тим, що їх частка переважно залишалася на одному рівні. Найменшою така частка була у 2010 та у 2012 роках – 2,7%, а найбільшою – у 2011 році та становила 7,2%.

Отже, аналізуючи зміни в структурі мотиву жінок, які вчинили насильницькі злочини протягом 2006-2019 років ми можемо спостерігати дві тенденції. Позитивна тенденція – зменшення кількості злочинів, вчинених з мотивів ревнощів та користі та негативна тенденція – збільшення їх кількості з мотивів особистих неприязних відносин. Загалом, спостерігається позитивна картина, оскільки злочини, що

вчинені з мотивів, які передбачені в структурі мотиву жінок, крім мотиву особистих неприязних відносин, в переважній більшості мають тенденцію до зменшення.

Використовуючи дані з рисунка 3.31, вважаємо можливим показати структуру мотиву жінок, які вчинили насильницькі злочини. З отриманих даних ми спостерігаємо, що в середньому більшості насильницьких злочинів передував конфлікт, який виникав на ґрунті повсякденних міжособистісних стосунків, які склалися у особистісно-побутовій сфері. Так, в основі більшості злочинів лежали особисті неприязні відносини потерпілого/потерпілої та злочинниці (88%) (рис. 3.32).

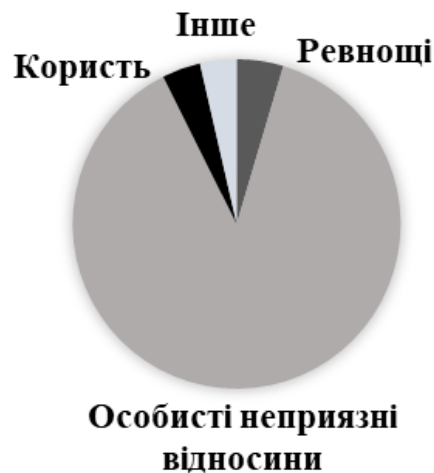

Рис. 3.32 Структура мотиву жінок, які вчинили насильницькі злочини (2006-2019)

Ревнощі в середньому мали місце у 4,6%, а корисливі мотиви – у 3,8% вивчених нами вироків у кримінальних справах. Такі мотиви як: труднощі матеріального характеру у зв'язку з народження позашлюбної дитини, помста, душевне хвилювання, яке супроводжувалось численними образами зі сторони потерпілої особи мали місце у середньому у 3,6%.

Здійснивши аналіз вироків у кримінальних справах Єдиного державного реєстру судових рішень України щодо мотивів у жінок, які вчинили злочини насильницького характеру, ми прийшли до висновку, що у жінок під час вчинення конкретного злочину спостерігався з наведених вище мотивів лише один, а не декілька одночасно.

Отже, проаналізувавши мотиви у жінок, які виникали під час вчинення злочинів насильницького характеру, ми можемо їх зіставити з десятьма вищенаведеними видами емоцій Б.І. Додонова, та зробити висновок, які емоції сприяли формуванню тому чи іншому мотиву (табл. 3.14)¹. Так, наприклад, корисливий мотив може бути пов'язаний з гедоністичними (егоїстичними) та акізитивними емоціями. Даний зв'язок на нашу думку, обумовлений тим, що і корисливий мотив, і гедоністичні та акізитивні емоції відображають прагнення до матеріального благополуччя. Мотив ревнощів, на нашу думку може бути пов'язаний з пугністичними емоціями. Це пояснюється тим, що в мотиваційній сфері ревнощі вказують на те, що жінка схильна до агресії і насилля, а пугністичні емоції пов'язані з потребою в боротьбі, тобто полягають у прояві насилля до іншої особи. Вчинення злочину з мотиву особистих неприязних відносин пов'язаний, на нашу думку, з глористичними та праксичними емоціями. Такий зв'язок обумовлений тим, що вчинення злочину з даного мотиву в основі якого лежить конфлікт характеризується перш за все, тим що жінка хоче задовольнити потребу в самоствердженні та потребу в домінуванні. А отже, заради задоволення даних потреб вона може вчиняти злочини насильницького характеру. З вищевикладеного ми можемо зробити висновок, що мотиви у жінок, які вчиняють насильницькі злочини перебувають у тісному зв'язку з їх емоціями.

Таблиця 3.14

Співвідношення мотивів та емоцій у жінок, які вчинили насильницькі злочини

Мотиви у жінок, які вчинили насильницькі злочини	Види емоцій з якими пов'язані мотиви у жінок, які вчинили насильницькі злочини
Корисливий мотив	Гедоністичні (егоїстичні) та акізитивні емоції
Мотив ревнощів	Пугністичні емоції
Мотив особистих неприязних відносин	Глористичні та праксичні емоції

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>; Прикладная социальная психология: учеб. пособ. / под ред. А.Н. Сухова, А.А. Деркача. М. : Воронеж, 1998. С. 521-526.

Після того, як у жінки сформувався певний мотив жінка переходить до наступного елементу вольового процесу, а саме до акту прийняття рішення про вчинення злочину. Прийняття рішення, як зазначає А.П. Закалюк, це якісно новий етап та свідчення подальшого зростання суспільної небезпечності особи. Так, він підкреслює, що на етапах формування антисуспільної спрямованості, її поглиблення у певній сфері суспільних відносин і навіть при визріванні злочинного мотиву мова йде про деформації особистості загального характеру і переважно у вигляді тих чи інших роздумів, міркувань, думок. Стадія ж прийняття рішення – це перехід до дії, конкретної і реальної у своєму зовнішньому прояві¹. До того ж, як стверджує О.Л. Дубовик, прийняття рішення це не просто перехід до конкретної дії, а це процес, який включає усвідомлення і порівняння факторів, що мають значення для даної особи, вибір варіанту поведінки з урахуванням наявної інформації та можливих наслідків, планування конкретних дій².

Варто зазначити, що саме з прийняттям рішення закінчується обговорення та боротьба мотивів, що означає остаточну постановку свідомої мети. Так, ми припускаємо, що у жінки, яка вчиняє насильницький злочин може одночасно сформуватись декілька мотивів, а який вже буде в кінцевому випадку залежить від того, який з них виявиться сильнішим. Це пояснюється тим, що оскільки виявляється можливим, щоб один і той же поведінковий акт задовольняв різні потреби, остільки такий поведінковий акт може мати як хороший, так і поганий мотив³. Тому можна припустити, що яке рішення прийме така жінка, як вчинити їй, залежить, на нашу думку, від того все ж таки, який мотив виявиться сильнішим і переможе. Тобто відбувається боротьба мотивів. Зокрема, це пояснюється тим, що коли жінці потрібно прийняти якесь рішення, в її свідомості неодмінно повинні бути переживання, що змушують її прийняти

¹ Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. С. 307.

² Дубовик О.Л. Кримінологические аспекты принятия решения в преступном поведении. *Вопросы борьбы с преступностью*. М. : Юрид. лит., 1975. № 22. С. 54.

³ Узнадзе Д.Н. Общая психология / Пер. с грузинского Е.Ш. Чомахидзе; под ред. И.В. Имедадзе. М. : Смысл; СПб.: Питер, 2004. С. 147.

саме одне певне рішення. Як підкреслює Д.М. Узнадзе, коли особа щось вирішує, це відбувається не тому, що щось змушує її прийняти саме це рішення, а тому, що з різних міркувань дане рішення є вигідним для неї¹. Вище ми зазначили, що у жінок, які вчинили злочини насильницького характеру спостерігався один мотив на момент вчинення злочину. Це свідчить, на нашу думку, про те, що у них була відсутня конкуренція мотивів, тобто відсутність двох негативних мотивів. Проте, ми припускаємо, що у таких жінок одночасно міг сформуватись як позитивний (прощення, мирне вирішення спору, безкорисливість), так і негативний (помста, особисті неприязні відносини в основі якого лежить конфлікт, користь) мотиви. Перемога саме негативного мотиву, на нашу думку, за наявності у жінки декількох мотивів пояснюється тим, що такі мотиви не могли бути урівноважені і, тим більше, подолані почуттями вибачення, милосердя, поваги до інших осіб. Все це не могло за короткий час вкоренитись в свідомість жінки, яка досить багато перенесла образ з боку чоловіка, мала певні труднощі матеріального характеру тощо. Таким чином, в таких випадках боротьба мотивів закінчувалась прийняттям негативного мотиву і вчиненням злочину.

Однак, до кінця незрозумілим залишається як саме відбувається акт прийняття рішення, а тому, вважаємо за необхідне все ж таки звернути увагу на даний процес. Зокрема, даний акт, на думку Д.М. Узнадзе, дозріває і готується аж ніяк не поступово, а «відбувається раптово, як би несподівано, без підготовки». У результаті цього почуття безпорадності і невизначеності в кінцевому рахунку змінюються визначеністю, впевненістю і спокоєм (оскільки, до акту прийняття рішення особа переживає деяку безпорадність, коливання). Те, що переживання акту прийняття рішення саме таке, виявляється вже із самої назви «рішення», оскільки вказує на те, що воно перериває попередній стан, починаючи зовсім новий, в якому від колишнього стану нічого не збереглося.² До того ж, як зазначає С.Л. Рубінштейн, під час прийняття рішення у особи

¹ Узнадзе Д.Н. Общая психология / Пер. с грузинского Е.Ш. Чомахидзе; под ред. И.В. Имедадзе. М. : Смысл; СПб.: Питер, 2004. С. 146.

² Там само. С. 136.

відбувається внутрішня робота, будучи повним вирішенням того конфлікту, який викликав боротьбу мотивів, тобто все представляється вже в новому світлі: я прийшов до рішення не тому, що я вважаю за потрібне прийняти саме це рішення, а тому, що ніяке інше вже неможливе.¹

Таким чином, ми спостерігаємо, що акт прийняття рішення у вольовому процесі являє собою переживання формування на рівні свідомості (відбувається внутрішня активність особи) вольової поведінки. В результаті внутрішньої активності у особи виникає установка саме на ту поведінку, стосовно до якої вона переживає «Я хочу», а змістом її подальшої діяльності є реалізація цієї установки.² До того ж, як підтверджує Ш.О. Надірашвілі, ухвалення рішення як акт формування установки специфічного типу не вичерпується лише процесами свідомості. Воно являє собою акт підготовки особистості як психофізичної одиниці саме до свідомої поведінки, який дає певний напрям діяльності особистості.³

На основі вищевикладеного ми можемо зробити висновок, що після акту прийняття рішення – останнього елементу злочинної волі, можна говорити про наявність психофізичного стану злочинного поведінкового акту особи – злочинної установки, яку слід вважати, на нашу думку, основою і регулятором вольового поведінкового акту.

На формування в цілому злочинної волі у особи, як і на інші етапи механізму злочинного поведінкового акту, впливають певні фактори. Зокрема, як зазначає А.П. Закалюк, їх можна поділити на три групи: 1) ті, що прискорюють прийняття рішення та його реалізацію (сильне душевне хвилювання, стан алкогольного сп'яніння та інші); 2) ті, що гальмують прийняття та реалізацію рішення (страх, переживання, невпевненість); 3) ті, що спрощують ставлення до значущості та небезпечності злочину, власних дій – алкогольне сп'яніння, доведення до істерії, активізація психопатії, інших психічних аномалій,

¹ Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2002. С. 572.

² Узнадзе Д.Н. Общая психология / Пер. с грузинского Е.Ш. Чомахидзе; под ред. И.В. Имедадзе. М. : Смысл; СПб.: Питер, 2004. С. 137.

³ Надирашвили Ш.А. Установка и деятельность. Тбилиси : Издательство «Мецниереба», 1987. С. 263-264.

невропатій¹. Також, на нашу думку, можна виділити ще й такі фактори, які впливають на формування злочинної волі у особи як: настрій, стрес, емоційне напруження, фрустрація та ряд інших. Зокрема, розглянемо детальніше деякі з них.

Одним із факторів, що прискорює та спрощує прийняття рішення є стан алкогольного сп'яніння. Так, вживання алкоголю жінками пояснюється тим, що вони шукають засобів заспокоєння, зняття постійного стресу через вживання спиртних напоїв, що призводить натомість не лише до їх швидкої деградації, а й до виявів жорстокості. Також таке вживання призводить до низького самоконтролю, нездатності керувати стресовими ситуаціями, тим самим створюючи підстави, на яких успішно розвиваються різні патологічні способи реагування і сприйняття. Таким чином, вживання алкоголю як провокуючий фактор при збігу певних обставин може слугувати фактором, що може вплинути на формування злочинної волі і подальше вчинення злочину.

Іншим фактором, що може вплинути на формування злочинної волі є стрес. Стрес виникає при небезпеці, що викликана значним за силою подразником, адекватна реакція на який раніше не сформована, але повинна бути знайдена в ситуації, що склалася. До того ж, стрес, на нашу думку, може виникати при різних фізичних та інтелектуальних переживаннях. А тому у жінки, яка перебуває у стані стресу, що підкріплений потребою, ситуацією та злочинним мисленням може сформуватися злочинна воля.

Ще одним фактором є стан афекту, що викликається несподіваним чи дуже сильним подразником до якого особа одразу не може пристосуватися. Так, стан афекту може виникнути у жінки в результаті конфлікту між нею та потерпілим/потерпілою, в результаті довготривалої не уваги до прохання з боку потерпілого, фізичного насилля. А тому, як наслідок це може призвести до формування злочинної волі.

Також, на нашу думку, можна виділити і такий фактор як фрустрація. М.Д. Левітов визначає фрустрацію, як психічний

¹ Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. С. 307.

стан, що виражається в характерних особливостях переживання і поведінки та викликаного об'єктивно нездоланими труднощами, що виникають на шляху до досягнення цілі чи до вирішення задачі. Слід зазначити, що стан фрустрації супроводжується різними негативними переживаннями: розчаруванням, роздратованістю, тривогою, відчаєм, апатією. А тому, жінка, яка знаходиться у стані фрустрації може виявляти агресивність, що може призвести до конфліктної ситуації та в подальшому до формування злочинної волі.

На формування злочинної волі може впливати і настрій особи. Зокрема, на настрої особи можуть впливати різні чинники. Це може бути як певні фізичні фактори (холод, спека, дратівливі звуки та інші), так і певні мікросоціальні фактори (образи, грубість, неухважність з боку потерпілого). Оскільки настрої впливає на проходження психічних процесів і діяльність особи, то можна говорити про те, що всі негативні риси настрою можуть впливати на формування злочинної волі у такої особи.

Таким чином, на процес прийняття рішення і переробки інформації впливають безліч факторів. Як бачимо в залежності від індивідуальних особливостей особи і конкретної ситуації сприйняття фактори можуть бути більш-менш глибокими і сприяти формуванню злочинної волі.

Наступним етапом стає підготовка до вчинення злочину, яка дозволяє злочинцю в повній мірі досягти бажаних результатів. В цьому контексті необхідно зазначити, що саме в цей період основну роль у механізмі злочинної поведінки відіграють об'єктивні фактори, такі як: відібрання зручного часу, способу та місця вчинення злочину; підшукування перевірених та надійних співучасників, зібрання інформації про потенційну жертву тощо. Відсутність прогалин у підготовці дозволяють злочинцеві перейти до ключового моменту – вчинення суспільно небезпечного діяння та апогею в механізмі злочинної поведінки – приховування слідів злочину.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що досягнення результату особою характеризується протіканням певних періодів в ході здійснення такою особою психічної активності. Способом досягнення результату є воля як

процес свідомої регуляції поведінкового акту. Оскільки вольовий процес характеризується протіканням певних періодів, виявляється можливим виділити структуру вольового процесу: встановлення шляхом мислення доцільної поведінки, процес мотивації та акт прийняття рішення. Злочинна воля є похідним від поняття воля, але характеризуючи волю як саме «злочинну» ми розуміємо під нею психічний вольовий процес свідомої регуляції поведінкового акту, спрямованого на досягнення злочинного результату. Активний поведінковий акт, який вчиняється жінкою та носить насильницький характер є результатом психічних процесів жінки, в результаті якого вона обирає насильницький злочинний спосіб його реалізації. Досягнення результату за допомогою даного способу здійснюється шляхом формування відповідного мотиву – мотиву, що лежить в основі мотивації. Внутрішні компоненти особистості (потреби, інтереси, потяги, емоції, ціннісні орієнтації) призводять до формування одного чи декількох мотивів, в нашому випадку до позитивного та негативного. Обрання того чи іншого мотиву жінкою завершується прийняттям нею рішення, прийняття якого залежить від переживань та емоцій, пережитих особою. У жінок на момент вчинення суспільно небезпечного діяння спостерігався один мотив (ревність; особисті неприязні відносини; користь; інші мотиви (труднощі матеріального характеру у зв'язку з народженням позашлюбної дитини; помста; душевне хвилювання, яке супроводжувалось численними образами зі сторони потерпілого тощо)), а не декілька одночасно. Під час вольового процесу ми спостерігаємо перехід від мислення до вольової активності. Тобто, ми можемо говорити про те, що злочинне мислення є підґрунтям злочинної волі. А отже, злочинна воля не може існувати без злочинного мислення. Вищенаведене дає нам можливість говорити про те, що злочинна воля запускає механізм злочинного поведінкового акту особи¹.

¹Продан Т.В. Злочинна воля жінок, які вчиняють насильницькі злочини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* 2019. Випуск 57. Том 2. С. 76.

Таким чином, механізм злочинної насильницької поведінки жінки складається з наступних етапів: фундаментальний етап – період зародження та еволюціонування злочинних насильницьких настанов, якими обумовлюється мотив, мета а також процес усвідомлення злочинницею суспільно небезпечних наслідків; маніпуляційний етап – період підготовки до суспільно небезпечного діяння, котрий полягає у створенні ідеальних умов об’єктивної дійсності, необхідних для повноцінної реалізації злочинного умислу; кульмінаційний етап – центральна ланка в механізмі злочинної насильницької поведінки – безпосередньо суспільно небезпечний акт; посткульмінаційний етап – період усунення слідів злочину та отримання бажаних результатів.

РОЗДІЛ 4. ЗАПОБІГАННЯ ЖІНОЧІЙ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

4.1. Загально-соціальне та спеціальне запобігання жіночій насильницькій злочинності

Одним із головних завдань кримінології є запобігання злочинності, котре включає в себе низку заходів, спрямованих як на виправлення вже складених девіантних особливостей (у тому числі – попередження рецидиву), так і на виявлення можливих відхилень у особи, які можуть призвести до вчинення суспільно небезпечного діяння. Відомим фактом є те, що жінки – специфічна категорія суб'єктів кримінальної відповідальності, яка потребує особливого підходу. Така специфіка полягає в уразливості осіб слабкої статі, їх непередбачуваності, вразливості та надмірної емоційності. Тому, якщо у відношенні чоловіка можна спрогнозувати його подальшу поведінку, встановити необхідні взаємозв'язки між подією, яка передувала злочину та безпосередньо суспільно небезпечним діянням, то що стосується жінки, причинно-наслідковий зв'язок не завжди є очевидним. Саме тому дослідження і розробка механізму запобігання жіночій злочинності (особливо, – насильницькій) є актуальним та цінним. Однак, перш ніж перейти до безпосереднього розгляду, пропонуємо дещо зупинитись на дефініції «запобігання злочинності» та доктринальних підходах до неї, які ми вважаємо за доцільне розглянути у взаємозв'язку із такими поняттями як: протидія та профілактика злочинності.

Відтак, політика превенції (лат. *praeventio* – запобігання), по суті, і є кримінологічною політикою, тобто складником кримінальної політики. При цьому одні вчені вважають, що кримінологічна політика є науково обґрунтованою стратегією і тактикою запобігання злочинності за допомогою системи спеціально-кримінологічних заходів, а також шляхів відвернення конкретних злочинів та їх припинення. На відміну від кримінальної, кримінологічна політика не передбачає

видання і застосування кримінальних законів, хоча й намагається підвищити їх запобіжну функцію. Запобігання завжди має активний, наступальний, випереджальний характер, але орієнтується не на репресію, а на скорочення сфери застосування примусових заходів. Політика запобігання злочинів реалізується на основі кримінологічного прогнозування і планування з урахуванням соціальної та економічної ситуації, що постійно змінюється. Інші вчені уявляють кримінологічну політику як систему, що припиняє зв'язки: а) формування і функціонування криміногенних процесів у суспільстві; б) між цими процесами і формуванням особистості; в) між особистістю й ситуацією вчинення злочину¹. Ми погоджуємось із зазначеною позицією, оскільки вважаємо, що різниця між кримінальним та кримінологічним запобіганням є колосальною. Кримінальний кодекс сам по собі є зводом каральних заходів, котрі утримують особу від вчинення злочину за рахунок існування у перспективі покарання, котре має гальмувати бажання вчиняти протиправні акти. Кримінологія, у свою чергу, намагається розробити комплекс заходів, які мають викоренити у особи суспільну небезпечність, змінити її курс з девіантного на правомірний без надмірної репресії.

В.В. Голіна, зазначає, що кримінологічна політика є своєрідною ідеологією, під впливом якої, з одного боку, розробляються форми, завдання, зміст, принципи діяльності держави у сфері нерепресивного напрямку протидії злочинності, а з другого, – застосовується найбільш обґрунтована із соціально-політичних позицій існуюча або розробляється відповідно до неї нова теорія запобігання злочинності. Вона виступає не тільки сукупністю запланованих заходів, а й, образно кажучи, ідеологічним генератором, який підвищує запобіжну «напругу» в суспільстві, формує в ньому соціальну толерантність і повагу до соціальних цінностей, нагромаджує так званий соціальний капітал (публічний порядок, безпека, довіра, чесність,

¹ Теоретические основы предупреждения преступности: монография / Отв. ред. В. К. Звирбуль, В. В. Клочков, М. Г. Миньковский. М., 1977. С. 31.

віротерпимість та ін.)¹. Механізм запобігання злочинності складається із заходів, сутність яких полягає у впливі на окремі ціннісні категорії людини, які можуть бути застосовані в залежності від її моральних засад, принципів, поглядів на життя та певних «табу». Ми маємо на увазі, що коли людина є, наприклад, релігійною, доцільно застосовувати до неї заходи, пов'язані із впливом священнослужителів. Це пояснює стрімкий розвиток пенітенціарного капеланства в Україні, що надає злочинцям можливості позбавитись протиправних схильностей через очищення своєї душі, шляхом залучення до церкви, спілкування з капеланом.

До речі, що стосується останньої тези, варто зазначити, що в більшості країн Європи в'язничні капелани виконують як богослужбові, так і позабогослужбові (соціальні, психологічні) функції. Наприклад, у Великобританії в'язничні капелани займаються проведенням богослужінь, беруть участь у різних соціальних програмах, які проводять навчальні заклади, соціальні та психологічні служби, в аудиторських перевірках та складанні бізнес-планів. Вони також допомагають засудженим підтримувати соціальні зв'язки, навіть пишуть за них листи рідним (60% засуджених за статистикою не вміють писати), повідомляють трагічні новини, підтримують їх морально у кризові періоди життя. В Естонії діяльність в'язничного капелана також може бути як богослужбова, так і консультативна, душпастирська та адміністративна. В Чехії в'язничний капелан проводить богослужіння, пасторські зустрічі із засудженими та персоналом, організовує індивідуальне та групове вивчення Біблії, культурні заходи духовної спрямованості, координує роботу інших релігійних організацій, забезпечує засуджених та персонал духовною літературою, аудіо- та відеоматеріалами, допомагає у підготовці засуджених до звільнення, сприяє зміцненню соціально-корисних зв'язків².

¹ Голіна В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2006. № 3. С. 8.

² Пахомов І.В. Особливості духовного виховання засуджених та персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: навчальний посібник / Білоцерківське училище ППП ДКВС України; за заг. ред. д. пед. н., проф. М.О. Супруна, 2016. С. 171.

Що стосується жінок, необхідно звернути увагу на те, що останні часто більш близько сприймають духовні речі та більш, ніж чоловіки схильні до богослужіння. Саме тому церковний вплив на жінок, особливо тих, що схильні вчиняти суспільно небезпечні діяння, є недооціненим. Часто особа, яка вчиняє насильницький злочин, відчуває за нього надприродну провину, котра не знаходячи виходу та пробачення переростає у гнів, а потім і агресію. Тому надання можливості сповідатись, отримати пораду від священнослужителя може упередити вчинення протиправного діяння. Однак варто зазначити, що не завжди релігійні жінки духовно захищені від злочинів. Аргументом на користь нашої думки є наступний приклад із судової практики.

Так, відповідно до вироку Городоцького районного суду Хмельницької області від 8 липня 2011 року (справа № 1-13/2011) особу було обвинувачено у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК України за наступних обставин: *12.09.2010 року в період часу з 10 год.00 хв. до 11 год.00 хв. підсудна, перебуваючи до цього тривалий час в неприязних відносинах з іншою особою, перестріла останню на дорозі, неподалік від її господарства і за попередні образи і сварки, які були між ними, умисно нанесла їй дерев'яною палицею декілька ударів по плечах і в голову чим спричинила тілесні ушкодження у вигляді крововиливів м'яких тканин правого плеча, лівого плечового суглобу, струсу головного мозку, які відносяться до ступеня легких, що спричинили короточасний розлад здоров'я. Допитана в судовому засіданні підсудна свою вину в пред'явленому обвинуваченні за ч. 2 ст. 125 КК України не визнала і пояснила, що 12.09.10 року вона з 09 год. до 11 год. 30 хв. знаходилась в церкві. Служба закінчилась в 10 год 30 хв. Коли вона прийшла до дому то між нею та потерпілою виникла сварка з приводу користування суміжними земельними ділянками. Жінки стали ображати одна одну і потерпіла в 11 год.45 хв. викликала міліцію до свого господарства. При цьому вона тілесних ушкоджень потерпілій не завдала. Потерпіла пояснила, що 12.09.10 року приблизно о 10 год. поверталась до дому з костьолю. Коли підходила до свого господарства, то помітила свою сусідку, яка стояла на своєму господарстві. Коли*

потерпіла проходила повз неї то відчула удари палицею по плечах та по голові. Вона розвернулася і побачила що ці удари їй завдає підсудна з якою потерпіла тривалий час перебуває у неприязних відносинах з приводу користування суміжними земельними ділянками. Потерпіла стала кликати на допомогу свого чоловіка і підсудна ступилась від неї. Свідок пояснив, що 12.09.10 року зранку його жінка пішла до костюлу. Приблизно біля 10 год. почув крик жінки з вулиці. Коли потерпіла прийшла до дому то плакала і розказала, що її на дорозі палкою побила підсудна.¹ Таким чином, наведений приклад свідчить про те, що релігійний вплив необхідно застосовувати протягом тривалого часу у комплексі із іншими кримінологічними засобами запобігання злочинності, котрі дозволили б впливати на усі аспекти проблеми девіантності особи.

Протидія злочинності – це складне соціально-правове явище та поняття про нього, в якому відображається теорія і практика специфічної соціально-управлінської діяльності та суспільних і приватних ініціатив, а також кримінально-юстиційних зусиль, спрямованих на перешкоджання вчиненню кримінальних правопорушень та реагування на їх вчинення. Протидія злочинним проявам відбувається на різних рівнях життєдіяльності суспільства², але подальше дослідження феномена протидії злочинності обумовило висновок про існування ще одного її рівня – кримінально-юстиційного³. Якщо в основу поділу протидії злочинності на рівні покласти інший критерій, скажімо, соціальний об'єкт, на якого спрямовується протидія, то можна виокремити загальносоціальний, груповий та індивідуальний рівні такої протидії. З огляду на зазначене слід визнати допустимим оперування такими поняттями, як загальносоціальна, спеціально-кримінологічна чи кримінально-юстиційна протидія злочинності⁴. Запобігання злочинності має

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

² Куц В. Загальна характеристика механізму протидії злочинності та його понятійного апарату. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*. Донецьк: Норд Комп'ютер, 2009. С. 153.

³ Там само. С. 153.

⁴ Там само. С. 105.

проводиться на декількох рівнях: основним із яких є загальнодержавний рівень, який дозволяє масштабно підходити до цієї проблематики шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів. Особлива увага має приділятися проблемі рецидивної насильницької поведінки жінок. Нажаль, на сьогоднішній день рецидив серед осіб слабкого полу не є рідкістю. На нашу думку, такий стан справ може бути пояснений незадовільною політичною та економічною ситуацією в країні, відсутністю дієвих засобів протидії вказаному феномену.

Переважає більшість злочинів, вчинених жінками повторно, є корисливими або насильницько-корисливими. Тобто серед причин їх вчинення домінує корислива спрямованість злочинної поведінки жінки. Це свідчить про те, що основними причинами злочинної поведінки таких осіб є деформація їхньої економічної свідомості, яка проявляється насамперед як розбіжність економічних цілей і поглядів та можливостей їх задоволення. У зв'язку із цим у жінки виникає корислива спрямованість поведінки, за якої вона переконана в тому, що її проблеми не можна вирішити правомірним шляхом. Формуючими умовами у цьому контексті є суперечності, що склалися у соціально-економічній сфері суспільства (зокрема, інфляція, безробіття). Так, упродовж останніх трьох років у нашій державі на появу деформацій в економічній сфері впливає збільшення рівня безробіття у державі, в тому числі й серед жінок. У цілому безробіття є одним із проявів, що характеризує негативні зміни в соціальній структурі суспільства. Негативні наслідки безробіття безсумнівні. Воно тягне за собою зниження мотивації праці, поширення алкоголізму, іншої девіантної поведінки жінок, а також спонукає їх не визнавати відсутність можливості забезпечити собі життєво необхідний мінімум потреб. Науковці, які досліджували злочинність безробітних, встановили, що зростання чисельності безробітних (у тому числі й серед жінок) є однією з причин збільшення рівня злочинності (зокрема, жіночої рецидивної)¹. На думку І.О. Неупокоевої, яку

¹ Лагоцька Вікторія Федорівна. Кримінологічна характеристика рецидивної злочинності жінок. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2016. С. 23.

ми поділяємо, безробіття завжди кримінологічно пов'язано зі злочинністю, вона перестала бути її фоновим явищем. Безробіття слугує однією з причин злочинності у сучасному суспільстві¹. Дійсно, найбільш розповсюдженими є корисливі суспільно небезпечні діяння, що можна пояснити прагненням жінки заробити собі грошей на нормальне існування, що не завжди вдається зробити правомірним шляхом. При цьому насильницькими більшість злочинів стають через наявність корисливого мотиву. Хоча інколи рецидивні насильницькі злочини вчиняються жінками і з іншими, більш природно обумовленими мотивами. Нашу думку підтверджує й наступний приклад із судової практики.

Так, відповідно до вироку Торезького міського суду Донецької області від 12 липня 2013 року особу було обвинувачено за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України за наступних обставин: *підсудна 10 травня 2013 року, приблизно об 11.00 годині, знаходилась за місцем свого мешкання за адресою: Донецька область, місто Торез, мікрорайон «30 років Перемоги». У вказаний час до останньої прийшла раніше їй знайома, з якою вони підтримували дружні відносини. Після чого протягом декількох годин вони, знаходячись в кухонній кімнаті квартири, розташованій за вказаною адресою, вживали спиртні напої. Приблизно о 14-00 годині між жінками на ґрунті раптово виникли неприязних стосунків виник конфлікт з причини того, що знайома підсудної відмовилася добровільно залишити приміщення квартири підсудної. В ході конфлікту потерпіла нанесла підсудній декілька ударів ногою по тілу, у відповідь на що підсудна, діючи як особа, яка раніше вчинила умисне вбивство, знаходячись у стані алкогольного сп'яніння, діючи умисно, взяла до рук дерев'яний табурет і нанесла ним удар по спині потерпілій. Після чого, доводячи до завершення свій намір, направлений на вбивство, взяла на полиці у ванній кімнаті кухонний ніж та заподіяла ним потерпілій різану рану шиї зліва.*

¹ Лагоцька Вікторія Федорівна. Кримінологічна характеристика рецидивної злочинності жінок. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2016. С.4.

Потім, продовжуючи свої злочинні дії, діючи умисно, з метою позбавлення життя особи, бажаючи помститися їй за заподіяння тілесних ушкоджень, нанесла десять ударів дерев'яним табуретом по голові та тілу, від яких остання впала на підлогу. Підсудна продовжила наносити лежачій на підлозі потерпілій удари по голові і тілу табуретом, нанісши ще п'ять ударів з метою умисного протиправного заподіяння смерті останній¹. Наведений приклад свідчить про надмірну жорстокість злочинниці, наявність у неї сталих злочинних схильностей, котрі не були виправлені під час відбування попереднього покарання у вигляді позбавлення волі за вчинення умисного вбивства. Така ситуація свідчить про те, що кримінологічні заходи запобігання злочинності або взагалі не були застосовані, або використовувались не в повній мірі. Тобто, можна стверджувати, що персонал установи виконання покарання не виконав своєї основної функції – перевиховання злочинця, а знівелював останнім, що детермінувало вчинення ще одного умисного насильницького злочину.

Загальносоціальна протидія злочинності є основою спеціальної протидії. Спеціальна протидія здійснюється шляхом правового реагування на вчинення злочину та спеціально-кримінологічного запобігання новим злочинам. Процес реагування на вчинений злочин утворює самостійну систему заходів, які застосовуються у певній послідовності. Перший комплекс таких заходів найчастіше визначають терміном «виявлення» злочину. При цьому С.Г. Міщенко зауважує, що, по-перше, виявленням доцільно охоплювати і так зване розкриття злочину, тобто встановлення суб'єкта його вчинення; по-друге, виявленню підлягає не лише вчинений злочин, а й каране готування до нього та замах на його вчинення; по-третє, у сфері власне кримінальної юстиції мають залишатися лише процесуально унормовані засоби виявлення злочину. Наступним комплексом заходів реагування на вчинення злочину є притягнення до кримінальної відповідальності. При цьому «притягнення» є не чим іншим, як процесом збирання доказів

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

винуватості суб'єкта у вчиненні злочину¹. Розглядаючи зміст поняття протидії злочинності, О.М. Бандурка та Л.М. Давиденко зазначили, що вона охоплює як боротьбу зі злочинністю, так і боротьбу в аспекті запобігання їй². Механізм запобігання злочинності повинен створюватись як комплексно, так і індивідуально. Звичайно, кожна держава повинна мати сукупність стандартних засобів реагування на зміну стану злочинності у негативний бік, однак також необхідними є засоби впливу на кожний окремих випадок посягання на захищені кримінальним законодавством суспільні відносини. Що стосується жінок, актуальною видається робота із кожною окремою жінкою, врахування її потреб, проблем та родинного та соціального статусу. Спеціальне запобігання є поняттям більш вузьким, однак не дивлячись на це, останнє дозволяє застосовувати до злочинниці більш вузький, при цьому ефективний блок кримінологічних заходів та засобів. Варто вказати, що спеціальне запобігання насильницької жіночої злочинності може полягати у наступному: 1) встановлення причин та умов жіночої насильницької злочинності; 2) дослідження та усунення детермінаційного комплексу жіночої насильницької злочинності; 3) вжиття заходів по подоланню жіночої насильницької злочинності.

О.М. Бандурка та О.М. Литвинов визначають протидію злочинності як особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, який складає різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різнорідних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження

¹ Міщенко С.Г. Роль кримінальної юстиції в протидії злочинності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. К., 2011. С. 10.

² Бандурка О.М., Давиденко Л.М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография. Х., 2003. С. 86.

кількості злочинних проявів до соціально толерантного рівня¹. Ми абсолютно погоджуємось із зазначеною думкою автора, зі свого боку, вважаємо, що механізм запобігання повинен бути спрямованим саме на знищення детермінантів злочинності, а вже потім – роботу із їх жертвою – злочинцем.

Протидія злочинності охоплює три сфери суспільних відносин: 1. Загальна організація протидії злочинності – це сукупність організаційних (облік, реєстрація), управлінських (прогнозування, планування, координація, визначення стратегії і тактика), профілактичних (реалізація програм і планів, здійснення профілактичних заходів), контрольних (вивчення практики, встановлення тенденції злочинності) та інших дій різноманітних органів та установ, які взаємодіють для досягнення спільних результатів. 2. Правоохоронна діяльність – система заходів із реалізації правоохоронних та/або правозастосовних функцій державними органами, громадськими організаціями чи громадянами. 3. Попередження злочинності – це здійснення спеціальними суб'єктами передбачених законом заходів для недопущення розвитку злочинного наміру на попередніх стадіях вчинення злочину, виявлення ознак скоєних злочинів, встановлення осіб, які їх скоїли, притягнення цих осіб до відповідальності, відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів громадян та відшкодування збитків від злочинних дій². На нашу думку, механізм запобігання жіночій насильницькій злочинності повинен включати в себе такі складові як: загальнодержавне системне регулювання, спрямоване на усунення соціально небезпечних детермінантів злочинності (забезпечення нормального рівня життя громадян країни, подолання безробіття, забезпечення гендерної рівності, вдосконалення системи освіти, забезпечення якісного фінансування вагітних жінок та жінок, які знаходяться у відпустці по догляду за дитиною тощо); юридичне регулювання кримінально-правової політики, спрямоване на вдосконалення нормативно-правової бази, яка безпосередньо направлена на

¹ Бандурка О.М., Литвинов О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія. Х., 2011. С. 45.

² Там само.

зниження рівня злочинності в країні; спеціальне регулювання, спрямоване на роботу із окремими шарами населення, які вже криміналізовані або є потенційними суспільно небезпечними суб'єктами (жертви злочинів, психічно неврівноважені особи тощо). В контексті цієї думки вважаємо за доцільне підкреслити, що центральне місце в механізмі запобігання злочинності займає знищення її детермінантів.

Детермінанти злочинності, котрі є об'єктами профілактичного впливу, – це різноманітні процеси суспільного буття: економічні, політичні, соціальні та інші, а також процеси людської діяльності та свідомості. Тому діяльність суб'єктів з обмеження, нейтралізації та усунення дії детермінантів злочинності потребують застосування профілактичних та безпосередньо запобіжних заходів у комплексі, системно. Це підтверджується й висловом С.М. Іншакова, на думку якого «системний вплив на злочинність – складний процес, у ході якого суб'єкт (система суб'єктів) за допомогою реалізації системи заходів (способів впливу) здійснює вплив на розвиток кримінального феномена»¹. Зазвичай основними детермінантами стають вади у державному регулюванні тих чи інших суспільних відносин, котрі дають збій в налагодженій системі та викликають негативну реакцію з боку населення, яка, в тому числі, полягає у вчиненні злочинів.

В.В. Голина вважає, що інтегративна система організованої протидії злочинності, котра об'єднує різні запобіжні заходи, здійснюється на трьох рівнях: загально-соціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному²: – на загально-соціальному рівні запобігання злочинності здійснюється різними органами державної влади й управління, а також громадськими організаціями та громадами, до безпосередніх функцій яких не належить боротьба зі злочинністю. Профілактичний вплив здійснюється шляхом розроблення та реалізації різноманітних

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. К.: Видавничий дім «Ін Юре». 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 5.

² Курс лекцій по кримінологии: учебное пособие / под ред. проф. И.Н. Даньшина (Общая часть) и проф. В.В. Голины (Особенная часть). Х.: Одиссей, 2006. С. 84.

економічних та соціальних проєктів і програм, які також опосередковано сприяють втіленню спеціально-кримінологічних запобіжних заходів; – спеціально-кримінологічне запобігання злочинності здійснюється конкретними державними органами, для яких боротьба зі злочинністю, захист прав громадян є професійним обов'язком. У процесі своєї професійної діяльності спеціальні суб'єкти здійснюють вплив на криміногенні фактори, а також встановлюють причини та умови вчинення злочинів та вживають заходів щодо їх усунення; – на індивідуальному рівні запобігання полягає у цілеспрямованих заходах щодо конкретної особи (групи осіб), схильної до вчинення злочину, причин та умов, що детермінують поведінку цієї особи¹. Що стосується жінок, то необхідно звернути увагу на те, що індивідуальні запобіжні заходи мають бути застосовані до осіб, які мають алкогольну або наркотичну залежність, матеріально незабезпеченими, психічно невірноваженими, неповнолітніми дівчинками, які виховуються у неповних родинах та піддаються насильству з боку когось із батьків, або були зґвалтовані.

І.І. Карпець вважає, що запобігання злочинності має починатися з так званого раннього запобігання. Науковець слушно зауважує, що питання це складне і небеззаперечне, як небеззаперечне й те, що кримінологія має вивчати аморальні явища, котрі не є злочинними. Кримінологія ще стоїть на шляху до того, щоб визначити коло явищ, де з особливою гостротою постає питання про раннє запобігання злочинам². Справді, «аморальні явища» зазвичай є причинами вчинення злочинів або створюють умови для їх вчинення. У загальній системі профілактичної діяльності рання профілактика злочинів, насамперед, здійснюється культурно-виховними заходами. Виховання саме по собі передбачає не тільки передачу досвіду старших поколінь, а й навчання основ спілкування, передусім неконфліктного, тому заходи культурно-виховного характеру

¹ Курс лекцій по кримінології: учебное пособие / под ред. проф. И.Н. Даньшина (Общая часть) и проф. В.В. Голины (Особенная часть). Х.: Одиссей, 2006. С. 84.

² Карпець И.И. Современные проблемы уголовного права и криминалогии. М.: Юрид. лит., 1976. С. 131-132.

мають здійснюватися на індивідуальному рівні¹. Ми абсолютно погоджуємось із зазначеним, оскільки, дійсно, запобігання злочинності повинно розпочинатись із залучення молоді до суспільно-корисної праці, творчості, виявлення неблагонадійних родин та вилучення у них неповнолітніх дітей, особливо – дівчинок. Варто вказати, що часто дівчинки стають жертвами власних батьків або вітчимів. Аргументом на користь нашої думки є наступний приклад із судової практики.

Так, відповідно до вироку Черняхівського районного суду Житомирської області від 29 жовтня 2010 року (справа №1-106/10) особу було звинувачено у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 156 КК України за наступних обставин: *12.02.2010 року о 14 год. 30 хв., попередньо вживши спиртне, підсудний перебував у власному будинку по місцю проживання, разом із малолітньою. Скориставшись відсутністю сторонніх осіб, які могли б завадити його злочинним діям, підсудний поклав малолітню на ліжко, після чого роздягнув її та, оголивши свої статеві органи, вчиняв непристойні дотики до оголених статевих органів та оголеного тіла малолітньої потерпілої, задовольняючи в такий спосіб свої статеві потреби та статеву пристрасть, посягаючи при цьому на нормальний моральний розвиток малолітньої, негативно впливаючи на її психіку. Допитаний в судовому засіданні підсудний свою вину в інкримінованих діях не визнав, категорично заперечив будь-які протиправні дії зі свого боку до 12.02.2010 року. Щодо дня 12.02.2010 року пояснив, що в той день знаходився в будинку разом з дочкою своєї співмешканки. Перед цим зі співмешканкою розпили пляшку горілки. Співмешканка з їх спільною дочкою пішли до сусідки по молоко, а потерпіла залишилась з ним вдома. Разом вони дивились телевізор, а оскільки в кімнаті було холодно то він запропонував дівчинці лягти до нього в ліжко. Через деякий час в кімнату повернулась дружина і вони стали сваритися. Сварка скінчилась тим, що дружина пішла з будинку і забрала дітей... Допитана в судовому засіданні з участю педагога-психолога малолітня в судовому засіданні показала, що*

¹ Корягіна А. Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 194.

в один із днів вересня 2009 року підсудний скористався відсутністю матері й тим, що дід з бабою п'яні спали в кімнаті та, закриваючи їй рота руками, вчиняв щодо неї сексуальні дії розпусного характеру, непристойно торкаючись до її оголеного тіла та статевих органів, намагаючись вчинити з нею насильницький статевий акт. Коли підсудний вийшов, вона втекла з хати та побігла до тітки, яка її одягла та дала печива з компотом. Про те, що сталося їй не розповідала. В лютому 2010 року, коли мама з сестрою пішли по молоко так само поклав її до ліжка, роздягнув та вчиняв щодо неї сексуальні дії розпусного характеру, непристойно торкаючись до її оголеного тіла та статевих органів, намагаючись вчинити з нею насильницький статевий акт. В цей момент до хати повернулася мама і побачила підсудного та її без одягу. Почувши від неї про те, що сталося, мама відвела її до бабусі, а потім до лікаря, який її оглянув...¹ Наведений приклад свідчить про системність статевого знуцання над малолітньою дитиною, що в майбутньому може призвести до виникнення у неї агресії по відношенню до чоловіків, статевих відхилень тощо. Аналогічним є ще один приклад.

Відповідно до вироку Старосамбірського районного суду Львівської області від 20 грудня 2010 року (справа № 1-157/2010) особу обвинувачено у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 156 КК України за наступних обставин: підсудний періодично перебуваючи в нетверезому стані в період часу з 2003 року по 03 серпня 2010 року, знаходячись на одинці із своєю прийомною малолітньою дочкою, з метою задоволення своєї статевої пристрасті, протягом тривалого часу вчиняв відносно малолітньої розпусні дії, які проявлялись в тому, що підсудний роздягав її, торкався малолітньої статевих органів, намагався розпалити в ній до себе статевий потяг всупереч її волі попри те, що являється потерпілій прийомним батьком. Допитаний в суді підсудний свою вину в інкримінованому йому злочині визнав повністю у вчиненому розкався та суду показав, що він одружився з жінкою, в якій на той час вже була дочка, якій було 1 рік від народження. Він зобов'язався виховувати її як

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

свою рідну і ніяких докорів їй не робив, забезпечував матеріально та займався її вихованням. Згодом, в 1999 та 2004 роках в них від спільного шлюбу народилися син та дочка... Дійсно починаючи з 2003 року почав торкатись до статевих органів своєї прийомної дочки. В 2009 році, коли підросла його прийомна дочка, він став помічати, що вона стала йому дуже подобатись. З того часу, він завжди шукав моменти, коли дружини та молодших його дітей в дома не було, щоб залишитися на одинці з потерпілою. Коли вони залишалися у двох, він приходив в кімнату, де знаходилася його прийомна дочка і наказував їй, щоб вона знімала з себе одяг, але та завжди відмовлялася це робити і починала плакати, намагалася втекти від нього. Після чого, він застосовуючи силу, тримав її однією рукою за руки, а іншою знімав з неї одяг, а потім пестив своїми руками її груди та статеві органи, також цілував їх. Такі дії з прийомною дочкою він вчиняв завжди, коли в дома нікого не було і вони залишалися лише двоє. Дочці він казав, щоб вона нікому про це не говорила та обіцяв дати їй за це гроші також, погрожував вигнати з хати. Починаючи з початку 2010 року його дружина почала звертатися до нього із запитаннями про стосунки між ним та потерпілою питала, чи правда, що він пристає до неї, але він завжди це заперечував...¹ Отже, протягом семи років дитина була заручницею власного вітчима та навряд чи зможе мати в майбутньому здорові статеві відносини.

Наприкінці 90-х років ХХ ст. в Європейському Союзі були прийняті концептуальні засади політики запобігання злочинності, яка стала складовою його внутрішньої політики, тобто вони визначають загальний підхід, що реалізується як на «комунітарному» рівні, так і на національному. З огляду на ці засади, «злочинність» тлумачиться як різновиди «такої соціальної поведінки людей та їх об'єднань, що не обмежується злочинами в прямому розумінні слова (поведінки, криміналізованої згідно з національним законодавством), а включають більш «м'які» порушення соціальних норм (наприклад, будь-які прояви насильства)». Важливо тут звернути увагу на те, що злочинність розуміється не як дещо стороннє до

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

суспільства явище, не сумарне визначення злочинів, а як соціальна поведінка людей (для деяких з них, на жаль, нормальна, буденна!), які у своїй діяльності, житті умисно чи з необережності «перетинають» і межі кримінального закону. Частота перетинання цієї межі збільшує або зменшує злочинні прояви¹. Злочинність завжди є феноменом невід'ємним від суспільства, скільки існує суспільство, стільки існує і злочинність, це – комплексне явище, котре необхідно розглядати лише у взаємозв'язку із іншими галузями суспільного буття.

Розроблення та прийняття законів, різноманітних національних програм, удосконалення наявної законодавчої бази, на основі якої відбувається регулювання суспільних відносин в усіх суспільних інститутах, відображає правові заходи загально-соціальної профілактики, які потім реалізуються в заходах соціально-економічного характеру. Тому і правові, і соціально-економічні заходи, їх розроблення та реалізацію доцільно розглядати разом. Суттєве превентивне значення для зменшення кількості злочинів мають заходи соціально-економічного характеру. Підвищення матеріального забезпечення та матеріальна підтримка соціально незахищених верств населення (неповнолітніх; пенсіонерів; інвалідів; жінок, котрі доглядають за дітьми) сприяє формуванню їхньої самостійності й незалежності, що відбивається і на їхній поведінці у повсякденному житті та сприяє зниженню рівня віктимності. До того ж матеріальна забезпеченість і соціальна захищеність мають сприяти зниженню не лише корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, а й насильницьких, особливо тих, які вчинюються з використанням певного стану залежності жертви від злочинця². Особливої уваги заслуговують випадки домашнього знущання. Суспільство звикло сприймати у якості злочинця в цьому випадку виключно чоловіка, хоча як свідчить статистика та судова практика на сьогоднішній день суб'єктом такого злочину часто стає і жінка.

¹ Голіна В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2006. № 3. С. 209.

² Корягіна А. Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 194.

Відчуття фінансової та соціальної захищеності суб'єктами будь-яких взаємин сприяє зниженню такого стану особи, який є основною умовою вчинення цієї категорії злочинів. Учені неодноразово звертали увагу на перспективність віктимологічного напряму профілактики злочинності. Віктимологічна профілактика – це цілеспрямований спеціалізований вплив на фактори, що зумовлюють віктимність або сприяють їй¹. До неї відносять специфічну діяльність соціальних інститутів, спрямовану на виявлення й усунення (нейтралізацію, блокування) факторів, обставин, ситуацій, які формують віктимну поведінку, що детермінують здійснення, установа груп ризику й конкретних осіб із підвищеним ступенем ризику й вплив на них з метою відновлення або активізації їхніх захисних властивостей; розроблення або вдосконалення вже наявних спеціальних засобів захисту громадян від злочинів і наступної віктимізації². Так, ми погоджуємось із цим, оскільки, як ми вже вище зазначали, жертва часто стає в майбутньому злочинцем, оскільки психіка людини в більшості випадків запрограмована на самозахист, а тому коли їй не вдається захистити себе одразу та уникнути злочину, то такий захист має відбутися після, вже у вигляді помсти.

Для здійснення кримінологічної профілактики жіночої злочинності необхідна наявність значних матеріальних та інших ресурсів. Найбільш важливим засобом запобігання жіночій злочинності є обмеження криміногенного впливу на жінок, що може здійснюватися як під час перебування в місцях позбавлення волі, так і після звільнення з місць позбавлення волі³. Звичайно, злочинність повністю викоринити не можливо, вона була, є й буде існувати, але потрібно докладати зусиль щоб зменшити тенденцію до зростання злочинності⁴. Особливо це

¹ Ривман Д.В. Кримінальна віктимологія. СПб.: Питер (Серія «Учебники для вузов»), 2002. С. 168.

² Алексеев А.И. Кримінологічна профілактика: теорія, опыт, проблеми: монографія. М.: НОРМА, 2001. С. 108.

³ Гапека Т.В. Перспективи протидії жіночій злочинності в Україні. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/4627/1/36%20Гапека.pdf>.

⁴ Там само.

видається можливим, коли особа вчинила вперше злочин, який зумовлений збігом певних обставин.

Профілактика жіночої злочинності, як виду злочинності, потребує особливої уваги, адже жінки характеризуються підвищеною емоційністю, подекуди неврівноваженістю, а тому часто стресова ситуація може призвести до вчинення жінкою злочину. На нашу думку, для поступового зменшення проявів такого соціально негативного явища необхідно: вжити належних заходів для соціальної адаптації ув'язнених жінок, що допоможе їм стати на шлях виправлення; покращити державну підтримку неповних, малозабезпечених сімей; спрямувати освітню політику на виховання у неповнолітніх дівчат моральності, порядності, поваги до закону, адже діти підпадають під негативний вплив значно частіше ніж дорослі; поліпшити, в першу чергу, умови праці таких категорій жінок, як самотні матері, матері з дітьми-інвалідами, жінки, котрі мають неповнолітніх дітей; підвищити конкурентоспроможність жінок на існуючому ринку праці; забезпечити державне сприяння жіночим організаціям та асоціаціям, які реально допомагають жінкам тощо. Здійснення цих дій вселятиме віру в майбутнє жінок, створюватиме нові пріоритети для їхнього розвитку та самовдосконалення¹. Матеріальний захист дійсно робить жінку більш впевненою у собі, попереджує вчинення корисливих та корисливо-насильницьких суспільно небезпечних діянь.

Жінка завжди має розуміти, що вона створена не тільки для народження й виховання дітей, а може своїми діями вплинути на розвиток держави. Не менш вагомим заходом для запобігання жіночій злочинності є створення державного антидискримінаційного органу з прав жінок та прийняття Державної програми боротьби з жіночою злочинністю в Україні, яка передбачала б встановлення соціальних і правових гарантій для жінок, звільнених з місць позбавлення волі; створення Фонду допомоги жінкам, які перебувають у місцях позбавлення волі, та жінкам, які відбули покарання, інші організаційно-правові заходи підтримки таких жінок; розробка реальної

¹ Гапека Т.В. Перспективи протидії жіночій злочинності в Україні. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/4627/1/36%20Гапека.pdf>.

програми щодо організації активної взаємодії органів внутрішніх справ із засобами масової інформації в усіх аспектах профілактики жіночої злочинності¹. У тому випадку, коли жінка засуджена до позбавлення волі за вчинене нею кримінально каране діяння, необхідно створити сприятливі умови її утримання, які б враховували специфіку статі, психології і фізіології. Для цього, доцільно було б щоб при покаранні жінки, що вчинила злочин, перевага надавалась такій меті покарання як виправлення особи, що вчинила злочин. Ще одним із засобів зменшення жіночої злочинності є надання соціальної та психологічної допомоги жінкам, звільненим з місць позбавлення волі. Адже, як правило, сім'ї таких жінок розпадаються, їм тяжко влаштуватися на роботу, у зв'язку з чим жінка втрачає самоконтроль, втрачає впевненість в завтрашньому дні, починає вживати алкогольні напої, наркотичні засоби й під дією цих факторів знову вчиняє злочин². Ми погоджуємось із вказаною думкою, оскільки, дійсно, створення спеціальних державних програм захисту надади б можливість вдосконалення усі сфери буття середньостатистичної жінки.

Проблема протидії злочинності є комплексною за суттю і включає біологічні, соціальні, психологічні та економічні фактори, що її обумовлюють. Отже, і запобіжні заходи повинні носити системний характер. Комплекс заходів із запобігання насильства повинен бути спрямований на наступні завдання: – визначення індивідуальних факторів ризику і вжиття заходів, що змінюють поведінку особи; – вплив на міжособистісні відносини і створення здорової обстановки в родині; – спостереження за громадськими місцями, навчальними закладами з метою оптимізації їх діяльності у визначених межах; – боротьба з гендерною нерівністю і шкідливими звичаями; – звернення до культурних цінностей і впровадження їх у масову свідомість і

¹ Нікітенко С.В. Профілактика корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, скоєних жінками на тлі наркоманії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. С. 14.; Судакова Т.Н. Убийцы и их жертвы: криминологическое, виктимологическое и уголовно-правовое исследование : автореферат дисс. ... канд. юрид. наук. Владивосток : Дальневост. гос. ун-т., 2002. С. 18.

² Гапека Т. В. Перспективи протидії жіночій злочинності в Україні. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/4627/1/36%20Гапека.pdf>.

масову культуру; – формування моральних стандартів поведінки, пропаганда здорового способу життя, розвиток системи цінностей, спрямованих на нейтралізацію різних девіантних форм поведінки, неприпустимість їхньої привабливості, новизни, особливо відносно молоді. Саме на цьому рівні має бути порушено питання про вплив ЗМІ на пропаганду насильства, жорстокості, аномальних форм поведінки; – створення цивілізованої, соціально орієнтованої моделі контролю над супутніми (фоновими) явищами, що супроводжують злочинність¹. Роль засобів масової інформації на сьогоднішній день недооцінюється, оскільки пропаганда насильства, демонстрування кінопродукції, в якій героїні йдуть на злочин задля вирішення побутових проблем або конфліктних ситуацій, мають вплив на розум жінок, які є прихильницями серіалів та можуть бути рушійною силою. Жінки можуть намагатись приміряти на себе роль героїнь кіно та визнавати допустимість окремих протиправних вчинків.

Загально-соціальний вектор запобігання злочинності повинен ґрунтуватися на наукових дослідженнях факторів ризику. Одним з таких факторів, як відомо, виступає агресивна поведінка у різних її формах та проявах. Відповідно, першочерговим завданням соціального запобігання стають проблеми виховання, перевиховання, формування особистості, забезпечення психологічної підтримки та допомоги у кризових ситуаціях. Іншим важливим аспектом загально-соціального запобігання злочинності виступають розробка і впровадження наукових програм з вивчення факторів ризику відносно поведінки, що відхиляється від норми. Вивчення специфіки факторів злочинної поведінки виступає проміжною ланкою між теоретичним кримінологічним вивченням злочинності і практичною організацією протидії, тобто безпосередньою реалізацією теоретичних положень². Одним із основних шляхів запобігання також є створення достатньої кількості наукових

¹ Гладкова Є.О. Теоретичні та прикладні аспекти тактики протидії злочинності. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези доп. круглого столу. Харків, 2017. С. 48-52.

² Гладкова Є.О. Питання загальносоціального запобігання злочинності. URL: http://files.visnikkau.org/200001095-c23e6c3386/Visnyk7_10.pdf.

напрацювань, які б вирішували складне завдання, яке полягає у складенні принципово нових підходів до вивчення та прогнозування злочинності.

Злочинність – не щорічна статистична сукупність злочинів, учинених на певній території. Кримінально-правова статистика з'єднує різні за природою, особами злочинців, потерпілими тощо злочини у математичному виразі; додаємо до вбивств крадіжки, а до них, наприклад, – зґвалтування, бандитизм та інші види вже вчинених злочинів і структуруємо остаточну за певний час сумарну цифру. І цю цифру називаємо злочинністю. Вірніше було б сказати, що це своєрідні прояви злочинності. Сама злочинність як соціальний феномен існуватиме і тоді, коли ми усунемо (як приклад) кримінальний кодекс. Скажімо, ми декриміналізували спекуляцію. Але ж вона існує, і зветься це явище підприємницькою діяльністю. Декриміналізували образу, наклеп, однак ці явища не зникли. Сьогодні крадіжки на суму майже 500 грн. – адміністративний делікт, проте майно пересічних громадян фактично залишилося без захисту, а крадії, злодії професіоналізуються під «дахом» закону¹.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що механізм запобігання насильницькій жіночій злочинності – сукупність взаємозалежних превентивних заходів та засобів, заснованих на гендерних особливостях та спрямованих на усунення детермінантів жіночої злочинності. Загально-соціальне та спеціальне запобігання – два взаємозалежні механізми, які лише у симбіозі дозволяють досягти бажаного результату у вигляді подолання жіночої насильницької злочинності.

4.2. Індивідуальне запобігання жіночій насильницькій злочинності

Запобігання злочинності – процес, який повинен здійснюватись послідовно від загального до індивідуального.

¹ Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 107.

Варто вказати, що саме індивідуальне запобігання можна вважати найбільш цінним та ефективним, оскільки саме останнє дозволяє досягти бажаного результату у вигляді виправлення девіантних схильностей злочинця, особливо це стосується жінок. Останню тезу можна пояснити тим фактом, що жінка є більш емоційною особою та потребує індивідуального підходу, котрий врахував би всі її потреби. Враховуючи зазначене, вважаємо за доцільне зупинитись більш детально на особливостях індивідуального запобігання жіночій злочинності та шляхам його вдосконалення, яке ми розглянемо у взаємозв'язку із такими поняттями як протидія та профілактика злочинності.

Відтак, на переконання вчених (А.А. Герцензон, В.К. Звірбуль, І.І. Карпець, ін.) об'єкт запобігання злочинам – це окремі або сукупність різних (за генезою, сферою, формами та інтенсивністю) негативних явищ та процесів реальної дійсності матеріального чи духовного характеру, які призводять до виникнення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів¹. Визначення об'єкту запобігання є важливим етапом кримінологічної політики, адже саме від цього залежить правильність обрання інструментарію впливу на детермінанти злочинності.

При цьому, як показує практика протидії злочинності, об'єкти запобігання злочинам безпосередньо пов'язані із суспільством та людиною, тобто вони походять від них та є причиною вчинення злочинів. Реалізація заходів, спрямованих на запобігання злочинам, покладається на суб'єкти профілактики, які якісно функціонувати можуть лише в єдності (як система). Більш того, не дивлячись на рівні та критерії поділу діяльності щодо запобігання злочинів (загальносуспільний, груповий, індивідуальний), всі суб'єкти профілактики злочинів в обов'язковому порядку здійснюють й заходи індивідуального запобігання злочинам. Цікавою у зв'язку з цим є позиція В.Д. Малкова щодо визначення змісту індивідуального запобігання злочинам (індивідуальної профілактики), під яким він розуміє: «діяльність державних і

¹ Советская криминология / Авт. кол.: А.А. Герцензон, В.К. Звірбуль, И.И. Карпец и др. М.: Юрид. лит., 1966. С. 102.

недержавних органів, організацій та їх представників по виявленню осіб, від яких, виходячи з їх поведінки, можна очікувати вчинення злочинів, здійснення впливу на них та оточуюче середовище з метою позитивної корекції їх поведінки, ліквідації або нейтралізації кримінальних факторів, що діють у цьому середовищі»¹. Варто зазначити, що є правильною думка про те, що індивідуальне запобігання може здійснюватись різними суб'єктами, зацікавленими у виправленні девіантних схильностей жінки, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Так, наприклад, якщо брати до уваги неповнолітніх дівчат, то у разі призначення їм громадського вихователя, останній виконуватиме роль суб'єкта індивідуальної профілактики.

У свою чергу, А.І. Алексєєв, С.І. Герасимова, АЛ. Сухарєв вважають, що: «індивідуальна профілактика спрямована на виявлення та усунення (блокування, нейтралізацію) криміногенних факторів, безпосередньо пов'язаних з поведінкою, способом життя, мікросередовищем таких осіб»², що, як видається, значно звужує зміст даного виду запобігання злочинам та у більшій мірі відображає соціально-правову природу заходів загальносоціальної профілактики злочинів. Узагальнюючи у цілому існуючі наукові підходи з означеної проблематики, варто погодитись з А.І. Алексєєвим та О.Б. Сахаровим, які під індивідуальною профілактикою злочинів розуміють: «систему цілеспрямованого, організованого, з урахуванням педагогічних вимог, виховного впливу на свідомість, почуття, волю особи, що профілактується, з метою усунення, нейтралізації, блокування у неї негативних і одночасно, формування позитивних якостей, стереотипів і звичок законослухняної поведінки»³. Під час здійснення індивідуального запобігання увага повинна зосереджуватись безпосередньо на особі, яка вчинила злочин. Відтак, суб'єкт запобігання повинен визначити причинно-наслідковий зв'язок

¹ Кримінологія: Учебник / Под ред. В.Д. Малкова. М.: ЗАО Юстисинформ, 2004. С. 163.

² Алексєєв А.И. Кримінологическая профілактика: теория, опыт, проблемы: монографія. М.: НОРМА, 2001. С. 40.

³ Алексєєв А.И., Сахаров А.Б. Причины преступлений и устранение их органами внутренних дел. М.: Академия МВД СССР, 1985. С. 53.

між родинно-побутовим, психоемоційним та фінансовим станом жінки, а також безпосередньо забороненим актом, який вона вчинила. Лише після встановлення детермінаційного комплексу можливо підібрати максимально ефективні заходи роботи, котрі підійдуть конкретній особі.

Вивчаючи злочин як окремий механізм індивідуальної злочинної поведінки слід зазначити, що він є системою, яка підпорядковується дії певних закономірностей. Істотну роль у механізмі індивідуальної злочинної поведінки відіграють психологічні фактори, які проявляються у споживчій мотиваційній сфері злочинної поведінки та стані злочинця на момент скоєння злочину, а також мотиваційні та вольові фактори, що забезпечують подолання труднощів за умов досягнення цілей, спонукають до активних дій за наявності внутрішніх та зовнішніх перешкод¹. Учені-юристи висловлюють різні погляди на сутність індивідуальної профілактики і дають неоднозначні визначення цьому поняттю. Д.А. Кирилов зараховує до неї «заходи з ресоціалізації особистості осіб, від яких можна реально очікувати вчинення злочинів»². Більш повне й обґрунтоване визначення сутності цього поняття запропонував Г.І. Фільченков: «Індивідуальна профілактика полягає у своєчасному виявленні осіб, від яких, судячи з протиправної поведінки, можна очікувати вчинення злочинів, та прийнятті до таких осіб передбачених законом заходів виховного та іншого впливу з метою запобігання злочинів, усунення причин і умов, що їм сприяють»³. Що стосується індивідуального запобігання, варто вказати, що важливим етапом є встановлення жінок, які є потенційними злочинницями або потенційними рецидивістками. Так, наприклад, основна увага повинна приділятися особам, які мали приводи до поліції, мають адміністративні або кримінальні стягнення, погано характеризуються за місцем мешкання тощо.

¹ Кримінологія (Загальна частина): навч. посіб. / за заг. ред. О.М. Бандурки; А.Б. Блага, І.Г. Богатирьова, Л.М. Давиденко та ін. Харків: Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. С. 115-118.

² Кирилов Д.А. Индивидуальная профилактика преступлений органами внутренних дел: учеб. пособ. Тюмень: Тюмен. ВШ МВД РФ, 1994. С. 17.

³ Фильченков Г.И. Предупреждение и раскрытие групповых преступлений несовершеннолетних: учеб. пособ. Москва: ВНИИ МВД России, 1997. С. 45.

Необхідно звертати увагу на випадки продовження злочинної діяльності після звільнення з місць позбавлення волі, що допоможе запобігти рецидивній злочинності.

Схожу думку має й О.М. Джужа, який індивідуальну профілактику визначає: «як процес впливу на тих осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, соціальне оточення». Цей вид діяльності є цілеспрямованою роботою з конкретною людиною та її найближчим оточенням. Об'єктами такої профілактики є індивіди, поведінка та спосіб життя яких свідчать про реальну ймовірність учинення ними злочинів. Погляди, мотиви, система ціннісних орієнтацій особи можуть стати основою для профілактичного впливу на неї лише тоді, коли ці погляди, мотиви, орієнтації мали вияв в антигромадській поведінці. Зважаючи на механізм злочинної поведінки, індивідуальна профілактика має бути спрямована на особу та її негативні риси, на середовище, що формує цю особу, а також на умови, обставини, ситуації, що сприяють або полегшують учинення злочинів¹. Механізм індивідуальної злочинної поведінки, як ми вже вище зазначали, включає в себе, в першу чергу, особливості самої особистості: її моральні та вольові якості, психологічні настанови та підходи до вирішення тієї чи іншої проблеми. Все це дозволяє встановити мотив та мету суспільно небезпечного діяння та запобігти останньому ще на етапі підготування.

Заходи індивідуальної профілактики, на відміну від загальної, спрямовані безпосередньо на особу професійних злочинців й обставини, що формують антигромадську позицію. Індивідуально-виховний вплив на особу правопорушника пов'язаний із запобіганням протиправної поведінки осіб, які ще не мають міцної антигромадської установки. І це цілком зрозуміло. Інша справа – злочинець-професіонал, який уже пройшов іспит кримінальним покаранням. Однак і тут заперечувати можливість вживання педагогічних заходів, мабуть, не можна. Коли йдеться про запобігання злочинам із

¹ Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: В.В. Коваленко, Є.М. Моїсеєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ: Атіка, 2010. Т. VI. Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). С. 301.

боку професіоналів, то варто враховувати неминучість примусових заходів, оскільки багато осіб не піддаються вихованню і є не виправними. Вони навіть самі цього не заперечують. Ось чому так важливо поряд з індивідуальною профілактикою вживати комплексних заходів для припинення злочинної діяльності на стадіях підготовки чи замаху на злочини¹. Зазначена думка є доцільною, оскільки про якість запобігання жіночій насильницькій злочинності можна говорити лише в тому випадку, якщо така поведінка не є сталою, а сама жінка готова припинити свою злочинну діяльність та усвідомлює суспільну небезпеку.

Як свідчить аналіз наукової літератури та вивчення матеріалів практики діяльності Національної поліції України заходи індивідуального попередження, що реалізуються стосовно особи, мають за мету нейтралізувати чи усунути внутрішні негативні риси цієї особистості та її поведінки, а також кримінологічно значимі психофізіологічні особливості (мірою їх можливого виправлення, зміни, лікування). Коли ж вплив спрямований на соціальне мікросередовище, то нейтралізуються або усуваються зовнішні негативні елементи матеріального та духовного порядку, які деформують особистість (несприятливі матеріальні та побутові умови життя індивідуума, негативні міжособистісні відносини тощо)². Часто деформуючими чинниками є саме негативні елементи духовного порядку: незадоволеність фінансовою ситуацією, схильність до вживання спиртних напоїв та наркотиків, відсутність нормальної родини, відсутність нормальної роботи через недостатню освіту тощо. Проведене нами анкетування дозволило підсумувати, що 64% жінок мали середню або середньо-спеціальну освіту, 42% з них мають робочі професії; 29% акцентували увагу на незадоволеності своїм матеріальним становищем та вчинили злочини корисливо-насильницького спрямування.

¹ Профілактика злочинів : підручник / за заг. ред. О.М. Джужи. Київ : Атіка, 2011. С. 547.

² Гуцул Р.Р. Шляхи вдосконалення реалізації індивідуальної профілактики корисливих злочинів неповнолітніх URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/27>.

Взагалі, вибір заходів залежить від ступеня антисоціальності мікросередовища, можливостей його перебудови у бажаному напрямі, інтенсивності впливу на особу й інших обставин. Але в будь-якому разі ефективність індивідуальної профілактики залежить від своєчасності застосування превентивних заходів на якомога ранніх стадіях соціальної запусченості особи, коли вона ще тільки вчиняє аморальні вчинки і правопорушення, що не мають злочинного характеру. Це найгуманніший і найефективніший засіб запобігання конкретним злочинам і злочинності в цілому. Індивідуальну профілактику злочинів вчені-кримінологи визначають як: «сукупність взаємопов'язаних виховних та інших заходів впливу, що застосовуються до особи з метою попередження вчинення нею злочинів»¹; як «діяльність, що проявляється у виявленні осіб, схильних до злочинів, у їх вивченні, у впливі на них, що забезпечує усунення неприйнятних нашому суспільству особистісних рис та ліквідацію негативного впливу несприятливих для формування особистості умов»²; як «діяльність державних органів і громадськості у виявленні осіб, що своєю поведінкою засвідчили схильність до злочинів, і спрямування на них попереджувального впливу засобами виховання, допомоги, контролю, який здійснюється з метою усунення чи нейтралізації конкретних причин і умов, що сприяють злочинам за допомогою заходів, що не мають характеру покарання»³. Зазначене ще раз підтверджує універсальність суб'єктів та заходів індивідуального запобігання та профілактики.

Індивідуальна профілактика – це діяльність уповноважених органів з «індивідами», тобто окремими, конкретними людьми, носіями неповторних особливостей особистості, що сформувалися у результаті обставин їх розвитку,

¹ Блувштейн Ю.Д., Добрынин А.В. Основания криминологии. Опыт логико-философского исследования. Минск: Университетское, 1990. С. 121.

² Игошев К.Е. Введение в курс профилактики правонарушений. Горький, 1977. С. 43.

³ Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 63-64.

життєдіяльності та виховання. Індивідуальна профілактика злочинів здійснюється у двох формах – безпосередній та ранній. Г.А. Аванесов зазначає: «... Виникає необхідність здійснення не тільки безпосередньої профілактики (коли об'єктом профілактичного впливу виступає особа, яка перебуває, умовно кажучи, у стані, наближеному до вчинення злочину), а й ранньої профілактики (тут об'єктом впливу є особистість, яка характеризується негативно, перебуває, однак, на стадії, умовно кажучи, ще віддаленій від вчинення злочину)»¹. Що стосується запобігання, то необхідно зазначити, що воно є доцільним та дієвим виключно на етапі планування жінкою насильницького злочину, при чому не має значення первісного або рецидивного. Після вчинення суспільно небезпечного діяння говорити про запобігання не є доцільним, оскільки злочинний акт вже мав місце.

Спрямовуючи індивідуальну профілактику на особу, необхідно враховувати умови, обставини, ситуації, що сприяють чи полегшують скоєння кримінально караних діянь. Індивідуальна профілактика виконує роль соціального інструмента, метою якого є нейтралізація або усунення негативних внутрішніх рис, коригування поведінки. В.М. Бурлаков пропонує механізм індивідуальної профілактики, що допоможе діагностувати криміногенні вади особистості. Він структурує цей процес на самостійні етапи: «виявлення осіб, які підлягають профілактичному впливу; вивчення особистості та умов її соціального середовища перебування; прогнозування антигромадської поведінки і планування запобіжних заходів; реалізація цих заходів та контроль отриманих результатів; фіксація досягнення цілей індивідуальної профілактики»². Вказані вченим етапи, на нашу думку, є достатньо універсальними та виваженими, тому можуть бути застосовані по відношенню до жінок, які вчиняють насильницькі злочини.

Комплекс заходів, що охоплює система індивідуальної профілактики насильницьких злочинів не є суворим алгоритмом.

¹ Аванесов Г.А. Криминология. М.: Академия МВД СССР, 1984. С. 403.

² Бурлаков В.Н. Криминогенная личность и индивидуальное предупреждение преступлений: проблемы моделирования. СПб., 1998. С. 86-87.

За допомогою програмного забезпечення необхідно створювати умови для вибору, з огляду на конкретні умови. Однак свобода вибору є відносною, оскільки має бути обмежена рамками законності, відомчими нормативними актами, обов'язковим прокурорським наглядом і визначатися інтересами оптимального досягнення результату в конкретних умовах¹. Коли мова йде про обрання індивідуальних запобіжних заходів і засобів, мова не може йти про наявність певного загального алгоритму, оскільки кожна особа потребує свого підходу та тільки по відношенню до неї може будуватися послідовний план дій, який повинен піддаватись регулярному перегляду та корекції в залежності від їх дієвості або недієвості.

Пошук і встановлення прогностично значущих ознак злочинної поведінки є головним, але не вичерпним завданням прогнозування. Передбачається, що на кожну особу, щодо якої складається прогноз, створюється індивідуальний банк даних, тому прогностичний висновок багато в чому залежить від кількості прогностичних ознак, що його обґрунтовують, тобто отриманої відповідно до чинного законодавства інформації. Відтак неодмінною умовою дієвості прогнозування й подальшого запобігання є ретельне вивчення особи, щодо якої планується здійснення індивідуального впливу або корекції, на предмет установлення наявності в неї прогностичних ознак, які містяться в дослідницькій карті². Всі дані, отримані під час індивідуального запобігання дозволяють вченим скласти загальний портрет особи жінки, яка вчиняє насильницький злочин. Тобто метод запобігання є достатньо інформативним та створення сукупного уявлення про кожний окремий вид злочинності. Це дозволяє підсумувати схожість мотивації злочинниць, що спрощує їх діагностику та виправлення.

¹ Гладкова Є.О. Теоретичні та прикладні аспекти тактики протидії злочинності. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези доп. круглого столу. Харків, 2017. С. 50.

² Сподарик Н. І. Кримінологічне запобігання підрозділами Національної поліції України насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи, що вчиняються студентами ВНЗ : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права». Львів, 2018. С. 179.

Тактика запобігання насильницьким злочинам має будуватися з урахуванням змісту психології. Психологічна складова здійснюється на основі індивідуальних психологічних особливостей кожного. Така діяльність провадиться у рамках конкретної психодіагностики. Як вказує О.М. Степанов, психодіагностика – це галузь психологічної науки, яка здійснює розробку методів виявлення і вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості. Вчений зазначає, що ця методика передбачає розробку і застосування спеціальних психологічних тестів¹. Ми абсолютно підтримуємо дану позицію, оскільки вважаємо, що під час прийняття рішення про застосування тих чи інших заходів та засобів індивідуальної профілактики повинен бути присутнім психолог, а у випадку, коли мова йде про неповнолітню дівчину – педагог. Лише за допомоги психологічної діагностики можна достовірно встановити якість злочинниці та її схильності.

Своєю чергою, С.Д. Максименко акцентує, що наукове дослідження психології особистості як предмета вивчення унікальності, неповторності і цільної системи становить доволі суттєву проблему². Вчений, зокрема, визначає склад механізмів психіки людини, що ґрунтується на відображенні як регулятора діяльності людини і відповідає адекватним умовам середовища, яке впливає на функцію поведінки особи. З іншого боку, кожний психічний акт є результатом дії об'єктивного через суб'єктивне відображення, через людську індивідуальність, що накладає відбиток своєрідності на психічне життя. Врешті, у процесі злочинної діяльності психічне відображення постійно поглиблюється, вдосконалюється й розвивається³. Ми не в повній мірі погоджуємось із вказаною думкою, оскільки вважаємо, що планомірна робота психолога із потенційною або фактичною злочинницею надасть можливість скласти її

¹ Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О.М. Степанов. К.: «Академвидав», 2006. С. 272.

² Максименко С.Д. Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід: монографія. К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. С. 52.

³ Васянович Г.П. Основи психології: навчальний посібник. К.: Педагогічна думка, 2012. С. 76-77.

психологічний портрет, дістатись до основної причини вчинення суспільно небезпечного діяння та факторів, які цьому сприяли.

На рівні індивідуального запобігання злочинам попередження проявляється як інформування потенційного злочинця про нераціональність спланованого ним кримінального правопорушення. Головною ознакою цієї форми запобігання є наявність зусиль, що застосовуються до конкретних осіб, які вже мають намір вчинити злочин. З позиції кримінального права це означає, що попередженням злочину є діяльність суб'єктів запобігання на стадії виявлення умислу на його вчинення. Якщо ж попередження не зупиняє потенційного правопорушника і він розпочинає підготовку до вчинення кримінального правопорушення, застосовується третій, останній засіб запобігання злочинності – припинення фактично розпочатого створення умов для вчинення кримінального правопорушення, тобто припинення готування до його вчинення (ст. 15 КК України)¹. Взагалі варто звернути увагу, що глобальна сутність запобігання злочинності полягає в доведенні до свідомості жінки протиправності та неминучої караності її діяння, пропозиція допомоги у вирішенні складних, інколи – конфліктних ситуацій. Особливо складним є робота з рецидивістками, які усвідомлюють увесь комплекс кримінально-правових заходів, який може бути до неї застосований, при цьому він для неї вже не є страхом, скоріше, – звичною процедурою. Таке ставлення до покарання ускладнює досягнення кримінологічної мети.

Припинення залишається у сфері запобіжної діяльності за умови, що вчинене в процесі готування діяння не є кримінально караним. Якщо за готування до злочину передбачено кримінальну відповідальність, припинення такого готування слід розцінювати вже не як засіб запобігання, а як правове реагування на його вчинення. Правовим реагуванням, а не запобіганням слід вважати припинення злочину і на стадії замаху на його вчинення, адже замах визнається кримінально караним діянням. Під час кримінального провадження органи кримінальної юстиції запобігають не лише рецидиву злочинної

¹ Куц В.М. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 108.

поведінки особи, яку притягають до кримінальної відповідальності, а й первинним кримінальним правопорушенням невизначеного кола інших осіб. Запобігання первинним злочинам, здійснюване органами кримінальної юстиції в процесі кримінального провадження за фактом вчинення іншого злочину, слід вважати кримінально-юстиційним, а не спеціально-кримінологічним, оскільки воно здійснюється такими органами в межах процесуальної форми, хоча ця відмінність між ними умовна¹.

Таким чином, під індивідуальним запобіганням жіночій насильницькій злочинності необхідно розуміти комплекс гендерно обумовлених кримінологічних заходів та засобів, які полягають у встановленні та виправленні потенційних або сталих девіантних схильностей, окремої жінки. Індивідуальне запобігання може мати позитивний ефект, здебільшого, у тих ситуаціях, коли жінка тільки стала на злочинний шлях та не набула найвищого ступеню суспільної небезпечності, що може бути пояснено ускладненим процесом пошуку факторів, які сприяли вчиненню злочину, через існування у рецидивісток феномену «автоматичного злочину», який є частиною її нормальної життєдіяльності.

4.3. Участь громадськості у запобіганні жіночій насильницькій злочинності

В запобіганні злочинності, в тому числі і жіночої насильницької важливу роль відіграють інноваційні підходи, нестандартні рішення та систематичний пошук нових, більш актуальних та сучасних шляхів подолання негативного феномену. Однак, на жаль в нашій країні, на відміну від зарубіжних держав, перевагу віддають загальноприйнятим заходам, «перевіреному часом», які, здебільшого, не мають жодних позитивних наслідків у вигляді зниження рівня злочинності. Хоча, останнім часом, під впливом міжнародних

¹ Куц В.М. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 103-112.

нормативно-правових актів, в Україні став розвиватись інститут громадянського суспільства, як одного з дієвих засобів запобігання суспільно небезпечним діянням.

Взагалі, варто зазначити, що принцип комплексності у запобіганні злочинності зумовлений її природою як явища, проти якого має спрямовуватися спільна «ударна сила» держави, суспільства, громадськості. Спільність передбачає участь у запобіганні злочинності органів влади, правоохоронних органів, судових органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадян та їх об'єднань, тобто створення єдиного фронту всіх гілок влади і широких верств населення. Цілеспрямованість зусиль зазначених та інших суб'єктів у практиці запобігання та протидії злочинності неможлива (або неефективна) без антикримінальної політики держави. Тому слід торкнутися деяких теоретичних положень такої політики, яка відводить громадськості суттєву роль у процесі запобігання злочинності. Неодноразово у рекомендаціях Конгресів ООН по запобіганню злочинності і кримінальному правосуддю підкреслювалось, що ані державна політика боротьби зі злочинністю, ані навіть система кримінальної юстиції не можуть ефективно працювати без позитивного ставлення й активної підтримки з боку громадськості¹. У рекомендаціях Конгресів ООН державна політика боротьби зі злочинністю представлена такими її складовими, як: загальносоціальна політика запобігання злочинності (соціальна превенція), кримінологічна політика (стратегія поступового зниження кількісних показників злочинності і зменшення її якісної характеристики, допомога потерпілим), кримінально-правова політика (індивідуалізація кримінальної репресії), кримінально-процесуальна політика (більш широке застосування альтернативних тюремному ув'язненню покарань), кримінально-виконавча політика (виправлення, соціальна реінтеграція злочинців)². На сьогоднішній день вплив громадськості

¹ Голіна В. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Х.: Право, 2017. С. 6.

² Там само. С. 60.

недооцінюється, оскільки менталітет українського законодавця складався протягом століть та був сформований під впливом радянської ідеології, котра полягала у превентивній дії кримінального покарання. Однак варто акцентувати увагу на тому, що в сучасній українській державі громади активно розвиваються у всіх напрямках соціальної та кримінальної політики. Популяризація виключного впливу громадського суспільства на злочинність відбувається за допомоги Організації Об'єднаних Націй, яка ще у ХХ столітті розпочала активну роботу у цьому напрямку.

Уперше на високому міжнародному рівні при обговоренні представниками кількох десятків країн світу проблема участі громадськості у протидії злочинності була розглянута на Третньому конгресі ООН із запобігання злочинам і режимам для злочинців (Стокгольм, 9-18 серпня 1965 р.). У документі «Соціальні чинники та запобігання злочинності (із зверненням особливої уваги на роль громадськості, сім'ї, можливостей отримання освіти і роботи)» відзначалось, що у справі протидії злочинності використання можливостей громадськості є обмеженим, оскільки основний акцент у цій справі відводиться роботі судових і правоохоронних органів. Крім цього, було підкреслено, що: «історично громада завжди розглядала запобігання злочинності своїм правом, що призводило до підміни справедливості жадобою помсти, розуму – ритуальними заборонами, неупередженості – нетерпимістю». Тому її прагнення мають реалізовуватись відповідно до правових меж конкретної держави; – уряди країн мають максимально популяризувати соціальний вектор власної політики з метою підвищення авторитету у громадськості й активізації її участі у заходах щодо запобігання злочинності¹. В цьому контексті необхідно звернути увагу на історизм цього явища. З давніх часів громадська думка враховувалась при вирішенні долі злочинця, в тому числі меж та жорстокості його покарання. Яскравим прикладом цього є випадки самосуду або законного

¹ Голіна В. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Х. : Право, 2017. С. 194.

віддання правлячою верхівкою права на обрання виду покарання народу. Особливо це стосується жінок, які часто піддавались громадському осуду за вчинення злочинів, в тому числі і насильницьких.

У матеріалах Конгресу наголошується, що поняття «громадська відповідальність» за запобігання злочинності важко визначити й зрозуміти, а дотримання цього принципу – важко забезпечити. Навіть такі заходи, як визначення на законодавчому рівні ролі громадськості у профілактиці злочинності й закріплення юридичної відповідальності за відмову чи неналежне виконання покладених на неї обов'язків у вказаній царині, за досвідом багатьох, навіть західних розвинених країн, є далеко ненадійними. Зусилля науковців і правоохоронців та участь самої громадськості можуть бути безнадійними за умови, якщо суспільство не поділяє поставленої мети та ставиться без ентузіазму до реалізації намічених завдань щодо приборкання злочинності. Наприклад, у районах, де поширена расова, релігійна чи мовна нетерпимість, сама громада сприяє зростанню найбільш небезпечних проявів злочинності, підтримуючи такі настрої у суспільстві. Тому, враховуючи соціальний характер злочинності, необхідно здійснювати усе можливе для вселення громадськості усвідомлення її відповідальності у справі протидії злочинності¹. Дійсно, громадськість може мати як позитивний, так і негативний вплив на злочинність. Не є таємницею, що в особливо криміналізованих та бідних районах суспільно небезпечне діяння стає чи не єдиною можливістю вижити та заробити собі на життя.

Наступний Четвертий конгрес ООН із запобігання злочинності та поведженню із правопорушниками (Кіото, 17-26 серпня 1970 р.) розвинув ідеї попереднього форуму у документі «Участь громадськості у запобіганні і боротьбі зі злочинністю, включаючи злочинність неповнолітніх». Видаються пізнавальними історичні підвалини залучення громадськості до

¹ Голіна В. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Х. : Право, 2017. С. 193.

діяльності із запобігання злочинності, яка є основою для роботи системи кримінального правосуддя. Ранні суспільства, що існували, керуючись звичаями й неписаними традиціями, вихваляли підкорення та забезпечували його з боку кожного члена групи, особливо серед дітей та молоді. Це є прикладом участі громадськості у забезпеченні підкорення особистих інтересів перед суспільними. Взагалі сама концепція злочину бере свій початок із поняття шкоди для певних суспільних відносин (благ чи цінностей) і, відповідно, втручання громади між злочинцем та потерпілим. Таким чином, усі державні установи – поліція, суди, виправні колонії – є продуктом цього державного втручання у проблеми, що носили традиційно місцевий та груповий характер¹. Що стосується жінок-злочинниць, варто звернути увагу, що обрані заходи боротьби з їх девіантними схильностями мають бути максимально лояльними, оскільки необхідно пам'ятати, що вона відноситься до уразливої категорії суб'єктів кримінальної відповідальності через свою надмірну емоційність та світосприйняття. Саме тому акуратний тиск з боку суспільства є більш сприятливим та дозволить комплексно впливати на особистість злочинниці.

За матеріалами Четвертого конгресу, класичні періоди грецької та римської історії переповнені прикладами участі громадськості у протидії злочинності, навіть, якщо концепція громадськості не охоплює рабів й інших осіб, які не були в ті часи громадянами. Наприклад, в Давній Греції громадські питання обговорювались і вирішувались на загальних зборах. Невеликі розміри грецьких міст-держав та їх державних структур об'єктивно сприяли залученню громадян до вирішення найактуальніших питань, включаючи проблеми запобігання злочинності. Подібно до цього римське право сформувалось у суспільстві, в якому відчувалась та відкрито підкреслювалась необхідність участі громадськості. З цього приводу Цицерон у роботі під назвою «Де Республіка» писав: «Держава, відповідно, є справою народу, а народ – це не будь-яка група людей,

¹ Голіна В. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Х. : Право, 2017. С. 194.

об'єднана тим чи іншим чином, а сукупність значної кількості людей, об'єднаних загальною згодою щодо права і порядку й прагненням брати участь у діяльності на загальне благо»¹. За висновками деяких учених, громадське правосуддя виступає, таким чином, одним із найдавніших інститутів людства². Необхідно пам'ятати, що держава – суспільне утворення, основне завдання якої полягає у захисті прав та свобод своїх громадян, забезпечення їх нормального життя та усілякого сприяння. Отже, державотворення має розглядатись з точки зору вдосконалення суспільства власними руками, задоволення своїх амбіцій та бажань. Саме тому віддання можливості громадянам впливати на рівень злочинності є не тільки необхідним, а й справедливим.

Серед видів участі громадськості у цьому контексті названо: 1) політичну підтримку програм соціального захисту (у Королівстві Нідерландів, Великій Британії, Королівстві Швеції – це кампанії щодо формування суспільної думки через проведення виставок, випуску фільмів; в США – це діяльність Національної ради, що співпрацює із громадськими радами штатів із прийняття нових законів, програм підготовки поліцейських, найму соціальних працівників та ін.); 2) участь громадськості у здійсненні зазначених програм (асоціації запобігання злочинності при поліцейських відділках в Японії; народні судді Польщі, які на громадських засадах свого часу розглядали справи неповнолітніх); 3) делегування громадськості виконання деяких елементів указаних програм (робота ДНД та бригад сприяння міліції колишнього СРСР; діяльність згаданих панчаят в Індії); 4) розробка громадськими групами автономних програм соціального захисту (наприклад, робота приватних служб безпеки житлових організацій). Не можна оминати ще одне важливе положення цього Конгресу, відповідно до якого слід урахувувати рівень громадської організації та різні шляхи

¹ А/CONF.43/2 Робочий документ Четвертого конгресу ООН із запобігання злочинності та поводженню із правопорушниками «Участь громадськості у запобіганні і боротьбі зі злочинністю, включаючи злочинність неповнолітніх» (Кіото, 17-26 серп. 1970 р.). С. 17.

² Wickwar W.H. (1969). Community development for social defence. International Review of Criminal Policy. №27. P. 48.

соціального розвитку, оскільки у складному, індустріалізованому, перенаселеному, знеособленому місті участь громадськості у протидії злочинності матиме відмінні риси порівняно із менш складним, аграрним, малонаселеним й патріархальним селом. Також оптимальні рівні такої участі населення можуть бути різні залежно від традиційних, культурних, соціальних, економічних й демографічних особливостей народів¹. Цікаво, що в зарубіжних країнах громадськість допускають до усіх сфер людського буття, в тому числі, – дозволяють співпрацювати з органами внутрішніх справ, брати участь у судових засіданнях (суди присяжних тощо) та ін. Це зайвий раз доводить прозорість судової та правоохоронної системи, її вільність від корупційних схем та зацікавленості з боку керівництва. Залучення жінок, які вчинили насильницькі злочини до суспільно корисної праці, культурних заходів, розвиток в них прагнення до самовдосконалення, набуття нових знань та навичок або, навіть, нової професії – це мінімальні, але достатньо впливові заходи подолання жіночої злочинності. Часто, жінка, яка вчиняє злочин, – самотня, соціально покинута та матеріально незабезпечена особа, котра не має жодних захоплень окрім алкоголю та наркотиків. Не є виключенням, що такий побутовий трагізм став наслідком відсутності зацікавленості з боку її батьків та відсутності можливості забезпечити освіту та нормальне життя. Однак, демонстрація небайдужості, прийняття суспільством її незважаючи на девіації можуть допомогти їй вдало пройти ресоціалізацію та стати правомірною частиною держави.

Необхідним також є осмислення самої стратегії громадського впливу на злочинність, як одного з багатьох напрямів діяльності щодо запобігання останній, та місця цієї стратегії у системі запобігання злочинності. Як відомо, історично склалося кілька основних наукових шкіл, представники яких по-різному пояснювали витoki злочинності й пропонували рецепти власних кримінологічних «еліксирів»

¹ A/Conf.43/2 Working paper «Participation of the Public in the Prevention and Control of Crime and Delinquency» / Fourth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (Kyoto, Japan, 17-26 August 1970). P. 14.

щодо її запобігання. Серед них можна виділити класичну, антропологічну й соціологічну. В їх межах сформувались відповідні теорії. Наприклад, в межах антропологічної школи, яка свого часу була сформована видатним італійським психіатром та медиком Ч. Ломброзо, розвивалась клінічна кримінологія (Р. Гарофало), теорія конституційної схильності до злочину (Е. Кремчер), концепція розумової відсталості злочинців (Г. Годдард), теорія спадкової схильності до пороків, що є витоками злочинності (З. Фрейд) тощо. Соціологічна школа охоплює теорію дезорганізації (Е. Дюркгейм), теорію конфлікту культур (Т. Селлін), концепцію субкультур (А. Коен), теорію стігми (Ф. Танненбаум) або диференціальної асоціації (Е. Сатерленд)¹ та ін.² Ми віддаємо більшу перевагу соціологічній школі. Соціологічна школа найбільш яскраво ілюструє вплив суспільства на розвиток та становлення особи. Теорія конфлікту культур та концепція субкультур тісно взаємопов'язані, оскільки існування субкультур є дезорганізуючим елементом в контексті загальноприйнятої культури. Суспільство схильне «навішувати ярлики», іншими словами – стигматизувати особу. Жінка, яка є емоційно неврівноваженою особою, є піддатливою, такою, яку можна із легкістю повести за собою. Саме тому вона часто попадає у субкультурне середовище, яке може мати певні кримінальні настанови, які членами цієї групи сприймаються як нормальні. Все це поступово приводить до криміналізації особи, що нею може не усвідомлюватись, а самі злочини можуть ставати своєрідною роботою. Все це може бути узагальнено за допомоги такого поняття як «диференціальна асоціація».

Взагалі, у загальному розумінні суспільство можна визначити як спосіб буття людства, сукупність усіх засобів

¹ Gerstein D.R. Preventing Drug Abuse : What Do We Know? Washington, D.C.: The National Academy Press. 1993. P. 120.

² Тюнин В.И. Идеи о предупреждении преступлений в античной и последующей философской и современной зарубежной криминалогической литературе. *История государства и права*. 2003. № 4. С. 62.

взаємодії та форм об'єднання людей, що склалися історично¹, мають спільну територію, загальні культурні цінності та соціальні норми, характеризуються соціокультурною ідентичністю її членів. Суспільство характеризується стійкістю, цілісністю, саморозвитком і наявністю особливих соціальних цінностей і норм, що визначають їх поведінку. У свою чергу, громадянське суспільство – це частина суспільства з розвиненими економічними, політичними, духовними й іншими відносинами і зв'язками, яке взаємодіє із державою і функціонує на засадах демократії та права. Іншими словами, це механізм соціального зв'язку, що складається із системи місцевого самоврядування, різноманітних об'єднань, суспільних рухів тощо. Воно не протиставляється державі, а співпрацює з нею для досягнення загальних цілей. Побудова громадянського суспільства є метою суспільного розвитку, засобом всебічного забезпечення інтересів прав і свобод людини і громадянина². На нашу думку, держава має бути зацікавлена у будівництві громадянського суспільства, оскільки саме від нього залежить нормальне повноцінне функціонування усіх інституцій в Україні, в тому числі, – політичного, економічного та правового.

На думку А. Колодій, громадянське суспільство – це: «сфера спілкування та солідарності, спонтанної самоорганізації і самоврядування вільних індивідів на основі добровільно сформованих асоціацій громадян, яка захищена необхідними законами від прямого втручання й регламентації із боку держави»³. До інститутів громадянського суспільства нею віднесено: громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші непідприємницькі товариства й установи, легалізовані відповідно до законодавства⁴. Ми впевнені, що залучення до функціонування громадянського суспільства

¹ Гаєвська Л.А. Феномен громадянського суспільства і його вплив на становлення державно-громадського управління освітою (теоретико-методологічний аспект). URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07glatma.htm>.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

всякого роду організацій є також достатньо актуальним рішенням, особливо в контексті запобігання жіночій злочинності. На нашу думку, залучення жінок-злочинниць до благодійності та релігійної діяльності здійснює позитивний вплив на їх перевиховання, сприяє становленню нової, духовної особистості.

У структурному плані до суб'єктів запобігання злочинності, які охоплюються поняттям «громадськість», можна віднести окремих громадян та громадські об'єднання, які беруть активну участь у реалізації запобіжної діяльності держави, використовуючи незаборонені чинним законодавством форми, методи і засоби. В кримінологічній літературі питання віднесення громадян до суб'єктів запобіжної діяльності є дискусійним. Однозначних теоретичних позицій науковцями з цього приводу не сформульовано. Наприклад, А.І. Алексєєв піддає сумніву віднесення окремих громадян, незалежно від їх статусу та соціальних призначень, до суб'єктів запобігання злочинності чи правопорушень, зазначаючи, що в свій час це мало певні підстави у зв'язку з широко трактованим поняттям морального обов'язку та деяких політико-правових настанов (зокрема, Конституція СРСР 1977 р. передбачала обов'язок всіх громадян бути непримиреними до антигромадських вчинків, всебічно сприяти охороні громадського порядку). Так, він вважає, що з огляду на сьогоднішній день не виправдано відносити всіх громадян до кола суб'єктів запобігання злочинності. Виключенням, на його думку, є віктимологічна профілактика¹. Виключну цінність відіграє громадянське суспільство в контексті запобігання злочинності уразливих категорій суб'єктів. Наприклад, актуальним вбачається залучення громадського вихователя для виправлення неповнолітніх дівчат, які вчинили суспільно небезпечні діяння. Тим більш, що в будь-якому випадку участь у запобіжному процесі зацікавленої людини, яка буде спрямовувати усі свої зусилля на одного злочинця завжди буде більш якісною, ніж у випадку профілактичної роботи в пенітенціарних установах.

¹ Алексєєв А.И. Кримінологическая профилактика: теория, опыт, проблемы: монография. М.: НОРМА, 2001. С. 91.

Основними ознаками громадськості як суб'єкта запобігання злочинності є: соціальна активність; зацікавленість в участі у заходах із запобігання злочинності; спрямованість на захист громадян від злочинних посягань та представництво їх інтересів; здійснення своєї діяльності в межах суворого дотримання чинного законодавства та засад моралі; визначена організація та співпраця з іншими суб'єктами запобігання. Необхідно зазначити, що громадська активність у запобіганні злочинності є проявом соціальної активності взагалі. Розглянемо детальніше соціальну активність, яка посідає центральне місце серед наведених ознак громадськості. Активне ставлення особи до захисту суспільних благ, охоронюваних кримінальним законодавством, є необхідною умовою реалізації правоохоронної функції у сучасному середовищі. О.С. Капто розглядає соціальну активність особи як ступінь прояву її сил, можливостей та спроможностей як члена колективу, суспільства. Соціальна активність, на думку Н.В. Щербакової, по-перше, є свідомою діяльністю; по-друге – цілеспрямованою; по третє – це вольова діяльність особистості. Головною її ознакою, пише автор, є дійсно суспільний характер¹. Соціальна активність – один із ознак «здорової» правомірної поведінки особи. Виходячи з практичного та наукового досвіду, злочинець рідко буває соціально активною особою, саме тому виховання такої активності є дуже важливим аспектом подолання девіантної поведінки. Особливо, це стосується жінок, які за своєю природою є більш соціально активними.

Окремої уваги заслуговує стратегія зменшення можливості вчинення правопорушень. Даний напрям запобігання злочинності можна представити як стратегію «захищеного простору і фізичних перепон» для реалізації криміногенної ситуації, як обмеження умов, що сприяють злочинним проявам. Ця стратегія ставить перед громадськістю реальні завдання охорони громадського порядку, тобто зменшення кримінальної

¹ Уйсімбаєва М. Соціальна активність особистості як чинник суспільного розвитку. URL: https://www.cuspu.edu.ua/ua/2014-rik/2-mizhнародna-internet-konferentsiya-2014/section-3/1273-socialna_aktivnist_osobistosti_yak_chinnik_suspilnogo_rozvitku.

активності громадян. Провідна ідея цієї стратегії – поєднання усвідомлення і навіть страху перед викриттям злочинних дій з утрудненням їх вчинення внаслідок наявності ефективних різних бар'єрів, захисних споруд, охорони, перепон, конструкцій, приладів спостережень, погроз відповідальністю і покаранням, порад, усунення ускладнень у сфері документообігу, дозволів, налагоджування належного зв'язку з органами влади і управління, швидкості реагування органів охорони громадського порядку разом із громадськістю на факти можливих чи початих кримінальних проявів, створення мережі адаптаційних і реінтеграційних центрів, притулків, суттєвого зниження рівня дитячої безпритульності, бродяжництва, жебрацтва, бідності, п'янства, наркоманії, проституції, а також тактового інформаційного повідомлення громадян про динаміку криміногенної обстановки у місті, районі, селищі з метою зменшення їх віктимності і підвищення перестороги, навчання населення дотриманню правил безпечної поведінки та багато іншого¹. Здебільшого кримінальна політика завжди має бути направлена на зниження кількості детермінантів злочинності. Не є таємницею, що покращення рівня життя, актуалізація здорового образу життя, вдосконалення матеріального забезпечення знижує рівень злочинності не залежно від гендерної та вікової ознаки.

Можливість участі громадськості у реалізації зазначеної стратегії не обмежена і потребує регіональної винахідливості форм такої участі. Прикладом можуть стати: сумісне разом із міліцією патрулювання території; створення у складних криміногенних ситуаціях загонів колективної самооборони громадян за місцем проживання, дачних ділянок, садиб та ін.; удосконалення запобіжної системи за типом «Під наглядом сусідів», «Зупини злочинця»; введення системи люстрації; посилення за допомогою громадськості нагляду за обігом зброї, боєприпасів і вибухових речовин; використання громадських можливостей з метою мінімізації злочинного впливу на

¹ Голіна В.В. Роль громадськості у здійсненні кримінологічної політики в Україні. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/BORISOV/27.pdf.

неповнолітніх і молодь та ін.¹ Введення різного роду соціальних програм, конкурсів, благодійності також сприяє зниженню рівня злочинності. В контексті роботи з девіантними жінками цікавим напрямком може стати креативний захист та підтримка осіб, які самі виховують дитину, вагітних та соціально незахищених.

Загалом діяльність громадськості щодо запобігання злочинності представляє собою широкий спектр прямих і непрямих форм участі. Пряма форма участі представляє собою, по-перше, безпосереднє, так би мовити, фізичне залучення до охорони громадського порядку, а саме діяльність членів громадських формувань правоохоронної спрямованості щодо: патрулювання територій відповідно до зазначеного маршруту; виставлення постів; проведення рейдів щодо виявлення правопорушників; здійснення індивідуальних профілактичних заходів; огляду місць скупчення осіб із відхиляючою поведінкою; виявлення причин й умов, що сприяють вчиненню злочинів; проведення агітаційно-пропагандистської роботи тощо. По-друге, активно застосовуються такі форми діяльності громадян та їх об'єднань, спрямовані на випередження, відвернення та припинення злочинних намірів, як: самостійне розслідування фактів учинення злочинних діянь та оприлюднення доказів; доведення до відома вищого керівництва держави випадків порушення чинного законодавства; висування вимог щодо відкритості використання бюджетних коштів на державному та місцевих рівнях; перевірка, а в деяких випадках втручання в обставини, що потенційно мають загрозливі злочинні наслідки; контроль за діяльністю органів влади, зокрема правоохоронних; участь у законотворчому процесі тощо². Що стосується жінок-злочинниць, то участь громадянського суспільства у запобіганні насильницькій злочинності може полягати в наступному: 1) створення релігійних та благодійних організацій, діяльність яких направлена на духовну допомогу злочинницям як під час відбування покарання, так і після нього; 2) створення

¹ Голіна В.В. Роль громадськості у здійсненні кримінологічної політики в Україні. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/BORISOV/27.pdf.

² Там само.

спеціальних реабілітаційних закладів, які на безоплатній основі надають психологічну та соціальну допомогу жертвам злочинів та злочинцям, а також особам, залежним від алкоголю та наркотиків; 3) створення закладів дозвілля та освіти.

О.М. Музичук відмічає, що класифікація дозволить конкретизувати методи і форми роботи громадських формувань правоохоронної спрямованості. Крім того, на його переконання, знання практичними працівниками класифікаційних критеріїв дозволить їм більш ефективно використовувати можливості громадськості в правоохоронній діяльності, ініціювати питання про створення громадського формування спеціальної (вузької) спрямованості¹. У рекомендаціях Конгресів ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя, де залучення громадськості до сфери запобіжної діяльності визначено як одну із прямих стратегій запобігання злочинності, на прикладі різних країн світу наводяться форми такої участі громадян. Склад і повноваження тих чи інших форм такої діяльності громадських організації не однакові, але за функціональним критерієм їх можна класифікувати таким чином: а) органи, що виконують чітко профілактичні функції. Такими є комітети, ради чи групи щодо запобігання злочинності. Головна їх функція полягає у підтримці контактів із поліцією, організації кампаній щодо запобігання злочинності, а також у підготовці рекомендацій для офіційних осіб стосовно стратегій запобігання злочинності; б) неофіційні асоціації, головною функцією яких є вирішення спорів. Ці органи відомі під різними найменуваннями – сільські ради, комісії щодо вирішення спорів, товариські суди – займаються розглядом кримінальних (і не тільки) справ невеликої тяжкості. Популярність програм посередництва, можливо, пояснюється більш уважним ставленням до жертви правопорушення. Компенсаційна процедура розгляду справи більш відповідає її інтересам, ніж притягнення злочинця до кримінальної відповідальності; в) громадські організації, основною функцією яких є патрулювання разом із поліцією, надання допомоги поліції та діяльність, спрямована на

¹ Голіна В.В. Роль громадськості у здійсненні кримінологічної політики в Україні. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/BORISOV/27.pdf.

налагодження довірливих стосунків між поліцією і населенням¹. Доцільним також є створення спеціального органу контролю за громадянськими організаціями, діяльність яких пов'язана із запобіганням злочинності. Такі органи сприятимуть прозорості співпраці громадян зі злочинцями, упередженню матеріальної вигоди тощо.

Нині доводиться констатувати, що потенціал соціальних (державних і громадських) та правових інститутів використовується не повною мірою і не завжди ефективно. В Україні у свій час була зруйнована система профілактики злочинності. Сьогодні нова ефективна система запобігання злочинам з достатньо регламентованою схемою диференційованого соціального контролю за різними видами злочинної поведінки ще не створена. Досі не прийнятий Закон «Про профілактику злочинності», про необхідність якого говорять теоретики та практики в сфері правоохоронних органів. Цей Закон повинен передбачати комплекс заходів, спрямованих на подолання вразливості різних соціальних груп, в тому числі і жінок, з точки зору їх залучення до кримінальної поведінки. Прийняття такого Закону було б ще одним кроком на шляху реформування системи кримінальної юстиції та засвідчило б факт відмови від виключно репресивних заходів як засобу мінімізації наслідків девіантної поведінки в суспільстві². Ми абсолютно погоджуємось із зазначеною думкою та вважаємо, що нормативно-правове регулювання цієї галузі дозволить більш комплексно підійти до проблеми запобігання жіночій насильницькій злочинності, створити єдине бачення цієї проблеми, що унеможливить виникнення колізій та недолугостей. Окремої уваги потребує робота з жінками-рецидивістками.

Так, В.З. Роговін слушно зауважує, що: «при всьому значенні адміністративних та правових заходів, вирішальна роль в подоланні антисуспільних явищ належить соціальній

¹ Голіна В.В. Характеристика форм та методів участі громадськості у запобіганні злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. № 30. С.45.

² Там само. С. 46.

профілактиці»¹. За своїм конкретним змістом загальносоціальні заходи запобігання злочинності поділяються на економічні, соціальні, ідеологічні, технічні, організаційні і правові. Розглядаючи відповідні заходи, будемо виходити з того, що вони повинні все ж мати конкретний характер, тобто бути спрямовані на жінку-рецидивістку, а також на причини та умови її девіантної поведінки. Тому, на нашу думку, загальносоціальна попереджувальна діяльність має включати в себе широкий спектр заходів, однак має починатися з тих сфер життєдіяльності, в яких формуються негативні риси жінки-рецидивістки і в яких вони найчастіше скоюють злочини: побут, виробництво тощо². Як свідчить практика, рецидивістками зазвичай стають особи, яким не було приділено належної уваги, а їх девіантні схильності залишились невиправленими. Такий стан справ є наслідком відсутності зацікавленості з боку працівників пенітенціарної служби, їх професійного вигорання тощо.

Попереджувальна і профілактична діяльність установ відбування покарань має певну специфіку. За висновками дослідників, особливість полягає в тому, що ця діяльність спрямована на обмежене коло злочинів, характерних для місць позбавлення волі, і здійснюється з урахуванням особливостей мікросередовища засуджених, режиму відбування покарання, побутових умов тощо³. Спеціально-кримінологічні заходи пенітенціарного запобігання рецидивній злочинності жінок повинні передбачати: забезпечення безпеки засуджених жінок та персоналу установ виконання покарань; максимальну гуманізацію процесу виконання покарання, що виключає невиправдану жорстокість співробітників підрозділів кримінально-виконавчої системи; забезпечення сприятливого для виправлення психологічного клімату в середовищі засуджених; диференційований підхід до засуджених жінок

¹ Роговин В. З. Социальная политика и ее влияние на общественные нравы. *Вопросы философии*. 1978. № 8. С. 9-12.

² Лагоцька Вікторія Федорівна. Кримінологічна характеристика рецидивної злочинності жінок. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2016. С. 147.

³ Там само. С. 9.

залежно від рівня кримінального ураження особистості (з урахуванням їх злочинного досвіду); оперативне реагування на кризові ситуації; зменшення практичних можливостей вчинення злочинів; залучення громадськості до профілактичної і превентивної роботи; надання допомоги потерпілим від злочинів¹. Вважаємо, що залучення громадськості до участі у житті засуджених жінок-рецидивісток є доцільним, оскільки це може мати більш вагомий вплив на перевиховання.

Зменшити вірогідність вчинення злочинів в установах відбування покарань можливо за допомогою: налагодження оперативного обміну інформацією між різними підрозділами установ про угруповання і «елітні» прошарки засуджених, які є потенційними джерелами негативного впливу і агресивних дій, що дозволить виявляти реальні і приховані форми поведінки засуджених і на цій основі здійснювати контроль і регуляцію їхньої діяльності²; дотримання вимог щодо граничної чисельності засудженого контингенту в установах відбування покарань, побудова сучасних установ, які б відповідали міжнародним стандартам утримання і поводження із засудженими; використання інформації оперативних підрозділів установ відбування покарань; роз'єднання учасників криміногенної ситуації шляхом обмеження або повного виключення особистих стосунків; проведення індивідуальної профілактичної роботи, особливо з засудженими жінками, які: схильні до втеч, уже вчиняли злочини в місцях позбавлення волі, систематично або злісно порушують режим відбування покарання, мають психічні аномалії, є хронічними алкоголіками, наркоманами, які не мали постійного місця проживання і не працювали до засудження, проявляють агресію у відношенні до інших засуджених або до адміністрації установи та інші³.

¹ Лагоцька Вікторія Федорівна. Кримінологічна характеристика рецидивної злочинності жінок. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2016. С. 14.

² Запобігання злочинності у місцях позбавлення волі URL: <http://mego.info> С. 45.

³ Лагоцька Вікторія Федорівна. Кримінологічна характеристика рецидивної злочинності жінок. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2016. С. 18.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що залучення громадянського суспільства до проблеми запобігання жіночій злочинності є достатньо актуальним на сьогоднішній день та потребує активного розвитку цього інституту. Особливої уваги заслуговує питання створення нових суспільних заходів та засобів, направлених на перевиховання злочинниць та усунення детермінантів їх злочинності.

ПІСЛЯМОВА

У монографії здійснена спроба отримати нове вирішення наукового завдання щодо кримінологічної характеристики жіночої насильницької злочинності в Україні та розроблення рекомендацій щодо запобігання їй. На підставі отриманих результатів встановлено особливості особи жінки, яка вчиняє насильницький злочин, та сформульовано низку практично значущих рекомендацій з удосконалення механізму запобігання жіночій насильницькій злочинності.

Проведене дослідження дозволило автору встановити, що вивчення особи жінки, яка вчиняє насильницькі злочини, повинне здійснюватись з позиції декількох наукових знань: філософії (в контексті формування когнітивного сприйняття власного «Я», саморефлексії). Філософія дозволяє дослідити зародження девіантності, пояснити феномен «злочинності» з точки зору надприродного формування особистості; психології (в контексті формування феномену «гештальту», дисонансу із зовнішнім оточенням, відображення центру світу по відношенню до власного «Я»). Психологія надає можливість знайти точки «опори», які дозволять встановити істинну причину втрати «правильного» світосприйняття; кримінології (в контексті формування злочинного «Я»). Кримінологія дозволяє встановити комплекс злочинних схильностей із встановленням подальшої можливості та шляхів їх корекції.

Аналіз історії жіночої злочинності та кримінальної відповідальності за вчинення жінкою насильницького злочину дозволив виявити, що історична гносеологія досліджуваного феномену полягає у аксіологічному синтезованому підході до дослідження об'єктивних та суб'єктивних чинників виникнення та прогресування жіночих насильницьких злочинів, що розглядається в комплексному кримінологічному контексті – визначенні та дослідженні тісної взаємозалежності трьох факторів: сутності особи жінки-злочинниці, її історично обумовленого становища та її психофізіологічних особливостей, які дозволяють в повній мірі оцінити підхід законодавця до меж кримінальної відповідальності жінок.

Системні підходи до вивчення особливостей методології дослідження жіночої насильницької злочинності повинні включати в себе упорядковану методику (послідовне застосування комплексу загальнонаукових та спеціальних методів, провідними із яких є: діалектичний, історичний, компаративістський та статистичний), а також технічні засоби та прийоми, призначені для дослідження складних явищ та процесів, пов'язаних із особливостями біодетермінізму.

Сучасна кримінологічна картина дозволила підсумувати, що спостерігається тенденція зменшення кількості виявлених жінок, які вчинили злочини в порівнянні із кількістю виявлених жінок, які вчинили насильницькі злочини, що свідчить про зменшення частки насильницьких злочинів, вчинених жінками в загальній кількості виявлених жінок, які вчинили злочини. Найбільш розповсюдженими серед жінок залишаються суспільно небезпечні діяння у вигляді умисного нанесення тяжких тілесних ушкоджень та складають 61%.

Під особою жінки, яка вчиняє насильницькі злочини, необхідно розуміти сукупність фізичних та психологічних властивостей, моральних настанов та понять, обумовлених гендерними особливостями, які детермінують еволюціонування девіантних схильностей та рефлексують у свідомості жінки когнітивну допустимість суспільно небезпечної поведінки. Кримінологічний аналіз показав, що значна кількість насильницьких злочинів вчиняється особами, які мають алкогольну залежність та ведуть аморальний спосіб життя, що стає причиною девіантної поведінки. Найбільша кількість злочинів вчиняється жінками у віці 30-50 років, які мають повну загальну середню освіту та нестабільну робочу професію, є соціально дезадаптованими, мають схильність до агресії та алкогольну або наркотичну залежність. Значна кількість злочинниць є незаміжніми та не мають дітей. Доведено, що розповсюдженість злочинів насильницького характеру саме серед цієї категорії жінок може бути пояснена недостатнім рівнем загальної та правової освіти, незадовільним матеріальним та соціально-побутовим становищем, відхиленнями у поведінці та сталими психічними захворюваннями. Непоодинокими є випадки

вчинення суспільно небезпечних діянь неповнолітніми особами жіночої статі, що можна пояснити відсутністю сталої психіки, емоційною мінливістю, підлітковою агресією тощо.

Типологію жінок, що вчиняють умисні вбивства, запропоновано поділяти на наступні типи: 1) корисливі вбивці – малоосвічені жінки, котрі прагнуть забезпечити своє життя за рахунок заможного партнера, шляхом позбавлення його життя; 2) аморальні вбивці – жінки, які ведуть аморальний спосіб життя (повії, особи, які страждають на алкогольну чи наркотичну залежність тощо) та вчиняють вбивства через неприязнь, що раптово виникла, помсту; 3) спонтанні вбивці – жінки, які ведуть нормальний спосіб життя, однак були вимушені вчинити вбивство через непередбачувані обставини або через необережність; 4) вбивці-жертви – жінки, які вчиняють злочин з метою помсти чи захисту від агресивної поведінки; психічно нестабільні вбивці (провокаційні) – жінки, які вчиняють вбивства на тлі психічних розладів або тимчасових психічно нестабільних станів.

Механізм злочинної поведінки пропонується визначати як систему корельованих алгоритмічних дій, обумовлених сприятливою об'єктивною реальністю, сукупністю психічних станів та процесів, а також поведінкових актів, достатніх для реалізації суспільно небезпечного наміру.

Механізм злочинної поведінки жінки, яка вчиняє насильницький злочин, включає в себе об'єктивні та суб'єктивні фактори. Жодне суспільно небезпечне діяння не може дійти до фінального етапу (досягнення бажаних наслідків) без симбіозу обох сторін діяння. Провідну роль відіграють суб'єктивні фактори, котрі не тільки закладають підґрунтя для виникнення умислу на вчинення протиправного діяння та визначають межі допустимого при обранні способу вчинення злочину, але й дозволяють злочинниці позбавитись відчуття провини за кримінальну поведінку. Об'єктивні фактори дозволяють створити ідеальні умови для доведення умислу до бажаного фіналу.

Аналіз вироків у кримінальних справах дозволив виокремити потреби жінок, задоволених злочинним

насильницьким шляхом. До останніх слід віднести потреби в: 1) самоствердженні; 2) повазі; 3) домінуванні; 4) безпеці; 5) потреби матеріального характеру.

Потреби, які задоволені насильницьким способом можуть бути підтримані ситуацією конфлікту між потерпілим/потерпілою та злочинницею, черговою психогенною травмуючою ситуацією з боку потерпілого, ситуацією захисту, що супроводжувалась протиправною поведінкою самого потерпілого, а також підтримані ситуаціями, які містять умови, що полегшують формування злочинного мислення та злочинної волі, а далі – реалізацію злочинного наміру.

Обґрунтовано, що на кінцевому етапі мислення «обрання способу активного поведінкового акту» жінка обирає злочинний спосіб активного поведінкового акту, який пов'язаний із застосуванням насилля, метою якого є заподіяння особі смерті або тілесних ушкоджень.

Доведено, що злочинне мислення є підґрунтям злочинної волі та запускає механізм злочинного поведінкового акту жінки, яка вчиняє насильницький злочин.

Проведеним дослідженням розроблено механізм злочинної насильницької поведінки жінки, який складається з наступних етапів: фундаментальний етап – період зародження та еволюціонування злочинних насильницьких настанов, якими обумовлюється мотив, мета, а також процес усвідомлення злочинницею суспільно небезпечних наслідків; маніпуляційний етап – період підготовки до суспільно небезпечного діяння, котрий полягає у створенні ідеальних умов об'єктивної дійсності, необхідних для повноцінної реалізації злочинного умислу; кульмінаційний етап – центральна ланка в механізмі злочинної насильницької поведінки – безпосередньо суспільно небезпечний акт; посткульмінаційний етап – період усунення слідів злочину та отримання бажаних результатів.

Механізм запобігання жіночій насильницькій злочинності повинен включати в себе такі складові як: загальнодержавне системне регулювання, спрямоване на усунення соціально небезпечних детермінантів злочинності (забезпечення нормального рівня життя громадян країни, подолання

безробіття, забезпечення гендерної рівності, вдосконалення системи освіти, забезпечення якісного фінансування вагітних жінок та жінок, які знаходяться у відпустці по нагляду за дитиною тощо); юридичне регулювання кримінологічної політики, спрямоване на вдосконалення нормативно-правової бази, яка безпосередньо направлена на зниження рівня злочинності в країні; спеціальне регулювання, спрямоване на роботу з окремими групами населення, які вже криміналізовані або є потенційними суспільно небезпечними суб'єктами (жертви злочинів, психічно неврівноважені особи тощо). Центральне місце в механізмі запобігання злочинності займає мінімізація її детермінантів.

До заходів індивідуального запобігання жіночій насильницькій злочинності необхідно віднести: вивчення біографії злочинниці, встановлення періодів її життя, детермінуючих злочинну поведінку; збір інформації від найближчого оточення щодо особливостей її життєдіяльності (про наявність будь-якої залежності, аморальний спосіб життя тощо); збір інформації у правоохоронних органах (встановлення фактів попереднього притягнення до будь-яких видів відповідальності, участь у злочині у ролі жертви тощо); залучення психолога (за необхідності – психіатра) для складення психологічного портрету особи; створення плану заходів подолання індивідуальних девіантних схильностей та прогнозування терміну виправлення жінки.

Організація участі громадськості у запобіганні жіночій насильницькій злочинності може полягати в наступному: 1) створенні релігійних та благодійних організацій, діяльність яких направлена на духовну допомогу злочинницям як під час відбування покарання, так і після нього; 2) створенні спеціальних реабілітаційних закладів, які на безоплатній основі надають психологічну та соціальну допомогу жертвам злочинів та злочинцям, а також особам, залежним від алкоголю та наркотиків; 3) створенні закладів дозвілля та освіти.

За результатами дослідження розроблено проект Типової програми запобігання жіночій насильницькій злочинності на 2020-2022 роки, головною метою якої є вирішення проблем

пов'язаних з розповсюдженням насильницьких жіночих злочинів на регіональному рівні в інтересах громадян, забезпечення безпеки держави, а також зменшення негативних соціальних, економічних та інших наслідків, пов'язаних зі зростанням насильницької злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A/Conf.43/2 Working paper «Participation of the Public in the Prevention and Control of Crime and Delinquency» / Fourth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (Kyoto, Japan, 17-26 August 1970). 22 p.
2. A/CONF.43/2 Робочий документ Четвертого конгресу ООН із запобігання злочинності та поводженню із правопорушниками «Участь громадськості у запобіганні і боротьбі зі злочинністю, включаючи злочинність неповнолітніх» (Киото, 17–26 серп. 1970 р.). 29 с.
3. Andrea J. Nichols (2013). Meaning-Making and Domestic Violence Victim Advocacy: An Examination of Feminist Identities, Ideologies, and Practices. *Journal of Feminist Criminology* № 8 (3). P. 177-201.
4. Baxter S. (1983). *Women and Politics. The visible majority*. M. Lansing. University of Michigan Press. P. 59.
5. Brenda Geiger (2006). Crime, Prostitution, Drugs, and Malingered Insanity: Female Offenders' Resistant Strategies to Abuse and Domination. *Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. № 50(5). P. 582-594.
6. Bulten E., Nijman H., Staak C. (2009). Measuring criminal thinking styles: The construct validity and utility of the PICTS in a Dutch prison sample. *Journal of Legal and Criminological Psychological* 14. P. 35.
7. Bylington D. (1997). Applying relational theory to addiction treatment. *Sex and addiction: Men and women in treatment*. Northvale, NJ: Aronson:33-45.
8. Carlen P. (1998). *Sledgehammer: Women's imprisonment in the millennium*. Basingstoke: Macmillan.180 p.
9. Covington S. (2007). *The Relational Theory of Women's Psychological Development: Implications for the Criminal Justice System. Female Offenders: Critical Perspectives and Effective Interventions*, 2nd Edition Ruth Zaplin, Editor. 25 p.
10. Deaux K. (1985). Sex and Gender Annual Review of Psychology. 36 p.

11. Flowers R.B. (1987). *Women and criminality*. New York-Westport, Connecticut-London. 228 p.
12. Friedman L. (1989). *Mathematics and the gender gap: A Met-Analysis of Recent Studies on Sex Differences in Mathematical Tasks*. *Review of Educational Research*: 59/2. P. 185-213.
13. Gerstein D. R. *Preventing Drug Abuse : What Do We Know?* Washington, D. C. : The National Academy Press. 1993. P. 120.
14. Glueck S., Glueck E. (1934). *Five hundred delinquent women*. New York: Introduction by Roscoe Pound. Alfred A. Knopf. 539 p.
15. Human Rights Watch. *World Report 1997: Events of 1996*. New York-Washington-London-Brussels. 383 p.
16. Jacobs P.A. (1965). *Aggressive Behavior, Mental Subnormality and the XXY Male*. *Nature*. № 208. P. 1350-1358.
17. Knight K., Garner B.R., Simpson D.D., Morey J.T., Flynn P.M. (2006). *An Assessment for criminal thinking*. *Journal of Crime & Delinquency* 52 (1):159-177.
18. Maccoby E.E., Jacklin C.N. (1974). *The psychology of sex differences*. Stanford, CA: Stanford University Press. 416 p.
19. Maslow A.H. (1943). *A Theory of Human Motivation*. *Psychological Review* 50. P. 370-396.
20. Montuori A.A. (1989). *Evolutionary competence: creating the future*. Amsterdam. P. 378.
21. Odent M. *Prevention of Violence or Genesis of Love?* Виступлення на 14-й междунар. трансперсон. конф. в Санта-Кларе. Калифорнія, 1995. С. 1453-1459.
22. Podolsky E. (1955). *The chemical brew of criminal behavior*. *Journal of criminal law, criminology and police science*. № 45 (6). P. 675-683.
23. Pollak O. (1950). *The criminality of women*. Philadelphia: University of Pennsylvania. 202 p.
24. Shelley A.M. Gavigan (2000). *Women's Crime: New Perspectives and Old Theories*. In *Conflict With the Law: Women and the Canadian Justice System*. P. 215-234.
25. Smart C. (1976). *Women, crime, and criminology: a feminist critique*. Londone: Routledge and Kegan Paul. 209 p.

26. Thomas W.I (1923). The unadjusted girl: with cases standpoint for behavior analysis. Boston: Little, Brown and Company. 261 p.

27. Thomas W.I (2008). Sex and society: studies in the social psychology of sex. Tessinger Publishing. 332 p.

28. Tina Hotton Mahony (2011). Women and the Criminal Justice System. Journal of Women in Canada: A Gender-based Statistical Report 7. P. 169-204.

29. Tove Pettersson (2005). Gendering delinquent networks: A gendered analysis of violent crimes and the structure of boys' and girls' co-offending networks. Journal of Young. № 13(3). P. 247-267.

30. Walters G.D. (2006). Appraising, researching and conceptualizing criminal thinking: a personal view. Journal of Crim Behav Ment Health 16 (2). P. 87-99.

31. Wickwar W.H. (1969). Community development for social defence. International Review of Criminal Policy. № 27. P. 47-53.

32. Абдюкова Н.В. Жіноча злочинність як психологічна проблема / *Філософія, соціологія, психологія*: зб. наук. пр. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. Вип. 13, ч. 2. С. 77-83.

33. Аванесов Г.А. Криминология. М.: Академия МВД СССР, 1984. 500 с.

34. Адоньева А.Н. Мотивы девиантного и преступного насильственного поведения женщин. *Вестник Ставропольского государственного университета*. 2008. № 59. С. 84-90.

35. Александров Ю.В., Гель А.П., Семаков Г.С. Криминология: Курс лекцій. Київ: МАУП, 2002. 295 с.

36. Алексеев А.И. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы: монография. М.: НОРМА, 2001. 496 с.

37. Алексеев А.И. Криминология: курс лекций. М. : Щит-М, 1999. 340 с.

38. Алексеев А.И., Сахаров А.Б. Причины преступлений и устранение их органами внутренних дел. М.: Академия МВД СССР, 1985. 256 с.

39. Антипенко В. Ф. Міжнародна криминологія: досвід дослідження тероризму: монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 320 с.

40. Антонян Ю. М. Криминология: избранные лекции. М. : Логос, 2004. 448 с.
41. Антонян Ю.М., Бородин С.В. Преступность и психические аномалии / под ред. В. Н. Кудрявцева. М.: Спартак, 1998. 215 с.
42. Антонян Ю.М. Личность преступника. СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. 366 с.
43. Антонян Ю.М. Преступность среди женщин. Москва: Росс. право, 1992. 256 с.
44. Антонян Ю.М., Виноградов М.В., Голумбц Ц.А. Преступность и психические аномалии. *Советское государство и право*. 1979. № 7. С. 96-103.
45. Бандурка О.М., Давиденко Л.М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография. Х., 2003. 368 с.
46. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія. Х., 2011. 308 с.
47. Бандурка, О. М. Механізм злочинної поведінки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3 (14). С. 110-119.
48. Баронин А. С. Психологический профиль убийц: пособие по криминальной психологии и криминалистике. К.: Паливода, 2001. 176 с.
49. Бартол К. Психология криминального поведения. СПб.: Прайм-Еврознак, 2004. 352 с.
50. Батиргареева В.С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія. Х. : Право, 2009. 576 с.
51. Бачинин В. А. Философия права. Харьков: Консум, 2002. 368 с.
52. Бебель Ф.А. Женщина и социализм. Москва : Госполитиздат, 1959. 596 с.
53. Бедь В.В. Юридична психологія: навч. посіб. 2-ге вид., доп. і переробл. К. : МАУП, 2004. 436 с.
54. Бережной Н.М. Человек и его потребности. Под редакцией В.Д. Диденко. М.: «Форум», 2000. 125 с.

55. Берзін П.С. Київська школа кримінального права (1834-1960 рр.): історико-правове дослідження: монографія. Київ: КНТ, 2008. 436 с.
56. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. СПб. : Издательство «Питер», 1999. 298 с.
57. Блувштейн Ю.Д. Профилактика преступлений. Минск: Университетское, 1986. 286 с.
58. Блувштейн Ю.Д., Добрынин А.В. Основания криминологии. Опыт логико-философского исследования. Минск: Университетское, 1990. 208 с.
59. Боднарук О.М., Шевчук В.А. Кримінальна відповідальність за чаклунство: історія та сучасність. *Правові новели*. 2018. № 4. С. 238-244.
60. Бойко И.Б. Проявление агрессивности несовершеннолетних осужденных женского пола. *Вопросы психологии*. 1993. № 4. С. 27-31.
61. Бочарніков Д. Чи дійсно юридичне право було єдиним інструментом державного управління суспільством в Київській Русі. *Право України*, 1997. № 11. С. 109-110.
62. Будз В. Визначення поняття особистості жінки-рецидивістки: деякі проблеми. *Право України*. 2006. № 10. С. 100–105.
63. Бурлаков В. Н. Криминогенная личность и индивидуальное предупреждение преступлений: проблемы моделирования. СПб., 1998. 184 с.
64. Бухановский А.О., Гайков В.Т., Байбаков Ю.Г. Серийные сексуальные преступления: психолого-психиатрические сопоставления. *Серийные убийства и социальная агрессия: что ожидает нас в XXI веке: Медицинские аспекты социальной агрессии*: матер. 3-й Междунар. науч. конф. Ростов–н/Д: Феникс, 2001. С. 91-98.
65. Валуйська М.Ю. Типологія осіб, які вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах. *Актуальні проблеми формування правової держави в Україні (до 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод)*: тези доп. та наук. повідомлень Всеукр. наук. конф. молодих учених /

за ред. проф. М. І. Панова. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2000. С. 123-125.

66. Васильев В.Л. Юридическая психология. СПб.: Питер, 2001. 640 с.

67. Васянович Г. П. Основи психології : навчальний посібник. К. : Педагогічна думка, 2012. 114 с.

68. Веприцький Р. С. Методологія дослідження феноменології. *Вісник кримін. асоціації України*. 2017. № 1 (15). С. 67-74.

69. Виллюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. 288 с.

70. Внуков В.А. Женщины-убийцы. Москва: Изд-во Мосздравотдела, 1928. С. 191-248.

71. Волков Б. С. Мотивы преступлений. Казань : Казанск. ун-т, 1982. 152 с.

72. Воронко В. С. Особливості механізму індивідуальної злочинної поведінки осіб, які вчиняють насильницькі злочини проти особи. *Науковий вісник Дніпропетровського університету економіки та права. Дніпропетровськ: ДУЕП*, 2010. № 1. С. 33-40.

73. Вступительная статья. *Теоретические проблемы учения о личности преступника*: сб. науч. тр. М., 1979. С. 3-6.

74. Гавриш И.А. Формирование нравственных ориентаций личности на основе психологических различий мужчин и женщин. *Вестник МГОУ. Серия «Педагогика»*. № 1. 2011. С. 144-148.

75. Гаєвська Л. А. Феномен громадянського суспільства і його вплив на становлення державно-громадського управління освітою (теоретико-методологічний аспект). URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07glatma.htm>.

76. Гайович О. М. Психологія формування антисуспільної спрямованості особистості. *Наукові записки НаУКМА*. 2006. Т. 53 : Юридичні науки. С. 170-173.

77. Гапека Т. В. Перспективи протидії жіночій злочинності в Україні. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/4627/1/36%20Гапека.pdf>.

78. Генеральна прокуратура України. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
79. Гернет М.Н. Избранные произведения. Москва : Юрид. лит., 1974. 639 с.
80. Гернет М.Н. Моральная статистика. Уголовная статистика и статистика самоубийства: Пособие для статистиков и криминалистов. Вып. 1. Москва: ЦСУ, 1922. 264 с.
81. Герцензон А. А. Уголовное право и социология. М. : Юрид. лит., 1970. 288 с.
82. Гитин В.Г. Эта покорная тварь – женщина. Харьков : Торсинг, 1997. 544 с.
83. Гитинова М.М. Криминологический портрет женщин-убийц (региональный аспект). *Актуальные проблемы Российского права*. 2008. № 1. С. 260-263.
84. Гладкова Є. О. Питання загальносоціального запобігання злочинності. URL: http://files.visnikkau.org/200001095-c23e6c3386/Visnyk7_10.pdf.
85. Гладкова Є.О. Теоретичні та прикладні аспекти тактики протидії злочинності. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу*. Харків, 2017. С. 48-52.
86. Глоссарий. URL: <http://www.psychologies.ru/glossary/dict/35/>.
87. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
88. Голіна В. В. Характеристика форм та методів участі громадськості у запобіганні злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. №30. С. 40-50.
89. Голіна В. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Х. : Право, 2017. 284 с.
90. Голіна В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2006. № 3. С. 206-214.

91. Голіна В. В. Роль громадськості у здійсненні кримінологічної політики в Україні. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/BORISOV/27.pdf.

92. Головатый Н.Ф. Социология молодежи : Курс лекций. К. : МАУП, 1999. 224 с.

93. Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність жінок в Україні: сучасний стан, тенденції розвитку. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. праць. Харків: «Кроссруд», 2008. Вип. 15. С. 227-236.

94. Головкін Б.М., Блага А.Б., Шевченко Л.О., Шрамко С.С. Кримінологічна характеристика та запобігання корисливій і корисливо-насильницькій злочинності жінок в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. праць. Харків: «Кроссруд», 2007. Вип. 14. С. 102-124.

95. Голоднюк М.Н. Проблемы социального и биологического в преступности женщин. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва, 1982. Вып. 37. С. 24.

96. Грэхэм Л.Р. Естествознание, философия и науки о человеческом поведении в Советском Союзе. Москва: Политиздат, 1991. 480 с.

97. Губанова О. Особистість гвалтівника : щодо статі злочинця. *Право України*. 2007. № 6. С. 122-125.

98. Гумін О. Інтегративна функція кримінології в системі наук про людину. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2014. № 782. С. 175-181.

99. Гуня І. І. Види насильства у кримінальному праві. *Форум права*. 2014. № 2. С. 99-103.

100. Гуцул Р. Р. Шляхи вдосконалення реалізації індивідуальної профілактики корисливих злочинів неповнолітніх URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/27>.

101. Даньшин И.Н. Введение в криминологическую науку. Харьков: Право, 1998. 144 с.

102. Демина К.А. Некоторые социально-экономические детерминанты женской преступности (криминологический анализ на материалах федерального и регионального уровней).

Вестник Томского государственного университета. 2010. № 337. С. 107-110.

103. Денисов С.Ф., Денисова Т.А., Кулик С.Г. Кримінологія. Особлива частина: навчальний посібник. Запоріжжя: КПУ, 2012. 705 с.

104. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

105. Джу́жа О.М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством: монографія. К.: Атіка, 2009. 240 с.

106. Джу́жа О.М., Моїсеєв Є.М., Василевич В.В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини): навчальний посібник. Київ : Атіка, 2001. 368 с.

107. Дікова-Фаворська Д.М. Чоловік як об'єкт насильства в сучасній сім'ї. *Вісник Львівського університету. Серія : Соціологія.* 2010. Вип. 4. С. 225-232.

108. Дойч М. Разрешение конфликта (конструктивные и деструктивные процессы). *Социально-политический журнал.* 1997. № 1. С. 202-217.

109. Долгова А. И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних. М. : Юрид. лит., 1981. 160 с.

110. Дрьомін В. М., Мандриченко Ж. В., Мельничук Т. В. Кримінологія : навч.-метод. посіб. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. 144 с.

111. Дубинин Н.П., Карпец И.И., Кудрявцев В.Н. Генетика. Поведение. Ответственность. Москва: Политиздат, 1982. 304 с.

112. Дубовик О.Л. Кримінологические аспекты принятия решения в преступном поведении. *Вопросы борьбы с преступностью.* М. : Юрид. лит. 1975. № 22. С. 52-65.

113. Евреинов Н. Н. История телесных наказаний в России. Харьков, 1994. 235 с.

114. Елфимова Е.И. Криміналістическе значення психотравмуючої ситуації в насильственных преступлениях, совершаемых женщинами. *Бизнес в законе.* № 2. 2008. С. 151-152.

115. Емельянов В.П. Преступность несовершеннолетних с психическими аномалиями. Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1980. С. 28.

116. Емха Б.І. Психологічна характеристика мотивації жіночої злочинності. *Філософія, соціологія, психологія*: зб. наук. праць. Івано-Франківськ: Плай. 2009. Вип. 14, ч. 1. С. 329-339.

117. Еникеев М.И. Основы общей и юридической психологии : Учебник для вузов. М. : Юристъ, 1996. 631 с.

118. Євченко І. Теоретичний аналіз проблеми самоствердження особистості. *Вісник КНТЕУ* : Актуальні проблеми психології. 2012. № 4. С. 112-120.

119. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

120. Жежель В.А. Поняття насильницької злочинності. URL: http://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/Tezi-konferencii-KVS-Ukraini25_10_2019.pdf.

121. Жук О.М. Особиста характеристика жінок, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі. *Судова апеляція*. 2014. № 1 (34). С. 86-91.

122. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

123. Запобігання злочинності у місцях позбавлення волі URL: <http://mego.info>

124. Звірко О.Є., Сухонос В.В. Зміст принципу поваги до честі і гідності особи на стадії порушення кримінальної справи, дізнання і досудового слідства та процесуальні механізми його реалізації. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 1 (4). С. 128-132.

125. Зелинский А. Ф. Криминальная психология. К. : Юринком Интер, 1999. 240 с.

126. Злочинність в Україні: Стат. збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2011. 117 с.

127. Зырянов В.Н., Серебрякова В.А. Корыстные преступления, совершаемые женщинами. М. : Изд-во

Всесоюзного института проблем укрепления законности и правопорядка прокуратуры СССР, 1990. 120 с.

128. Игошев К.Е. Введение в курс профилактики правонарушений. Горький, 1977. 93 с.

129. Иншаков С. М. Криминология: практикум. М. : Юриспруденция. 2001. 304 с.

130. Івнов Ю.Ф. Криминологія : навчальний посібник. Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2006. 264 с.

131. Івченко А.С. Вся Україна / Івченко А.С. К. : ДНВП «Картографія», 2006, 2008, 2010. 656 с.

132. Індивідуальна злочинна поведінка. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/individualna-zlochinnapovedinka/>.

133. Історія держави і права України. Частина 1: Підруч. для юрид. вищих навч. закладів і фак. / за ред. акад. Академії правових наук України А.Й. Рогожина. Харків : Основа, 1993. 432 с.

134. Історія держави і права України: підручн. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. : в 2 т. / за ред.: В. Я. Тацій та ін. Київ: Ін Юре, 2003. Т. 1. 653 с.

135. Капцов А.В. Методика для диагностики актуальных потребностей личности. *Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Психология»*. 2008. № 2 (4). С. 59-70.

136. Карпец И. И. Современные проблемы уголовного права и криминологии. М. : Юрид. лит., 1976. 207 с.

137. Карпец И.И. Проблема преступности. М.: Юридическая литература, 1969. 168 с.

138. Кашапов М.М. Психология творческого мышления профессионала : Монография. М. : ПЕР СЭ, 2006. 688 с.

139. Кикнадзе Д.А. Потребности. Поведение. Воспитание. Под ред. и при участии В.Г. Афанасьева. М.: «Мысль», 1968. 148 с.

140. Кириллов Д.А. Индивидуальная профилактика преступлений органами внутренних дел: учеб. пособ. Тюмень: Тюмен. ВШ МВД РФ, 1994. 112 с.

141. Кісілюк Е.М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917-1921 рр.): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 208 с.

142. Корягіна А. Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №11. С. 191-196.

143. Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу: монографія. Київ: Атіка, 2008. 352 с.

144. Краснова Н.П. Особливості процесу виховання засуджених жінок. *Соціальна педагогіка : теорія та практика*, 2012. № 3. С. 94-102.

145. Крижановський А. Методологічні та методичні засади кримінологічного обслуговування діяльності територіальних органів національної поліції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. № 889, випуск 17. С. 125–131.

146. Криминология / Под ред. Дж. Ф. Шели. СПб.: Питер, 2003. 864 с.

147. Криминология : XX век / Под ред. В.Н. Бурлакова, В.П. Салтыкова. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2000. 554 с.

148. Криминология. Общественные науки за рубежом. / Под ред. д.ю.н. Н. А. Стручкова. М. : Прогресс, 1982. 240 с.

149. Криминология. Словарь-справочник. Москва: НОРМА, 1998. 400 с.

150. Криминология. Учебник для вузов / Под ред. А.И. Долговой. Москва: Издательство НОРМА, 2000. 784 с.

151. Криминология: учеб. пособие / под ред. Н.Ф. Кузнецовой. М. : ТК Велби, 2007. 328 с.

152. Криминология: Учебник / Под ред. В.Д. Малкова. М.: ЗАО Юстисинформ. 2004. 528 с.

153. Криминология: учебник / под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. – 4-е изд., перероб. и доп. Москва: Норма, 2009. 800 с.

154. Кримінальний кодекс України від 28.12.60 № 2000-05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>.

155. Кримінологічне моделювання URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/kriminologichne-modelyuvannya/>.

156. Кримінологія (Загальна частина): навч. посіб. / за заг. ред. О.М. Бандурки; А.Б. Блага, І.Г. Богатирьов, Л.М. Давиденко та ін. Харків: Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. 240 с.

157. Кримінологія. Особлива частина : навч. посіб. для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / за ред. І.М. Даньшина. Х. : Право, 1999. 232 с.

158. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.

159. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / За ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкина. Харків: Право, 2014. 440 с.

160. Кримінологія: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужи. К.: Прецедент, 2004. 208 с.

161. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии: (о структуре индивидуального преступного поведения): монография. М. : Проспект, 2007. 173 с.

162. Кудрявцев В.Н. Борьба мотивов в преступном поведении. М. : Норма. 2007. 128 с.

163. Кузнецов Б.В. Русско-английский словарь научно-технической лексики. М. : Московская международная школа переводчиков, 1992. 658 с.

164. Кульчицький В. С., Настюк М. І., Тищик Б. Й. Історія держави і права України. Львів, 1996. 296 с.

165. Курило В.А. Роль соответствия ценностных установок и ориентаций супругов в генезе развития семейной дезадаптации. *Медична психологія*. 2012. № 2. С. 35-40.

166. Курс лекций по криминологии : учебное пособие / под ред. проф. И. Н. Даньшина (Общая часть) и проф. В. В. Голины (Особенная часть). Х. : Одиссей, 2006. 280 с.

167. Курс советской криминологии. Предупреждение преступности. М. : Юрид. лит., 1986. 318 с.

168. Куц В. Загальна характеристика механізму протидії злочинності та його понятійного апарату. *Актуальні проблеми*

Продан Т.В. Кримінологічна характеристика жіночої насильницької злочинності в Україні кримінального права та кримінології: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Донецьк: Норд Комп'ютер, 2009. С. 12-15.

169. Куц В. Зміст та рівні протидії злочинності. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Херсон: Гельветика, 2015 С. 152-156.*

170. Куц В. М. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. №4. С. 103-112.*

171. Лагоцька Вікторія Федорівна. Кримінологічна характеристика рецидивної злочинності жінок. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2016. 235 с.

172. Левитов Н.Д. Фрустрація – один из видов психических состояний. *Вопросы психологии. 1967. № 6. С. 120.*

173. Луць Л. Сучасне вітчизняне порівняльне правознавство: деякі парадигмально-методологічні проблеми. *Сучасні проблеми порівняльного правознавства. Ужгород – Київ: Говерла, 2015. С. 14-16.*

174. Маклаков А. Г. Общая психология. СПб. : Питер, 2001. 592 с.

175. Максименко С. Д. Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід: монографія. К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. 592 с.

176. Малик Я. Економічна безпека України: внутрішні та зовнішні чинники : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. 256 с.

177. Маханьков Д.Г. Особистість злочинця як ключове поняття кримінології. *Форум права. 2009. № 1. С. 357-361.*

178. Медведєв В.С. Кримінальна психологія: Підручник. К. : Атіка, 2004. 368 с.

179. Мельник В.І. Психогенні депресії в період клімаксу як фактор ризику скоєння тяжких кримінальних дій. *Галицький лікарський вісник. 2003. Т. 10. № 4. С. 49-52.*

180. Мельникова Т.В. Наукова думка ХХ століття про причини насильницької жіночої злочинності. *Науковий вісник*

Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 728: Правознавство. Чернівці: ЧНУ, 2014. С. 53-58.

181. Мельничок В. Криміналістична характеристика соціально-психологічних ознак особистості злочинця. *Юридична Україна*, 2008. № 11. С. 97-102.

182. Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: монографія. Вид. 2-е. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. 281 с.

183. Меркулова В.О. Психологічні аспекти жіночої насильницької злочинності. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2002. № 2. С. 67-72.

184. Механізм індивідуальної злочинної поведінки. URL: https://pidruchniki.com/81558/pravo/mehanizm_individualnoyi_zlochinnoyi_povedinki.

185. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: В.В. Коваленко, Є.М. Моїсєєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ: Атіка, 2010. Т. VI. Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). 1128 с.

186. Міністерство внутрішніх справ України. URL: <http://mvs.gov.ua/>.

187. Міщенко С. Г. Роль кримінальної юстиції в протидії злочинності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. К., 2011. 19 с.

188. Монгуш Ш. Ч.-о. Кримінологічна характеристика умисних убивств і заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю особи та їх попередження (за матеріалами Республіки Тива): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. URL: <http://www.nbu.gov.ua/>

189. Надирашвили Ш.А. Установка и деятельность. Тбилиси : Издательство «Мецниереба», 1987. 361 с.

190. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. К. : Юридична думка, 2012. 1313 с.

191. Невский С.А. Борьба с незаконным оборотом оружия. М., 2003. 200 с.

192. Нежурбіда С.І. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат: монографія. Чернівці : ДрукАрт, 2013. 432 с.

193. Нестерцова-Собакарь О.В. Правове становище жінки на українських землях у складі Російської імперії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: монографія. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 233 с.

194. Нікітенко С.В. Профілактика корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, скоєних жінками на тлі наркоманії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 24 с.

195. Новиков Ю.И. Электроэнцефалографические показатели «доминанты материнства». *Материалы 1-го съезда акушеров-гинекологов Грузинской ССР. Тбилиси, 1974. С. 46-47.*

196. Обуховский К. Галактика потребностей. Психология влечений человека. СПб. : Речь, 2003. 132 с.

197. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н.Ю. Шведовой. М. : Русский язык, 1984. 1254 с.

198. Орлов Ю.В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Харків : Діса плюс, 2016. 656 с.

199. Основы психологических знаний: Учебное пособие / Автор-составитель Г.В. Щёкин. 4-е изд., стереотип. К. : МАУП, 2001. 128 с.

200. Особенности преступности среди женщин. *Проблемы преступности в капиталистических странах.* 1986. № 8. С. 52-53.

201. Памятники русского права (X – XII вв.) / Под ред. Юшкова. Москва, 1952. 300 с.

202. Парыгин Б. Д. Социальная психология как наука. Л. : Лениздат.1967. 260 с.

203. Пасічник В.М. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою. Науковий вісник: Демократичне врядування. 2011. Вип. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVr_2011_7_7.pdf.

204. Пахомов І.В. Особливості духовного виховання засуджених та персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: навчальний посібник / Білоцерківське училище ППП ДКВС України; за заг. ред. д. пед. н. , проф. М.О. Супруна, 2016. 122 с.

205. Перелигіна Р.В. Насильницька поведінка жінки як кримінологічна проблема. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 351-355.

206. Перун Т. Методологічні засади дослідження механізму забезпечення інформаційної безпеки в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2017. № 865. С. 303-307.

207. Повалюхіна Е.В. Нарциссические расстройства личности и делинквентность поведения на примере социально-психологических характеристик женщин, совершивших агрессивные действия против личности (клинический и психоаналитический аспекты). URL: http://www.ppip.su/arhiv_gl/2010_1/nomer/nom06.php.

208. Пономарьова Т.І. Дія принципу «NON BIS IN IDEM» у межах інституту судимості неповнолітніх. *Право і суспільство*. 2015. № 6. С. 195-200.

209. Пономарьова Тетяна Ігорівна. Звільнення від покарання та його відбування в Україні та Польщі: порівняльний аналіз. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Одеса, 2016. 227 с.

210. Порівняльне правознавство у системі юридичних наук: проблеми методології: монографія / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2006. 256 с.

211. Правда Русская. Комментарии / под ред. Б. Д. Грекова. М.-Л. 1947. 862 с.

212. Правова та соціально-виховна робота із засудженими жінками / За заг. ред. проф. Калашник Н.Г. Київ, 2008. 168 с.

213. Предупреждение семейно-бытовых правонарушений: монография / за ред. Ф.А. Лопушанского. Москва : Наука, 1989. 233 с.

214. Прикладная социальная психология: учеб. пособ. / под ред. А.Н. Сухова, А.А. Деркача. М. : Московский психолого-социальный институт, 1998. 688 с.

215. Продан Т.В. Злочинна воля жінок, які вчиняють насильницькі злочини. *Науковий вісник Ужгородського*

Продан Т.В. Кримінологічна характеристика жіночої насильницької злочинності в Україні національного університету. Серія ПРАВО. 2019. Випуск 57. Том 2. С. 71-76.

216. Продан Т.В. Злочинне мислення жінок, які вчиняють насильницькі злочини. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2015. № 4. С. 147-154.*

217. Продан Т.В. Кримінологічна характеристика потреб жінок, задоволених злочинним насильницьким шляхом в Україні. *Право і суспільство. 2015. № 4 (2). С. 161-167.*

218. Продан Т.В. Стан жіночої насильницької злочинності в Україні. *Право і суспільство. 2014. № 5-2. С. 297-305.*

219. Профілактика злочинів : підручник / за заг. ред. О.М. Джужи. Київ : Атіка, 2011. 718 с.

220. Профілактика злочинів: підручник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джужи. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

221. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О.М. Степанов. К.: «Академвидав», 2006. 424 с.

222. Пугачёва М. В чем разница мужской и женской психологий? URL: <http://www.myjane.ru/articles/text/?id=5996>.

223. Райх В. Функции организма. СПб., 1997. 150 с.

224. Ривман Д. В. Криминальная виктимология. СПб. : Питер, (Серия «Учебники для вузов»). 2002. 304 с.

225. Ритцер Дж. Современные социологические теории. 5-е изд. СПб.: Питер, 2002. 688 с.

226. Роговин В. З. Социальная политика и ее влияние на общественные нравы. *Вопросы философии. 1978. № 8. С. 9-12.*

227. Романова Н.М. Социально-психологические детерминанты преступного поведения: субъект криминального деликта и гендер. *Известия Саратовского государственного университета. Сер. : Философия. Психология. Педагогика. 2009. № 3. С. 64-68.*

228. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: Издательство «Питер», 2002. 720 с.

229. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. М., 1946. 704 с.

230. Свирин Ю.Б. Биологический (генетический) фактор как одно из условий преступного поведения. *Рос. юстиция*. 1996. № 12. С. 23.

231. Семененко О.О. Домінування у спілкуванні: поняття, причини, запобігання. Від ХІХ до ХХІ ст.: трансформація бібліотек у контексті розвитку суспільства : до 125-річчя Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12-14 жовт. 2011. С. 259-264.

232. Сепетий Д.П. Діалектика versus метафізика: переоцінка дилеми. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2006. Вип. 24. С. 168-184.

233. Силласте Г.Г. Женщина как объект и субъект социальной безопасности. *Социс*. 1998. № 12. С. 69.

234. Синеокий О. В. Сексуально-садистські вбивства та зґвалтування: порівняльний аналіз кримінологіко-криміналістичних характеристик злочинця та потерпілої особи. *Вісник прокуратури*. 2002. № 5. С. 71-74.

235. Ситнікова Н.Є. Соціальне самоствердження особистості старшокласників за умов системної диференціації навчання: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2004. 138 с.

236. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. 2-ге вид. К. : Каравела, 2008. 430 с.

237. Словник української мови / Білодід І.К. та ін. : в 11 т. (1970-1980). Том 6. 1975. 832 с.

238. Словник української мови / Білодід І.К. та ін. : в 11 т. (1970-1980). Том 4. 1973. 845 с.

239. Советская криминология / Авт. кол.: А.А. Герцензон, В.К. Звирбуль, И.И. Карпец и др. М.: Юрид. лит., 1966. 320 с.

240. Сосков Р. М. Методологія дослідження криминологічних проблем: особливості і структура. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 305-312.

241. Сподарик Н. І. Кримінологічне запобігання підрозділами Національної поліції України насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи, що вчиняються студентами ВНЗ : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права». Львів, 2018. 279 с.

242. Старко О.Л. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. 188 с.

243. Статистика злочинності в Україні. URL: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/233004>.

244. Судакова Т. Н. Убийцы и их жертвы: криминологическое, виктимологическое и уголовно-правовое исследование : автореферат дисс. ... канд. юрид. наук. Владивосток : Дальневост. гос. ун-т, 2002. 23 с.

245. Судова влада України. URL: <http://court.gov.ua/>.

246. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. В 2-х т. Т 2. Москва: Наука, 1994. 393 с.

247. Теоретические основы предупреждения преступности: монография / Под ред. В.К. Звирбуля, В.В. Ключкова, Г.М. Миньковского. М.: Юрид. лит., 1977. 256 с.

248. Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України: навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92 с.

249. Тихомиров О.Д. Психологія мислення: навчальний посібник. М. : Видавництво Московського університету, 1984. 272 с.

250. ТОП-10. Найжорстокіші жінки-вбивці в історії. URL: <https://enigma.ua/articles/top-10-nayzhorstokishi-zhinki-vbivtsi-v-istorii>.

251. Тюнин В. И. Идеи о предупреждении преступлений в античной и последующей философской и современной зарубежной криминологической литературе. *История государства и права*. 2003. №4. С. 61-64.

252. Узнадзе Д.Н. Общая психология / под ред. И.В. Имедадзе. М. : Смысл; СПб.: Питер, 2004. 413 с.

253. Узнадзе Д.Н. Общая психология. Тбилиси, 1940. 510 с.
254. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси : Издательство Академии наук Грузинской ССР, 1961. 210 с.
255. Уйсімбаєва М. Соціальна активність особистості як чинник суспільного розвитку. URL: https://www.cuspu.edu.ua/ua/2014-rik/2-mizhnarodna-internet-konferentsiya-2014/section-3/1273-socialna_aktivnist_osobistosti_yak_chinnik_suspilnogo_rozvitku.
256. Федусик В.В. Жіноча злочинність в Україні (кримінально-правові та кримінологічні проблеми): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2001. 17 с.
257. Филимонов Д.В. Наставник потребностей. URL: <http://denisfilimonov.ru/1137646574-nastavnik-potrebnopei.html>.
258. Филиппов В.Д. Криминологические основы уголовного права. Томск, 1981. С. 165.
259. Фильченков Г.И. Предупреждение и раскрытие групповых преступлений несовершеннолетних: учеб. пособ. Москва: ВНИИ МВД России, 1997. 146 с.
260. Фомина А. С. Расследование убийств, совершаемых по сексуальным мотивам: учеб. пособ. / под ред. О.Я. Баева. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1998. 123 с.
261. Фрейд З. Избранное. Книга 1. Москва: Московский рабочий, 1990. 160 с.
262. Харaziшвили Б.В. Вопросы мотива поведения преступника в советском праве. Тбилиси : Издательство «Цодна», 1963. 288 с.
263. Чесноков Д.И. Общественный прогресс и механизм действия социальных законов. *Вопросы философии*. 1966. № 9. С. 23-26.
264. Четвернин В.А. Современные концепции естественного права. Москва: Наука, 1988. 144 с.
265. Чуприков А. П., Цупрык Б. М. Общая и криминальная сексология: учеб. пособ. К.: МАУП, 2002. 248 с.
266. Шалгунова С.А. Особа насильницького злочинця : монограф. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2012. 548 с.
267. Шаран А. О. Система злочинів проти релігії та віри за нормами статутів Великого князівства Литовського:

порівняльно-правова характеристика. *Грані права: XXI століття : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* / за ред. Г. О. Ульянової. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 84-87.

268. Шверхофф Г. От повседневных подозрений к массовым гонениям URL: <http://yakov.works/history/16/1590/1996kold.html>.

269. Шеслер А.В., Смолина Т.А. Криминологическая характеристика и профилактика женской преступности: учебное пособие. Тюмень: Тюменский юридический институт МВД России, 2008. 95 с.

270. Шестаков Д.А. Убийства на почве семейных конфликтов. Л., 1981. 140 с.

271. Шигаль Д. А. Основні елементи теорії історико-правового порівняльного методу. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України», Харків, 20-21 листоп. 2013 р. Харків, 2013. С. 179-183.

272. Шкурко Т.А. Социально-психологические особенности личности с выраженной потребностью в контроле себя и других людей. *Вестник Томского государственного университета*. 2011. № 349. С. 177-184.

273. Штиглиц А. Исследование о выдаче преступников. СПб. : Типография братьев Пантелеевых. 1882. 236 с.

274. Шумский Н.Г., Калюжная Н.Б., Ювенский И.В. Женщины-убийцы. СПб. : БАН, 2004. 246 с.

275. Шушляпин О.И. Мужчина и женщина: межличностные взаимоотношения, мышление и деятельность. *Новости медицины и фармации*. 2011. № 1-2 (351-352). С. 22-23.

276. Эдельштейн А.О. К психологии детоубийств. Убийства и убийцы. Москва : Изд-во Мосздравотдела, 1928. С. 273-282.

277. Энциклопедия эпистемологии и философии науки. Москва: Канон +, 2009. 1248 с.

278. Юридическая энциклопедия / под ред. М. Ю. Тихомирова. 4-е изд. М. : Наука, 1999. 526 с.

279. Якімова С. В. Кримінологічний портрет особистості насильницького злочинця, який учиняє злочини з мотивів задоволення статевої пристрасті. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»* 2014. № 810 : Юридичні науки. С. 220-225.

280. Яковлев А. М. Теория криминологии и социальная практика. Москва: Наука, 1985. 247 с.

281. Янкевич В. С. Особа злочинця : автореф. дипломної роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр» : спец. 081 «Право». ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв. 2019. 15 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**ТИПОВА РЕГІОНАЛЬНА ПРОГРАМА
запобігання жіночій насильницькій злочинності
на 2020 – 2022 роки**

ЗМІСТ

Паспорт Програми

- 1. Вступ**
- 2. Мета Програми**
- 3. Завдання Програми**
- 4. Основні проблеми, які потребують розв'язання**
- 5. Виконання Програми**
- 6. Обсяг та джерела фінансування Програми**
- 7. Заходи Програми.**

ПАСПОРТ

Типової регіональної програми запобігання жіночій насильницькій злочинності на період 2020 - 2022 роки

1	Ініціатор розроблення Програми	Головне управління Національної поліції в Чернівецькій області
2	Нормативно-правові документи	1. Конституція України; 2. Закон України «Про Національну поліцію»; 3. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 № 2135-ХІІ; 4. Закон України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 № 3855-ХІІ; 5. Кримінальний кодекс України; 6. Кримінально-процесуальний кодекс України; 7. Кримінально-виконавчий кодекс України; 8. Кодекс України про адміністративні правопорушення; 9. Наказ МВС України від 05.05.2016 № 07 «Про затвердження Інструкції з організації роботи за оперативно-розшуковими справами та справами контрольного провадження оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України».
3	Розробник Програми	Головне управління Національної поліції в області
4	Відповідальний виконавець Програми	Головне управління Національної поліції в області
5	Учасники Програми	Головне управління Національної поліції в області, виконавчі органи міських рад, райдержадміністрації.
6	Термін реалізації Програми	До 2022 року
7	Джерела фінансування Програми	Фінансування заходів, передбачених Програмою, не потребує виділення додаткових коштів з місцевих бюджетів

1. Вступ.

Необхідність розроблення обласної програми зумовлена тим, що розповсюдження випадків вчинення жінками злочинів насильницького характеру призводить до стабільного погіршення загальної кримінологічної картини в Україні, а також створює серйозну загрозу всім суспільним відносинам в державі.

Жіноча злочинність, як і злочинність неповнолітніх, є показником незадовільного морального здоров'я суспільства, відсутності духовності, атипового ставлення до базових загальнолюдських цінностей. В останні роки жінки вчиняють і не типові для них злочини. Це зокрема суспільно небезпечні діяння, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, розкраданням у кредитно-банківській сфері, шахрайські дії шляхом створення фінансових «пірамід» і деякі інші. Звертає на себе увагу негативна тенденція різкого зростання чисельності жінок, притягнутих до кримінальної відповідальності за тяжкі посягання насильницького характеру, значна частина з яких є надмірно агресивними та вчинені із особливою жорстокістю. Наведені аргументи свідчать про підвищену суспільну небезпеку жіночої злочинності та про необхідність глибокого вивчення її стану та причин.

Відповідно до судової статистики, у 2008 році – 18276 осіб жіночої статі вчинили суспільно небезпечні діяння, що склало 12,4% від загальної кількості злочинців, у 2009 році – 18545 жінок вчинили злочини, що склало 12,7% від загальної кількості злочинців; у 2010 році – 22054 жінки вчинили злочин (13% від загальної кількості злочинців), у 2011 році – 19515 осіб жіночої статі вчинили суспільно небезпечні діяння (12,6% від загальної кількості злочинців), у 2012 році – 20293 особи (12,5% від загальної кількості злочинців), у 2013 році – 15505 осіб (12,6% від загальної кількості злочинців), у 2014 році – 12812 осіб (12,5% від загальної кількості злочинців), у 2015 році – 10985 осіб (11,6% від загальної кількості злочинців), у 2016 році – 8909 осіб (11,7% від загальної кількості злочинців), у 2017 році – 8655

осіб (11,3% від загальної кількості злочинців), у 2018 році – 8680 осіб (11,8% від загальної кількості злочинців), станом на 2019 рік 8617 жінок вчинили суспільно небезпечні діяння, що склало 12,2% від загальної кількості злочинців.

Зазначені дані свідчать про недостатню ефективність наразі існуючих заходів та засобів запобігання жіночій насильницькій злочинності, що стає причиною загострення криміногенної ситуації в країні. Мотивами вбивств і тяжких тілесних ушкоджень стають бажання вирішити проблемні ситуації, старі конфлікти; помста, ревності, корисливість тощо. Деякі жінки є замовниками вбивств. Слід також зазначити, що значна частина насильницьких злочинів, вчинених жінками, має виключно жорстокий і спотворений характер. Наведені і інші аргументи свідчать, про підвищену суспільну небезпеку жіночої злочинності. Значний вплив на жіночу злочинність мають конкретні соціально-економічні процеси, які відбуваються в сучасній Україні. Саме жінка в першу чергу потерпає від безробіття, гостріше відчуває на собі матеріальну незабезпеченість тощо.

Отже, одним із ефективних шляхів зниження рівня жіночої насильницької злочинності є створення нового механізму запобігання.

2. Мета Програми

Головною метою Програми є вирішення проблем пов'язаних з розповсюдженням насильницьких жіночих злочинів на регіональному рівні в інтересах громадян, забезпечення безпеки держави, а також зменшення негативних соціальних, економічних та інших наслідків, пов'язаних зі зростанням насильницької злочинності.

3. Завдання Програми

Програма передбачає завдання, спрямовані на:

– активізацію боротьби з розповсюдження насильницьких жіночих злочинів причетних до цього державних органів,

забезпечення належного рівня міжвідомчої координації та практичної взаємодії місцевих органів виконавчої влади у цій сфері;

– покращення взаємодії між державними органами та інститутами громадянського суспільства, доручення засобів масової інформації для проведення широкої просвітницької роботи стосовно шкідливості вживання алкогольних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів для їх здоров'я, популяризація здорового способу життя, престижу вищої освіти;

– підвищення рівня інформованості населення щодо меж кримінальної відповідальності за вчинення насильницьких злочинів, покращення загальної правової освіти населення;

– підвищення рівня соціальної допомоги самотнім жінкам, які мають низький середньомісячний дохід, матерям, які виховують дитину без батька, а також самотнім вагітним жінкам;

– активізація психологічної роботи із жінками, які піддаються домашньому насильству, а також із жертвами злочину;

– підвищення рівня ресоціалізації жінок, які вчинили насильницькі злочини.

4. Основні проблеми, які потребують розв'язання:

– підвищення рівня жіночої насильницької злочинності;
– збільшення випадків вчинення злочинів неповнолітніми дівчинками;

– латентність жіночої насильницької злочинності;
– недостатня ефективність діяльності органів виконавчої влади, спрямованої на реалізацію державної політики у сфері запобігання жіночій насильницькій злочинності;

– відсутність належного контролю за процесом відбування покарання жінками, які вчинили насильницькі злочини, а також неповноцінна виховна робота із засудженими.

Розв'язання зазначених проблем можливе за умови вжиття на державному рівні заходів для запобігання жіночій насильницькій злочинності.

5. Виконання Програми

Реалізація Програми дасть змогу:

- посилити тенденцію до зниження рівня злочинності, в тому числі - насильницької;
- запровадити науково обґрунтований підхід до соціальної реабілітації та соціальної реінтеграції жінок, які вчинили насильницькі злочини;
- підвищити ефективність заходів, які вживаються правоохоронними органами, задіяними в боротьбі з жіночою насильницькою злочинністю;
- створити науково обґрунтовану систему моніторингу ефективності заходів, спрямованих на запобігання жіночій насильницькій злочинності;
- оволодіти новими методами виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються жінками;
- створити ефективну систему освіти, підвищення кваліфікації, проведення тренінгів для працівників з питань особливостей реалізації механізму запобігання жіночій насильницькій злочинності.

6. Обсяг та джерела фінансування Програми

Фінансування заходів щодо реалізації Програми здійснюється в межах видатків обласного, районних, міських бюджетів, а також за рахунок інших джерел, дозволених чинним законодавством України.

7. Заходи Програми

План заходів щодо реалізації Програми визначений у додатку до Програми.

ДОДАТОК Б

Додаток до Типової регіональної програми запобігання жіночій насильницькій злочинності в області на 2020 – 2022 роки

ПЛАН ЗАХОДІВ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ

№ з/п	Назва напрямку діяльності (пріоритетні завдання)	Перелік заходів Програми	Термін виконання заходу	Виконавці
1.	Робота місцевих органів виконавчої влади з координації заходів боротьби із жіночою злочинністю	1.1. Підготувати комплексні заходи на кожній адміністративній території, які передбачають активізацію антикримінальної діяльності серед соціально неблагонадійних жінок.	постійно	Департаменти освіти і науки, молоді та спорту облдержадміністрації, обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, райдержадміністрації, міськвиконкоми
2.	Запобігання жіночій насильницькій злочинності	2.1. Забезпечити підготовку соціальних працівників для роботи з жінками, які стали жертвами злочинів, жінками, які піддаються домашньому насильству.	2020-2022 роки	Департаменти освіти і науки, молоді та спорту облдержадміністрації, обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, райдержадміністрації, міськвиконкоми
		2.2. Проводити консультації, надавати психолого-педагогічну допомогу неповнолітнім та молоді з питань недопущення кримінально каранної поведінки.		Департаменти освіти і науки, молоді та спорту, охорони здоров'я облдержадміністрації, обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
3.	Інформаційне забезпечення та висвітлення проблем щодо кримінологічної ситуації в області	3.1. Висвітлювати в обласних та районних ЗМІ інформацію про шкідливість та згубну дію алкоголю, а також наркотиків, психоактивних речовин.	2020-2022 роки	Департамент охорони здоров'я облдержадміністрації, обласний центр здоров'я

		3.2. Проводити круглі столи, прес-конференції, попереджувально-освітню роботу в молодіжних аудиторіях з питань профілактики насильницької злочинності.		Департаменти освіти і науки, молоді та спорту, охорони здоров'я облдержадміністрації, обласні державні телерадіокомпанії
		3.3. Забезпечити виготовлення та розповсюдження інформаційно-просвітницьких матеріалів з питань протидії злочинності.		ГУНП в області
4.	Боротьба із жіночою насильницькою злочинністю	4.1. Здійснювати оперативно-розшукові заходи з виявлення та викриття організованих злочинних угруповань, у склад яких входять жінки, які займаються кримінальною діяльністю.	2020-2022 роки	ГУНП в області
		4.2. Здійснювати оперативно-розшукові заходи з виявлення жінок, які займаються забороненими видами діяльності (виготовляють наркотичні засоби, займаються проституцією тощо)		ГУНП в області
		4.3. Проводити оперативно-профілактичні операції з метою зниження рівня латентності жіночої насильницької злочинності		ГУНП в області

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

Продан Тетяна Василівна

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖІНОЧОЇ
НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ**

Монографія

Підписано до друку 12.10.2020. Папір офсетний. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 16,5. Вид. № 20-25. Зам. № 26. Тираж 300 прим.
Видавець та виготівник: ПВКФ «Технодрук»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №1841 від 10.06.2004 р.
58000, м. Чернівці, вул. І. Франка, 20, оф.18, тел. (0372) 55-05-85